

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

**1990 SONRASI GÖÇ ve KENTLEŞME BAĞLAMINDA KÜRT
AİLE YAPISI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA
-VAN ÖRNEĞİ-**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Necla KORKMAZ

VAN-2017

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

**1990 SONRASI GÖÇ ve KENTLEŞME BAĞLAMINDA KÜRT
AİLE YAPISI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA**

-VAN ÖRNEĞİ-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Necla KORKMAZ

Danışman

Doç. Dr. Suvat PARİN

VAN-2017

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından **SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Şemsa ÖZAR İmza:

ÜYE (Danışman) : Doç. Dr. Suvat PARİN İmza:

ÜYE : Yrd. Doç. Dr. Selda TUNCER İmza:

ÜYE : İmza:

ÜYE : İmza:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../201.....
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

(İmza)

Necla KORKMAZ

(18.12.2017)

(Yüksek Lisans Tezi)

Necla KORKMAZ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Aralık, 2017

**1990 SONRASI GÖÇ VE KENTLEŞME BAĞLAMINDA KÜRT
AİLE YAPISI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA
-VAN ÖRNEĞİ-**

ÖZET

Aile, bulunduğu topluma göre farklı özellikler gösterebilen dinamik ve yine toplumsal kurumlarla etkileşim içinde olması nedeniyle karmaşık bir yapıya sahiptir. Aile, yerine getirdiği işlevler nedeniyle hem bireyler hem de toplumsal sistemler açısından önemli bir kurum olarak kabul edilmektedir. Üretim ilişkileri, genel olarak aile yapılarını ve örgütlenmesini belirleyen temel etkenlerden biri olmaktadır. Aile yapısını şekillendiren diğer önemli etken ailenin bütün bileşenleriyle yatay düzlemde gerçekleştirdikleri göçler olmaktadır.

Türkiye’de 1990’lı yıllara kadar Kürtler’in geleneksel üretim biçimleri nedeniyle yoğunluklu olarak kırsal alanlarda yaşamaktadır. Kapalı toplum özelliği gösteren Kürtler’in, aşiret çatısı altında ve geniş aile formunda örgütlenmektedir. Toplumsal yapının sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkileri bir üst organizasyon olan aşiret yapıları tarafından belirlenmektedir. Geleneksel toplum özelliklerine sahip Kürtler açısından aile, en önemli kurum olarak kabul edilmekte ve korunmaktadır. Ancak 1990’larda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin kırsal alanlarında Türk Silahlı Kuvvetleri ve PKK arasında şiddetlenen çatışmalar nedeniyle devletin geliştirdiği “güvenlik” politikaları sonucunda çatışma bölgelerinde yaşayan aileler zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Zorunlu göç sonucunda kentlere göç eden ailelerin alışık olmadıkları bu yeni yaşam alanları ve koşullarının süreç içinde geleneksel aile yapılarını da etkilediği bilinmektedir.

Bu çalışma 1990’larda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin farklı kırsal alanlarından Van kent merkezine göç etmek zorunda kalan ailelerin, yaklaşık 30 yıl içinde yaşadıkları sosyal, ekonomik, kültürel ve demografik düzlemde yaşanan değişimlere ve bu değişimlerin aile yapısını nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Yürütülen araştırmanın verileri, nitel araştırma yöntemi kullanılarak 30 kişi ile yapılan derinlemesine görüşme tekniği ile elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : *Aile, Boşanma, Doğurganlık, Kadının Konumu, Kürt Ailesi, Kentleşme, Zorunlu Göç.*

Sayfa Adedi : 155

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Suvat PARİN

(M.Sc.)

Necla KORKMAZ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

December, 2017

**A SOCIOLOGICAL RESEARCH ON THE KURDISH FAMILY
STRUCTURE THE CONTEXT OF URBANIZATION AND MIGRATION
AFTER 1990 -CASE OF VAN-**

ABSTRACT

The family has a dynamic structure that can show different characteristics and complex structure due to its interaction with social institutions. The family is regarded as an important institution in terms of both the individuals and the social systems due to the functions it fulfills. In general, production relations are one of the main determinants of family structure and organization. Another important factor which determinant family structure is the forced migration or migrations that families carry out voluntarily.

Until the 1990s, Kurds mostly live in rural areas due to their traditional forms of production. The Kurds, who characterized as a closed society, are organized under tribal form and in the form of a large family. The structure of the political, social, cultural and economic relations is determined by the tribal structure which is a top organization. According to Kurds, who considered to be traditional, the family is considered and protected as the most important institution. However, due to conflicts between PKK and state in the rural areas of Eastern and Southeastern Anatolia regions in the 1990s, the state began to evacuate rural areas on the grounds of "security" and forced people to migrate to cities. In this context, the study is mainly focuses on Kurdish families who migrate from rural areas in 1990s and settled in various cities of Turkey. The study focuses on the causes of changes in Kurdish forced migrating family structure along with urban life.

This study focuses on the changes in the social, economic, cultural and demographic dimensions of the families that had to migrate from different rural settlements to the Van city center in the 1990s. The data of this study were obtained from 30 informants by using qualitative research methods in-depth interview technique. In this study, an in-depth interview technique was used to understand the changes in the forced migrating families who settled in Van, and also the findings were interpreted to reveal how changes differ in terms of generation and sexes.

Keywords : *Family, Kurdish Family, Forced Migration, Urbanization.*

Quantity of Page : 155

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Suvat PARİN

TEŞEKKÜR

Bu çalışma süresince hem bilgi birikimi hem de eleştiri ve önerileri ile farklı perspektifler sunarak ufkumu açan ve bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Suvat Parin'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez jürimde bulunan Prof. Dr. Şemsa Özar hocama yapmış olduğu yapıcı eleştiriler ve tamamlayıcı önerilerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yine tez yazım sürecimde bilgi birikimini paylaşmaktan sakınmayan ve desteğini esirgemeyen bölüm hocalarımdan Yrd. Doç. Dr. Selda Tuncer'e teşekkürlerimi sunarım. Bu süre zarfında tüm yoğunluğuna rağmen yazdığım metinler üzerinden tartışıp, eleştiri ve öneri sunan Arş. Gör. A. Samet Aydeniz'e teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazdığım tüm süre boyunca tüm ağır sorumluluklarına rağmen, eleştirileri ve önerileriyle beni yalnız bırakmayan değerli arkadaşım Zeynep Demir Akçer'e ve saha çalışması süresince yanımda bulunan, örnek bir dayanışma örneği gösteren değerli arkadaşlarım Sakine Arı, Yekbun Özaydın, Şilan Yardımcı, Suzan Çakar ve Gaffar Derin'e teşekkür ederim.

Tüm yaşamım boyunca maddi manevi desteğini esirgemeyip hep yanımda duran başta annem ve babam olmak üzere tüm değerli aile bireylerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ve son olarak bu çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan ve neredeyse tüm yaşam deneyimlerini paylaşmaktan imtina etmeyen ve yine beni evin bir ferdiymişim gibi ağırlayan katılımcıların her birine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
TEŞEKKÜR	V
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ.....	IX
ÖNSÖZ.....	X
KISALTMALAR	XI

GİRİŞ	1
-------------	---

I. KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE	4
--	---

1.1. Kavramsal Çerçeve.....	4
1.1.1. Sosyolojik Bir Kurum: Aile.....	4
1.1.1.1. Ana Soylu Sosyal Bir Ünite: Anaerkil Aile.....	5
1.1.1.2. Baba Soylu Sosyal Bir Ünite: Ataerkil Aile	7
1.1.1.3. Geleneksel (Geniş) Aile	8
1.1.1.4. Modern (Çekirdek) Aile.....	10
1.1.2. Toplumsal İşleviyle Aile.....	12
1.1.3. Ailede Cinsiyet Roller ve İşbölümü	14
1.2. Kuramsal Çerçeve	16
1.2.1. Sosyolojik Teoride Aile.....	16
1.2.2. Çatışmacı Kuram	16
1.2.3. İşlevselci Kuram	19
1.2.4. Feminist Kuram	21
1.3. Türkiye’de Aile Araştırmaları	25
1.3.1. Türkiye’de Sanayileşme Sürecinin Aile Yapısı Üzerine Etkileri	27
1.4. Tarihsel Süreçte Kürtler’de Aile	33
1.4.1. Aile Yapısını Şekillendiren Toplumsal Bir Kurum: Aşiret	33
1.4.2. Kürtler’de Aile/Hane Örgütlenmesi	35
1.4.3. Kürt Aile Yapısında Kadının Konumu ve Rolü	36
1.4.4. Kürt Aile Yapısında Evlilik Düğün ve Boşanma	38
1.4.5. Kürt Aile Yapısında Akrabalık İlişkileri ve Dayanışma.....	40
1.4.6. Kürt Aile Yapısında Ekonomik Örgütlenme ve İşbölümü	42

1.4.7. Kürt Aile Yapısında Mülkiyet ve Miras	45
1.4.8. Kürt Aile Yaşamda Konut Yapısı ve Kullanılma Biçimleri	46
1.5. Toplumsal Bir Olgu: Göç	48
1.5.1. Göç Olgusu ve Türkiye'deki Yansımaları	49
1.5.2. Zorunlu Göçün Kürt Aileler Üzerindeki Etkileri.....	52
II. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	57
2.1. Araştırmanın Konusu.....	57
2.2. Araştırmanın Amacı	57
2.3. Araştırmanın Önemi	58
2.4. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri ve Analizler	58
2.5. Araştırmanın Problemleri	59
2.6. Araştırma Evreni ve Örneklem.....	60
2.7. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Karşılaşılan Zorluklar	61
III. BÖLÜM: 1990'DA VAN'A ZORUNLU GÖÇLE GELEN KÜRT AİLELERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜM.....	62
3.1. Kürt Aile Yapısı	65
3.1.1. Göç Öncesi ve Sonrası Aile Yapısı.....	65
3.1.1.1. Aile Tipolojileri.....	65
3.1.1.2. Hane halkı Büyüklüğü	69
3.1.1.3. Doğurganlık Özellikleri	71
3.1.1.4. Evlilik Örüntüleri	75
3.1.1.4.1. Erken Yaşta Evlilik, Akraba Evliliği, Kuma, Berdel	77
3.1.1.5. Evliliğin Sonlanması/ Boşanma Pratikleri	81
3.1.1.6. Mülkiyet ve Miras İlişkileri	84
3.1.2. Göç Öncesi ve Sonrası Aile İçi İlişkiler	87
3.1.2.1. Eşler Arası İlişkiler	87
3.1.2.2. Ebeveyn-Çocuk İlişkileri	90
3.1.2.3. Gelin-Kaynana İlişkileri.....	93
3.1.2.4. Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi.....	96
3.1.3. Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı	99
3.1.3.1. Göç Öncesi ve Sonrası Ekonomik Yapı.....	99
3.1.3.1.1. Ailenin Ekonomik Örgütlenmesi ve Üretim Biçimleri	99

3.1.3.1.2. Hane Halkı Üretim İlişkilerinde Kadın Rolü.....	103
3.1.3.1.3. Hane halkı Üretim İlişkilerinde Çocuğun Yeri	105
3.1.4. Ailede Kadının Rolü ve Konumu	107
3.1.4.1. Göç Öncesi ve Sonrası Kadının Aile İçindeki Rolü.....	107
3.1.4.2. Kadınların Karar Mekanizmalarına Katılımı	109
3.1.4.3. Kadının Çalışma Hayatına Katılımı	111
3.1.4.4. Kadının Kamusal Alana Katılımı.....	114
3.1.4.5. Kentin Kadınlara Sağladığı Avantajlar ve Dezavantajlar	116
3.1.5. Aile ve Kent Yaşamı.....	118
3.1.5.1. Gündelik Yaşam ve Farklılaşan Pratikler	118
3.1.5.1.1. Kent Yaşamında Karşılaşılan Zorluklar	119
3.1.5.1.2. Kentsel Yaşamda Dilin Dönüşümü	121
3.1.5.1.3. Kentsel Yaşam Deneyiminde Kılık-Kıyafetlerde Yaşanan Değişimler	123
3.1.5.1.4. Kürtler’de Düğün.....	125
3.1.5.1.5. Kürtler’de Taziye Süreçleri	127
3.1.5.1.6. Akrabalık İlişkileri.....	130
3.1.5.1.7. Sosyo-Dinsel Pratikler.....	132
3.1.5.1.8. Sosyo-Mekansal Pratikler.....	134
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	137
KAYNAKÇA	146
EKLER.....	152

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1990-2000 yıllarında Belli İllerin Nüfus Artışı (Binde)	53
Tablo 2: Görüşülen Kişilerin Sosyo-Demografik Arka Planı	64
Tablo 3: Van Kentinin Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2008-2016).....	69
Tablo 4: Van İlinin Ortalama Doğum Hızı Oranları (2012-2016).....	72
Tablo 5: Van Kentinin Ortalama Kaba Boşanma Hızı (2007-2014).....	81

ÖNSÖZ

Modern çağda aile; anne, baba ve çocuk birliğini ifade eden en önemli toplumsal yapılardan biridir. Aile, toplumsal yapı içinde, birey ise içinde doğduğu aile yapısı içinde şekillenmektedir. Dolayısıyla aile, her toplumda farklı özellik ve işlevlerle karşımıza çıkmaktadır. Aile kurumunun tarihsel olarak geçtiği evrelerin kronolojik bir sıralaması yapılmasa da her dönem toplumsal ihtiyaçların veya toplumsal gelişmelere paralel şekilde form değiştirdiği ve bu değişim sürecinin günümüzde de devam ettiğini söylemek mümkündür. Türkiye'deki aile eksenli araştırmaların önemli bir kısmını ailenin değişim ve dönüşüm tartışmaları oluşturmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşu ile başlayan 1950'lerde kırdan kente yönelen göçler ile devam eden sosyolojik süreçlerde, ailenin işlevi ve aile içi ilişkilerde farklılaşan rolleri mercek altına alan çalışmalar önemli bir literatürü karşımıza çıkarmaktadır.

Aile yapısındaki değişimleri göç ve kentleşme bağlamında irdeleyen bu çalışma çeyrek asrı aşan bir süredir göç eden Kürt nüfusun aile bileşenlerinde meydana gelen dönüşümü konu edinmektedir. Bu bağlamda, zorunlu göç sonrasında Van kentine yerleşen Kürt aileleri konu alan bu çalışmanın amacı; geleneksel aile özelliğine sahip Kürt ailelerin, aile yapılarında görülen değişimler ve bu değişimlerin nedenlerine odaklanmaktadır.

KISALTMALAR

Akt : Aktaran

HÜNEE : Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü

OHAL : Olağanüstü Hal

PKK : Partiya Karkeren Kürdistan (Kürdistan İşçi Partisi)

TAYA : Türkiye Aile Yapısı Araştırmaları

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

Aile, geleneksel toplumlarda aynı çatı altında evlilik ve kan bağı yoluyla bir arada yaşayan, geniş akraba birliği ve aynı zamanda ortak emek ve mülkiyet ilişkileri etrafında şekillenen bir yapıdır. Sanayinin geliştiği ya da gelişmekte olduğu toplumlarda ise anne, baba ve evlenmemiş çocukların bir arada yaşadığı toplumsal en küçük birimdir. En genel ifadeyle aileyi, toplumsal olarak yerine getirdiği işlevler bakımından; en temelde soyun sürdürüldüğü, maddi ve manevi birikimlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı, bireylerin ilk şekillendiği, topluma kazandırıldığı bir kurum olarak tanımlanmak mümkündür (Anderson, 1971, Akt., Comer, 1984: 307; Sayın, 1990:2). Aynı zamanda aile, bulunduğu toplumun maddi ve manevi değer yargıları ile şekillenen dolayısıyla her toplumda farklı özellik ve işlevler gösterebilen dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle aile, tarihsel süreç içerisinde bulunduğu zaman, mekân ve koşullar itibariyle yapı ve işlev bakımından her toplumda farklı özellikler gösterebilmektedir.

Aile, toplumlar ve toplumsal yapılar tarafından önemsenen ve korunan bir kurumdur. Aile kurumunu önemli ve özel/özgün tutulması toplumsal sistemlerin sürekliliğini bu kurum üzerinden geliştiriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer yandan ailenin toplumsal, sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik yapılarla etkileşim içinde olması aileyi, birey-toplum ilişkisinin kurulmasını sağlayan kilit bir kuruma dönüştürmektedir. Aile kurumunun tarihsel olarak geçtiği evreler kronolojik olarak sıralanmasa da her dönemin toplumsal koşullarına göre form değiştirdiğini, söz konusu değişim sürecinin günümüzde de devam ettiğini dolayısıyla yeniden tanımlandığını belirtmek mümkündür. Yapılan tanımlamalar ve sınıflandırmalar büyük ölçüde sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarda ortaya çıkan farklılıklar temel alınarak yapılmaktadır. Aile yapılarının sınıflandırılmasında kullanılan değişkenler arasında genel olarak ortalama hane halkı büyüklüğü, hanenin yönetilme biçimi ve yaşadığı yer/mekân gibi göstergeler yer almaktadır.

Türkiye aile yapısı çalışmalarına bakıldığında, aile yapılarında yaşanan değişimler, tarihsel süreçlerle paralellik göstermektedir. Türkiye, 1950'li yıllara kadar nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yoğunlaştığı, temel ekonomik kaynağın tarım-hayvancılığa dayandığı geleneksel/kırsal toplum özelliklerinin öne çıktığı bir toplumsal yapı özelliği göstermektedir. Türkiye'de özellikle 1950'lerde

sanayi üretiminin gelişmesiyle birlikte öne çıkarılan kentlere kırsal alanlardan başlayan yoğun göçler hem toplumsal yapılar hem de aile yapılarında yaşanacak değişimlerin dönüm noktasını oluşturmaktadır. Toplumsal yapılar açısından yaşanan değişimlerin bir kırılma yarattığını söz konusu dönemlerde öne çıkan araştırmalardan çıkarmak mümkündür. Özellikle Türk ailesinin çekirdek aileye dönüşmesi, akraba ilişkilerinde yaşanan dönüşüm, doğurganlık, aile planlaması gibi sosyo-demografik, aile içi iş bölümü, aile içi şiddet, evlilik yaşı, kadın istihdamı, işgücü ve gelir dağılımı gibi sosyo-ekonomik ve göç olgusu, iç göç ve işsizlik sorunlarının aile üzerindeki etkileri gibi çalışmalar öne çıkmıştır (Taya, 2011).

Türkiye'deki aile araştırmaları literatürüne bakıldığında Türk aile yapısı ve ailenin dönüşümünü merkeze alan çalışmaların yoğunluk kazandığı ancak aile ile ilgili dinsel, etnik ya da kültürel düzlemde spesifik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çokça mercek altına alınmayan çalışmalarından biri de Kürt aile yapısı çalışmaları olmaktadır. Kürt aile yapısını ekonomik ve tarihsel özellikleri itibari ile konu edinen bazı çalışmalara rastlanılsa da, ailenin dönüşüm süreçlerini merkeze alan çalışmalar sayıca yok denecek kadar az bulunmaktadır. Kürtler'in toplumsal örgütlenme modeli olan aşiret yapıları, üretim ilişkileri, sosyo-kültürel yapıları, karakteristik özelliklerini konu alan sınırlı çalışmalar bulunmakta ancak bu çalışmalarda da aile yapısı yan bir unsur olarak yer almaktadır.

Literatürde Kürtler ile ilgili çalışmalarda, 1990'larda gerçekleşen zorunlu göçler sonrasında bir artışın yaşandığı görülmektedir. Ancak bu çalışmalarda da Kürt aile yapısının tartışılmasından ziyade, zorunlu göç sonucunda kentlerin hızlı büyümesi ile ortaya çıkan çarpık kentleşme, kentsel yoksulluk, kent suçluluğu ve çocuk suçluluğu gibi konular ekseninde tartışılan konular yer almaktadır. Zorunlu göç öncesi Kürt nüfusunun önemli bir kısmı 1990'lı yıllara kadar, Türkiye'nin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kırsal bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Söz konusu döneme kadar kırsal alanlarda, aşiret yapısı içinde bir aile formasyonuna sahip olan Kürtler'in, 1990'lı yıllarda yaşanan zorunlu göçle birlikte kentlere göç etmek zorunda kalmıştır. Göç edilen kentler, göç etmek zorunda kalmış aileler açısından ekonomik, kültürel, sosyal ve politik anlamda yapısal değişim ve dönüşümlerin olduğu alanlar olmuştur.

Bu çalışma, Van kent merkezine 1990 sonrasında zorunlu göç nedeniyle gelen ailelerde görülen değişimleri ele almaktadır. Başka bir ifade ile, 1990'larda zorunlu

göç nedeniyle kırdan Van'a göç eden Kürt aile tipolojisinde baskın bir model olan geleneksel aile modelinin, kentleşme süreçleriyle birlikte “nasıl” ve “ne yönde” değiştiğini aile içi ilişkiler, akrabalık ilişkileri, evlilik biçimleri, toplumsal cinsiyet rolleri, hane halkı büyüklüğü, boşanma ve miras algısı gibi sorgulama alanları üzerinden ortaya koymak bu çalışmanın ana güzergahını oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada, yaşanan değişimlerin kuşaklar ve cinsiyetler arasında nasıl bir farklılık gösterdiğini ortaya çıkarabilmek için farklı kuşaklardan kadınlar ve erkeklerden oluşan 30 katılımcıya kartopu örneklem yoluyla ulaşılmıştır.

Bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde aile ile ilgili kavramsal ve kuramsal tartışmalar yürütülmüştür. Çalışmanın ikinci bölümünde, araştırmanın metodolojik çerçevesi yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise, çalışmadan elde edilen bulgular tartışılmaktadır.

I. KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Sosyolojik Bir Kurum: Aile

Aile, tarihsel olarak geçmişten günümüze kadar varlığını koruyabilmiş en eski toplumsal kurumlardandır. Aile, kurum olarak zamanda ve mekânda değişik formlarda karşımıza çıkmaktadır. Aile yapıları, içinde bulunduğu maddi koşullar/dayanaklar açısından farklılık gösterse de, manevi temelleri bakımından genellikle ortak özellikler göstermektedir. Maddi dayanaklar genel olarak fiziki ve ekonomik koşullarla açıklanabilirken manevi dayanaklar; duygusal, psikolojik ve aidiyet oluşturma açısından sağladığı güven duygusu ile ilgili olmaktadır.

Aile kurumu, yerine getirdiği işlevler ve toplumsal kurumlarla kurduğu ilişkiler açısından değerlendirildiğinde hareketli ve karmaşık bir yapıya dönüşmektedir. Bu nedenle kavramı yaygın kullanılan birkaç tanımına bakmak, anlaşılması bakımından faydalı olmaktadır. Ailenin temel işlevleri; çoğalma, statü sağlama, biyolojik ve duygusal açıdan varlık sürdürme ve toplumsallaştırma (Anderson, 1971, Akt, Comer, 1984: 307) gibi özelliklerle tanımlanabilmektedir. Yine, karşılıklı ilişkilerin belirli normlara bağlandığı, toplumsal maddi ve manevi zenginliklerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleriyle (Sayın, 1990:2) sürekliliğini sağlayan bir birim olarak anlaşılmaktadır. Ya da Giddens (2012:1051)'in ifade ettiği gibi; birbirleriyle kan bağları, evlilik ya da evlat edinme yoluyla akraba olan, ekonomik bir birim oluşturan, yetişkin üyelerinin çocukların yetiştirilmesinden sorumlu oldukları, görev ve sorumlulukların bir arada tuttuğu bireyler topluluğu olarak da tanımlanabilmektedir. Aile, bireyin dışında var olan, insanların istemi dışında buyurucu ve kısıtlayıcı yönüyle bireye varlığını kabul ettiren (Kızılçelik, 1994: 181) baskıcı ve dolayısıyla da çatışmaların yaşandığı bir kurum olarak da ifade edilebilmektedir. Aile, doğa tarafından yaratılmamışsa da, doğadan ilham alarak, bütün büyük sosyal yapıların örneğini teşkil edebilecek en küçük grup olarak karşımıza çıkmaktadır (Freyer, 1967: 220).

Aile ile ilgili yapılan tanımlamalarda görülen farklılıklar genel olarak; ailenin içinde bulunduğu coğrafi koşulların, toplumsal yapıların, maddi koşulların farklılık göstermesi gibi nedenler, aileye biçilen rol, cinsiyet ve yaş hiyerarşileri, aile bireylerinin kendi aralarındaki ilişki biçimlerinde farklılaşmaya yol açmasıyla ilgili olabilmektedir. Modern aileden önce, egemen olan aile yapılarının nasıl olduğu, hem aile içi ilişkiler hem de aile dışındaki kurumlarla geliştirdiği ilişki ağlarını zamansal ve mekânsal bağlamlarında değerlendirmek ve değişimi dayatan fiziksel koşulları anlamak önemli olmaktadır. Her ne kadar ailenin kaynağı biyolojik olarak tanımlansa da, modern toplumlarda aile, yasaların bir ürünüdür (Russell, 2004: 151). Tarihsel süreçlerde ve farklı toplumlarda, farklı biçimlerde ortaya çıkan ailenin, gelecekte ne gibi değişimlere uğrayacağını kestirebilmek mümkün olmamaktadır.

Aile kurumu, günümüze gelinceye değin birçok tarihsel aşamalardan geçmiştir/geçmektedir. Aile kurumunun “ne zaman” ve “nasıl” ortaya çıktığıyla ilgili kesin bir tarih belirlemek mümkün değilse bile, ailenin, yaklaşık on bin yıl kadar önce yerleşik hayata geçiş ile birlikte ortaya çıktığı ve bu yapının kadın eksenli olduğunu antropolojik çalışmalara dayandırarak söylemek mümkündür. Kadın soylu bir toplumun varlığına işaret eden Bachofen, soyağacının sadece kadına dayandırıldığı, bir anadan öbürüne hesaplanabildiği ve bu düzenin ataerkil toplum düzeninden daha uzun süre devam ettiğini (Akt. Engels, 1884: 13) yaptığı çalışmalarla ortaya koymaktadır. Tarihsel olarak, aile ve akrabalık sisteminin ortaya çıkardığı ana soylu toplumu, sonrasında gelişen tüm aile yapılarına kaynaklık etmesi bakımından ele almak ve aile kurumunun oluşmasına kaynaklık eden maddi-manevi koşulları anlamak önem arz etmektedir.

1.1.1.1. Ana Soylu Sosyal Bir Ünite: Anaerkil Aile

Neolitik dönemi önemli ve benzersiz kılan şey; ilk toplumsal örgütlenmeyi dolayısıyla toplumsal sistemi geliştirmiş olmasıdır. Bu dönemde kat edilen her mesafe, toplumsal yapı, yönetim ve üretim sistemlerindeki değişim süreçlerini hızlandırmıştır. Morgan, ana soylu toplumu üç temel niteliğine vurgu yapmaktadır. Birincisi, "toplumsal" örgütlenmeden "siyasal" örgütlenmeye geçişin temel derecede önem taşıdığı; ikincisi, insanlığın tarihinde ana soy çizgisini izleyen “gens” lerin toplumsal örgütlenmede temel teşkil ettiği; üçüncüsü de, siyasallaşma öncesi

toplumların, genel olarak, demokratik nitelikte olduklarını belirtmektedir (Morgan, 1994:110). Siyasallaşmanın nesnel koşullarının yokluğu, bir başka deyişle, siyasal farklılaşmaya yol açacak bir ekonomik ve toplumsal yapının yokluğundan ileri gelmektedir. Neolitik köylerin "kendine yeterli ekonomik birimler" olması, kadın-erkek işbölümünün sadece ekonomik birimle sınırlandırmış, ekonomik faaliyet dışında ise işbölümü ve uzmanlaşma gereksinimi ortaya çıkmamaktadır (Şenel, 1982: 168).

Bachofen'e göre anaerikil kültürün özünde kan bağı, toprak bağı ve doğaya karşı bir teslimiyet vardır; ataerikil kültürde ise kanuna saygı, akılcılık ve doğaya egemen olma daha yaygındır (Akt: Ersoy, 1999). Neolitik dönemde, kadınlar tarafından yönetilen bu toplum, esaslı tarıma dayalı kendine yeterli bir ekonomik sistem, toplumsal düzeni oluşturmaya dönük ilk yasa; bilinçle paralel olarak gelişen buluşlar; yaşamı kolaylaştırmak için yapılan aletler, beslenme olanaklarına paralel olarak artan nüfus ve bunun sonucu olarak gelişen köy, kasabalar ve daha birçok yeniliğin de başlangıcı olmaktadır (Reed, 2012; Şenel, 1982).

Neolitik toplum, artı ürün ve özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte, anaerikil toplum yerini ataerikil topluma bırakmış ve başta yönetim erkleri olmak üzere birçok kurumda değişimlere neden olmuştur (Şenel, 1982: 162). Oysaki neolitik toplum artı ürün ve mülkiyet bulunmadığı gibi, mülkiyet ve ürünler topluluğun kolektif birikimi olarak topluluğa eşit dağıtılabildi. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasına neden olan maddi koşullar, sadece biçimsel, cinsiyete dayalı egemenliği geliştirmemiş aynı zamanda soy zincirini, sosyal ilişkilerin niteliğini, aile ve akrabalık sistemlerinde de dönüşüme neden olmuştur. Anaerikil düzende, her aile kendine yetecek kadarını ürettiği için artı-ürün gelişmemiştir. Artı-ürünün yokluğu, toplumsal eşitsizlikler ve çatışmaların yaşanabileceği bir zemini ortadan kaldırmaktadır. Bu aynı zamanda özel mülkiyetin, farklı toplumsal tabakaların, sınıfların ortaya çıkmasına neden olacak koşulların gelişmesini önlemektedir. Ancak ataerikil düzenle birlikte oluşan ürün fazlası ve özel mülkiyet, ekonomik eşitsizlikleri doğurduğundan toplumda eşitsizliklere neden olmuştur. Bu dar anlamdaki el değiştirme süreci, eşitlikçi toplumsal yapıyı değiştirmekte ve aynı zamanda eşitsizlikçi sınıf toplumunun da temelini atmaktadır (Şenel, 1982: 216).

1.1.1.2. Baba Soylu Sosyal Bir Ünite: Ataerkil Aile

Neolitik devrimi oluşturan koşulların bir bakıma insan tecrübesinin bir sonucu olduğunu (Childe, 2009: 78), maddi (ürün) birikimin ise özel mülkiyetin ortaya çıkışını hızlandırdığını söylemek mümkündür. Özel mülkiyetle ortaya çıkan ürün birikimi, bir anlamda mal yağmacılığına neden olurken diğer anlamda yağmacılığı önlemek ve mal birikimini korumak üzere savunma ve saldırı gibi güvenlik stratejilerinin de bu dönemde geliştirildiği belirtilebilir (Şener; 1982: 162). Ataerkil düzenle birlikte miras düzeni, babalık erki temeline oturtulduğunda, biyolojik olarak çoğalma -erkek çocuk sayının artması- hayvan sürülerinin büyümesi kadar önemsenmesini de beraberinde getirmektedir (Russell, 2004: 26). Yeni toplumsal düzende yaşanan gelişmeler; başta aile/klan yapısı, üretim araçları, üretim ilişkileri olmak üzere tüm toplumsal ilişkilerde değişimlere neden olmaktadır.

Bu ilksel aile modellerine bakıldığında, ana ve babasoylu toplum arasında yaşanan geçiş, salt yönetsel anlamda bir erk değişimi olmamakla birlikte, toplumsal ilişkiler, üretim araçları/ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve cinsiyetler arası eşitsizliklerin temellerinin atılmasıyla sonuçlanmaktadır. Konu bağlamında Engels, ilk işbölümünün cinsiyetler arasında gerçekleştiğini, dolayısıyla tarihte ortaya çıkan ilk sınıf çatışmasının da kadın ve erkek arasındaki uzlaşmaz zıtlığın karı-koca evliliği içindeki ilişkilerde (Engels, 2010: 79) ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Analık hukukunun çökmesi, bir bakıma kadın cinsinin dünya tarihindeki yenilgisi gibidir, tüm yaşam alanlarının erkeğin yönetimine geçmesiyle eve kapatılan kadın, erkeğin arzu nesnesi ve çocuk yetiştirme aracına dönüştürülmektedir (Marks vd., 2014: 17). Öyle ki ataerkil kurumsallaşmış bir aile modeli olarak -tarihsel- toplumsal süreçlerden etkilenmişse de- kendinden sonraki tüm aile modellerine bir şekilde temel teşkil etmektedir. Aile içi hiyerarşik düzen, yaş ve cinsiyet rolleri gibi değişkenler tarafından düzenlenmeye devam etmektedir. Engels (2010: 9), ataerkil aile biçiminin, yalnızca en eski aile biçimi olarak değil, günümüz aile yapısıyla da özdeş gösterildiğini, öyle ki, ailenin tarih boyunca hiç bir değişim yaşamamış gibi gösterildiğini belirtmektedir.

Ailenin, tarihten günümüze her dönemin ihtiyaçlarına göre kendini yenileyebilen bir özelliğe sahip olması, farklı zaman ve mekânlarda değişiklik göstermesine neden olmaktadır. Ailenin değişimini zorunlu kılan toplumsal koşullar, evlilik biçimleri, aile ve akrabalık gibi sosyal ilişki örüntülerini sosyal koşulların; coğrafik, demografik özellikleri gibi fiziki koşulların; üretim, tüketim ilişkileri gibi ekonomik koşulların farklılaşması gibi değişkenleri belirtmek mümkündür. Aile tarihini, günümüz çekirdek aile yapısına doğru bir evrim olarak algılamak genel olarak kabul edilen bir görüş olsa da, “aslında aile tarihi, yaş ve cinsiyet hiyerarşilerinin tarihi” (Poster, 1989: 195) olarak kavranmalıdır. Bu durumda tüm değişimlere rağmen değişmeyen ya da değişimi sürece yayılan iki temel değişkenin yani yaş ve cinsiyet hiyerarşisinin günümüz aile yapısına kadar geldiği varsayılmaktadır.

Yukarıda da vurgulandığı gibi aile ile ilgili birçok sınıflandırma yapılabilmektedir. Bunlar; yönetim erki, hane halkı sayısı, yerleşim yeri, ekonomik yapıları ve evlilik türleri değişkenlerine dayandırılarak yapılmaktadır. Bu çalışmaya kavramsal olarak katkı sağlaması bakımından literatürde genel olarak değinilen ve çalışmanın yürütüleceği alanın özgünlüğü göz önünde bulundurulduğundan iki tür aile yapısını yani klasik aile modellemesi olan geleneksel (geniş) aile ve modern (çekirdek) aile yapıları incelenecektir.

1.1.1.3. Geleneksel (Geniş) Aile

Geleneksel aile, baba soydan gelen, en az üç kuşağın aynı hanede yaşadığı model olarak tanımlanabilmektedir. Geleneksel aile yapısı, genellikle sanayinin gelişmediği, ekonominin tarım ve hayvancılığa dayandığı kırsal toplumlarda görülmektedir. Bu hane yapısı ekonomik olarak bir üretim birimidir. Üretim sürecine tüm hane halkının katılması geleneksel yapının kolektif bir özellik taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla tüm maddi birikimler ortaktır. Geleneksel toplum formunda belirgin olan bu özellikler Durkheim (2013: 1980)’in bilinçlerin benzerliğinin, düşünce ve duygu ortaklığının ön planda olduğu “mekanik dayanışma” olarak adlandırdığı dayanışma türüyle benzer özellikler göstermektedirler.

Geleneksel toplulukta aile, bireylerin farklı özellik gösterebileceği, bireyin özgünlüğünü açığa çıkmasına fırsat tanımayacak şekilde bir kolektif bağımlılığa

işaret etmektedir. Bu durum sadece birey için değil, aileler için de geçerlidir. Aileler üretken bir birim olmasına rağmen diğer ailelerden bağımsız olarak varlık sürdürememektedir (Yörükoğlu, 2007: 46). Aile içinde otorite sahibi evde en yaşlı kişi olarak baba, sadece evi yönetmekle kalmaz bireylerin geleceğini de tayin edici bir güce sahip olmaktadır. Ancak günlük yaşamın örgütlenmesi ve düzenlenişinde, köyün ortak değerleri etrafında oluşturulan gelenek ve görenekler topluluğun değer yargıları tarafından belirlenmektedir. Topluluk, dini bayramlar, törenler ve oyunlar, cezalar, yaptırımlar, ölüm ve düğün gibi topluluğu birbirine bağlayan ortak olgular bulunmaktadır (Poster, 1989: 216).

Çoğunlukla, insanların çok az farklılaştıkları yerlerde evlilik, bireylerin tercihine sunulan bir olay olmadığı gibi bireylerin de erkeğin diğer erkeklerden, kadının diğer kadınlardan çok az farkı olduğu durumlarda, onunla değil de bununla evlenmiş olmak can sıkıcı bir duruma dönüşmemektedir (Russell, 2004: 102-103). Dolayısıyla geleneksel toplumlarda, ailede evliliğin temel işlevi soyun devamlılığı, maddi ve kültürel mirası korumak gibi bir misyona dönüşmektedir. Evlilik, geleneksel aileye yüklenen misyon nedeniyle bireylere sunulan bir tercih olmaktan ziyade bir görev olmaktadır. Bourdieu (2009: 21), evliliği; en önemli ekonomik işlemlerin vesilesi olarak görmekte ve toplumsal hiyerarşiyi ve bu hiyerarşide ailenin konumunu yeniden onayladığından, evliliği, bireyler arası bir sözleşmenin ötesinde aileler arası bir sözleşme olarak tanımlamaktadır. Maddi ve manevi aktarımın evlilik yoluyla aileler üzerinden gerçekleştiriliyor olması soyun da bir bakıma güvenceye alınması anlamına gelmektedir.

Geleneksel aile, günümüzde yaygın olarak görülen çekirdek ailenin aksine çocuk bakımı salt annenin görevi olarak tanımlanmadığı gibi, akrabalar, yaşlılar ve genç kadınlar çocuk bakımı işinde dayanışma göstermektedir, dolayısıyla duygusal bağlar anne, baba ve çocuk etrafında gelişmemektedir. Çocuk yaşamın merkezi olmadığı gibi aile de toplumun ayrıcalıklı bir birimi değil, topluluğa eklenen bir birim olmaktadır. Geleneksel yaş ve cinsiyet rolleri belirgindir ancak herkes gücü ve yeteneği oranında üretim sürecine katılmaktadır. Duygusal bakımdan bağlılık, ilk kuşaklara yönelik olarak geriye doğru genişlemekte ve ölü şahıs topluluğun geleneklerini temsilen efsaneye dönüştürülmektedir (Poster, 1989: 217).

1.1.1.4. Modern (Çekirdek) Aile

Modern aile, aynı hanede oturan anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte yaygın olarak görülen çekirdek aile, sanayi öncesi toplumda görülen geleneksel aile yapısından birçok bakımdan farklılık göstermektedir. Freyer, (1967: 236) modern ailenin, genç evli çiftin temsil ettiği bir ikili ünite ile başlatıldığını, sonra çocuk sayısı ile birlikte büyüdüğünü ve çocukların yetişmesi ile tekrar iki kişiye düştüğünü belirtmektedir. Ozankaya (1991: 373), çekirdek aileyi ortaya çıkaran temel nitelikteki asıl etkenin, köy nüfusunun önemli bir bölümünün üretim ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla kentlere ve tarım dışı çalışma alanlarına yönelmesi ya da yönelmek zorunda kalmalarına bağlamaktadır. Yine Russell (2004: 130), uygarlık döneminin bir özelliği olan kırdan kente gerçekleşen göçlerin, ailenin zayıflamasında önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir.

Çekirdek aile, geleneksel aile ile kıyaslandığında, üretim ilişkilerinden tüketim alışkanlıklarına, cinsiyet rollerinden işbölümüne, evlilik tercihlerinden çocuk doğurma oranlarına, konumlandıkları yerleşim yerlerine (konut) kadar birçok farklılık göstermektedir. Eskiden elde yapılan ürünlerin yerlerini (ekmek, kavurma, sabun, ilaç yerine geçen otlar) endüstri mamulleri almakta ve ev idaresinin eski faaliyetlerinden çoğunun terk edilmesi ve onların yerine gerekli malların endüstrilerde imal edilmesi sebebiyle satın alınma yoluna gidilmektedir (Freyer, 1967: 242). Geleneksel üretim modelinden uzaklaşan ailelerin, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ilişkilerinde de azalma görülmektedir; çekirdek aile, geleneksel aileye göre yalnız, desteksiz ve zayıf bir kuruma dönüşmektedir (Kırkpatrik, 1963: 28, akt. Yörükoğlu, 2007: 47).

Geleneksel aile yapısına şekil veren kolektif emeğe dayalı üretim biçimi, çekirdek ailenin bulunduğu maddi-manevi koşullar nedeniyle değişime uğramaktadır. Çekirdek ailenin, ekonomik işlevlerin değişmesi ile sadece üretim ilişkileri değil, aile içi düzen ve aile içi ilişkilerde de yeniden düzenlenmesi ihtiyacı doğmaktadır. Geleneksel toplumda ailenin yerine getirdiği, eğitim, sağlık, saygınlık, koruyuculuk gibi birçok işlev, modern toplumda toplumsal kurumlar devralmaktadır (Sayın,1990:8). Modern aile yapısında çocuklar ebeveynler tarafından

önemsenmekte, eğitim ve gelişim süreçleri desteklenmektedir. Çocuk kreşi dahil, okul müessesesinin her alanda genişletilmesi, aileye düşen terbiyeci görevlerden bir kısmının ondan alındığı anlamını taşımakta ayrıca sosyal güvenlik ve yardım faaliyetlerinin gelişmesi de aileyi eskiden tek başına yüklendiği durumlardan kurtarmaktadır (Freyer, 1967: 242). Geleneksel aile yapısında çocuğun toplumsallaşma ve aktarım süreci kolektif bir şekilde gerçekleştirilirken modern ailede anne baba ve ilk beş yıldan sonra okul aracılığıyla gerçekleşmektedir. Aile içi duygusal bağlılık yoğundur ancak akrabalık bağlarında zayıflama görülmektedir (Poster, 1989: 192).

Çekirdek aile, kuruluş amacıyla geleneksel aileden farklılaşmaktadır. Geleneksel toplumda evlilik özellikle ailelerin işiyken, bugün eş arayışı, bilindiği gibi, bireyin girişimine bırakılmaktadır (Bourdieu, 2009: 88). Evlilik geleneksel toplumda olduğu gibi modern toplumda da “toplumun talep ettiği işlevleri” yerine getiren en etkili kurumdur. Genellikle her toplumda, kadın ve erkeğin rolleri aile kurumu üzerinden kurgulanmaktadır. Aile kurumunda, kadınların eş ve anne, erkeklerin ise ekmek parası kazanan bir makine haline dönüştüren, yasal ve meşru kurum evlilik olmaktadır (Comer, 1984: 270).

Geleneksel aileden farklı olarak modern ailede çocuktan beklenti ve çocuğa yüklenen anlam farklılık göstermektedir. Çekirdek aileyi gelenekselden ayıran en temel farklılık çocukların eğitim sürecinde cinsiyet farkının pek fazla gözetilmemesidir. Bunun sonucu olarak da kadınların meslek sahibi olmaları ve meslek hayatına katılmalarını kolaylaştırdığı söylenebilmektedir. Dolayısıyla çekirdek ailede kadınlar da çalışma hayatına katılmaktadır. Kadın her ne kadar çalışma hayatına katılıyor olsa da, hiçbir zaman ev kadınlığından uzaklaşmamaktadır (Comer, 1984: 117).

Boşanma, geleneksel aile yapısında neredeyse hiç görülmeyen bir olgu, çekirdek aile yapısında ise çiftlerin anlaşamamaları durumunda bir çözüm yolu olarak başvurulabilen bir olgu olmaktadır. Bu farklılığın önemli bir nedeni geleneksel ailede bir aradalığı sağlayan şey sadece sevgi değil aynı zamanda hem maddi hem manevi ortak değerlerin gözetilmesi gerekliliğidir. Çekirdek ailede ise aşk ile evlilik eşit anlamda tutulmakta, sevginin azalması da evliliğin sonu anlamına gelmektedir (Yörükoğlu: 2007: 105). Çekirdek ailede boşanma her ne kadar özgür

bir seçim olarak bireylere sunulmuşsa da, yasalar ve toplum, aile birliğine ve boşanmanın toplumsal sistemi başarısızlığa uğratması savıyla onaylanmamaktadır. Boşanma kabul edilemezdir çünkü ailenin yıkılışı, çatışmanın ve başarısızlığın göstergesi olarak kabul edilmektedir (Comer, 1984:251).

1.1.2. Toplumsal İşleviyle Aile

İnsanlar, içine doğduğu toplumun gelenek, görenek ve kültürüne uyumlu şekilde yetiştirilirler. İstisna durumlar dışında -kimsesizler yurdunda büyüyen çocuklar ki onlarda atanan otoriteler tarafından hiyerarşik bir düzen içinde büyütülürler- uyumlulaştırılma, aile ortamında ve daha çok annenin sorumluluğunda gerçekleştirilmektedir. Bu sürenin sonucunda birey toplumsallaşma sürecine dâhil edilir. Diğer bir ifadeyle, toplumsallaşma, verili bir toplumun üyesinin ait olduğu grubun bilgi ve değerlerini edinip, gruptaki konumuna uygun toplumsal rolleri öğrenme süreçleri olarak tanımlanmaktadır (Comer, 1984: 28).

Aile kurumunun, anneye yüklediği en temel görevlerden biri olan çocuk bakımı ve yetiştirilmesi, toplumsal normlar doğrultusunda şekillenmektedir. Anne bu yönüyle toplumsal düzenin korunmasından sorumlu olmaktadır. Bireyleri aile, aileleri ise toplum yönlendirmektedir. Aile toplumsallaşmanın aracı, eski kuşağın değerlerini yeni kuşağa aktaran ilk mekanizmadır ve böylece toplumsal düzeni güvence altına almaktadır (Poster, 1989:113-114). Toplumun aile aracılığıyla birey üzerinden sağladığı aktarım, bireyin kendilik sürecini yok sayması pahasına gerçekleşmektedir.

Toplumsallaşma sürecinde aileden direkt ya da dolaylı olarak en önemli ve somut beklenti yaş ve cinsiyet hiyerarşilerinin tesisidir. Cinsiyet ve yaş hiyerarşisi bilinen en eski iki hiyerarşik düzendir. Ve günümüze değin ailenin toplumsallaştırma ve aktarım işlevinin sağlanması nedeniyle varlık göstermektedir. Bu toplumsal anlamda bir geleneğin devamı gibi algılana bilse de aslında, toplumsal eşitsizliğe kaynaklık etmesi nedeniyle, toplumsal çatışmaların yaşanmasında ortaya çıkan iki önemli göstergedir. Aile yalnızca toplum için gerçekleştirdiği işlevlerle değil, kapsadığı ilişkilerin niteliğiyle de anlaşılmalıdır (Poster, 1989:175). Bu nedenle aile kurumunu salt işlevleri üzerinden ve işlevselci bir yaklaşımla ele almak, aile

kurumunun özgüllüğünü toplumsal bütünlüğün işleyişine indirgemek bütünlüklü yaklaşımdan uzaklaşmamıza neden olmaktadır.

Bourdieu, aile, farklı türlerdeki sermaye birikiminin ve kuşaklar arası aktarımın en üstün olduğu ortamlardan biri olarak tanımlamaktadır (Akt., Lahaye, W. vd., 2011:15). Bu aktarım sürecinde aile, toplumsal yeniden üretim mekanizmaların hayata geçirildiği öncelikli yer olmaktadır. Durkheim'e göre , her kuşak önceki kuşağın aktardığı kültürel modelle sosyalleşecektir (Akt., Lahaye, W. vd., 2011:9). Ancak bu belirlemeler, ailenin başta eğitim işlevini üstlenen toplumsal kurumlar olmak üzere, çocuğun erken yaşta akran gruplarıyla ve farklı sosyal gruplarla kurduğu ilişkiler düşünüldüğünde geçerliliğini ya da gücünü kaybettiğini belirtmek gerekmektedir. Etkileşimde olduğu gruplarla kurduğu ilişkiler, bireyin sosyalleşme sürecini etkilemesi, kesintisiz bir aktarım sürecinin yaşanmasını engellemektedir.

Ailenin birliğinin korunmasının altında yatan en temel neden olarak aktarım sürecini görmek mümkündür. Bourdieu aileyi; ekonomik, sosyal ve sembolik sermayelerin kaynağı olarak görmekle birlikte aynı zamanda ailenin/toplumun varlığını ve sürekliliğini de bu aktarma edinimine bağlamaktadır (Akt., Lahaye, W., vd., 2011:39). Aile ortamı çocuğa, en temel sosyal kodların (sofrada oturmayı öğretmek gibi) yanı sıra bireyin sosyal ilişkiler kurmasına olanak veren pratikleri ve değerleri aktarmaktadır (Lahaye, W. vd., 2011: 9). Bu yaklaşımdan, bireylerin belirleyici bir şekilde sosyalizasyonunun, ait olduğu grup içinde ve aynı kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olanlar arasında gerçekleştiği sonucuna varılmaktadır. Ancak günümüz modern aile gerçeğinin aile kurma girişimi olarak evlilik, kadınla erkek arasında kurulup bozulabilen bir bağa dönüşmekte ve geleneksel bir kurum olan evlilik imzaya dayalı bir sözleşmeye dönüşmektedir (Yörükoğlu, 2007: 46).

Aktarım sürecinde sürdürülen faaliyetlerin önemli bir bölümü doğal olsa da (cinsellik ve üreme gibi) bu faaliyetlerin düzenleniş biçimi toplumsaldır. Aile kuşakların bir diğeriyle doğrudan karşı karşıya geldiği, güç ilişkilerinin tanımladığı ve aynı zamanda toplumsal hiyerarşi bilincinin en canlı olarak ortaya çıktığı yer olarak, yaş ve cinsiyet rollerini oluşturduğu ve somutlaştırdığı sürece ayrı bir toplumsal alandır (Poster, 1989:175). Tarihten günümüze ailenin yeniden üretimine kaynaklık eden öncelikler süreç içerisinde farklılaşmışsa da, cinsiyet rollerinin aktarımında değişim yaşandığını söylemek pek mümkün olmamaktadır. Çünkü ailede

toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili aktarım beş yaşına gelmeden benimsetilmekte sonrasında ise okul deneyimi ile bu roller sağlamlaştırılıp pekiştirilmektedir (Comer, 1984: 52). Dolayısıyla aile bir taraftan cinsiyet eşitsizliğinin üretildiği ve yeniden inşa edildiği bir kurum olma özelliğini toplumsal kurumların da desteğiyle sürdürmeye devam etmektedir.

1.1.3. Ailede Cinsiyet Roller ve İşbölümü

Aile içinde iş dağılımı, üyelerinin emek-zamanlarının düzenlenmesi doğal koşullara bağlı olduğu kadar yaş ve cinsiyet farkına da bağlıdır. Bu anlamda, cinsler arası işbölümü ve iktidar paylaşımının ilk ve temel modeli aile kurumu olmaktadır (Marks, 2013:179; Comer, 1984: 270). Aile içi cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı işbölümü özünü ataerkillikten almaktadır. Bu nedenle hem geleneksel hem de modern ailede, aile içi roller toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerinden şekillenmektedir. Kadınlar, geleneksel ailede, toprağa bağlı geliştirilen üretim sürecinin önemli bir emek gücünü oluşturmalarına rağmen, emek sürecine denk bir saygınlığa sahip olmamaktadır. Aile içinde yaşa ve cinsiyete göre oluşturulan hiyerarşik düzen, üretim sürecine kimin ne kadar zaman ve emek vereceğini belirlemektedir. Bununla birlikte, ataerkilliğin en çarpıcı yanı da, en ağır işlerin her zaman en düşük statüye sahip olan kadınlara yaptırılmasıdır (Kandiyoti, 2015: 58). Modern ailede ise, ailenin “reisi” olarak kabul gören erkek, işgücü olarak maddi sorumlulukların önemli bir bölümünü üstlenmekte ve kadın çalışıyor olsa bile aile içi rollerinden uzaklaşmamaktadır.

Yaş ve cinsiyet rollerinde farklılaşma, salt işbölümünde maddi/fiziki ayrışmalara değil aynı zamanda algısal olarak kişilik farklılıklarına da dönüşebilmektedir. Poster (1989:207), “erkeksiliğin” (masculinity), duyguları bastırabilme kapasitesi, saldırgan, akli ve etkin olmak olarak tanımlanır; “kadınsılığın” (femininity) duygularını ifade edebilme kapasitesi, zayıf, akıl dışı, ve edilgen olarak tanımlandığını ve çocukluğun ise benzersiz, fakat aşağı bir durum olduğunu, yetişkinler kadar bu dünyanın bilgisine ve bilincine sahip olmaları ve son olarak çocukların biyolojik olarak yetişkinlere bağımlı kılınması mevcut rollerin kanıksanmasına neden olmaktadır. Konuyla ilgili Foucault (1988:189), cinsler arasındaki bu ayrışmanın, doğanın eşlere sunduğu bir hane iktisadi biçiminde

geliştirildiğini; “erkek güçlüdür kadın ise ürkekliğin kısırcındadır; biri harekette sağlık bulur diğeri durağan bir yaşam sürdürmeye meyillidir; biri eve mal getirir diğeri evde bulunanları kollar; biri çocukları besler diğeri eğitir” gibi söylemlerle pekiştirildiğine işaret etmektedir.

Biyolojik ve fizyolojik özellikler etrafında geliştirilen işbölümü ve cinsiyet rollerini doğal olarak göstermek aynı zamanda otoritenin gücünü, egemenliğini de meşrulaştırmaktadır. Konuyla ilgili Reed (2012,145-165), kadının aile tarihindeki konumlanışına bakıldığında öne çıkarılan bedensel “erkeklik” ve “dişilik” güç ayırımına gidilmesini yapay olarak tanımlamakta ve geçmişte kadınların yiyeceğin sağlanmasından dağıtımına, halat yapımından dokumaya ve hekimliğe kadar birçok üretimi gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Kadınların günümüz aile yapısındaki rolü ve rolü gereği yapılan işbölümü, tarihsel kimliğine ve emeğine yabancılaşmasına neden olmaktadır.

1.2. Kuramsal Çerçeve

1.2.1. Sosyolojik Teoride Aile

Aile, sosyal teorilerde toplumsal sistemler açısından önemli bir yere sahiptir. Önemi, kuşkusuz sistemin devamlılığının yanı sıra denetim ve kontrollerin aile kurumu üzerinden yürütülüyor olmasından kaynaklanmaktadır. Birey ve toplum ilişkisinin temelleri ilk bu kurum aracılığıyla atılmaktadır. Aile kurumu, sahip olduğu nitelikler bakımından sosyal bilimlerin özellikle sosyolojinin ilgili olduğu bir alan olmaktadır.

Sanayi öncesi toplumlarda aile kolektif bir üretim etkinliğine sahipken, sanayi süreciyle birlikte ailelerin kentlere konumlanması başta üretim etkinlikleri olmak üzere birçok açıdan değişim yaşandığı belirtilebilmektedir. Sanayileşmenin bir sonucu olarak kentler ön plana çıkarılmakta ve kırdan kente göçler yoğunlaşmaktadır. Benzer durum Türkiye açısından da geçerli olmaktadır. Özbay (1984), özellikle 1950'lerden sonra hızlanan tarımsal yapının dönüşüm sürecinde kırlardan kentlere doğru göçlerin yaşanmasıyla başlayan dönüşüm sürecinin, aile yapılarında değişimlere neden olduğunu belirtmektedir. Yine benzer durumun 1990'larda yaşanan zorunlu göç nedeniyle kentlere yönelen Kürt ailelerde de görülmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada, aile yapılarında görülen değişimin temel dinamiği olarak kırsal yaşamda geleneksel aile örüntüsüne sahip olan Kürt ailelerin, kentsel yaşamla birlikte üretim etkinliklerinde yaşanan dönüşümün süreç içerisinde aile yapılarına, aile içi ilişkilerine, kadın ve çocukların rollerinin yeniden tanımlanması ihtiyacı doğurduğu iddia edildiğinden, çalışmanın teorik arka planı çatışma kuramına dayandırılmaktadır. Yanı sıra işlevselci ve feminist kuramın da aile kurumunu nasıl ele aldığı, yine aile kurumuna atfedilen anlam ve aile içi ilişkilerde rollerin nasıl tanımlandığı ile ilgili tartışmalar yer almaktadır.

1.2.2. Çatışmacı Kuram

Çatışmacı kuramın ana önermesi toplumların veya kurumların, çıkarlarını korumak için sürekli bir güç mücadelesi içinde olduklarını içerir. Tüm sistemlere temel eleştirileri, ilişkilerin eşitsizlikler üzerinden kurulmasıyla ilgilidir. Çatışmacı kuram, toplumdaki gruplar ve sınıfları sosyo-politik bir söylem ile maddi eşitsizlikler

üzerinden eleştirmektedir. Çatışmaya kaynaklık eden şeylerin otorite-güç ilişkileri olduğunu savunmaktadır.

Çatışmacı kuram, aile kurumunu üretim ilişkilerince belirlenen üstyapının bir parçası olarak ele almaktadır (Wallace ve Wolf, 2012:131). Bireyler ve gruplar arası çatışmayı ele alan bu kuram, aile yaşamının dinamizmini açıklayabilmek için ailenin içinde çıkar çatışmalarının olduğu ve ortak amaçlar için ittifakların yapıldığı bir gruplaşma olarak dikkate alınması gerektiğinden hareketle; evlilikte eşler arasında karar verme, şiddet, evlilik sistemi, boşanma gibi konulara yer vermektedir (İçli, 1996: 63).

Eşitsiz ilişkilerin kurulduğu ve yeniden üretildiği kurumların başında aile gelmektedir. Marksist analizde aile, burjuva ailesinin karı-koca arasındaki maddi eşitsizlik temelinde yükseldiği, kadının yalnızca beslenme ve barınma karşılığında mülkiyetin aktarımı için meşru varis olduğunu ileri sürmektedir (Bottomore, 1993: 15). Ayrıca aile, en önemli eğitim kurumlarından biri olarak, insani karakterlerin toplumsal yaşamın gerektirdiği biçimde yeniden üretilmesini sağlamaktadır (Horkheimer, 2005: 261).

Bodin, aileyi toplumun temeli olarak nitelemekte ve sosyal yapı içinde çatışmanın rol aldığı sürekli çözülme ve yeniden düzenleme süreçlerinden meydana geldiğini, çatışmanın yokluğunun ise ölümcül olduğunu belirtmektedir (Akt., Kasapoğlu: 2013: 211). Bu kuramda aile, çatışmaların güç ilişkileri etrafında gerçekleştiğini, dışarıdan homojen gibi görülen aile yapılarının aslında çıkar çatışmalarını ortaya çıkardığını ve çatışma durumunun gerekli olduğunu savunmaktadır.

Marks ve Engels (2014: 15), kadın-erkek arasında her zaman bir işbölümü olduğunu kabul etmişlerse de, evliliğin erkeğin kadın üzerinden egemenliğini sürdürmeye yarayan bir kılıftan başka bir şey olmadığını ifade etmektedirler. Çatışmacılar evliliği, toplumdaki eşitsiz erkek egemen ilişkinin korunmasını temin eden bir araç olarak görmektedirler (Kasapoğlu ve Karkıner, 2011: 15). Her ne kadar toplumsal hareketliliğin sanayileşme süreciyle birlikte kolaylaştığı ifade edilse de, bu durum yoksul aileler için neredeyse imkânsız görülmektedir. Bu durumda ailenin hareket etmesi bir yana, kuşaklar boyunca kapitalizmin tuzağına düşerek, ideolojik

koşullanma aracı haline getirilmiş ve ailelerin mevcut pozisyonlarını yani ucuz iş gücü olma potansiyelini kuşaklara aktarması beklenmiştir (Kasapoğlu; Karkiner, 2011: 15).

İşlevselci yaklaşımda olduğu gibi çatışmacı teoride de aile toplumsal bir kurum olarak ele almaktadır. Ancak çatışmacı teori, modern ailenin, aile bireylerinin, emeğine yabancılaşması sonucunu doğurduğundan dolayı eleştirmektedir. Engels (2010: 90), sanayi dönemiyle birlikte yaygınlaşan modern ailenin, aile içindeki rol dağılımında kadını proleter, erkeği ise burjuvaya benzeterek, toplumsal eşitsizliğin aile içinde cinsiyet rolleri üzerinden geliştirildiği vurgusunu yapmaktadır. Bağlantılı olarak kadının, emeğinin ve bedeninin metalaştırılması, ucuz işgücü olarak kullanılması ve çocuk doğurma aracına dönüştürülmesi, aile içindeki eşitsiz ilişkinin sonucu olarak çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Ailenin varlığını farklı formlarda günümüze kadar sürdürmüş olması şüphesiz ki hem bireyler hem de toplumlar açısından hayati bir ihtiyaca işaret etmesinden ya da toplumun kabul ettiği en meşru birlik olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla işlevselci yaklaşımda olduğu gibi, aile tarihinin doğrusal, sürekli ve tek bir görünümü olarak çekirdek aileyi göstermek ve diğer aile türleri için bir gösterge ve standart olarak savunmak mümkün olmamaktadır (Poster, 1984: 117). Dolayısıyla ailenin sürekliliğini, denge ve istikrarla açıklayacaksa, her gün daha fazla artış gösteren boşanmaları da çatışmanın bir sonucu olarak görmek mümkün olabilmektedir (Sayın, 1990: 64).

Kapitalist ekonomi, değişen şartlarla ortaya çıkan ihtiyaçları karşılayabilmek için aile yapısında değişimlere neden olmakta ve aile geçmişteki gibi bir üretim birimi değil, tüketim birimine dönüşmektedir (Poster, 1984: 284). Aileler geçimlerini sağlamak için fabrikalarda düşük ücret karşılığında çalışmak zorunda bırakılmaktadırlar (Engels, 2010: 60). Geçimi sağlamak için tek kişinin aldığı ücret yetmeyince kadınlar hatta kimi zaman çocuklar da fabrikalarda çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Kadının ucuz işgücü olarak kamusal alana katılımı, kadının işini kolaylaştırmadığı gibi annelik ve ev içi işleriyle birlikte daha da ağırlaştırmaktadır. Engels (2010: 91), kadının konumunu, sanayi öncesi toplumla karşılaştırdığında, daha aşağı bir düzey olarak görmekte ve kadının kapitalist sömürden kurtulmasının

yegâne koşulu olarak da kadınların yeniden toplumsal üretim sürecine dönmesi ile mümkün olabileceğini belirtmektedir.

Aile her ne kadar yasal olarak belli bir özgünlüğe sahip olsa da, içinde bulunduğu toplumsal koşullar, toplumsal değer yargıları, sistemlerin aile politikaları, aileyi görünmez bir çemberle kuşatmaktadır. Aile içi ilişkileri, cinsiyet ve yaş hiyerarşileri ve bireylerin statüleri, toplumsal kabuller ekseninde şekillenmektedir. Aile yapısını şekillendiren diğer önemli etken ise göçler ve göçler sonucunda değişen üretim araçları ve üretim ilişkileri olmaktadır. Özellikle kırdan kente gerçekleşen göç hareketlerinde bunu görmek mümkündür. Geleneksel ilişki örüntülerinin, kent yaşamında, Özbay'ın (1984) ifade ettiği gibi, özellikle üretim araçlarının değişmesinin etkisiyle zayıfladığını ve ailelerin çekirdekleşme eğilimi gösterdiğini belirtmektedir.

1.2.3. İşlevselci Kuram

İşlevselciler, toplumsal sistemi oluşturan bütünün parçalarıyla birlikte ele alır ve bunların bir eşgüdüm halinde oldukları kabulünden hareket etmektedir. Paylaşılan normları ve değerleri, toplumun temeli olarak görür, örtük anlaşmalara dayanan toplumsal düzen üzerinde odaklanır ve toplumsal değişimin yavaş ve düzenli bir tarzda meydana geldiğini (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 238) ileri sürmektedirler.

İşlevselci yaklaşımda aile, toplumsal sistemin bir parçasıdır ve tüm alt sistemler gibi aile de, sistemin devamlılığını sağlamanın yanı sıra, bireyleri sistemin öngördüğü biçimde yetiştirmek gibi bir görevi vardır. Aile, sosyal sistemin ayakta durması anlamına gelen rol ve statülere uygun olarak hareket eden bireylerden oluştuğunu (Sayın, 1990: 28) varsayarak dikkate alır. Ailedeki roller ve işbölümü, sistemin ihtiyacı doğrultusunda gerçekleştirilir. Bu sistem yaklaşımına göre, genel sistemin devamlılığı için parçaların sağlıklı işletilmesi ile-ki o da toplumsal kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilecektir- mümkün olmaktadır.

Parsons, aile kuramının üç görünümünü ele almaktadır, bunlar: ailenin işlevi, ailenin yapısı ve kadınsı-erkeksi roller kuramıdır (Akt., Sayın, 1990: 48). Parsons'ın aileye yaklaşımı gelenekseldir. Ona göre ailenin sistem içinde uyumunu sağlayacak ve ilişkileri geliştirecek olan kişi babadır. Parsons, kadını, kocasının karısı,

çocuklarının annesi olarak tanımlamaktadır (Akt., Comer, 1984: 95). Aslında sistemin yürümesi için en önemli görev kadına yüklenilmesine rağmen kadın birey olarak değil bir aktarıcı ve tamamlayıcı olarak görülmektedir.

Aile, toplumsallaşmanın aracı, eski kuşağın değerlerini yeni kuşağa aktaran ilk mekanizmadır ve böylece toplumsal düzeni güvence altına almaktadır. Parsons, modern ailenin özü olarak iddia ettiği “ilk kuşak için ayrı bir ev, ailenin özelliğinin yalıtılmasının temini, eşit bir miras bölüşümü, meslek organizasyonun akrabalıktan ayrılmasını, kamudan uzak kişisel bir dünya, anne babanın çocuğun yaşamının titizlikle denetlenmesine kendilerini tam olarak adanmaları” (Akt., Poster, 1989: 115-114) şeklinde tanımlamaktadır. Bu durumda toplumsal ve ailesel değerlerin ailede içselleştirilmesi anne-babanın temel görevi olarak da tanımlanmış olmaktadır. Yine bu yaklaşımda toplum, bir yasa çerçevesinde ele alınması ve bu yasaları doğa yasalarıymış gibi algılamaları, bireyselliğin önünü kapatmaktadır.

İşlevselcilerin aileye yaklaşımı, onun toplumun diğer kurumlarıyla olan ilişkisi üzerinden odaklanarak ailenin, toplumun belirli ihtiyaçlarını karşılamak ya da belirli işlevleri yerine getirdiği ve özellikle toplum refahına ve mutluluğuna yaptığı katkıyla ilgilenmektedir (Kasapoğlu, 2011: 12). Toplumlar arası kültürel farklılıkların olabileceği kabul edilse de tüm aile yapılarının en nihayetinde toplumsal ihtiyaçları karşılaması nedeniyle aileyi, “evrensel” bir kurum olarak görmektedirler. Bir bakıma aile varlığının korunması, toplumsal ihtiyaçların sağlanmasını garantilemektedir.

İşlevselci kuram, ailenin işlevleri üzerinden bir sıralama yapar ve bunları genellikle, yeniden üreme, toplumsallaştırma, cinsellik, cinsiyet rolleri, işbölümü ve ekonomi gibi işlevlerle sıralamaktadır. İşlevselci kuram, aile yaşantısının özgüllüğünü toplumsal bütünlüğün işleyişine indirgemeyerek, aileyi yalnızca toplum için gerçekleştirdiği işlevlerle sınırlandırması, ailenin kapsadığı ilişkilerin niteliğini ele almaması kuramı yetersiz kılmaktadır (Poster, 1984: 175). İşlevselci yaklaşımda aile, birey ve toplum arasında bir aracı olarak algılanması, aileyi toplumsal gerilimlerden kaçmak için bir sığınak olarak görmesi, (Sayın, 1990: 65) bir anlamda bireyin yadsınmasına yol açmaktadır.

1.2.4. Feminist Kuram

Feminizmin ilk gelişimi, kapitalist düzenle birlikte mümkün olan yaşam koşullarına özgü bir gerçeklikten doğmuştur (Rowbotham, 1987: 1-12). Sanayileşme sürecinde ortaya çıkan ağır yaşam koşullarının özellikle kadın cinsini baz alarak geliştirilen emek sömürsünün reddi üzerinden örgütlenen politik bir kuramdır. Feminizm en temelde kadın aleyhine baskılanma ve ezilme durumlarına karşı, kadınların ve insanlığın özgürleşmesi için çok yönlü, uzun soluklu bir mücadele verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Tekeli, 1988: 109).

Feminizm, kadınların ataerkillikle beraber ikinci cins konumuna düşürülmesi, emeğine yabancılaştırılması, bedeninin metalaştırılması üzerinden eleştirel bir yaklaşım geliştirmektedirler. Feminizmin temel sorunsalını, kadınların genelde toplumsal, özelde ise aile kurumu aracılığıyla süreklileştirilen aile içinde ve kamusal alanda emeğinin sömürülmesi eleştirisi üzerinden okumak mümkündür. Feminist yaklaşımın belirleyici özelliği ailenin özde uyumlu bir birlik değil, içinde çelişkileri barındıran bir kurum olduğu üzerinde durmasıdır. Aile, ataerkinin temel kurumu, kapitalizmin gizemli kalesini oluşturduğu ve harcını cinsiyetle temellendirdiği sürece eşitlikçi olmayan bir kurumdur (Koyuncuoğlu, 2014: 513).

Feminist kuramcılar toplumsal cinsiyetin bireysel bir nitelik değil, "bir ilişki", hatta bir ilişkiler dizisi olduğunu iddia etmektedirler (Butler, 2014: 55). Örneğin kadın eşe şiddet, kişisel ve özel bir meseleye dönüştürülerek, özelleştirilmiş kamusalılıklara sıkıştırılmakta ve bu durum toplumsal cinsiyet tahakkümü ve hiyerarşisinin yeniden üretilmesine hizmet ederek (Koyuncuoğlu, 2014: 523-524) kadına şiddeti kamu sorunu olmaktan çıkarıp özelleştirmektedir.

Kapitalizm öncesinde üretim birimi olarak ön plana çıkan aile, kadın erkek her bireyin sağladığı katılımla gerçekleşirken, kapitalist sanayi sürecinin başlamasıyla, ailede ekonomik işlevin yerini politik bir işlev alır. Aile artık otoriter ideolojilerin ve tutucu kişilik yapılarının fabrikası niteliğindedir (Reich, Akt., Koyuncuoğlu, 2014: 498). Young, ataerkil sistem ile kapitalizmin birbirine eklenerek ailede güç kazanması, bu ilişki sonucu kadının ötekileştirilmek ve dolayısıyla ikinci ve ucuz bir iş gücü olarak değerlendirmek, kapitalizmin asli ve temel niteliğine dönüştüğünü belirtmektedir (Akt., Koyuncuoğlu, 2014: 523).

Sanayi öncesi toplumlarda, aile içi hiyerarşik düzen ve cinsiyete dayalı işbölümü görülmektedir. Ancak kadın ev içi hizmet ve çocuk bakımıyla sınırlandırılmadığından, kolektif üretim sürecine dâhil olmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte sınıflı toplumlarda görülen aile içinde cinsiyete dayalı işbölümü, hane halkı ile hane dışındaki hiyerarşik, zorba ve düşmanca üretim ilişkileri tarafından çarpıtılmaktadır (Wood, 2008: 317 Akt., Kuyumcuıldız; Gündeşlioğlu, 2011: 3).

Feminist yaklaşım, kadının tarihsel ve toplumsal konumunun, cinsiyet rollerinin pratikte yeniden üretildiği yer olarak ataerkil aile yapısını görmektedir. Bu anlamda feminist hareket, ataerkilliğin ürünü olan kadının evdeki rolünün temel öğelerine meydan okumaktadır. Geleneksel cinsiyet rol farklılaşmasına karşı koyan kadınlar, hem istihdam alanlarında hem kadınların yasal haklardan eşit düzeyde yararlanmaları hem de eşitsizliği üreten toplumsal cinsiyetçiliğin ortadan kaldırılabilmesi için politikalar geliştirmektedir. Kadın hareketinin artarak devam eden mücadelesi sayesinde kadın hakları hiçbir dönem olmadığı kadar ön plana çıkmaktadır. Günümüzde ev işi ve çocuk bakımı her iki eşinde görevi olarak düşünölmeye başlanmıştır. Feminizm ya da kadın hareketleri mücadele alanlarıyla ataerkilliğin önemli mekanizmalarına gözdağı vermektedir (Poster, 1989:229). Kat edilen aşamalar düşünöldüğünde ataerkinin temel kurumu olarak kabul edilen aile, eşitsizliği üretmesi nedeniyle eleştirilerin hedefi olmaktadır. Bu bağlamda kadın mücadelesi aileyi, kapitalist düzenin harcını oluşturduğu cinsiyet sistemi üzerinden vurmaktadır (Koyuncuoğlu, 2014: 513).

Ataerkil aile yapısına sahip olan Kürt ailesinde kadınların toplumsal sistem açısından büyük bir değere sahip olmasına rağmen aile içi ilişkiler bağlamında ikincil konumda olmaktan kurtulamamaktadır. Her ne kadar kırsal yaşamda üretim sürecinde belirleyici bir katkısı bulunsa da, kadının rolü temelde ev içi düzenin sağlanmasıyla sınırlıdır. Kandiyoti (1988) ataerkil ailenin kadının emeğine hem el koyduğunu hem de emeğini görünmez kıldığını ileri sürmektedir (Akt., Dedeoğlu, 2000: 158).

Ataerkil aile yapısında kadınların statü kazanmasının ilk adımı evlilikle elde edilir. Kadınların buldukları statüleri değiştirebilmek için öncelikle tamamlaması gereken aşamalar vardır ve bu aşamalar Kandiyoti'nin "ataerkil pazarlık" olarak kavramlaştırdığı gibi bir pazarlık sonucunda gerçekleşmektedir. Kandiyoti (1988),

kadınların ataerkil ilişkiler ağı içinde sadece pasif ve boyun eğen kişilikler olmadığını; kadınların “ataerkil pazarlık” sonucunda toplumsal cinsiyet ideolojisi içinde belli anlamlarda güçlü olduklarını ve manevra alanları olduğunu vurgulamaktadır (Akt., Dedeoğlu, 2000: 158). Ataerkil toplumlarda, kadının evlilikle birlikte erkek çocuk doğurması hem sosyal hem de ekonomik anlamda statüsünü garantiye almış olur. Kadınların yaşamı gençken daha ağır koşullarda seyretmektedir. Kadınlar arasında varlığı tartışılmaz bir otorite olan kaynanaların, gelinler üzerinde kurdukları otoriter ilişkinin azalması, gelinlerin erkek çocuk doğurması ve geniş haneye yeni bir gelinin katılmasıyla azalmaktadır. Ancak kadınlar arasında kurulan hiyerarşik düzen farklı biçimlerde yeniden üretilerek günümüzde de devam etmektedir.

Kırsal yaşamda çoğunluğu tarımsal üretim ve hayvancılıkla uğraşan Kürt ailelerde cinsiyete dayalı bir işbölümü ve hiyerarşi bulunmakta yanı sıra kadının emeği ve cinselliği üzerinde ataerkil bir denetim uygulandığı iddia edilmektedir (Çağlayan, 2014: 41). Kürt ailelerin, özellikle 1990’lardan sonra Kürt siyasi hareketinin yükselmesi ve Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki yerleşim bölgelerinde yerel yönetimlerde iktidar olması, Kürt kadınlarının özel ve kamusal alandaki konumlarına önemli etkilerde bulunmuştur. Kürt kadınlarının konumunda yaşanan değişimler, ailelerin yapısal olarak değişimini de hızlandırmıştır.

Söz konusu dönemlerde Kürt siyasi hareketinin kadın politikalarını öne çıkarması ve artan kadın kurumsallaşması Kürt kadınlarının sosyal, siyasi ve ekonomik katılımını dolayısıyla özel alandan kamusal alana doğru katılımını da arttırmıştır. Kürt siyasi hareketinin, kadınları kurtarılması gereken bir kurban değil kurtarıcı bir misyonla tanımlanmış olması, kadınların hem özgüven kazanmalarında hem de kamusal alana katılmalarında kadınlara yer açılmasında etkili olmuştur (Çağlayan, 2014: 230). Ataerkil aile yapısında klasik “namus” kavramı ile korunan ve denetime tabii tutulan kadınlar, farkındalık düzeylerinin artması ve yaşamın tüm alanlarında temsillerinin artmasıyla birlikte geçmiş konumlarının çok ötesine geçmişlerdir. Kadın rollerinin yeniden tanımlanması, kadınların kamusal alana çıkarılmalarını olanaklı kılmışsa da ataerkil kontrol tümünden ortadan kalkmamıştır (Çağlayan, 2014: 231).

Bu çalışmanın ana savlarından biri, Kürt aile yapısında görülen değişim ve dönüşüm süreçlerinin temel dinamiğini gerçekleştiren özne kadınlardır yaklaşımı oluşturmaktadır. Kadınların özellikle geleneksel/kırsal ve kent yaşamı karşılaştırıldığından cinsiyet rollerinde ve konumlarında ortaya çıkan değişimlerin ve değişimlere etki eden nedenlerin daha iyi kavranabilmesi açısından, toplumsal cinsiyet perspektifinden yararlanılmaktadır.

1.3. Türkiye’de Aile Araştırmaları

Türkiye’de, aile çalışmaları ile ilgili araştırmalarda öne çıkan konu ve metod yelpazesinin süreç içerisinde çeşitlendiği görölmektedir. Türkiye’ de aile ile ilgili yapılan çalışmaların Cumhuriyet dönemiyle birlikte önem kazandığı, 1950 sonrasında, Türkiye’de başlayan kentleşme süreciyle arttığı, 1980 ve sonrası yıllarda ise çalışmaların hem nitel hem de nicel olarak artış gösterdiği ve alanda ciddi birikimlerin oluştuğunu belirtmek mümkündür.

Türkiye’de aile yapılarının, toplumsal koşullarda yaşanan değişim ve dönüşümlerden etkilendiği ve bunun sonucunda aileyi konu alan teorik ve ampirik çalışmalara yönelimin arttığını söylemek mümkündür. Bu konuda ilk çalışmaların Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde görölen erken modernleşme çabalarının, Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemlerde de devam ettiği görölmektedir. Ancak 1950’lerden sonra sanayileşmenin etkileriyle birlikte kırdan kente gerçekleşen göçlerin, kent aile yapısında gerçekleşen değişimlerle paralel olarak aile yapısı ile ilgili çalışmaların hız kazandığı görölmektedir.

Türkiye aile çalışmaları literatürüne bakıldığında, ilk olarak Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Rıza Bey’in toplumsal dayanışmayı Comte etkisiyle ele alınarak yapıldığı ve yine Ziya Gökalp’in Durkheim etkisiyle aileyi işlevsel bakış açısıyla ele aldığı, sonrasında ise Prens Sabahattin’in, Le Play’ın ampirik yaklaşımını kullandığı aile analizlerini, cemaat toplumundan cemiyet toplumuna geçişini konu alan çalışmalarında görmekteyiz. 1950’lerden sonra ise, Behice Boran’ın kentleşme, sanayileşme ve ailenin transformasyonu ele aldığı, Nermin Abadan Unat’ın, kadın ve göçü ele aldığı aile yapısı araştırması, Mübeccel Belik Kıray’ın, Ereğli, Erdemli gibi kadın ve toplumsal değişme gibi aile yapısını doğrudan ilgilendiren konulara eğilmesi, İbrahim Yasa kırdan kente göç ve sanayileşme karşısında ailenin durumu ve köy monografileri, Birsen Gökçe aile ve aile tipleri çalışmalarını göç ve gecekondulaşma üzerine, Emre Kongar aile yapısı ve sanayileşme arasındaki ilişkiyi ve çekirdek aileye dönüşümünü İzmir ve çevresini incelediği çalışmalar bulunmaktadır (TAYA, 2011).

Türkiye’de aile yapısı araştırmalarının Cumhuriyet döneminde hız kazandığı görölmektedir. Bu durumun şüphesiz Türkiye’nin içinden geçtiği siyasal atmosfer ve beraberinde geliştirilen sosyal reformlarla ilgili olduğu bilinmektedir. Özellikle

Medeni Kanunda aileye ilişkin yapılacak olan düzenlemelerde toplumbilimcilerin bilgi, bulgu ve düşüncelerinden yararlanabilmeleri için hem ortam hem de imkân yaratılmış olmaktadır (Erder, 1984: 5). Medeni Kanun hazırlanırken (1926), hedef Avrupa normlarına yaklaşmak amacıyla İsviçre Medeni Kanunu'ndan yararlanılmışsa da, İslam hukukuna ters düşen konularda, kültürel değerleri zedelememek adına medeni hukuk ve İslam hukukunu, evlilikler ve doğumların teşviki gibi konular korunarak hazırlanmıştır (Özbay, 2011: 58). Sonuç olarak Medeni Kanunla kadının aile içi konumu ile ilgili toplumsal cinsiyet eşitsizliği göz ardı edilerek, aile, koruma altına alınmıştır.

Türkiye'de aile yapısı araştırmalarının tematik eğilimler açısından, 1940'lı yıllarda yeni bir aşamaya geçtiği görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'de nüfusun önemli bir kısmı kırsal alanlarda yaşamakta ve aile yapısı ise ağırlıklı olarak geleneksel özellikler taşımaktadır. Söz konusu dönemlerde, köy monografilerine yoğun olarak rastlamanın önemli nedenlerinden biri nüfusun kırsal alanda yoğunlaşmasıdır. Türkiye'de 1950'li yıllara kadar nüfusun dörtte üçü kırsal alanlarda yaşamaktayken, zaman içinde tam tersi yönde bir gelişme olmuş ve bugün nüfusun dörtte üçü kentsel alanlarda yaşamaya başlamıştır (Koç, 2014: 172). Nüfus hareketliliğinin 1950'li yıllardan itibaren uygulanan ekonomik politikaların bir sonucu olarak gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Ekonomik politik uygulamalar sonucunda 1960'lı yıllarda görülen toplumsal yapıdaki değişimler, kırsal nüfusun kentlere doğru göç etmesi kent aile yapısının işlevlerinde değişime neden olmuş, dolayısıyla kentlerde aile araştırmaları hız kazanmıştır (Erder, 1984: 9). Bir modernleşme projesi olarak, sanayi üretiminin öne çıkarılması ve yine kentlerin önem kazanması ile değişen toplumsal yapı, sadece ailelerin geleneksel işlevlerine etki etmemiş, demografik açıdan da aile yapısını etkisi altına almıştır. Modernleşme projesinin doğurganlık ve aile yapısı üzerindeki etkisine en önemli örnek, 1960'lı yıllardan başlayan nüfus politikaları gösterilebilmektedir (Koç, 2014: 49).

Son olarak 1980'den günümüze, aile içi iş bölümü, aile içi şiddet, doğurganlık, anne ve bebek ölümleri, korunma yöntemleri analizi, kadın istihdamı, işgücü ve gelir dağılımı ile ilgili araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Aile araştırmalarında incelenen konular, kategorize edilen dönem aralıklarına bakıldığında değişimlerin nedenleri olarak sanayileşme etkisiyle göç ve kentleşme ve

buna paralel olarak kadınların kamusal alanlarda yer almasının aile yapısındaki değişimlerde belirleyici rol oynadığı görülmektedir.

1.3.1. Türkiye’de Sanayileşme Sürecinin Aile Yapısı Üzerine Etkileri

Türkiye'deki aile araştırmaları literatürüne bakıldığında yukarıda görüldüğü gibi Türk aile yapısı ve ailenin dönüşümünü merkeze alan çalışmaların yoğunluk kazandığı söylenebilir. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte yürürlüğe giren modernleşme ve batılılaşma süreci din ve devlet işlerinin birbirinden ayrıştırılması, Medeni Kanunun düzenlenmesi ve toplumsal kurumların yeni paradigma ekseninde yeniden uyarlanması aile eksenli değişimleri hızlandırmıştır (Canatan, 2011, Yıldırım, 2011, Koç, 2011). Bu süreç bir bakıma Türkiye’nin yeniden inşa sürecidir ve aile de bu sürecin etkisi altına girmektedir.

Türkiye’de özellikle 1950’lilerde, sanayileşme süreciyle birlikte tarımda mekanizasyon uygulamalarının başlatılması, kırdan kente, iş nedeniyle yapılan göçleri hızlandırmıştır. 1960’larda ek gelir sağlamak amacıyla gençler köy dışına çıkarak kentlerde iş aramaya gitmiş, 1970’lerde ise kesin göçler hızlanarak devam etmiştir (Keyder, 2009: 287). Geliştirilen ekonomi politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan göçlerin, kırsalda geleneksel öğeleri taşıyan Türk aile yapısında değişimlere neden olduğu söylenebilmektedir (Canatan, 2011: 115-117). Ailenin işlevlerindeki değişime neden olarak 1950’li yıllarda hızlanan kırsal dönüşümün hem üretim araçlarında değişime gidilmesi hem de bu üretim araçlarının ailelerin değil daha büyük ve kar amaçlı işletmelerin tekeline geçmesi gösterilmektedir (Özbay, 1984: 35-36). Aile, bir bakıma modernleşme idealleri içinde oluşturulan bir imge olarak, sanayi üretim tarzının ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirilmiştir (Yıldırım, 2011: 123).

Sanayinin gelişmesiyle birlikte iş-istihdam nedeniyle kırdan kente doğru göçlerin olması beklenen bir durum olmaktadır. Kente göç eden geleneksel aileyi somut olarak bekleyen ilk değişim konut biçimi olmaktadır (Kıray, 1984: 69). Diğer önemli farklılık ise ücret karşılığı yani emeğin metalaşması olmaktadır -ki Özbay bu duruma “bireyin emeğinin özgürleşmesi” diyecektir-. Ancak iş sektöründe de aranan eğitim ve buna bağlı olarak iş niteliğine göre yeterliliğin aranması, aileler açısından eğitimi öncelemektedir. Eğitimin önem kazanması ise, aynı zamanda evlilik, evlilik

yaşı ve eş seçimi gibi konularda değişimine neden olduğu belirtilebilmektedir (Özbyay; 1984: 64).

Geleneksel ailenin yürüttüğü ekonomik faaliyetler, kente yerleşince değişmekte ve aile, kent yaşam koşullarına göre biçim değiştirmektedir. Kentlere gerçekleştirilen göçler nedeniyle ailelerin karşılaştıkları yeni yaşam biçimi, gerektiğinde tüm aile bireylerinin çalışmasını gerekli kılan bir düzen oluşturulmuş ancak aile içi üyelerin ilişki ve rollerinde anlamlı bir değişiklik olmamıştır (Kıray, 1984: 72). Geleneksel rol kalıpları tüketim, iş sektörünün farklılaşması, tüketim alışkanlıkları ve özellikle eğitim süreci gibi değişkenler, geçmişteki birçok alışkanlığın değişmesine neden olmuşsa da özellikle cinsiyet rolleri açısından yeni bir düzenlemenin olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Kentte, erkeğin rolü evin geçimini sağlamak üzere evin dışında çalışmak ve dışarıdaki ilişkileri düzenlemek, kadının rolü ise evde herkese göre çevreyi, sosyal ilişkileri, tüketimi, aile içi ve arabalık ilişkilerini düzenlemektir (Kıray, 1984: 72).

Sanayileşme süreciyle birlikte içgöçlerin hızlanması ve buna paralel gelişen kentleşme sürecinin Türk aile yapısında değişimlere önemli etkileri olduğu görülmektedir. Türk modernleşmesi bir bakıma kentlerin öne çıkarılması ya da Boratav'ın ifadesiyle, kapitalistleşme bir anlamda "köylülüğün tasfiyesi" pahasına yapılmaktadır (Akt. Özbyay,1984: 39). Köylerden kentlere iş nedeniyle yapılan göçler, aileler üzerindeki etkiler düşünüldüğünde basit bir yer değiştirme eyleminin çok ötesinde bir durumdur. Aile ile ilgili yapılan çalışmalarda, aile içi ilişkilerden evlilik örüntülerine, doğurganlık oranından boşanma oranlarına, çocuk değer algısına kadar birçok konuda süreç içinde değişimlerin yaşandığı görülmektedir.

Çekirdek aile, kentte üretim sürecinin dışındadır ve tüketim alışkanlığı artık, bireyin emeğinin ücretlendirilmesiyle belirlemek zorunda kalmıştır. Ancak kente göç eden, çekirdekleşen aile, ücret karşılığı elde ettiği kazancıyla hayatını idame etmekte zorlanmakta ve köyde kalan geniş ailenin yardımı ve desteğiyle ayakta durabilmiştir. Özbyay (1984), kentte ücret karşılığı çalışan bireyin, geniş hane ekonomisinden ayrı olduğundan "emeğinin özgürleşmesini" gerçekleştirdiğini, ancak kazandığı ücretin aile geçimini sağlamaya yetmeyince, geniş aileden aldığı destek ve yardımlarla devam etmesi nedeniyle de, "bireyin aileden özgürleşmediğini" ifade etmektedir. Kalaycıoğlu ve diğerleri (2003) çalışmalarında da, çekirdek ailelerin yaşlılarla aynı

binada, aynı sokakta veya aynı mahallede yaşamaya devam ederek, geleneksel aile yapısı içindeki ilişkileri devam ettirdiklerini belirtmektedir. Bu tespitlerden yola çıkarak, kente göçle yerleşen ailelerin, geleneksel aile örüntülerinde bir kırılma yaşandığı belirtilse de, kent yaşamında, geleneksel ilişkilerin, akrabalık ve dayanışma kültürünün devam ettiği sonucuna varılabilmektedir (Akt. Eryurt, 2014: 90). Günümüz itibariyle de çeşitli nedenlerle göçler gerçekleşmekte dolayısıyla aile yapıları bu süreçten etkilenmeye devam etmektedir.

Çekirdek aile toplumsal konum açısından geleneksel aileye göre farklılık göstermektedir. Toplumsal konum aileye gelir getiren kişinin pozisyonuyla ilgili olsa da bütün üyeleri kapsamaktadır. Gelirin düzeyi, o gelirin kaynağı ve eskiliği ve ya köklülüğü gibi özellikler önem kazanmaktadır. Kentin uzmanlaşmış, farklılaşmış, örgütlenmiş, çalışma ve iş hayatı, ailelerin konum ve saygınlık konularına yeni ölçüler getirmiştir, bunların başında tüketim gelmektedir (Kıray, 1984: 77). Kentte gerçekleşen tüketim alışkanlığı ailenin konum ve saygınlık dışında sınıfsal özellikleri bakımından da bir gösterge olabilmektedir. Tüketim bir yönden yaşam düzeyinin yükseltilmesi (yer yatağı ve yer sofrası yerine koltuk takımları ve yemek takımları gibi) için ayarlanırken diğer yanda da ailelerin satın alma gücünü ortaya koymaktadır (Kıray, 1984).

Geleneksel aileyi ve çekirdek aile birbirinden ayırtıran diğer önemli farklılaşma ise miras aktarımı ve çocuğa dair tutum ile ilgili olmaktadır. Geleneksel yapıda miras döngüsü, babanın ölümüyle birlikte bütün hanenin emeğiyle oluşturulan birikimin erkek çocuklar arasında bölüştürülmesi ve her birinin küçük bir arazi sahibi olması, yaşlanıp haneleri genişledikçe daha fazla toprak alarak veya kiralayarak varlıklarını arttırmak ve onların ölümüyle de kalan arazilerin tekrar bölünmesi ile gerçekleşmektedir (Duben, 2012: 122). Geleneksel yapıda maddi birikim bir anlamda çocuk sayısı ile ilgili olduğundan dolayı, aile yapısında çocuk sayısı önem kazanmaktadır. Geleneksel aile düzeninde aile içi “zenginlik akışı” gençlerden yaşlılara doğrudur, bu nedenle yaşlılar doğurganlığı engelleyici karar almazlar ancak çekirdek ailede durum tersidir zenginlik akışı yaşlılardan gençlere doğrudur dolayısıyla doğurganlığın önemi azalmaktadır (Özbay, 1984: 38). Modern yaşamda ise, geleneksel yaşamın aksine, çocuğa faydacı değer yaklaşımında bir değişim yaşanmakta, katkı çocuktan ana babaya değil anne babadan çocuğa doğru akmakta,

faydacı değer, psikolojik değere dönüşmektedir (Kağıtçıbaşı, 1984:136). Maddi zenginliğin akış yönünün değişmesi, çocuğa yüklenen anlamın değişmesi gibi maddi ve manevi değerlerde yaşanan değişimler sonuç olarak, ailenin çekirdekleşmesine ve çocuk sayısında azalmaya gidilmesi anlaşılır olmaktadır.

Kentleşme süreciyle birlikte farklılaşan bir diğer önemli özellik ise ailede çocuğun sosyalleşme süreci ile ilgili olmaktadır. Geleneksel formda çocukların toplumsallaşma süreci topluluğun işiyken çekirdek ailede bu görev anne, baba ve okul çağına geldiğinde ise okul aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Çocukların eğitime katılma sürecinde kız ve erkekler arasında bir ayrımcılık söz konusu olmaktadır. Başaran (1974) ve Kağıtçıbaşı (1984), yaptıkları çalışmalarda, çekirdek ailede, kız çocuklarına erken yaşlarda cinsiyet kimlikleri nedeniyle değersizlik empoze edilmesi ile birlikte baskı ve kontrol altına alınması sonucunda geleneksel rol beklentilerine uygun/uyumlu hale getirildiklerini belirtmektedirler. Kız çocuklarının, ilerleyen yaşlarda özellikle, eğitim ve istihdam alanlarında karşılaştıkları engellerin temelleri, ailede kurulan toplumsal cinsiyet rolleriyle doğrudan ilişkili olmaktadır (Beşpınar, 2014: 235-236).

Cinsiyet rollerin hem ailede hem diğer toplumsal kurumlarda etkili olmasının en önemli nedenlerinden biride kadının bedeni üzerinden kurgulanan namus algısı olmaktadır. Kadının cinselliğinin ailenin namusuyla yakından ilgili olduğu geleneksel veya geçiş toplumunda, kızların 14- 18 yaş aralığında erkenden evlendirilmeleri ailenin bir güvenlik stratejisi olmaktadır (Duben, 2012: 122). Bu belirlemeler doğrultusunda toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden geliştirilen değer yargılarının günümüze kadar varlığını koruduğu bir gerçekse de, ailelerin ekonomik ve eğitim düzeyi yükseldikçe cinsiyet rollerinde de kırılmalar yaşandığını belirtmek mümkündür.

Kent yaşamıyla birlikte değişen bir diğer konu ise evlilik örüntüleri olmaktadır. Çekirdek ailede, ailenin kurulma biçimi, eş seçimi ve evlilik yaşı gibi birçok özellik geleneksel aileden belirgin bir şekilde farklılaşmaktadır. Türkiye’de yapılan demografik araştırmalarda, 1970 ve öncesi yıllarda evlenen kadınların ilk evlilik yaşının 16, 2000 ve sonrası yıllarda ise, ilk evlilik yaşının 24’e kadar yükseldiği görülmektedir (Koç, 2014: 24). Bunun önemli bir nedeni kentsel alanlarda kadınların eğitim seviyesinin artması, meslek sahibi olması ve iş hayatına

katılmalarıyla birlikte ekonomik olarak bağımsızlıklarını kazanmaları, evlilik ve aile kurma yaşının yükselmesine ve çocuk sahibi olma süresinin uzamasına yol açmaktadır (Koç, 2014: 25). Ancak, evlilik kurma biçimi ve yaşında bir değişiklik görülse bile, evliliğe bakış, evliliğe yüklenen anlam ve evlilikten beklentilerde ciddi bir değişim yaşanmadığı belirtilebilmektedir. Türkiye’de evli olmanın kadınlara toplumsal bir statü ve saygınlık kazandırdığı ifade edilse de, aynı zamanda, kontrol ve kısıtlamayı da beraberinde getirmektedir. Kadınların ailede kontrol ve kısıtlamaya karşılık belli kazanımlar elde etmek uğraşında olsalar da, kadınların ailede ancak yaşlanınca statüsünün arttığı görülmektedir (Kandiyoti, 1988, Akt., Beşpınar, 2014: 236).

Kadının eğitim düzeyinin yükselmesi, çalışma hayatına katılması sadece evlilik örüntülerini değiştirmemekte aynı zamanda doğurganlık seviyesine de etki etmektedir. Antinatalist (doğurganlığı azaltıcı) nüfus politikalarının uygulanmaya başladığı 1960’lı yıllardan önce doğurganlık hızı 6 civarındayken, 1960 sonrası yıllarda ise doğurganlık seviyesi yavaş yavaş düşmeye başlamış; 1970’li yıllarda 5’e, 1980’li yılların sonunda 3’e, 2008’de ise toplam doğurganlık hızı 2’ye düşmüştür (Eryurt, 2014: 92). Beşpınar, (2014) doğurganlık seviyesinde yaşanan bu düşüş, Türkiye’de doğurganlık seviyesinin ciddi bir şekilde dönüştüğünü, gerilediğini göstermektedir.

Türkiye nüfusu 1950’li yıllarda başlayan içgöçler öncesine kadar kırsalda yoğunlaşmaktadır. Kırsal nüfus 1927’de; % 75.8 iken, kentsel nüfus % 24.2, 2008’de ise kırsal nüfus %25.0, kentsel nüfus %75.0¹ oranlarına ulaştığı görülmektedir. Sanayileşme süreciyle birlikte kentlerin öne çıkması ve yine kırsalda tarımsal yapıda değişime gidilmesi ile insan işgücüne olan ihtiyacın azalması, kentlere ekonomik nedenlerle göçleri yoğunlaşmıştır. Bu göçlerin en fazla etkilediği toplumsal kurum aile olmaktadır. Cumhuriyet dönemi ve 1980 yılları aralığında Türkiye’de yapılan aile çalışmalarındaki konu başlıklarında da bunu görmek mümkündür. İlk olarak Cumhuriyet dönemiyle birlikte aile yapısında yaşanan değişimler ve gündelik yaşam pratiklerinin nasıl etkilendiği ile ilgili çalışmalar öne çıkmaktadır. Sanayileşme sürecinden etkilenen ailenin, kırdan kente göçle birlikte geleneksel formdan, modern

¹ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) Türkiye’nin Demografik Dönüşümü 1968-2008.

çekirdek forma dönüşümü ele alınmaktadır. Cumhuriyetin kurulmasının ardından, demografik yapının yeniden inşası için nüfusu artırmaya yönelik politikalarından, 1950'lerde yani kentlerin önem kazandığı dönemde bu politikadan vazgeçilmesi (Koç, 2014: 49) nedeniyle de aile planlaması ekseninde çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir.

Aile çalışmalarının 1980'lerde, konu başlıklarının farklılaştığı, araştırma sayısının arttığı ve aile araştırmalarının önem kazandığı belirtilebilir. 1980 sonrası çalışmaların, genellikle ailenin iç dinamikleri üzerinden yoğunlaştığını belirtmek mümkündür. Konu başlıklarına bakıldığında, aile içi çatışma, doğurganlık, aile içi işbölümü ve kadın merkezli çalışmaların öne çıkması, bu dönemde kadının toplumsal alanlarda (ekonomik, akademik ve siyasal alanlar gibi) görünürlüğünün artmasıyla bağlantılı olduğu ifade edilebilir. Kadının toplumsal alanda aktifleşmesi, geleneksel cinsiyet rollerinin aksaması aile içi çatışmaları ortaya çıkarmaktadır. Kadın çalışmalarının 80'den sonra hız kazanmasının önemli bir nedeni olarak, Türkiye kadın hareketinin, kadın sorunlarını gündemleştiren ve çözüm öneren politik tutumlarının etkisini de belirtmek gerekmektedir.

Sonuç olarak, aile kurumunun tarihsel-toplumsal değişimlerden etkilendiği önemli bir kesim tarafından kabul gören bir yargıdır. Özellikle Türkiye'de cumhuriyetin ilanı ve sonrasında sanayileşme süreci gibi keskin geçişlerin yaşandığı bu toplumda, değişim ve geçiş süreçleri daha sancılı gerçekleşmektedir. Türkiye' de ardı ardına yaşanan bu köklü değişimler, salt siyasal ve ekonomik alanlarla sınırlı olmayıp tüm toplumsal kurumları da kapsamaktadır. Bu dönem açısından ailelerin veya bireylerin değişim süreçlerini hızlandıran temel neden üretim araçlarının devlet politikalarıyla dönüştürüldüğü belirtilebilir.

1.4. Tarihsel Süreçte Kürtler’de Aile²

Bu bölümde, Kürt aile yapısının tarihsel süreç içerisinde nasıl bir gelişim gösterdiği belirli tarihsel ve toplumsal dönemlerde ortaya çıkan, ailen yapısı iç ve dış dinamikleri dikkate alınarak incelenmektedir. Kürt aile yapısıyla ilgili kaynak yetersizliği ve özellikle aile yapılarını konu edinen çalışmaların olmaması ya da sınırlı olması, çalışmanın kavramsal açıdan geniş tutulmasını engellemektedir. Bu nedenle çalışmanın sınırlılığını da dikkate alarak Kürt aile yapısının tarihsel ve toplumsal olarak, örgütlenme biçimleri, demografik özellikleri, kadının konumu gibi değişkenler, sosyo-ekonomik göstergeler üzerinden okunmaktadır.

1.4.1. Aile Yapısını Şekillendiren Toplumsal Bir Kurum: Aşiret

Kürtler’de özellikle kırsal bölgelerde ailenin kurulma biçimi, evlilik örüntüleri, demografik özellikleri ve üretim ilişkileri aşiretlerin yazılı olmayan ve tüm aşiret bileşenlerin kabul ettiği gelenekler etrafında şekillenmektedir. Aşiretler birçok kabilenin bir araya gelmesinden oluşan bir yapıdır. Aşiret yapısında sosyal örgütlenme hiyerarşik bir düzene sahiptir. En üst basamakta aşiret reisi en alt basamakta ise aile/haneler yer almaktadır. Aşiret toplulukları kan bağı esasına dayanır. Aşiret yapısında, herkes birbirine kuvvet derecesine göre kan bağı, evlenme sonucu meydana gelen akrabalık (hısımlık) ve bunun da ötesinde herkesin müşterek bir atadan (mir) geldiğine inanılmaktadır (Beşikçi, 2014a: 183). Dolayısıyla aşiret yapısında gelişen ilişki biçimi bağlılık/bağımlılık ilişkisine dönüşmektedir. Ancak bu sosyal sistemde aile üyeleri arasındaki birliği perçinleyen sevgi ve alışkanlık bağları, aile çemberinin genişlemesiyle zayıflamakta ve yerini, gelenek-töre ve ortak çıkarlara bıraktığı iddia edilmektedir (Nikitin, 2002: 210).

Kürtler’in yaşadığı coğrafyalarda aşiret örgütlenmesi her ne kadar geçmişteki gibi bir etki alanına sahip değilse de ortadan kalkmamış ve günümüze kadar

² Bu bölüm, *Kürt aile yapısını* merkeze alan sınırlı literatürden/kaynaklardan yararlanılarak derlenmiştir. Kaynakların güncel olmaması ve yine yakın tarihte Kürt aileler ile ilgili kaynakların bulunmaması nedeniyle *Kürt aile yapısını* tartıştığımız bölüm günümüz aile yapısını anlatmak açısından yetersiz kalmıştır. Türkiye’de konu ile ilgili yazılmış temel çalışmalar, Ziya Gökalp’in 1921’lerde kaleme aldığı “Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler”; İsmail Beşikçi’nin 1967’lerde Alikan aşiretini incelediği doktora tezi olarak yazdığı ve sonradan kitaplaştırdığı “Doğu’da Değişim ve Yapısal Sorunlar” ve Lale Yalçın Heckmann’ın 1980’lerde Hakkâri’nin Oremar bölgesinde doktora çalışması olarak yaptığı “Kürtler’de Aşiret ve Akrabalık İlişkileri” adlı kitaplar ile sınırlıdır.

devamlılığını sağlayabilmiş bir yapıdır. Aşiret organizasyonunun devamlılığını sağlayan nedenler arasında, konumlandıkları alanların arazi ve iklim özellikleri ve bu özellikler karşısında geliştirdikleri üretim biçimleri önemli etkenler olmaktadır. Gökalp (2013: 43-44), bu nedenleri coğrafi çevre ve buldukları ülke sınırlarında geçerli kılınan kanunların, aşiret gibi toplumsal yapıları dönüştürecek kapsamda olmamasına bağlamaktadır. Aşiretlerin ekonomik yapıları gereği, mevsimsel ve iklimsel koşulların uygunluğuna paralel olarak hareket etmeleri, dolayısıyla köy, kent gibi idari birimlerde kalıcı olarak konumlanamamaları da diğer nedenler arasında gösterilebilmektedir. Ancak aşiretlerin yaylak alanlarının yerleşik köylülere devredilmesi, arazilerin yüksek fiyatlarla kiralanması, aşiret bileşenlerini köy gibi idari yerleşim alanlarına yönelmelerine neden olmaktadır. Bu durum aşirette sosyal problemlerin yaşanmasına, aşiret yapısına doğrultu veren kurumların fonksiyonlarının zayıflamasına ve aşiretin toplumsal etkinliğini kıran temel nedenlere dönüşmektedir (Beşikçi: 2014a: 115; Nikitin, 2002: 105).

Kürtler'in, sosyal örgütlenme biçimleri ve ekonomik uğraşları, yaşadıkları coğrafi bölgelerin özelliklerine göre belirlenmektedir. Kürtler, tarih boyunca dağlık bölgelerde yaşamış, çoğu zaman iki ya da daha fazla devletin sınırları arasında tampon olarak kalmışlardır (Bruinessen, 2015: 203). Sınırlar arasında kalma nedenleri, aşiretin yarı-göçebe ya da göçebe olma halinden kaynaklanmaktadır. Aşiretlerin hareket halinde olmalarının en temel nedeni ise ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Bruinessen (2015: 106), aşireti kendi içine yönelik küçük bir dünya, bir savunma organizması, geleneksel ve tutucu bir kurum; kendisi ile aynı özellikte olmayan gruplara karşı üstünlük duygusu olan bir topluluk olarak tanımlamaktadır.

Her ne kadar genel bir Kürt ve aşiret karakteri çizmek mümkün değilse de, Kürt ve aşiret kültürü ile ilgili tüm eserlerde öne çıkan ortak özellikler sıralanabilmektedir. Kürtler'in temel karakteristik özelliklerini (Şerefhan; 2011: 20; Beşikçi, 2014a: 245-246; Nikitin, 2002: 141; Gökalp, 2013: 37; İzady, 2013: 327); cesur, akıllı, yüce gönüllü, misafirperver, özgür ruhlu, dürüst, verilen söze bağlılık, aşireti için kendini seve seve feda eden, yakınlarına karşı soylu bir şefkat ve bağlılık gibi nitelermeler yapılmaktadır. Bunların yanı sıra, edebi şiir duygusu, kadına karşı - diğer Müslüman toplumlarla kıyaslandığında- daha liberal bir tutum sergiledikleriyle ilgili ortak kanaatler ileri sürülmektedir. Aşirete özgü bir diğer özellik de intikam

almaktır; intikamını almayan biri, bütün şeref ve onurunu yitirmektedir -ki onlarca yıl devam edebilen kan davaları bunun en somut örneğidir-. Kürt aşiretlerinin bu karakteristik özelliklerin temel nedeni olarak Kürt coğrafyasının engebeli ve tecrit edici bir coğrafya olması, toplumun hem karakterini hem de yapılarını belirleyici role sahip olduklarını ifade etmek mümkündür.

1.4.2. Kürtler’de Aile/Hane Örgütlenmesi

Kürt aile yapısının kültürel ortaklıklar gösterse de, bulunduğu ülkelerin sınırları düşünüldüğünde coğrafi, mekânsal ve zamansal açıdan farklılıklar gösterebileceğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Genel olarak aşiretlerde olduğu gibi, Kürt aşiretlerinde de egemen olan aile tipi ataerkil ailedir. Bilindiğinin aksine çok eşlilik değil, tek eşlilik hâkimdir ve yine sanıldığı gibi kadın ikincil planda olmayıp, büyük değer gördüğü (İzady, 2013: 337; Nikitin, 2002: 211; Cibo, 2016: 231) iddia edilmektedir. Ancak Kürt aile yapısında kadın, saygınlığı ya da statüsünü anne olduğu hatta torun sahibi olduğu zaman kazandığı görülmektedir. Aile aşiret yapısı içindeki en küçük birim olmakla birlikte hiyerarşik yapının da, aile yapısında örüldüğü görülmektedir. Ve bu hiyerarşik yapı yaş ve cinsiyet temelinde açığa çıkmaktadır. Büyük küçükten hizmet istedi mi küçük saygıyla yerine getirir, yaş ve mevki hiyerarşisine itiraz edilmeksizin uyum sağlanmaktadır (Nikitin, 2002: 188).

Aşirette yaygın olarak görülen aile tipi geniş aile tipidir. Aile bileşenleri, dede ve nineler, anne, baba, evli oğullar ve torunlardan oluşmaktadır (Beşikçi, 2014a: 211). Aynı hanede üç kuşağın bir arada yaşaması bir bakıma baba otoritesinin göstergesi olmaktadır. Geniş aile tipinin yaygın olarak görülmesi, hem deneyimlerin bir sonraki kuşağa aktarılması, hem de ekonomik sermayenin parçalanmaması temeline dayanmaktadır. Bundan dolayı geniş aile üyelerinin, çekirdek aile kurarak büyük haneden kopması pek uygun görülmemektedir (Bruinessen, 2015: 86).

Evlilikler genellikle görücü usulüyle yapılır ve eş olarak ilk tercih amca çocuklarıdır. Aşiret dışından evlilikler ancak politik nedenlerden ötürü gerçekleşir ki pek yaygın değildir. İç evlenme kan ve akrabalık bağlarının güçlendirilmesinin bir nedeni olarak da açığa çıkmaktadır. Aşiret ailesinde görülen evlilik tipi tek evliliktir. Bunun en temel nedeni evlilikte kadının babasına ödenen bedelin (başlık parası) ağır olmasındandır. Kadın için istenen başlık parası, bu aile yapısının, ekonomik üretim

biçimi nedeniyle aile bireylerinin birer üretim aracı olarak görülmesindedir. Başlık parası bir anlamda, haneden eksilen bir üretim gücünün karşılığı değilse de hanenin göreceği zararın tanzimine ilişkindir. Bununla birlikte çok eşli evliliklere de rastlamak mümkündür. Çok eşli evliliğin meşru görüldüğü iki durum vardır: birincisi, ferdi zenginlik, ikincisi ise kadının kısır olması ya da ailenin erkek çocuğa sahip olmaması durumunda gerçekleşebilmektedir (Cibo, 2016: 231; Beşikçi, 2014a: 186; Bruinessen, 2015: 118; Nikitin, 2002: 186).

Kürt ailesinde çocuğa iktisadi bir varlık olarak bakılmakta ve erkek çocuğu soy-sopu devam ettirmesi bakımında, kız çocuğuna ise tamamen iş-güçlerde yardımcı olması bakımından anlam atfedilmektedir (Beşikçi, 2014a: 189). Bu anlamda, aşiret yapısında sayıca artmak hem psikolojik hem de ekonomik bakımdan güçlenmek ve saygınlık kazanmak açısından önemli olmaktadır. Çocuk sayısındaki artış, maddi bakımdan geçimi kısıtlayacak bir neden olsa bile, çocuk isteğinin önüne geçebilen bir gerekçe olmamaktadır. Öyle ki, doğum olayı törelere göre de en çok önemsenen olaylar sırasında başta yer almaktadır (Nikitin, 2002: 189).

1.4.3. Kürt Aile Yapısında Kadının Konumu ve Rolü

Kürt aile yapısı her ne kadar ataerkil özellikler taşısa da, kadın arka planda ancak etkin, gizil bir güce sahip olmaktadır. Yaşam birliğinde kadın ikincil bir rol oynamaz ve evin direği olarak görülür (İzady, 2013: 337). Kadının etkin konumu, sadece ev içi düzenle ilgili olmayıp, sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda da görülmektedir. Kürt ailesinde kadının iş yükü çok ağırdır. Her şeyden önce çok çocuk doğurmak onları büyütüp, eğitim/terbiye vermek, en önemli işi olmaktadır. Kadının konumunu güçlendiren en önemli etken yine doğurduğu çocuk sayısı - özellikle de erkek çocuk sayısı- ile doğru orantılı olmaktadır. Kadının, erkek çocuk doğurması o kadar önemlidir ki ancak ondan sonra beyaz tülbent takabilmekte -beyaz tülbent simgesel olarak kadının konumunu ve gücünü ifade eder- ve bu hakka sahip olabilmektedir (Beşikçi, 2014a: 200).

Kürt ailesinde kadın, sosyal yaşamda erkekle eşit değilse de, üretim süreçlerine sağladığı katkı ve üretkenliği ile saygın bir konumdadır. Çünkü bütün ağır ev işlerinin yanı sıra, hayvanların yükünü yükleyip indiren, suyu getiren (su çoğu zaman yerleşkeye uzak bir noktadadır), sürüyü sağan, yakacağı toplayıp

hazırlamak gibi görevler, kadına dayanıklılık kazandırdığı gibi erkenden yıpranmasına da neden olmaktadır (Paşa, 2015: 123; Nikitin, 2002: 176). Kürt kadının sosyal konumuna etki eden bir diğer etken de, diğer komşu toplumlarda olduğu gibi bir harem sisteminin bulunmaması, dolayısıyla harem nesnesi, mutfak hizmetçisi, gibi kırılğan bir noktada tutulmaması, sosyal konumu bakımından diğer bütün Müslüman toplumlardaki hemcinslerinden daha iyi bir konumda tutmaktadır (İzady, 2013: 338; Nikitin, 2002: 183).

Kürt aile yapısında, kadınının politik ve askeri alanlarda yer alması, onu geleneksel rollerin dışına çıkarmaktadır. Kadınlar 19. yüzyıl ortalarında, Maraş şehrinden olan Kara Fatma Hanım, İstanbul'da Osmanlı sarayında politik olarak Kürtler'i temsil etmiştir; 1856'da Şıwanlı aşiretine mensup Mama³ Kara Nergiz; Milan aşiretinden Mama Perşeng; 1916' da Nehri'de Mama Meryem ve Caf aşiretinin lideri Adile Hanım gibi bir dizi Kürt siyasi kadın şahsiyet bulunmaktadır (İzady, 2013: 339; Nikitin,2002). Her ne kadar ataerkil aile formunda temellenmişse de özellikle üretim sürecinin büyük bir bölümünün kadın emeği üzerinden şekilleniyor olması kadına ayrıca bir değer ve konum sağlamaktadır. Kürt kadınlarının aşiret yapısı içindeki gücü ve etkinliğinden etkilenen Millingen (1998: 150-151), sırf bu yönüyle Kürt aşiretlerin uygar bir dünyası olduğunu belirtmiştir.

Kültürel açıdan, Kürt ailesinde kadınlar, kamusal alanda bir görünürlüğe sahiptirler. Düğünler haremlik-seramlık olmadığı gibi, kadın-erkek aynı ortamda bulunur, birlikte halaya durulur (Cibo, 2016: 231). Kadınlar, sözlü tarih geleneğinde de katkı sunmaktadır. Özellikle taziyelerde yakılan ağıtlar ve bebeklere söylenen ninniler, yalnızca kadınlar tarafından doğaçlama olarak bestelenir ve toplumsal yaşantısında önemli gördüğü olayları konu edinir (Kreyenbroek ve Allison, 2003: 73). Giyim-kuşam açısından buldukları yerlerin iklim ve coğrafi koşullarına göre ve rahat hareket etmelerini sağlayacak biçimde giyinirler. Kadınlar yüzlerini örtmezler, bu bakımdan da, İslam dinine mensup diğer topluluklardaki gibi sıkı bir örtünme geleneğine sahip olmamaktadır (Cibo, 2016: 231). Kadınların giyim kuşamında kullandığı kumaş ve renkler, etnik kültürde ki farklılığı ve çeşitliliği ortaya koyan ayı zaman da koruyan bir role de sahiptir.

³ Kitabın yazarı, Farsça'da anne anlamına denk gelen "mama" sözcüğünü kullanmış ve kitabın Türkçe çevirisinde de bu sözcük olduğu gibi aktarılmıştır.

1.4.4. Kürt Aile Yapısında Evlilik Düğün ve Boşanma

Kürtler’de evlilik-düğün süreçleri önemsenir ve bu iki toplumsal olayda, tüm aşiret topluluğu için dayanışma ön plana çıkmaktadır. Kürt ailelerde yaygın olarak görülen ya da tercih edilen evlilik tipi iç evliliktir ve genelde evlilikler baba tarafından kuzenler arasında gerçekleşmektedir (Beşikçi, 2014a: 183; Nikitin, 2002: 182; Bruinessen: 2015: 118). Bu evlilik türünün yaygınlığı, hem aşiret yapısının soy örgütlenmesini güçlendirmesi hem de temelde ataerkil yapının korunmasının bir sonucu olarak da okumak mümkündür. Aşiret dışı evliliklerin yaygın olmamasının nedenini Beşikçi, (2014a), her aşiretin kendisinin daha soylu, daha üstün olduğunu ve bu aşiretlerin ekonomik olarak da zengin olmaları halinde başka aşiretlere kız vermenin diğer aşiretlere karşı bir alçalma olarak görülmesi sebebiyle gerçekleşmediğini belirtmektedir. Aşiret dışı evliliklere pek rastlanmasa da bazı politik nedenlerle gerçekleşen evlilikler de görülebilmektedir. Bunlar, aşiretler arası dostluğu geliştirme ya da kan davalarında bir çözüm yöntemi olarak kız alma-verme gibi yaygın olmayan durumlarda gerçekleşebilmektedir (Gerger, 2009: 150).

Kürt aşiretlerde bilindiğinin aksine tek eşlilik yaygındır. Tek eşliliğin tercih edilmesinin en temel nedeni ekonomik koşullar olmaktadır. Kız babalarının istediği başlık parasını miktarının yanı sıra, kadınların ikinci evliliğe karşı olması, aile içinde geçimsizliğe, çatışmalara neden olacağı endişesi, ikinci evlilik için bir cayma nedeni olabilmektedir (Beşikçi, 2014a: 186). Kürt ailelerin, evlilik için istenen bedelin (paranın) ağır olması ve başlığı ödeyebilecek sosyo-ekonomik güce sahip olmayan ailelerin, pratik olarak –kadınlar aleyhinde- geliştirdikleri toplumsal çözümler de üretilmektedir. Başlığın yerini alabilecek uygulamalar arasında yaygın olarak görülen pratiklerin başında berdel gelmektedir. Halk arasında kızların değış-tokuşu olarak bilinen berdel, başlık parasını ortadan kaldıran bir pratik olmaktadır.

Çok eşliliğin görüldüğü ve sosyal yapının da teşvik ettiği durumlar bulunmaktadır. Çok eşliliğin en meşru görüldüğü durum ise çocuk sahibi olamamaktır. Eğer çocuk sahibi olunamıyorsa, kusur kadına mal edilir, bu konuda erkeğin hiçbir kusuru olamaz, zira onun erkekliği toplum tarafından denetlenen ve kontrol edilen onaylanan bir durum olmaktadır (Beşikçi, 2014a: 186, 200). Çocuk sahibi olamadığında toplumun ön kabulü olarak kadının kusurlu olması, kadın

tarafından da kanıksandığından, eşinin ikinci evliliğine itiraz etmemektedir. Çocuk sahibi olmak-özellikle de erkek çocuk- kadının statüsünü belirleyici bir öneme sahip olmaktadır. Kadının bir çocuk özellikle erkek bir çocuk doğurması o kadar önemlidir ki ancak ondan sonra kadın beyaz tülbent takma hakkına sahip olabilmekte, gelin gittiği evin gerçek üyesi olarak kabul edilmekte ve doğurduğu çocuk sayısı kadar değeri artmaktadır (Beşikçi,2014a: 201).

İkinci evliliğin meşru kabul edildiği bir diğer durum ise, eşlerden birinin vefat etmesi durumunda görülmektedir. Bu evlilik dışarıdan biriyle evlenmek yerine ölen kadının kız kardeşiyle evlendirilme (sorarat) ya da ölen erkek ise erkeğin erkek kardeşi ya da ağabeyiyle (levirat) evlendirilmek üzere yapılmaktadır (Heckmann, 2012: 208; Beşikçi, 2014a: 189-191). Bu evliliğin tercih edilme nedenleri arasında psikolojik, sosyolojik ve ekonomik faktörler rol oynamaktadır. Bu yöntemle, ikinci evlilik için yeniden başlık parası ödemek zorunluluğu ortadan kalkmaktadır. Çocuklar açısından avantajı ise zaten kan yakınlığı nedeniyle ilişkide oldukları bireylerle yaşamlarına devam etmeleri gösterilebilmektedir. Bu evliliğin tercih nedenlerini Beşikçi (2014a), çocukların öksüz kalmaması, yuvanın dağılması, evlilik nedeniyle ailelerin birbirine alışmış olmalarını, bir diğer önemli nedenin de -levirat yöntemiyle- mirasın dışarı çıkmasına engel olduğunu belirtmektedir. Bunların yanı sıra eşi vefat eden kadının evlenmeyip, tüm yaşamını çocuklarına bakarak geçiren, ömür boyu yas tutan kadınlara da rastlanmaktadır ve bu kadınlar toplumda büyük bir itibar ve saygı görmektedirler (Cibo, 2016: 233).

Düğün, doğum, ölüm gibi toplumların manevi değerlerini yansıtan öğeler toplumlarca önemli kabul edilen, katılım sağlanan ve dayanışmanın gösterildiği önemli olaylardır. Kürt aşiretler için de düğünler, önemli sosyal olayların başında yer almaktadır. Düğünler bir bakıma düğün sahiplerinin ait olduğu sosyal ve ekonomik özelliklerini de yansıtan bir olaydır. Aile, sülale veya aşiretlerin simgesel ve maddi sermayesi güçlüyse, düğün alabildiğine kalabalık ve herkese açık olur, sermayesinin gücünü bu sayede sergilemek ister (Heckmann, 2012: 290). Düğün ve düğün öncesi yerine getirilen ritüeller (başlık, söz, nişan vb.) erkek tarafına maddi anlamda fazla yük oluştuğundan, aileler birbirileri ile dayanışma içinde bulunurlar. Düğün sahibine destek vermek amacıyla, akrabalar nakdi ve ayni (kimi koyun, kimi ekmecli buğday ya da başka bir ürün ve para vererek) yardımlarda bulunmaktadırlar (Nikitin, 2002:

195). Düğünlerde eğlenceler düzenlenir ve bu eğlenceler hem kadının hem de erkeğin katılımıyla gerçekleştirilir. Düğünler, genç kızlarla delikanlılara, birbirilerini görüp tanıyabilecekleri en iyi ortamlar olup, en güzel elbiselerini giyerek katıldıkları, birlikte halaya durabildikleri, konuşup, tanışabildikleri, böylece genç erkekler için gelecekteki eşlerini seçebilme fırsatı yakalayabildikleri önemli ortamlar sunmaktadır (Heckmann, 2012: 291; Nikitin, 2002: 183).

Geleneksel toplum özelliklerin hâkim karakter olarak ortaya çıktığı toplumlarda, ailenin sürekliliği, toplumun devamlılığı açısından önem kazandığından, evliliğin boşanma yolu ile sonlanmasının oldukça güçleştirildiğini söylemek mümkündür (Eyce, 2002: 81). Bu tespit, geleneksel karaktere sahip Kürt aşiretler için de geçerli olmaktadır. Aşirette boşanma yok denecek kadar azdır ancak aileler arası çatışmaların yaşanması durumunda, kızların babaları ve kardeşleri tek taraflı buyruklarıyla geri alabilmektedirler (Beşikçi, 2014a: 211). Geleneğe bağlı bir topluluk olarak boşanmalar hoş karşılanmadığı gibi böyle bir durumun söz konusu olabileceği ihtimaline karşı hem dini hem de toplumsal önlemler bulunmaktadır. İslam yasalarına göre, geline nakit, altın, mülk ya da takı şeklinde verilecek olan ve kadının boşanma ihtimaline karşı saklayacağı “mehir” adı verilen bir ödeme yapılmasını öngörmektedir (Heckmann, 2012: 334). Bu kadın lehine bir önlemdir ancak zorunlu olmadığı sürece boşanmanın gerçekleşebilme ihtimali bulunmamaktadır. Boşanmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda ise boşanacak kişi eğer şeyh ailesinin gelini ise boşansa bile baba evine gönderilmez, şeyhin evinde kalmaya devam eder, gelinin baba evine gönderilmesi ayıp sayılmaktadır (Gökalp, 2013: 70).

1.4.5. Kürt Aile Yapısında Akrabalık İlişkileri ve Dayanışma

Kürt ailesi, geleneksel aile yapısı özelliği sahip olup, sosyal organizasyon içerisindeki en küçük birim olarak örgütlenmektedir. Aile yapısı geniş aile özelliği göstermekte ve hane içinde birden çok kuşak bir arada yaşayabilmektedir. Dede ve nineler, anne babalar ve evli oğullar, torunların birlikte yaşadığı çok geniş bir ailedir ve çok yaygın olarak görülmektedir (Beşikçi, 2014a: 211). Aşiretin sosyal yapısı ve ekonomik örgütlenmesi nedeniyle genç evlilerde çekirdek aile eğilimi gelişse de, geniş aile tarafından uygun bulunmadığı için çekirdek aileye dönüşme pek mümkün olmamaktadır. Geniş aile modelinin aşiretlerin açısından tercih edilmesinin iki

önemli nedeni bulunmaktadır, bunlardan biri ekonomik diğeri ise demografik açıdan büyümektir, bu iki koşulun sağlanması, diğeri aşiretler karşısında güç kazanma isteğiyle doğru orantılı gelişmektedir. Bu da ancak geniş aile formunda örgütlenmesiyle mümkün olmaktadır.

Kürt ailesinde akrabalık bağları ve sosyal dayanışma güçlüdür. Her şeyden önce dış tehdit algısı, ekonomik ilişkiler ve evlilik örüntüleri dayanışma duygusunun gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu aile yapısında akrabalık ilişkileri ve sosyal dayanışmanın kuvvetli olması, bireyselleşmenin gelişmemesine, dışarıya karşı kapalı, kendine yeter bir toplum olmasındaki en önemli neden olmaktadır (Beşikçi, 2014a: 209). Geleneksel, geniş ailenin korunmak istenmesinin temel nedenini Bruinessen (2015: 86), mülkün miras yoluyla bölünmesini önlemek, toprağı büyük bir arazi olarak parçalamadan işletme eğiliminin hâkim olmasına dayandırmaktadır. Kürt ailesi, baba soyu üzerinden şekillendiğinden, baba tarafından olan akrabalıklar daha belirgindir. Kan bağının çok kuvvetli ve sağlam olmasına karşılık, evlenme yoluyla meydana gelen akrabalıklar zayıf olmakta bunun nedeni ise, yine baba otoritesiyle ilgili bir durum olmaktadır ancak hısımlık ilişkileri çoğu zaman kan bağlarının tamamlayıcısı durumundadır (Heckmann, 2012: 184; Beşikçi, 2014a: 186).

Aşiret sisteminde aileler arası sosyal tabakalaşma görülmekte ancak bu tabakalaşma katı bir kast sistemiyle gelişmemektedir. Aileler arasında görülen farklılaşma daha çok ekonomik gelirle ilişkili olmaktadır. Bu anlamda katı bir kast sisteminin olmayışı, toplumsal hareketliliğin yaşanabilmesine, yani maddi birikimi az olan bir ailenin bunu arttırmasıyla değişebilen bir duruma dönüşebilmektedir (Beşikçi, 2014a: 177). Kürt ailelerde, sosyal dayanışma genellikle kolektif bir özellik gösterir ve bu dayanışma durumu dış tehdit/tehlike söz konusu olduğunda daha güçlü bir şekilde açığa çıkmaktadır. Bu gibi tehdit algısı oluştuğı durumlarda tüm topluluk üyeleri birlikte hareket etmektedirler. Tori (2005), Kürt aşiretlerindeki dayanışmayı, bileşenleri bakımından henüz karmaşık olmayışını, aynı anda ve eşit olarak tepki gösterme yeteneğine sahip olmalarını, yer ve konum değiştirme konusunda pratik olmaları sonuç olarak dayanışma fikrinin sahici olmasıyla açıklamaktadır.

1.4.6. Kürt Aile Yapısında Ekonomik Örgütlenme ve İşbölümü

Kırsal yaşamda, Kürt ailelerin ekonomik üretim biçimi, geleneksel toplum özellikleri taşımaktadır. Yaşadıkları bölgelerde yüksek rakımlı otlakların bol miktarda bulunması, hayvancılık için elverişli koşulların olması, hayvancılığı ve kısmen tarımcılığı aşiret toplumunun başat geçim kaynağı olarak gelişmesine neden olmaktadır (İzady, 2013: 400; Tori, 2005: 280). Çalışabilir nüfusun tamamı hayvancılıkla uğraştığından, meslek farklılaşması yoluyla gelişebilecek tabakalaşma da gelişmemektedir (Beşikçi, 2014a: 178). Daha önce de ifade edildiği gibi aşiret toplumunda keskin bir kast sistemi bulunmamakta ancak ailelerin maddi birikim-zenginlikleri sosyal statü sağlanmaktadır. Bu nedenle, toplulukta çocuk sayısına verilen önem, bu üretim biçimi için gerekli olan insan kaynağının sağlanabilmesi bakımından önemli olmaktadır.

Aile yapılarında görülen üretim biçimi ve araçları mevsimsel döngülere göre değişiklik gösterebilmektedir. Ancak kendine yeter kapalı bir toplum olması, üretimi sadece ihtiyaçları karşılamak üzerinden geliştiği için özel mülkiyet gelişmemektedir. Çoğu zaman, aşiret reisi, elinde maddi araçlar bulundursa da bu tüm topluluğun ihtiyaç halinde kullanabileceği kolektif kullanıma açık hale getirilmektedir. Aşiretin ekonomik döngüsü mevsimler ve iklimsel avantajlar sağlayan ilkbahardan sonbahara kadar geçen zaman aralığında gerçekleşmektedir. Bu süreç içerisinde hayvanlardan elde edilen süt, yine kadınların yaptığı araçlarla peynir, tereyağı, yoğurt gibi besin maddelerine dönüştürülmektedir (Millingen, 1998: 147; Nikitin, 2002: 92; Beşikçi, 2014a: 197). Yıllık ihtiyaçların hazırlandığı ve depolandığı bu süreçte, süt ürünlerinin yanı sıra en az onun kadar önemli olan bir diğer önemli faaliyet ise, koyun kırkma etkinliğidir. Koyunu kırkıktan sonra -ki bu erkeğin işidir- kadınlar yünü yıkar, tarar, yünü eğirip *teşi* ile ipe dönüştürür ve koyunyünü ve keçi kılını keçe yapımı, giysi ya da çadır dokumak için kullanırlar (Kreyenbroek; Allison, 2008: 242; Nikitin, 2012: 96). Elde edilen ürünlerle kullandıkları arazilerin vergileri ödenir, kalan ürün fazlası ise şehir veya kasabalarda ihtiyaç duyulan ürün karşılığında takas edilir. Bütün dağlı aşiretlerde olduğu gibi Kürtler'de de tarımın ikincil planda olduğu bir gerçekse de, tarımın gelişmesinin önüne geçen ve her türlü girişimi baltalayan ağır vergi sisteminin payı bulunmaktadır (Nikitin, 2012: 105).

Kürtler'in, ekonomik örgütlenmesinde aile, en küçük üretim birimi oluşturmaktadır. Aşiret ailesinin üretim sürecine çalışabilir nüfusun tamamı dâhil edilmektedir. Hane içindeki üretim ve tüketim faaliyetleri, hane bireylerinin yaşına, cinsiyet rollerine ve akrabalık durumlarına göre düzenlenmektedir (Heckmann, 2012: 231). Üretim ilişkilerinde gelenekselleşen işbölümü yaş, cinsiyet ve rol-statüleri gibi değişkenler üzerinden dağılım göstermekte ve en fazla görev ve sorumluluk kadına düşmektedir. Kadınlar hem ev içi tüm hizmetlerden, hem çocukların bakımı, eğitimi (enformel) ve ahlaki gelişimlerinden, hem de ev dışı üretimde önemli görevler üstlenmektedirler. Kadınların yaptığı birçok işi erkeğin yapması toplumca uygun bulunmadığından ayıp sayılmaktaysa da erkeğin yaptığı işi kadınlar hiçbir yardım almadan yapmalarında sakınca görülmemektedir (Beşikçi, 2014a: 199). Kadınların hem ev içinde hem de ev dışında üretime sağladığı katkı, kadının değerini ve konumunu arttırmaktadır. Bu ağır koşullarda yaşamanın bedeli olarak da kadın çok erken yaşlarda yıpranmakta ve rolünü gelinlerine devretmektedir. Bu durumda ortaya ironik bir biçimde, kadının yaşlanması ya da yaşlılığı, erkeklerin ve genç kadınların (çocukların ve gelinlerin) saygı duyacağı bir otoriteye dönüşmesini sağlamaktadır ancak kazandığı konumu, gençliğini, cinsel çekiciliğini ve sağlığını yitirdiği bir dönemde elde etmektedir (Heckmann, 2012: 219).

Ekonomik üretim sürecinde erkeğin almış olduğu görev ve sorumluluklar kadının üstlendiği görevlerle karşılaştırıldığında sadeleştiğini belirtmek mümkündür. Sosyal yapıda ve hane içinde yapılan işler, toplumsal cinsiyet rolleri ve yaş hiyerarşisi üzerinden gelişmekteyse de, görevlendirmeler ayrıca toplumsal konum-statü üzerinden de yapılmaktadır. Kadınlar içinde yaşlı kadınlar, analar, gelinler, kızlar gibi kategoriler oluşturulur, bu kategoriler arasında oluşturulan basamakları geçmenin aşamaları vardır (evlenmek, çocuk doğurmak, gelin sahibi olmak vb.) bu basamaklar tamamlandığı oranda geçişler yaşanabilmektedir (Beşikçi, 2014a: 219). Kadınların, kolektif üretim süreci içinde ve ev içinde üstlendikleri işler şöyle sıralanabilir: *teşi* ile yün eğirmek, elbise dokumak, *destar* ile tahılı öğütme, sürüyü sağmak, yakacağı toplayıp hazırlamak, peynir, yoğurt ve tereyağı yapmak, ekmek pişirmek, yemek yapmak vb işin yanı sıra çocuklara bakmak gibi pek çok görevi yerine getirmektedir (Heckmann 2012; Beşikçi, 2014a; Nikitin, 2012; Bruinessen, 2015; Kreyenbroek; Allison, 2008).

Erkek arasında geliştirilen işbölümü de, üretim sürecindeki etkinlikleri yaş ve konumuna göre değişiklik göstermektedir. Genç bir erkeğin, toplumsal statü sahibi olan yetişkinler ve yaşlı erkeklerin arasına girebilmesi için bazı süreçlerin tamamlanmış olması gerekmektedir. İlk koşul evlenmek ikinci koşul çocuk sahibi olmak -çocuk sayının artması avantaj sağlamaktadır-, üçüncü koşul ise askerlik yapmaktır. Bununla birlikte Türkçe ve okuma-yazma bilmek saygınlığı artıran bir övünç nedeni olmaktadır (Beşikçi, 2014a: 219). Erkeğin üretim sürecinde üstlendiği görevler kadınlarınkine göre kısmen daha basittir. Her şeyden önce erkeğin temel görevi çobanlıktır. Bunun yanı sıra erkeğin görevleri arasında: aile içinde idari işleri düzenlemek, hayvanları iyileştirmek, kırım zamanı koyunların yününü kırmak, değirmene ekin götürüp getirmek, otlak ve mera alanlarını bulup, kiralamak, koyun ve yün tüccarları ile fiyat konusunda anlaşmak ve konukları karşılamak gibi görevleri bulunmaktadır (Beşikçi, 2014a:195; Millingen, 1998: 148). Aşiret sistemi, ataerkil bir yapıya sahip olduğundan, erkekler, sosyal ve idari örgütlenmede temsil gücüne sahiptir. Toplumsal bağlamda erkekten beklenen en temel görev ise kadın bedeni ve emeği üzerinden denetim kurmaktır. Hane halkının davranışları ondan sorulur, hane halkının namusundan sorumludur ve onlar üzerinde farklı derecelerde kontrol sahibidir (Heckmann, 2012: 218).

Kürtlerde kadının, toplumsal sistem açısından değerlendirildiğinde literatürde tartışıldığı gibi büyük bir değere sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak gündelik yaşam pratikleri açısından değerlendirildiğinde kadının ikincil planda olduğu görülmektedir. Ataerkil sistemin hâkim olduğu Kürt aile yapısında, kadınların üretim sürecinde belirleyici bir role sahip olması nedeniyle dışında tutulmadığı ancak cinsiyet temeline dayanan işbölümü cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin en somut göstergelerinden biri olarak okunabilmektedir. Diğer önemli göstergelerden biri ise, ataerkil aile yapısında erkeğin, kadın bedeni üzerinden denetim sağlayarak “namusu” koruması, kadının aile yaşamı içinde bir özne konumunda olmadığına da göstergesi olmaktadır. Son olarak ataerkil geniş aile yapısında kadınlar içerisinde oluşturulan hiyerarşik düzene bakıldığında, en alt basamakta bedeni ve emeği denetlenen bekar ve yeni evli kadınların yer aldığı, üst basamakta ise ne bedeninin ne de emeğinin artık kontrol edilmesine ihtiyaç duyulmayan kadınların yer aldığı görülmektedir.

1.4.7. Kürt Aile Yapısında Mülkiyet ve Miras

Mülkiyet, özellikle yerleşik hayata geçişle birlikte gelişen, insan ilişkilerini, üretim biçimlerini, toplumsal sınıflaşmayı ve daha birçok ilişki ağını belirleyen önemli bir kavram olmaktadır. Marks (1976: 10), doğal toplumlarda, toprak mülkiyetinin gelişmesini, kabile topluluğunun, ya da kan, dil, gelenek gibi birliklerin, hayatın objektif şartları gereği, canlı emek ile kendini üreten komün mülkü olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Doğal toplumlarda özel mülkiyetin yokluğu, kolektif üretimin öne çıkmasını ve üretim sürecine dâhil olabilecek herkesin emek sürecine katılmasını gerektirmektedir. Doğal toplum özelliği gösteren Kürtler' in, sosyal organizasyonları ve aile yapılarını anlayabilmek için, mülkiyet ilişkileri ve bunun sosyal yapı içerisinde kendini yeniden nasıl ürettiğini ve örgütlendiğini anlamak önemli olmaktadır. Aşiret ailesinde -özellikle göçer ve yarı göçer aşiretlerde- mülkiyet, salt toprak üzerinden gelişmemektedir. Bunun en önemli nedeni temel geçim kaynaklarının hayvancılığa dayanmasıdır. Yaşadıkları coğrafi ve iklim koşulları temel ekonomik geçim kaynağı olarak hayvancılığa yönelmelerinde önemli bir neden olmaktadır.

Ailelerin kendilerine ait ev ve hayvanları varsa da, toprak mülkiyeti ve kullanım hakkı ortaktır. Yaylalar ya da ot biçilen araziler kabilelere (geniş akraba grubuna) değil, bunlar daha üst düzeydeki kolektif yapı olan aşirete ait olduğundan satılamamaktadır (Heckmann, 2012: 135). Ancak bu sosyal organizasyonda, mülkiyet dışında, her ailede bulunmayıp özellikle ekonomik olarak en iyi durumda olması nedeniyle aşiretin ileri gelenlerinde veya reisinde bulunan araçlar da ortak kullanıma açıktır. Tüm aşiretin kullanımına açık üretim araçlarının, karşılıksız kullanabilme rahatlığı, sosyal organizasyonda, grup ve hane ilişkilerini kuvvetlendiren ve sosyal dayanışmayı güçlendiren bir etken olmaktadır (Beşikçi, 2014a: 80).

Aşiret yapısının ataerkil karakteri gereği, mirasın korunması ve devri erkek çocuk üzerinden sağlanmaktadır. Ortak kullanım alanları dışında kalan, ailelerin sahip olduğu mülkler alınıp-satılabilen ve miras yoluyla babadan oğula geçmektedir (Heckmann, 2012: 135; Beşikçi 2014a: 80). Mirasın bölünme sistemi bir bakıma geniş aileyi garantiye almaktadır. Bu toplulukta çalışabilen tüm emek gücü bir işçi

gibi emeğini ortaya koysa da, elde edilen ürün ya da maddi birikimin paylaşımı bireye değil topluluk ve hane reisi arasında yapılmaktadır. Bu sistemde amaç bireyin varlığını sürdürmesinden ziyade ailenin ya da komünün varlığını sürdürmesi üzerinden kurgulanmaktadır (Marks, 1976: 9).

Aşiret topluluklarında, mülkiyet, miras ilişkileri ve bunun sosyal yapı içerisinde kendini yeniden nasıl ürettiğini/örgütlendiği anlamak için evlilik ilişkilerine bakmak önemli olmaktadır. Aşiret organizasyonunda, kolektif mülkiyet ilişkisinin, sosyal yapıda kendini yeniden ürettiği en belirgin alan evlilik pratiği olmaktadır. Evlilik ile ilgili kurulan ilişki mantığı, doğrudan mülkiyetinin dağılımı, toplumsal hiyerarşiye sıkı sıkıya bağlı gelişmektedir (Bourdieu, 2009: 58). Ferdi mülkiyetin babadan oğula devredilmesi, kız çocuklarının mirastan faydalanamaması (Beşikçi, 2014a: 180) bu eşitlikçi olmayan, kız çocuklarının dâhil edilmediği miras sistemi, toplumun tüm üyeleri tarafından kanıksandığından bir çatışmaya neden olmamaktadır. Miras sisteminin, ataerkil karaktere sahip aşiret toplumunun evlilik seçiminde baba tarafından akrabaların tercih edilmesinde belirleyici bir faktör olduğu belirtilebilmektedir. Mülkün miras yoluyla parçalanmasını önlemek, mülkü parçalamadan işletmek eğiliminin, büyük aile üyelerinin çekirdek aile kurarak büyük haneden kopmasının önüne geçmek gibi bir gücü de bulunmaktadır (Bruinessen, 2015: 86).

1.4.8. Kürt Aile Yaşamda Konut Yapısı ve Kullanılma Biçimleri

Bir toplumun yaşayış biçimi maddi ve manevi tüm kültür birikimlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumun kullandığı üretim araçları, yiyecek ve beslenme alışkanlıkları, konut tipi, ulaşım ve haberleşme biçimleri, iş gücü ilişkilerin bütününe maddi kültürün; aile, eğitim, sağlık, sanat, yardımlaşma, hukuk, tarih, dil ve geleneksel özellikleri ise kültürün manevi yönünü oluşturmaktadır (Beşikçi, 2014a: 51). Maddi ve manevi kültür bir bütün olarak toplumların özelliklerini ve örgütlenme biçimlerini yansıtmaktadır. Bu birikim hem sosyal tabakalaşma ve dolayısıyla çatışma ortamı yaratırken, diğer yanı sıra da toplumsal karakterin ortak paydalarını da oluşturmaktadır.

Maddi kültürün öğelerinden biri olan konut tipi ve özellikleri, toplumdaki tabakalaşmayı yansıtmaktadır. Ekolojik koşullar kullanılan maddeyi belirlemekte ve

sosyal faktörler de yerleşim formunu etkilemektedir (Kreyenbroek; Allison, 2008: 244). Kürt aşiretler, kendi toplumsal özelliklerini yansıtan konut türlerini yaratmışlardır (Beşikçi, A2014: 76). Kürt aşiretlerin konut tipi, yörenin rakım ve iklimine göre değişiklik gösterir ve coğrafi alanlar ve ekonomik uğraşlara uygun, yapımı ve kullanımı bakımından, yörede bulunabilen kerpiç, taş ve *zoma*'lar keçe gibi malzemelerle inşa edilir (Nikitin, 2002: 160). Aşiret ister yerleşik ister göçebe ya da yarı-göçebe olsun, dışarıdan bir saldırı olma ihtimalinin olabileceği gerçeğini gözeterik hareket eder. Bu tip tehlikenin gelişebileceği açık yerlerde konut grupları, bitişik düzen halini alır ama toprağın/arazinin daha fazla korunaklı olduğu, derin boğazlar ya da vadilerde ise dağınık düzen halinde konumlanırlar (Nikitin, 2002: 161).

Aşirette konutlar mimari olarak ortak özelliklere sahipse de, sosyo-ekonomik gücün artmasına paralel olarak konutlarda fonksiyonel farklar ortaya çıkabilmektedir. Odaların kullanılma biçimi hane içindeki yaş, cinsiyet ve doğum düzenine dayanan hiyerarşiyle düzenlenmektedir (Heckmann, 2012: 193). Konutlarda anne, baba, evlenmemiş kız çocukları, bekâr ve evli erkek çocukları, onların eşler ve çocukları ikamet etmektedir. Her bir odaya bir anlam atfedilmekte gün içindeki kullanımları statü, cinsiyet rolleri ve yaşa göre belirlenmektedir. Birinci oda yani esas oda (mezel) erkek hane reisine ayrılmıştır, gün boyunca ve gece orada yemek yer oturur, çalışır ve uyur, misafirler bu odada karşılanır ikinci oda ise gelinler, genç kızlar ve çocuklar içindir o odada yemek yerler (Heckmann, 2012: 196). Kürt aşiretlerde hâkim olan erkek egemen anlayışın, gündelik yaşam içerisinde kendini yeniden nasıl ürettiğini, bireylerin yaş, cinsiyet ve statü grupları arasında ortaya çıkan kullanım farklılığında da görmek mümkündür.

1.5. Toplumsal Bir Olgı: Göç

Göç en genel tanımıyla bireylerin, grupların ya da kitlelerin yer değiştirme hareketi olarak tanımlanmaktadır. Göç hareketleri, ekonomik, siyasal, sosyal vb. nedenlerle gerçekleşmektedir. Göçler, 21. yüzyılda yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmeler nedeniyle hız kazanmıştır. Etkisi küresel ölçekte hissedilen iki büyük dünya savaşı ve yine sanayileşme süreci göç hareketliliğini arttıran iki önemli tarihsel olay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç, coğrafi mekân değiştirme ve sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleridir (Özer, 2004: 11). Göçün nedenleri, şekli, yönü, hacmi, başlangıç ve varış noktaları bir bütün düşünüldüğünde girift bir süreçtir. Toplumsal ve ekonomik dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan göç; bir sonuç ancak toplumsal ve ekonomik dönüşümlere katkıda bulunan bir etken olmasıyla da aynı zamanda göç bir nedendir (İçduygu ve Sirkeci, 1999:250). Göç olgusu, göçün yönü, gerçekleşme biçimi ve nedenlerinin farklılık göstermesi, birçok alt kategorilerinin ya da türlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Göç, kırsaldan kırsala, kırsaldan kente, kentten kente ya da bir ülkeden başka bir ülkeye gerçekleşebilmektedir.

Göç; karar verme ile başlayan, mekânda yer değiştirme ile devam eden ve varılan yere uyumla tamamlanan bir süreçler bütünü (Demirel, 2004:7) olduğu gibi, bireysel ve toplumsal hareketlilik anlamına da gelmektedir (Erder, 2006: 15). Göçler bireysel gerçekleşebildiği gibi, gruplar ya da kitleler halinde de gerçekleşebilmektedir. Tarihin her evresinde, değişen siyasal, çevresel ve toplumsal faktörlerle birlikte yaşam koşullarındaki farklılaşmalara bağlı olarak 'isteğe bağlı' ya da 'zorunlu yapılan' göçler de gerçekleşmektedir (Deniz, 2008: 3-4). Savaş, tabii afet, sürgün gibi nedenlerle insanların yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalmaları veya buna mecbur bırakılmaları sebebiyle meydana gelen göçler zorunlu; insanların daha iyi yaşam şartları elde edebilmek için kendi iradeleriyle karar verdiği göçler ise gönüllü göç olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2014: 687).

Zorunlu göç ise, kişilerin, grupların ya da kitlelerin kendi iradesi dışında, dışsal nedenlerle gerçekleştirmek zorunda kaldığı göçleri (deprem, heyelan gibi doğal afetler ve savaşlar gibi) kapsadığı gibi, Keser (2011: 11)'in de ifade ettiği gibi,

kişi ya da grupların sahip oldukları etnik, dini, siyasi ve benzeri aidiyetleri nedeniyle yaşam alanlarından zorla göç ettirilmeleri ya da göç etmek zorunda kalmalarını da kapsamaktadır.

1.5.1. Göç Olgusu ve Türkiye'deki Yansımaları

Türkiye'de 1950'lerde gelişen sanayileşmeyle birlikte hızlanan kentleşme süreci, tarımda uygulanan mekanizasyon ve benzeri süreçler, göç hareketlerini artırmıştır. Tarım politikalarında yapılan değişiklikler, köylünün yoksullaşmasına ve yine kentlerde başlayan inşaat, ticaret ve sanayi gibi faaliyetlerin artması da, kentlerde artan işgücü ihtiyacının açığa çıkarmasına dolayısıyla kırdaki işgücünün kentlere itilmesi sonuç olarak kırdan kente işgücü göçü yaşanmasına neden olmuştur (Sönmez, 1992: 221). Ekonomik temelde gerçekleşen bu göçler, kitlesel değil, daha çok yetişkin genç erkek nüfusu üzerinden gerçekleşmektedir. Sanayisizleşmenin etkisiyle, büyük kentlere Anadolu taşrasından yönelen göç hızı 1990'larda kitleselliğini yitirmeye başlamakta ancak Doğu ve Güneydoğu kırsalında gerçekleşen zorunlu göçlerle yeniden hız kazanmaktadır (Saraçoğlu, 2011: 87-88).

Türkiye'de, tarihsel olarak gerçekleşen göçlerin niteliğine bakıldığında, göçün nedenleri ve yönü arasında farklılıklar görülmektedir. Kitlesel göç hareketleri 1950'lere kadar daha çok siyasal, bu tarihten 1980'lere kadar daha çok ekonomik nedenlere bağlanarak açıklanmaktadır (Özbay ve Yücel, 2001: 2). Türkiye'de özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra, eski düzenin "Araplaştırılmış Osmanlı kimliğini", "Türk milliyetçiliği" ülküsü ile yeniden inşa edilmek istenmesi nedeniyle etnik ve dinsel olarak heterojen halklar, homojen Türk ve Müslüman nüfusa dönüştürülmesi amaçlandığından iskân politikaları geliştirilmekteydi (Yıldız, 2002: 11). Mecburi iskan kanununa (1960) göre "*Dini gelenekleri ve yabancı ideolojileri alet ederek veya cebir ve şiddet kullanarak, ikametgah çevrelerinde yaşayan halkın üzerine nüfuz tesis etmek suretiyle o muntika halkını maddeten veya manen tehdit ettiği veya huzuru bozacak hareketlerde bulunduğu veya istismar eylediği, fertlerin hukukuna tahakküm ve tagallüp yolu ile tecavüz ettiği ve iradelerine müessir olduğu tespit edilenler, dördüncü dereceye kadar kan ve sıhri hısımlarından lüzum görülenler Bakanlar Kurulu kararı ile, o muntikaya bir daha gelmemek üzere, yurt içinde başka yerlere nakil ve iskan edileceklerdir*" (Beşikçi, 2014b: 453). Yine aynı kanuna ait öne çıkan gerekçelerden biri olarak, "*CHP iktidarında, mecburi iskân kanunlarıyla bölgedeki ağa ve şeyhleri baskı altında*

tuttuklarını, ancak, zayıf DP iktidarı ile bunların eski yerlerine dönmeleri, Doğu illerinde son yıllarda Kürt Cumhuriyetinin kurulması için bazı kişilerin gayretler sarf ettiği, bu çabaların önüne geçilmesi için yeniden mecburi iskân uygulamalarının” zorunluluğu ifade edilmektedir. Yine tasarı planları arasında, iskâna tabi tutulacakların, barınma ve çalışma imkânları ile ilgili; “eski yerlerine dönmek üzere yurt içinde her bölgede gezebilecekleri, nakil ve yerleştirmelerde İçişleri ve İskân Bakanlığı, iskân edeceklerin buldukları yerlerdeki menkul ve gayrimenkullerin tasfiye edilmesi ve gittikleri yerlerde kendilerine arazi ve sermaye verilmesi” şeklinde gerçekleşmesi planlanmıştır. Bu anlamda iskân ve zorunlu göç hareketleri, ulus devletin, yeniden inşa sürecinde önemli bir araç olmaktadır. Güvenlik kaygılarının öne çıkması, ulus devletin inşa sürecinde, ülke nüfusunu nitelik olarak artırma, nicelik olarak ise benzeştirme politikaları, göçmen kabul politikalarıyla desteklenmiştir (İnan, 2016: 29).

Kürt Bölgelerinde uygulanan zorunlu göç politikalarının nedenleri arasında Kürtler’in dağlık, engebeli alanlarda yaşıyor olmaları, kendine özgü homojen bir toplumsal yapıya sahip olması gibi nedenler, sonuç olarak illerde karşılaşılabilecek isyanların önünü kesebilmek amacıyla iskân politikalarına başvurulmuştur. Bruinessen (1996), 1946’ya kadar süren göç ettirme uygulamalarından sonra Türk Hükümeti 1950’lerde birçok Kürdün köylerine geri dönmesine izin verilmiş, ancak, yeniden yerleşim planı, 1984’te Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ile çatışmaların başlamasının ardından yeniden uygulamaya konulduğunu ifade etmiştir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, 1978’de sıkıyönetim ve 1987 tarihinde ise uygulamaya konulan Olağanüstü Hal Bölge Valiliği (OHAL), kapsamı genişletilmiş zorunlu iskân politikalarının bir devamı niteliğindedir. 285 sayılı kanun hükmünde kararname ile 19 Temmuz 1987 tarihinde Diyarbakır, Bingöl, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli (Dersim) ve Van vilayetlerinde, bu illere daha sonra Adıyaman, Bitlis ve Muş eklemiş, 90’da Batman ve Şırnak’ın il olmasıyla birlikte rejimin kapsadığı il sayısı 13’e yükseltilmiştir (Bezwan, 2015: 46). OHAL uygulamaları kapsamında PKK ile mücadelede alan üstünlüğü sağlamak ve üstünlüğü köy koruculuğu sistemi ile pekiştirmek amaçlanmıştır. 23 yıl süren OHAL uygulamaları 1990’larda köy koruculuğu sistemi ile ayrıca bir “ayıklama” süreci olarak ele alınmış ve köy koruculuğunu kabul etmeyen köylülerin PKK militanlarına lojistik destek sağladıkları gerekçesiyle “köy boşaltma” süreci başlamıştır.

Bölgedeki toplumsal yapı ve ilişki biçimleri gereği, koruculuk sistemi kişiler bazında değil, aile veya köy düzeyinde kabul edilmiş ya da reddedilmiştir. Bu dayatmalar sonucunda aileler köylüleri “ürkütücü bir iklimle karşı karşıya kalmalarına neden olmuş: ya paramiliter köy koruculuğuna katılıp PKK militanlarına karşı savaşıacakları, ya da tahrip edilen evlerini ve köylerini terk edecekleri” (Jongerden, 2008: 137) bir tercihe zorlanmışlardır. “Doksanlar tecrübesi” (Kurban ve Yeğen, 2012) olarak adlandırılan bu dönem, sebep ve sonuçları açısından göç ettirilme biçimleri ve göç sonrası yaratılan algı ve tutumlar nedeniyle toplumsal hafızaya kazınmış bir deneyim olarak tarihe geçmiştir. Gerçekleşen göçlerin siyasi niteliği ve göç ettirilen kırsal alanların nüfusunun tamamen Kürt olması nedeniyle Kürt göçü olarak da adlandırılmıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu kırsal bölgelerinde gerçekleşen zorunlu göçler sonucunda boşaltılan köylerde, yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalan aileler, bölgenin görece daha gelişmiş illeri ve Batı illerine doğru göç etmişlerdir. 1960-70’lerden farklı olarak, 1980’lerin ortalarından itibaren hızlanan Kürt göçünün arkasında, ekonomik kaygılardan çok bölgedeki düşük yoğunluklu savaşın ortaya çıkardığı güvensizlik ortamı ve zorla yerinden edilme süreçleri bulunmaktadır (Saraçoğlu, 2011: 87-88). 1980’li yılların ortalarında başlayan ve 1990’lı yılların sonlarına kadar devam eden zorunlu göçler, nitelik ve kapsam bakımından daha önce uygulanan zorunlu göç ya da iskân uygulamalarından farklılık göstermektedir. Osmanlıdan 1950’li yıllara kadar yürütülen zorunlu iskan uygulamalarında, sürgüne gönderilen Kürt ailelere, kalacak yer ve verimsiz de olsa toprak tahsis edilmiş ancak 1990’larda zorla göç ettirilen ailelere devlet tarafından hiçbir yardım geliştirilmediği gibi, sorumluluk da üstlenilmemiştir (Çağlayan vd., 2011: 19).

Türkiye’de 1990 ve sonrasında, Kürtler’in yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşanan çatışmalar nedeniyle bölgedeki köy ve mezralar, devlet güçleri tarafından “güvenlik” gerekçesiyle boşaltılmıştır. Düzensiz gelişen bu göçler, yerlerini terk etmek zorunda kalan aileleri, Türkiye metropollerini ve bölgenin görece daha gelişkin kentlerine doğru göç sürecini başlatmıştır. Hazırlıksız ve ani gerçekleşen zorunlu göç, ailelerde, maddi-manevi çeşitli sorunlarla karşılaşmalarına neden olmuştur. En temel insani ihtiyaçların (beslenme ve barınma) karşılanmasında bile karşılaşılan zorluklar, göçle gelen nüfus açısından ikinci bir kırılmaya

dönüşmüştür. Kırsal yaşamda kendine yeter ekonomik örgütlenmesi sayesinde geçimini sağlayan kır nüfusu, kentlerin yeni yoksulları ve ucuz işgücü olarak enformel iş sektörünün içine düşmekten kurtulamamıştır. Zorunlu göçle birlikte, kentlere zorunlu olarak yerleşen ailelerin, kent ortamında süregelen yapılar karşısında kendini yeniden üretme imkânları zayıflamaktadır. Ailelerin, kentlerde karşılaştıkları ve “yabancı” oldukları bu yeni yaşam ve üretim biçimi, uzun süreler kente uyum sorunu yaşamalarına neden olmaktadır. Kentlere doğru yoğunlaşan plansız göçler, kentleri de hazırlıksız yakaladığından, göçü karşılayacak herhangi bir alt yapı oluşturulamamıştır. Dolayısıyla zorunlu göçle gelen aileler, kent merkezlerinde, derme-çatma barınaklarda, sağlıksız ortamlarda gelişigüzel konumlanmışlardır. Kırsal yaşamda, sahip oldukları üretim biçimi ve bu ekseninde geliştirdikleri, geleneksel, toplumsal ilişkiler, gündelik pratikler, bilgi-becerilerin yanı sıra kültürel ve sosyal yapıları da kent yaşamında değer yitimine uğramıştır.

1.5.2. Zorunlu Göçün Kürt Aileler Üzerindeki Etkileri

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin kırsal kesimlerinde 1990 sonrası yaşanan zorunlu göçün ardından, düzensiz bir şekilde kentlere göçler gerçekleşmiştir. Türkiye’de özellikle Kürt nüfusunun yoğunluklu yaşadığı bölgelerde, 1990’lı yıllarda yaşanan çatışmalı ortam, en fazla kırsal bölgelerde yaşayan Kürt nüfusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Çatışmaların yoğunlaştığı ve haliyle can güvenliğinin tehlikeli bir seviyeye ulaştığı kırsal bölgelerde, güvenlik güçlerinin “güvenlik” nedeniyle köyleri boşaltması, aileleri çaresiz bir şekilde göç yollarına zorlamıştır. 1990’ların sonlarına kadar görülen zorunlu göç sonucunda toplamda 939 köy ve 2019 mezra boşaltılmıştır⁴ve Göçmenlik Komitesi Raporuna göre, 1989 ile 1998 arasındaki dönemde 3 milyon insan iç göç⁵ yaşamak durumunda kalmıştır.

Köy boşaltma politikalarına yol açan temel gerekçelerden bazıları, bölgede yaşanan çatışmalı ortamda “alan üstünlüğü” sağlamak; PKK örgütüne lojistik destek sağladığı düşünülen yerleşim alanlarını boşaltarak cezalandırmak ve köy koruculuğu sistemi içinde yer almayı reddetmeleri vb. nedenlerle gerçekleştiği belirtilmektedir. Göç etme nedenleri olarak, bölgede yaşanan çatışmalı ortamın oluşturduğu kaos,

⁴ Veriler, TESEV’in “Türkiye’de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri” raporundan alınmıştır.

⁵ TBMM 1998 (Geçici) Komisyon Raporu

köylerde uygulanan gıda ambargosu, köylerin devletin kolluk kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen köy boşaltmalar, PKK tarafından korucu köylerin boşaltılmasına yönelik gerçekleştirdikleri baskılar (toplamın %10'nuna denk gelmektedir), ve yine mera yasakları gibi uygulamalar da köylerin boşaltılmasına sebep oluşturmuştur (Yıldız ve Düzgören, 2012: 15-20).

1990'larda en fazla göç veren iller sıralamasında Diyarbakır, Van, Siirt, Mardin, Tunceli (Dersim), Hakkâri, Şırnak, Muş, Ağrı, Bitlis yer almaktadır. Göç veren illerin yüzdelik oranı, Diyarbakır (Merkez, Hazro, Bismil, Kulp, Dicle, Hani, Lice, Çınar, Silvan) %19.5, Siirt (Eruh, Pervari, Şirvan) %10.8, Mardin (Merkez, Midyat, Derik, Savur, Mazıdağı, Ömerli, Nusaybin, Yeşilli) %9.5; Tunceli (Merkez, Pülümür, Pertek, Çemişkezek, Hozat) %8.9; Hakkari (Merkez, Şemdinli, Çukurca, Yüksekova) %6.2, Şırnak (Merkez) %5.4; Muş (Merkez Varto, Bulanık) %4.0; Van (Merkez, Özaıp, Gürpınar, Bahçesaray) %4.0; Ağrı (Merkez, Eleşkirt, Hamur, Patnos) %3.7; Bitlis (Merkez, Mutki) %3.1; Bingöl (Kiğı, Solhan) %2.8; Batman (Merkez, Sason, Gerdüş) %2.7; Kars (Digor, Arpaçay) %1.7; Erzincan (Merkez) %0.9 ve Şanlıurfa (Siverek) %0.5 olarak verilmiştir. ⁶

Tablo 1: 1990-2000 yıllarında Belli İllerin Nüfus Artışı (Binde)

	Sayım Yılı		Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)
	1990	2000	
Şırnak	25.090	52.743	74.40
Van	155.623	284.464	60.30
Adıyaman	100.045	178,538	57,90
Batman	147.347	284.406	52.21
Bingöl	41.590	68.876	50.43
Antalya	378.208	606.447	47.20
Muş	44.590	67.927	43.37
Diyarbakır	373.810	551.046	38.80

(http://www.die.gov.tr/nufus_sayimi/2000Nufus_KesinLhtm).

Yine aynı yıllarda en fazla göç veren illerin, en fazla göç alan iller arasında yer alması, göçün kırsal bölgeden en yakın kent merkezlerine doğru yön değiştirdiğini göstermektedir. Geleneksel ilişki örüntülerinin hakim olduğu bu bölgelerde, göçün yönünü akrabalık bağlarının belirlediği belirtilebilmektedir

⁶ Veriler Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı'nın 1998'de yayımladığı "Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları" adlı Bilim Serisinden alıntılanmıştır.

(Çağlayan vd., 2011: 155). Her ne kadar Diyarbakır, Urfa, Van, Batman, Şırnak ve Hakkâri'den nüfusun %15-20 kadarı Batı'ya göç etmişse de, bu illerde kırsal alandan kent merkezlerine doğru dikkate değer bir göç hareketi olmuştur (Sönmez, 1990: 29). Sosyo-ekonomik olarak zaten dezavantajlı olan bu iller, kırsal bölgelerde üretimin düşmesi ile hem ekonomik hem de sosyal açıdan sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Göç edilen yerlerin ekonomik bakımdan gelişmiş ve sanayileşmiş bölgeler olmaması ve yerlerinden koparılan insanların genellikle tarım ve hayvancılık dışında bir meslek ve becerilerinin olmaması ve yine yetkililerin yaşanan istihdam sorunu karşısındaki ilgisizliği, sorunun daha fazla derinleşmesine neden olmuştur.

Zorunlu göçün ani ve kitlesel bir şekilde gerçekleşmesi, göçün düzensiz gerçekleşmesine ve kentlerde yetkililerce herhangi bir alt yapı hazırlığının yapılamaması hem zorunlu göçle gelen kitleler açısından hem de kentliler açısından maddi ve manevi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gidilen kentlerde yaşanan barınma sorunları, göçle gelen kitlelerin şehir merkezlerine uzak sağlıklı barınaklarda yerleşmelerine neden olmuştur. Bölgede, özellikle Diyarbakır ve Van il merkezleri başta olmak üzere birçok kent merkezinin nüfusunda artış meydana gelmiş, kent merkezlerinde hızlı ve çok çarpık bir gecekondulaşma olgusu ortaya çıkmış ve bu şehirlerin zaten yetersiz olan kentsel alt ve üst yapıları tümüyle tıkanmıştır⁷. Türkiye'nin bölgeler arası gelir dağılımında en düşük paya sahip olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, zorunlu göçün ardından ekonomik olarak daha fazla gerileme yaşanmasına neden olmuştur.

Zorunlu göç ile birlikte kentlere yerleşmek zorunda kalan ailelerin, tarım ve hayvancılık bilgisi dışında her hangi bir mesleki beceriye sahip olmamaları, kent yaşamına uyum sorununu öteleyen bir diğer önemli etken olmaktadır. Kırsal yapının doğal ortamında, kendi ürettiğini tüketen bir düzenden, kentte gününbirlik, ücret karşılığı, güvencesiz ve sağlıklı çalışma koşullarında kazandığı oranda tüketebildiği bir düzene geçmek zorunda kalmıştır. Genellikle nitelsiz iş göçü olduğu için daha çok tarım, taşıma ve inşaat gibi iş güvenliğinden yoksun, örgütlenme düzeyi çok

⁷ CHP Doğu ve Güneydoğu Raporu (19.01.1999)

düşük, can güvenliğinin pek olmadığı düşük ücretli ağır işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır (Sönmez, 1992; Erder, 1999; Saraçoğlu, 2011; Altuntaş, 2014).

Kentlerde iş bulamama nedeniyle kırsal nüfusun emeğinin sömürüsüne dayalı geliştirilen bu yeni iş alanları, geçimlerini ancak bu yolla sağlayabilen nüfus açısından bir iş sektörüne dönüşmüştür. Kırsal yaşam koşullarında üretim ilişkileri kolektif emekle yürütüldüğünden, üretim sürecine tüm hane halkı dâhil olmaktadır. Kırsal alanda üretim tüm ailenin emeği üzerinden geliştiğinden bağımlı bir ekonomik ilişkisi söz konusudur. Şehirleşmeyle birlikte, nüfusun ücretlileştirilmesi, işçileştirilmesi, yeni meslek ve iş düzeninin ortaya çıkması, aile düzeninde de büyük değişimlere uğraması, geri dönülmez yapısal değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır (Kıray, 2000: 9).

Gecekondulaşma, kırdan kente göç eden kitlelerin konut sorunlarını çözülme biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Erkan, 2002: 123). Zorunlu göç uygulamaları ailelere yönelik değil, bir bütün köy bileşenine dayatılan bir uygulama olduğundan hep beraber hareket edilmekte, gidilen kentlerde yerleştikleri mekânda da bu davranışı sürdürmektedirler. Bu eğilim, bir anlamda akrabalık bağlarının sürdürülmesine dönük bir tercihken, diğer anlamda zaten yerleştikleri yerlere “yabancı” olma ve güvensizlik duygusunun yanı sıra dışlanma nedeniyle dayanışma ihtiyacının ağır basmasıdır. Göçle gelen ailelerin, gecekondu mahallelerinde kimi zaman hemşerilik gibi dayanışma ilişkileri ürettikleri yerler haline dönüşürken, kültürel kimliklerin yeniden tanımlanmasında da etkili olabilmektedir (Erder, 1999; Saraçoğlu, 2011). Bu durumda göç kitlesi ekonomik olarak kentsel yapıya eklenirse de, geleneksel ilişki ağlarını koruyarak kentle bütünleşmeyi sağlayamamaktadır.

Türkiye’de zorunlu göç özellikle Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde, Birleşmiş Devletlerin ve uluslararası kurumlarının önemseydiği bir olgu olması nedeniyle geniş ölçekli alan çalışmaları; Göç Edenlerle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (GÖÇ-DER)’in 2001 yılında “Zorunlu Göçe Maruz Bırakılanların Göç Öncesi ve Sonrası Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültürel Durumları”, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB)’nin 2004 yılında sunmuş olduğu Zorunlu Göç Raporu, 2006 yılında Türkiye Ekonomi Ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) “Zorunlu Göç” İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası

Vatandaşlığın İnşası, 2006'da Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Türkiye'de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması" ve 2006 yılında Diyarbakır Kalkınma Merkezinin "Zorunlu Göç ve Etkileri" araştırmaları ile sınırlıdır.

Zorunlu göçün yaşandığı 1990'lı yıllarda, zorunlu göçün yarattığı travma üzerinde çalışılmamış, olayın siyasi boyutları nedeniyle sosyal maliyeti üstlenilmemiş ve geliştirilen terminoloji dışlayıcı ve damgalayıcı olmuştur (Altuntaş, 2009: 112). Kırsal çözümlenin yeni başladığı dönemlerde gerçekleşen iç göçler, kentteki işgücü talebini karşılamakta yetersiz kalmasından dolayı kentleşmede yeterli reaksiyona neden olmamış ancak daha sonra gerçekleşen göçlerle birlikte kırsalın hızla çözülmesi aşırı kentleşme yargısıyla ifade edilmiştir (Özer, 2004: 21). Bu tespitten hareketle, göçler kentlerin ihtiyacını karşıladığı oranda pozitif bir değer olarak kabul edilmektedir. Kenti merkeze alan yaklaşımlar, kentsel yoksulluğu, suç oranlarında yaşanan artışları, çocuk suçluluğu, sokakta çalışan ve yaşayan çocuklar gibi yürütülen sosyal çalışmalar, zorunlu göçle gelen ailelere, gruplara mal edilebilecek bir yargı ve üslupla yürütülmesine neden olmuştur. Zorunlu göçle ilgili yapılan diğer önemli alan çalışmalarında ise sorunun temelinde kentler yerleştirilmiş ve zorunlu göçün kentler üzerinde yarattığı tahribatlar konu alınmıştır. Bu yaklaşımlar, zorunlu göçle gelen kitlelerin yaşadığı sorunların çözümüne dönük öneriler geliştirmek yerine, kentlerde yaşanan olumsuzlukların aktörleri olarak algılanmasına neden olmuştur.

II. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Konusu

Zorunlu göçle Van kent merkezine gelen aileler, Bostaniçi, Beyüzümü ve Hacıbekir (Xaçort) mahallelerinde, kentten yalıtılmış bir şekilde, çeperlerde konumlanmışlardır. Zorunlu göçün üzerinden yaklaşık 30 yıl geçmesine rağmen, ailelerin ikamet ettikleri yerleri değiştirmemesi bir bakıma kente uyum sürecinin sağlanmadığının da fiziki bir göstergesi olmaktadır. Yukarıda ismi geçen yerleşimler zorunlu göçler sonucunda idari olarak mahalleye dönüşmüş ve günümüzde de göçle gelen hanelerin konumlandıkları habitatlara dönüşmüştür. Özcesi, 1990'lı yıllarda yaşanan çatışmalı ortam, en fazla kırsal bölgelerde yaşayan Kürt nüfusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Zorunlu göç nedeniyle kırdan kente göç eden nüfus, başta ekonomik olmak üzere kültürel ve sosyal uyum süreçlerinde problemler yaşamıştır. Bu durumda sorun yaşayan sadece göç edenler olmamış, kentte yaşayan nüfus da yaşanan göçlerin neden olduğu sorunlardan payını almıştır.

Zorunlu göçle kentlere yerleşen ailelerin, üretim ilişkilerinden, aile içi ilişkilerine, hane halkı sayısından, doğurganlık oranına, evlenme pratiklerinden doğum oranlarına, akrabalık ilişkileri ve toplumsal dayanışma türleri bakımından kent yaşamından farklılık göstermektedir. Kentin aile yapısından ve ilişkilerinden farklı olan bu toplumsal dinamiğin, kent yaşamında aile yapılarını korumak ya da kente uyum sağlamak bağlamında nasıl bir tavır takındığı ya da nasıl etkilendiği bu araştırmanın ana temasını oluşturmaktadır.

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Türkiye'de 1990'larda yaşanan zorunlu göç nedeniyle kent merkezlerine gelen Kürt ailelerinde görülen değişimleri Van kent merkezi özelinde ele almaktır. Yerlerinden zorla koparılan ailelerin, geldikleri yerlerde yaşadıkları kayıplar nedeniyle ne yeni yaşam alanları olan kente adapte olabilmekte ne de geçmiş yaşantıyı devam ettirebilmenin koşullarını sağlayabilmektedir. Duygusal bağlamda köyden kopamayan ve kente adapte olmakta zorlanan ailelerin bu iki durum karşısında yaşadığı sıkışma gerilimlere neden olmaktadır. Üzerinden yaklaşık 30 yıl geçmiş olan zorunlu göçün günümüz itibarıyla göçle gelen ailelerde yapısal

olarak ne gibi değişimler yarattığını ortaya çıkarmak bu araştırmanın amaçlarındandır. Aile yapılarında görülen değişimleri, geleneksel aile bağlarının, kent yaşamında yeniden nasıl şekillendiğini, sosyal ilişki örüntülerinin (aile içi ilişkiler, akrabalık ilişkileri, evlilik biçimleri, toplumsal cinsiyet rolleri, çocuk sayısı ve boşanma algısı gibi) kuşaklar ve cinsiyetler arasında nasıl bir farklılık gösterdiğini ortaya çıkarmak bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, 1990’larda zorunlu göç nedeniyle Van kentine yerleşen ailelerin, aile yapıları, sosyo-ekonomik, sosyo-demografik ve sosyo-kültürel özelliklerinin kentsel yaşamda yaşanan değişmeler sosyolojik açıdan incelenmiştir.

2.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun kırsal bölgelerinde yaşayan Kürt ailelerin, zorunlu göçe maruz kalmaları ve kentlere göç etmesi ile birlikte başlayan kırılmaların, kır-kent, kuşaklar ve cinsiyetler arasında nasıl farklıklar taşıdığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Literatürde zorunlu göçü konu edinen pek çok değerli çalışma bulunmakta ancak aile yapılarının ve özelliklerinin süreç içerisinde nasıl dönüştüğü ile ilgili yeterli çalışma bulunmamaktadır. Ve yine zorunlu göçle kentlere yerleşen Kürt ailesiyle ilgili tarihsel bir karşılaştırma yapılması, çalışmaya özgül bir nitelik kazandırmaktadır.

Van kentine zorunlu göç ile gelen ailelerin, aile yapısı, aile içi ilişkileri, yaş ve cinsiyet hiyerarşileri, sosyo-demografik ve sosyo-kültürel özelliklerini konu etmesi bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

2.4. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri ve Analizler

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma, konu ve kapsam bakımından daha iyi anlaşılabilmesi için bir iç bakışı gerekli kılmaktadır. Nitel çalışma yürütülürken yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine başvurulmuştur. Derinlemesine bir tanım yapmak, bütüne dair bir anlayış yaratmak, anlamın incelikli tonlarını kavramak, insanların yaşadıkları olayları ve süreçleri kendi bakış açıları ve ifadeleriyle nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymak, bütünlüklü bir resmi ortaya çıkarabilmek amacıyla (Neuman, 2012: 222; Kümbetoğlu, 2012: 47) nitel araştırma tercih edilmiştir.

Bu çalışma, 1990’larda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nin kırsal kesimlerinde başlayan zorunlu göçlerle birlikte Van kent merkezine yerleşen ailelerin yaşadıkları süreçleri ve bu süreçlerin aile yapılarına, aile içi ilişkilerine, sosyal-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarına etkileri konu alınmıştır. Bu kapsamda aile bireyleriyle, sosyo-demografik, sosyo-ekonomik, kent yaşamı ve gündelik pratikler, aile yapısı ve aile içi ilişkiler, kadının aile içindeki yeri ve konumu ile ilgili soruları içeren mülakat formu ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan çalışmada, kadın ve erkeklere ayrı soru formu oluşturulmuş; kadınlara 50, erkeklere 38 soru sorulmuştur. Sorular, göç öncesi ve göç sonrası süreçlerin karşılaştırılmasına imkân tanıyacak şekilde düzenlenmişse de, görüşmelerin gidişatına göre ekleme ya da çıkarma yapılabilecek şekilde esnek tutulmuştur. Çalışma aile yapısında görülen değişimleri ve bunların nedenleri üzerinden yoğunlaştığı için iki ayrı kuşakla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında toplamda 30 kişi ile görüşülmüştür. Görüşme gerçekleştirilen kişilere kartopu örneklem yolu ile ulaşılmıştır. Yapılan görüşmeler ses kayıt cihazıyla gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler sonucunda kayıtlar deşifre edilerek yazılı metinlere dönüştürülmüştür. Daha sonra katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar bir takım anahtar terimlerden ve temalardan hareketle çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu çözümlenmeler boyunca anahtar terimler üzerinden görüşmecilerin verdikleri yanıtlar arasındaki birleştirici ve ayırıştırıcı noktalar saptanmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada, sahada elde edilen nitel verilerin yanında, konuyla ilgili ikincil verilere de (Türkiye İstatistik Kurumu’ndan, ailelerin; hane halkı sayısı, boşanma oranları, sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri gibi) başvurulmuştur.

2.5. Araştırmanın Problemleri

Bu araştırmanın temel probleminin, 1990’lı yıllarda gerçekleşen zorunlu göçler sonucunda Van kent merkezine yerleşen ailelerin, kent yaşamıyla birlikte, süreç içinde aile yapılarında görülen değişimler nasıl bir tablo oluşturulmaktadır? sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın alt problemlerin ise şu şekilde ifade edilebilir:

- 1990’larda başlayan zorunlu göçler sonucunda Van kent merkezine yerleşen ailelerin, aile yapılarında (hane halkı büyüklüğü, doğurganlık, aile tipolojisi)

nasıl bir değişim yaşanmış ve bu değişimler kuşaklar ve cinsiyetler arasında nasıl bir fark göstermektedir?

- Van kent merkezine zorunlu göç ile gelen ailelerin aile içi ilişkilerde görülen değişimlerin nedenleri nelerdir?
- 1990'lar ile başlayan zorunlu göçle Van kent merkezine gelen ailelerin, evlilik örüntülerinde nasıl bir dönüşüm yaşanmıştır?
- Kent yaşamıyla birlikte değişen toplumsal koşullarda, kadının rolü ve konumunda ne gibi değişimler yaşanmıştır?
- Göç sonrası, aile içi (anne-baba, ebeveyn-çocuk, gelin-kaynana) ve akrabalık ilişkilerinde yaşanan değişimlere etki eden dinamikler nelerdir?
- Kırsal yaşamda ön plana çıkan geleneksel ve kültürel öğeler ile şekillenmiş aile bileşenleri kent yaşamıyla birlikte nasıl bir forma bürünmüştür?

2.6. Araştırma Evreni ve Örneklem

Van'ın kent nüfusu 1990'larda 153.111 (%40. 6) iken, 2000 yıllarında ise 284.664 (%50. 9)'e yükselmiştir (Yılmaz, 2012: 40). Kent nüfusunda görülen bu artışın önemli nedeni 1990'larda gerçekleşen zorunlu göçlerdir. Van kenti, kendi ilçeleri başta olmak üzere, Hakkâri, Şırnak, Bitlis ve Muş illerinden yoğun göçler oluşturulmaktadır.

Bu araştırmanın evrenini 1990-1999 yılları arası Van kent merkezine zorunlu göçle gelen aileler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Van kent merkezinin yoğun bir şekilde göç alan Hacıbekir (Xaçort), Bostaniçi ve Beyüzümü mahallelerinde yaşayan ve belirtilen tarihlerde göç eden aile bireyleri oluşturmaktadır. Araştırmada, aile yapısı ve ilişkilerinin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi için mümkün olabildiği kadarıyla aynı aileden iki kuşağı temsil eden aile üyeleriyle görüşmeler yapılmış ve toplamda 30 görüşme gerçekleştirilmiştir. Kuşaklar ve cinsiyetler arasında nasıl bir değişim yaşandığını ortaya çıkarabilmek için kadınlar arasında birinci kuşağı temsilen 10, ikinci kuşağı temsilen 11 ve yine birinci kuşağı temsilen 4, ikinci kuşağı temsil eden 5 erkek katılımcı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2.7. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Karşılaşılan Zorluklar

Bu araştırma, zorunlu göçün yoğun olarak yaşandığı 1990-1999 yılları arasında Van kent merkezine yerleşen Kürt aileleri kapsamaktadır. Çalışma, zorunlu göç ile gelen ailelerin göç öncesi ve sonrası yaşantıları, geniş bir soru seti üzerinden irdelenmesi, görüşmelerin uzun sürmesine neden olmuştur. Yine zorunlu göçün üzerinden uzun yıllar geçmiş olması, görüşmelerin gönüllülük esasına dayanması, kaynak kişiler aracılığıyla görüşmelerin yapılması ve kişisel bilgilerin hiçbir şekilde ifşa edilmeyeceğine dair bilgilendirme yapılmasına rağmen konunun hassasiyeti nedeniyle görüşme yapılan kişiler özellikle göç sürecini anlatırken temkinli yaklaşmışlardır. Görüşmelerde özellikle birinci kuşak katılımcıların Türkçe bilmemesi ve ikinci kuşaktan 4 katılımcının tercihen görüşmeyi Kürtçe yapmak istemesi nedeni ile toplam 18 görüşme Kürtçe gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin Kürtçe gerçekleştirilmesi, dolayısıyla da deşifrelerin daha fazla zaman almasına neden olmuştur. Diğer taraftan görüşmelerin Kürtçe yapılması, kişilerle aynı dilde konuşabilmek, görüşmenin güven ortamında gelişmesine ve katılımcıların kendilerini daha rahat ifade etmelerine yol açmıştır.

III. BÖLÜM: 1990'DA VAN'A ZORUNLU GÖÇLE GELEN KÜRT AİLELERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISINDAKİ DÖNÜŞÜM

Van kenti, 1990'lara kadar kırsal nüfusun yoğunlukta olduğu bir kent profiline sahiptir. Van'ın kentsel nüfus oranı 1980'lerde 33,5; 1990'larda 40,6 ve 2000'li yıllarda ise 50,9'a yükselmiştir (Tüik, 1985-2000). Van ilinin 1990-2000 yılları arasında, kentsel nüfus oranında görülen artışın önemli nedeni gerçekleşen zorunlu göçlerdir. Van ili, Doğu Anadolu Bölgesinde önemli bir merkez olması, 1990'larda yaşanan zorunlu göçlerde hem kendi sınırları içinden hem de komşu illerden on binlerce kişinin ilk tercih ettiği yerleşim merkezlerinden birine dönüştürmüştür (Deniz, 2008: 180). 1990'larda kırdan kentlere doğru gerçekleşen zorunlu göçlerin ani ve düzensiz bir şekilde gerçekleşmesi, kentin demografik anlamda büyümesini sağlamıştır. Söz konusu dönem aralıklarında bölgenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyinde ise düşüş yaşandığı görülmektedir. İktisadi, demografik, yapısal, sosyal vb birçok parametreyi içeren sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında Van, 1990'larda 67.sırada yer alırken 2000'li yıllarda 75.sırada ve 2010'da bir basamak daha gerileyerek 76.sıraya kadar gerilemiştir (Dinçer, vd., 2003:55; Yıldız, vd., 2012: 12).

Van ilinde çalışan nüfusun yıllara göre yer aldığı sektörel dağılımına bakıldığında, 2000'lere kadar tarım ve hayvancılık önemli bir pay oluşturduğu görülmektedir. Tarım ve hayvancılık, 1985'te 93.4, 1990'da % 90. 4, 2000'de 89.2 ve sanayi sektörünün 1985 yıllarında %0.6, 1990'da % 1.2 ve 2000'de %0.5'e kadar gerilediği görülmektedir (Arlı ve Parin, 2016: 50). 2000'li yıllarda hem tarım sektörünün toplam istihdamdaki payının azalması hem de sanayi sektöründeki istihdam alanlarının yetersizliği düşünüldüğünde, iş olanaklarının sınırlılığı ve artan işsizlik arasındaki makasın daha da açıldığı söylenmektedir (Yılmaz, 2012: 53). Van ili 90'lı yıllar öncesinde de refah düzeyi yüksek bir kent konumunda olmamış ancak 90'larda başlayan zorunlu göçler sonrasında mevcut konumunu koruyamadığı gibi gerilemeye devam etmiştir. Kırdan kente yapılan göçler bir taraftan kırsal alanların boşalmasına ve mevcut kaynakların atıl kalmasına neden olurken, diğer taraftan kentlerde birçok altyapı ve sosyal sorunları beraberinde getirmiştir. Zorunlu göç ile özellikle tarımsal alanın zayıflaması yerel ekonomilerin güçsüzleşmesine yol

açmıştır. Bu süreçte devlet de “sosyal devlet” sorumluluğunu yerine getirmemiş, kent ve göçmenler kendi hallerine terk edilmişlerdir (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2016: 229).

Bu bölümde, 1990’larda zorunlu göç nedeniyle çeşitli illerden Van kent merkezine yerleşen 30 hane temsilcisiyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

Tablo 2: Görüşülen Kişilerin Sosyo-Demografik Arka Planı

S. No	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Evlilik Türleri	Meslek	Hane tipolojisi	Hanedede Yaşayan	Hanedede Çalışan Kişi Sayısı	Göç tarihi	Nereden göç ettiği	Göç etme nedeni	Van'a geliş nedeni
1	43	Erkek	Ortaokul	Akraba	Esnaf	Geniş Aile	9	2	1992	Beytüşşebap/Şırnak	Köy Boşaltma	Akrabalar
2	26	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Geniş Aile	7	2	1994	Çukurca/Hakkari	Köy Yakma	Güvenlik
3	26	Kadın	Ortaokul	Akraba	Ev Kadını	Geniş Aile	11	3	1994	Çukurca/Hakkari	Köy Yakma	Güvenlik
4	24	Kadın	Ortaokul	Akraba-berdel	Ev Kadını	Geniş Aile	6	1	1994	Çukurca/Hakkari	Köy Yakma	Güvenlik
5	38	Kadın	Okur-Yazar Değil	Yabancı	Ev Kadını	Geniş Aile	9	2	1987	Hakkari	Güvenlik	Güvenlik
6	34	Erkek	Lise	Yabancı	Aşçı	Çekirdek Aile	5	1	1991	Beytüşşebap/Şırnak	Köy Yakma	Akrabalar
7	45	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile	4	1	1994	Çukurca/Hakkari	Köy Yakma	Güvenlik
8	29	Kadın	İlkokul	Yabancı	Ev Kadını	Çekirdek Aile	4	1	1991	Hakkari	Güvenlik	Güvenlik
9	68	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile *	7	2	1994	Çukurca/Hakkari	Köy Yakma	Akrabalar
10	37	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile	10	1	1993	Çatak/Van	Köy Yakma	Akrabalar
11	46	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile	4	1(geçici işlerde)	1995	Yüksekova/Hakkari	Köy Yakma	Akrabalar
12	40	Erkek	Okur-Yazar Değil	Akraba	İnşaat İşçisi	Çekirdek Aile	4	1	1989	Çatak/Van	Güvenlik	Yakın olduğu için
13	62	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Geniş Aile	6	1	1994	Çukurca/Hakkari	Köy Yakma	Akrabalar
14	50	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Geniş Aile	8	1(geçici işlerde)	1995	Çukurca/Hakkari	Köy Yakma	Güvenlik
15	65	Erkek	İlkokul	Akraba	Emekli	Geniş Aile	9	3	1987	Hakkari	Güvenlik	Güvenlik
16	75	Erkek	Okur-Yazar Değil	Akraba	Çalışmıyor	Geniş Aile	8	1(geçici işlerde)	1993	Çatak/Van	Köy Yakma	Akrabalar
17	36	Kadın	İlkokul	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile *	7	1	1993	Çatak/Van	Köy Yakma	Akrabalar
18	48	Erkek	İlkokul	Akraba-berdel	Zabıta	Çekirdek Aile	9	1	1995	Çukurca/Hakkari	Güvenlik	Güvenlik
19	50	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile	4	0	1994	Çukurca/Hakkari	Köy Yakma	Akrabalar
20	29	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile	3	1	93-94	Çukurca/Hakkari	Köy Yakma	Akrabalar
21	26	Erkek	Lisans	Akraba	İşçi	Geniş Aile	8	2	1993	Çatak/Van	Köy Yakma	Akrabalar
22	27	Kadın	Ortaokul	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile *	4	1	1994	Çukurca/Hakkari	Köy Yakma	Akrabalar
23	55	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile	4	1	1992	Beytüşşebap/Şırnak	Güvenlik	Akrabalar
24	70	Erkek	Okur-Yazar Değil	Akraba	Çalışmıyor	Geniş Aile	12	1	1993	Hakkari	Köy Boşaltma	Akrabalar
25	58	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile *	7	1	1990	Hakkari	Güvenlik	Akrabalar
26	63	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba-berdel	Ev Kadını	Geniş Aile	12	1	1993	Hakkari	Köy Boşaltma	Akrabalar
27	67	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Geniş Aile	8	2(geçici işlerde)	1993	Çatak/Van	Köy Yakma	Akrabalar
28	25	Kadın	İlkokul	Akraba	Ev Kadını	Geniş Aile	8	2(geçici işlerde)	91-92	Çatak/Van	Köy Boşaltma	Yakın olduğu için
29	30	Kadın	Okur-Yazar Değil	Akraba	Ev Kadını	Çekirdek Aile	4	1	91-92	Çatak/Van	Köy Boşaltma	Akrabalar
30	65	Erkek	İlkokul	Akraba-berdel	Emekli	Çekirdek Aile	12	1(geçici işlerde)	1995	Çukurca/Hakkari	Güvenlik	Güvenlik

3.1. Kürt Aile Yapısı

Kürt nüfusunun yoğunluk kazandığı kırsal bölgelerde, ekonomik üretim birimleri ve biçimleri tarım ve hayvancılık üzerinden gerçekleşmektedir. Kürtler' in, yaşadıkları coğrafi bölgelerin koşullarına bağlı olarak geliştirdikleri üretim biçimleri, aile yapısı, yaşantısı ve ilişki biçimlerini etkileyen önemli faktörlerin başında yer almaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan Kürt ailelerde, aile yapısı geniş aile formunda olup, üretim süreçlerine tüm hane halkı dâhil olmaktadır. Kadınlar üretim sürecine katılıyorsa da, aile yapısı erkek egemen karaktere sahiptir (Nikitin, 2002; Heckmann, 2012; Beşikçi, 2014).

Özellikle 1990'lı yıllarda zorla yerinden edilme/zorunlu göç süreciyle birlikte, kırsal bölgelerde yoğunlaşan Kürt nüfusun kent merkezlerine yerleşmeleri, ekonomik üretim biçimlerinde ve ilişkilerinde de zorunlu bir değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Aileler açısından hızlı bir şekilde gerçekleştirilen zorunlu göç sonucunda, sadece mekânsal hareketlilik yaşanmamış, aynı zamanda maddi ve manevi anlamda da değişimler yaşanmıştır. Zorunlu göçle gelen ailelerin karşılaşacakları ilk durum konut sorunu ve geçmiş üretim biçimleri nedeniyle mesleki herhangi bir beceriden yoksun olmaları sebebiyle itildikleri yoksulluk ve ya yoksunluk olmuştur.

Bu bağlamda, Kürt ailelerin, aile yapısı, aile içi ilişkileri, ailenin sosyo-ekonomik yapısı, demografik özellikleri, ailede kadının rolü, aile ve kent yaşam pratikleri açısından, göç öncesi ve sonrasında yaşanan değişimlerin yanı sıra, kuşaklar ve cinsiyetler arasında ne gibi farklılıklar gösterdiği karşılaştırılarak değerlendirilmektedir.

3.1.1. Göç Öncesi ve Sonrası Aile Yapısı

3.1.1.1. Aile Tipolojileri

Yapılan görüşmelerde 30 Kürt aile bireyinin 9'u geniş ailede yaşadığını 21'i ise çekirdek ailede yaşadığını ifade etmiştir. Geçmiş yaşantıda örneğine az rastlanan çekirdek aile, kentsel yaşamda artış göstermektedir. Nicel olarak çekirdek aileye geçiş görülse de, aile içi ilişkiler, evlilik örüntüleri ve konut (mesafe) tercihleri gibi

birçok göstergeye bakıldığında tümünden bir geçişin yaşandığını söylemek mümkün görülmemektedir. Bu durumda geniş aile geleneğinin göçten sonra olduğu gibi devam etmediği ancak çekirdek aile formuna da tam olarak geçilemediği söylenebilir. Mevcut yapısıyla aile, bir geçiş ailesi özelliğini taşımaktadır. Geçiş ailesi sadece biçim olarak geleneksel geniş aile ile çekirdek aile arasında bir ara formdur. Her iki aile modeliyle benzerlikleri olduğu gibi farklılıkları da bulunmaktadır. 1950'lerden sonra yoğun olarak kentlere gerçekleşen göçler sonucunda ortaya çıkan gecekondü ailesinin, köy ailesinden ve kent ailesinden iş-güç biçimleri, demografik özellikleri, aile içi ilişkileri, toplumsal değer ve alışkanlıkları bakımından farklılık göstermektedir. Yine köy ve şehir ailesinin özelliklerinin bir arada bulundurulması nedeniyle de bir geçiş durumu göstermesi bakımında kendi özgü bir tür olduğunu belirtilebilmektedir (Yasa, 1967: 214-215; Bilgin, 1991: 44).

Zorunlu göç sonrası⁸ kent deneyiminde de, göç öncesi yaşantıda ilişkiler akrabalarla sınırlıyken şehirlerde ilişki ağları nispeten genişlemekte dolayısıyla etkileşim düzeyi de artmaktadır. Bir yanıyla gelmiş olduğu kültür ve geleneği korumaya çalışan ama diğer yanıyla da kente uyum sorununu ortadan kaldırmak ve kentin gerektirdiği gibi bir yaşamı kurmak arasında yaşanan gerilim sebebiyle bir ara formun ortaya çıktığı belirtilebilmektedir. Yapılan görüşmelerde, katılımcılara ailenin kurulumu ve örgütlenmesinde öne çıkan gelinlerin kaynana-kayınbaba evinde yaşama geleneğinin (geniş aile formu) kent yaşamında nasıl bir değişim yaşandığı sorulmuştur.

“Eskiden kaç erkek kardeş varsa o kadar gelin de vardı aynı evde. Ne zaman ki gelinlerden birinin kızı evlendi o zaman kendi evlerine çıkarlardı. Ne zaman kendileri de büyük bir aile olur o zaman evden ayrılırlar kendi evlerini kurarlardı. Şimdiki (gelinler) birbiriyle geçinemiyor diye ayrılmak istiyorlar. E birde şehirlilerden, televizyonlardan görüyorlar öğreniyorlar, o yüzden kaynana evine gelmek istemiyorlar.” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Vallahi eskiden gelinler kaynana evinden hiç ayrılmıyordu. Baba öldüğünde baba ocağında kalıyordu erkek çocuklar babanın işini devam ettiriyorlardı. Ayrılmak yoktu. Ama gelin sayısı fazla olunca çocuklar büyüdüğü zaman, durumları da iyiyse ayrılıyorlardı. Ama yine de uzun süre aynı evde yaşıyorlardı. Nüfus artınca en büyük gelin çıkardı ve ayrılırdı kayınbaba evinden. Burada da zaten kimse gitmek istemiyor kaynana evine. Kimse kimseyi istemiyor

⁸ 1990'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kırsal alanlarından gelen nüfusun kırsalı betimleme ve anlatma arayışında ön plana çıkan sosyo-ekonomik ve kültürel ortamın söz konusu dönemle sınırlı kalmadığını, kırsalın da bu süreçten büyük çaplı dönüşümler geçirdiğinin altını çizmek gerekir.

artık. Kaynana müdahale eder korkusundan ev üstüne gelmiyorlar.” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Benim ilk gelinim ikinci gelinimi getirdikten sonra ayrı bir eve çıktılar. Benim gelinlerin benim evimde kalır sadece uyku vakti odasına gider. Beraber oturuyoruz, beraber kalkıyoruz, beraber yiyoruz, beraber sohbet ediyoruz her şeyimiz berberdir. Ben benden ayrı yaşamalarını istemiyorum ama babaları ayrılmalarına karar verirse ayrı eve çıkarlar. Onlar biz ayrı eve çıkıyoruz demezler. Benim beş tane oğlum var. Hepimiz bir arada yaşasak birbirilerini idare etmezler. O yüzden ayrı eve çıkıyorlar.” (Kadın, 62 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Çok fark var tabi ki, mesela şu anda ben gitmek istersem giderim. Ama eskiden mecburdun kaynanayla yaşayacaktın. Eskiden öyle bir şey yoktu. Örneğin ben şimdi gitsem direk yüzüne söylesem, ben seninle kalmak istemiyorum desem ayırır. Eski görüşler yok. Kızların evlenince kaynanasının yanında kalması geleneklerdendir. Burada da devam ediyor ama ayrı eve çıkacak gücü (maddi) olsa sonra ayrılabilirler. Benim kaynanamın dört çocuğu vardı hepsi ayrılmıştı ben mecbur kaynanamın yanında kaldım. Sona kalan dona kalır, mecbur kaldık. Şimdi küçük olanın evlenmesini bekliyoruz ayrılmak için.” (Kadın, 24 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Ben eşim ve 2 çocuğum kalıyoruz evde (eşinin ailesiyle, avlusu ortak evlerde yaşıyorlar). Köydeyken amcamlarla birlikte kalıyorduk buraya geldiğimizde de 1-2 yıl bizde kaldılar sonra biz ailemle tek kalıyorduk. Eskiden on tane gelin kaynanayla otururdu. Ee şimdi dünya yıkılsa hiçbir gelin gelmez ev içinde oturmaz. Çünkü herkes kendi hayatını kurmak istiyor. Herkes güzel bir ev, herkes eşiyile yalnız kalmak istiyor. Evde rahat etmek istiyorlar, şimdi kaynanam sürekli evin içinde olsa ben nasıl eşimle şakalaşayım, ben nasıl sohbet edeyim? Eskiden öyle değildi. Eskiden bütün erkekler odundu. Neyin ne olduğunu bilmiyorlardı.” (Kadın, 29 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Mesela biz şimdi 5 eltiyiz hepimiz ayrıyız hiç kimse kimsenin yanında değil. Ama köyde öyle değildi. Valla bilmiyorum böyle daha güzeldir. Biz akşam kaynımın evine gittik benim çocuklarım ile onların çocuklarının sesini duysaydın... Dedik “iyi ki var böyle ayrı. Biz hepimiz bir evde olsaydık ne yapardık?” (Kadın, 30 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Şimdi gelin getirsem bir ay kalmayacak hemen ayrılacak bizden. Valla gelin istediği için değişti. He valla, gelin için eylesi daha rahattır. Mesela ben de diyorum gelin gelse onu bir ay bırakmam burada, ama biliyorum ki gelin kalmaz bende onun için öyle söylüyorum. Mesela ben kendi ailemden biliyorum, belki biz kardeşlere kalsa biz hiçbir zaman ayrılmayacaktık. Gelinler birbirileriyle anlaşamıyorlar, mesela hem iş için hem diyor niye ben yapıyorum onlar yapınlar... Anlaşamıyorlar, zor durumda bırakıyorlar. Köyde sıkıntı olmuyordu, işleri de çoktu. Bayanlarda beriye (süt sağmaya) gidiyorlardı günde iki sefer. Hem de beş kilometre ha, he valla. Gidip gelidi, sonra tekrar gididiler. Eve geldiğinde de ekmektir yapıyordu, ondan sonra pirinç dövüyordu. Bu işleri yaptıktan sonra, öğleden sonra bir daha beriye gidiyorlardı. O yüzden kimse kimseyle kavga edecek zamanı bulamıyordu.” (Erkek, 48 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Şehirdeki olanaklardan dolayı, şimdi hem rahatlık hem de özel yaşamın gelişmesiyle özellikle, insanlar eskiden özel yaşama çok önem vermiyordu. Çünkü öyle bir gereksinim yoktu. Hani kadın erkek zaten sabah erken kalkıp temel ihtiyaçları, işleri filan yürütüyordu. Kadında aynı şekilde erkekler gibi çalışmak

zorunda kalıyordu. Çok özel yaşam gereksinimleri olmuyordu. Tabii şu an öyle değil. Özel yaşam gerekliliği, konfor falan bunlar hepsi etkiliyor tabii.” (Erkek, 26 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Göç öncesi yaşantıda birinci kuşak katılımcıların geniş aile formunda yaşadıkları ve kaynana evine yerleşmenin bir gelenek olduğunu, buna mecbur olduklarını belirtmişlerdir. Geniş aileden ayrı aile kurmanın neredeyse tek koşulu, torunların (erkek) evlenmesi ile hane halkına yeni üyelerin katılmasıdır. Geniş aile formunun kabul görmesi ve çekirdek aile örneklerinin kır yaşamında yaygın olarak görülmemesi, bu geleneğin sürdürülmesinde önemli bir nedendir. Ancak diğer bağlayıcı neden ise, babanın vefatı durumunda, babanın tüm malvarlığıyla birlikte sorumluluklarının da çocuklara (erkek) geçmesidir.

Birinci kuşak katılımcılar, bir sonraki kuşakta ortaya çıkan çekirdek aile eğiliminin, kentsel yaşam ve özellikle televizyonun (temelini çekirdek ailenin oluşturduğu diziler) etkileri ile açıklamaktadırlar. Geçmiş yaşantıda geniş ailede yaşamalarına rağmen bunun bir probleme dönüşmediği ancak sonraki kuşakta gelinlerin birbirleriyle olan anlaşmazlıkları nedeniyle geniş aile geleneğinin kent yaşamında bir sürekliliğini olmadığını, maddi koşullar sağlandığında ayrı eve çıktıklarını belirtmektedirler. Bir diğer neden ise gelinlerin kaynana ile birlikte yaşamak istememeleri ve bunu evlenirken koşul olarak sunmaları da önemli bir etken olmaktadır. Geçmiş yaşantıda ailelerin nicel olarak büyümesi, maddi açıdan herhangi bir probleme sebep olmadığı gibi aileler açısından bir artı değer olarak görülmektedir. Ancak kent yaşam koşulları düşünüldüğünde sayıca artmak istihdam olanakları düşünüldüğünde maddi açıdan bir dezavantaja dönüşebilmektedir.

Geleneksel aile örüntülerini tercih etmeyen ikinci kuşak kadınların buna en temel neden olarak tarihsel gelin-kaynana ve gelinler arası yaşanan gerilimini göstermektedir. İkinci önemli neden ise, eş ve çocukları ile birlikte, kendilerine ait bir yaşam kurma ve birlikte daha fazla zaman geçirme isteğiyle açıklamaktadır. Birinci kuşak, bir sonraki kuşağın kentsel yaşamda bilinçlenmesi ve televizyon etkisiyle ortaya çıkan özenme sonucunda çekirdek aile yapısının tercih edilmesini, geleneklerle uyuşmadığından olumlu bakmamakta bunun sorumlusu olarak da kadınları (gelinleri) görmektedir. Bu bir bakıma hem kadınlar arasındaki klasik rollerde yaşanan değişimlerin hem de kuşaklar arası yaşanan çatışmaların da göstergesi olmaktadır.

3.1.1.2. Hane halkı Büyüklüğü

Kürtler'in yoğun olarak yaşadıkları Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye ortalama hane halkı büyüklüğünün oransal olarak çok üzerindedir. Aşağıdaki tabloda TÜİK alınan Türkiye ve Van ili ortalama hane halkı verileri bulunmaktadır.

Tablo 3: Van Kentinin Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2008-2016)

Yıl	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Türkiye	4,0	4,0	3,8	3,8	3,7	3,6	3,6	3,5	3,5
Van	6,9	7,1	7,0	6,7	6,4	6,0	5,8	5,5	5,3

*Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları (ADNKS), 2008-2016

Zorunlu göç öncesi kırsal yaşamda haneler, geleneksel geniş aile formunda örgütlenmektedirler. Bunun en önemli nedeni olarak üretim ilişkileri gösterilmektedir. Ekonomik üretim biçimleri nedeniyle ağır iş yüküne sahip olan haneler açısından çocuk sayısının fazla olması bir avantaj olarak görülmektedir. Nüfus bakımından kalabalık olan aile, hem ekonomik üretim gücünün artmasına hem de sosyal olarak da sayısal üstünlük sağlamaktadır. Ancak zorunlu göçle birlikte kentlere yerleşmek zorunda kalan aileler, geçmiş yaşantılarında yaşamlarını idame ettikleri bilgi ve becerileri kentte icra edebilecekleri alanlardan yoksun olmaktadır. Kentin gerektirdiği mesleki bilgiye sahip olmamaları, aileleri enformel iş sektörüne yoğunlaştırmakta, günü birlik ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır.

Kent yaşamında çocukların hane üretimine katkıda bulunmaması ya da katkılarının sınırlı olması, çocukların ebeveynlerinin yaşadıkları uyum sorununu yaşamamaları için, dil (ki Türkçe birçoğu için şehirde öğrenmek zorunda oldukları bir dildir) ve meslek edine bilmenin önemli bir koşulu olarak okula yönlendirilmişlerdir. Önemli bir etken olarak eğitim, bir sonraki kuşaktan kadın ve erkekler üzerinden aile yapılarını tümünden değiştirecek kadar güçlü değilse de kırılmalar yaşamasına neden olabilecek etkiye sahip olmaktadır. Sonuç olarak hem aile yapısında hem de demografik özelliklerde ailelerin tercihen çekirdek aileye yönelimini artırmaktadır. Katılımcılar, geçmiş yaşamla karşılaştırdıklarında hane

halkı bileşenleri ve sayılarında yaşanan değişimleri ve bunların nedenlerini şöyle anlatmışlardır:

“Burada herkes kendi ailesiyle tek başınadır. Etilerim yoktu, eşimin amca çocukları vardı. Onlarla kalıyorduk. Onlar bizim için kaynana kayınbaba gibiydi. Bir evdik, farkımız yoktu. Ayırım yoktu aramızda. Şimdi burada herkes ayrıldı. Şimdi herkes ayrı bir mahallede, ayrı bir şehirde... Eskiden herkes ortak çalışırdı, hayvanları da, toprağı da beraberdi. Arsa bizimdi, su bizimdi... İhtiyaçlarımızı yıllık biriktiriyorduk. Şimdi öyle bir şey yok. Herkes dışarıda, para kazanmak için çalışıyorlar, ancak kendi geçimlerine yetiyor kazandıkları...” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden kaynana kayın baba erkek çocukları ve onların eşleri tek bir evde yaşarlardı. Benim kız kardeşim evlendiğinde 5 eltisi ve kaynanasıyla birlikte kalıyordu. Birde köyde kızlar erken yaşta evlenince çocukları hemen onlara yetiştirirdi. Evler çok kalabalık oluyordu ama hane içinde birlik beraberlik de vardı. Mesela ben oğlumdan örnek vereyim, benim oğlum Diyarbakır’da sağlık bölümünde okudu, orda çalışmaya başladı, oradan bir kızla evlendirdik, düğünün sabahı eşinin elinden tuttu bize dedi ki, “ben Diyarbakır’a gidiyorum.” Şimdi eskisi gibi geniş aileler yok, çünkü gençler kendi evlerinde yaşamak istiyorlar. Artık usul böyledir. Eskiden geçim derdi yoktu insanların, şimdi her şey paradır. Kendi geçimlerini daha iyi sağlasınlar diye ayrı eve çıkıyorlar.” (Kadın, 63 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Ben 4. gelindim ve uzun süre onlarla kaldım. Burada gelinler istemiyorlar. Bizi çok kötü biliyorlar, bizimle yaşamak istemiyorlar. Ben çok istiyordum gelinim yanımda kalsın ama istemedi yanımda kalmayı. Biz tek kalmak istemiyoruz, böyle alışmışız ama onlar bizi (kaynanaları) kötü bildiklerinden yanımda kalmak istemiyorlar.” (Kadın, 46 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“İnsanlar şehre geldi değişti, gelişti. Mesela şimdi ki çocuklar büyüdükları gibi kendilerine ayrı oda istiyorlar. Artık kimse bir arada yatıp kalkmak istemiyor. Hepsi okullu oldu, değiştiler. Biz köydeyken amcalarımızla birlikte yaşıyorduk. Şimdi eşim ve çocuklarımla ayrı yaşıyoruz.” (Kadın, 37 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Ben 4 tane çocukla ben aynı elimle birlikte, kayın pederim, kaynanam, görüncem 2 tane diyelim kayınlarımla birlikte 3 odada biz kaç sene yaşadık yani. Sonradan hani bizde büyüdük ya, yeni yeni geliştik yani, çevremizi gördük, oraya gittik buraya gittik kızlarımız okumaya başladı, kızlar okula gitti değişti hani biz neye ayrılmayalım diye.” (Kadın, 38 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Bizde bayağı fark oldu. İç içe yaşıyorlardı. Mesela şimdi ikinci gelin eve gelince ilk gelen gelin ayrılmak istiyor. Eskiden öyle bir lüksün yoktu. Şimdi benim kaynım evlenecek bana diyorlar seni ayıracağız.” (Kadın, 26 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Evet değişim yaşandı, bunun en önemli nedeni maddi olanaklardır. Köyde çoğu zaman bir evde üç aile bir arada yaşıyordu ve en az 15 kişi birlikte yaşıyordu. Orada geçimde sıkıntı değildi. Her evin en az 40-50 koyunu vardı. Bu koyunların hem sütü, yoğurdu, peyniri, tereyağı hepsi bunlardan sağlanıyordu, hem yün yine bunlardan sağlanıyordu. Bunun dışında ot biçiyorduk, hayvanlarımıza ayırdıklarımızın dışında fazla kalanları satıyorduk bundan dolayı

geçimle ilgili bir sıkıntı yaşamıyorduk. Şehirde böyle bir imkân yok. Herşey para. Ev kirası ateş pahası, doğal gaz ve elektrik yine öyle... E zaten bir ailede 5-6 nüfus varsa geçim zorlaşıyor. Babam derdi “ eskiden bir kişi çalışıp on kişiye bakabiliyordu, şimdi on kişi çalışıyor bir kişiye bakamıyor”. Burada sadece tüketim var.” (Erkek, 43 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Burada imkânlar oluştu. Mesela ben şimdi birini evlendirsem derki, yatacak bir odam yoksa ben uyumuyorum. Eskiden böyle imkânlar yoktu. Eskiden yoktu şimdi var. Eskiden imkânımız yoktu ki herkese bir yer yapalım. Benim üç ağabeyim evliydi. Her birinin çocukları da vardı. Biz hepimiz bir evde kalıyorduk. Ev büyüktü, topraktan ve ağaçtan yapmıştık. Toprak ve ağaçtan... Biz yapmıştık ve ev büyüktü. Herkes bir köşede kalırdı.” (Erkek, 75 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Birinci kuşak katılımcıların tamamı geçmiş yaşamda geniş ailede yaşadıklarını belirtmişlerdir. İkinci kuşak katılımcıların 12’si çekirdek ailede 4’ü geniş ailede yaşadıklarını belirtmişlerse de tamamı ailesi (erkek eşin) ile aynı mahallede ve bazıları iki katlı evlerde altlı-üstlü oturmaktadır. Geleneksel geniş ailenin özellikle sonraki kuşakta tercih edilmeme nedenleri olarak, maddi olanaklar, kentsel yaşam deneyimleri ve okullaşma –özellikle kız çocukları- süreci belirtilebilir.

Birinci kuşak katılımcılar, aile yapılarında yaşanan bu değişimleri kent yaşamının bir gereği olduğunu belirtse de, geçmişin gelenekleri ve alışkanlıkları gereği bu değişimi olumlu bulmamaktadır. Bir sonraki kuşakta ise, kentleşme süreci, eğitimin ve özellikle kadınların bilinçlenmesiyle birlikte, çekirdek aile eğiliminde görülen artış anlaşılır olmaktadır.

3.1.1.3. Doğurganlık Özellikleri

TÜİK’in 2012-2016 yılları arasını kapsayan ortalama doğum hızı verilerinin yer aldığı tablo 4’e bakıldığında, Türkiye’de ve Van’da ortalama doğum hızının düştüğü görülmektedir. Kürt nüfusun yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan illerde doğum hızında düşüş görülse de ortalama doğum hızı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bölgede doğum hızının Türkiye ortalamasından yüksek olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Doğurganlık hızına etki eden, evlilik yaşı, gebeliği önleyici yöntem kullanımı, kadınların tarım dışı iş sektörlerinde yer alması, eğitim düzeyinin artması ve şehirleşme gibi pek çok sosyo-ekonomik belirleyiciler bulunmaktadır (HÜNEE, 2008, 26).

Tablo 4: Van İlinin Ortalama Doğum Hızı Oranları (2012-2016)

Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016
Türkiye	2,08	2,07	2,17	2,14	2,10
Van	3,52	3,61	3,52	3,36	3,18

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Verilerinden derlenmiştir (2012-2016)

Doğu ve Güneydoğu’da doğurganlık hızının Türkiye’deki diğer bölgelere kıyasla yüksek olmasındaki önemli faktörlerin başında, eğitim imkânların sınırlılığı ve üretim biçimleri gibi göstergeler yer almaktadır. Caldwell (1978) doğurganlık oranının yüksek olmasını, ailenin neslin devamını sağlayan üreme işlevi ve yine çocuğun her yaşta aileye sağladığı ekonomik çıkar ile pekiştirildiğini ifade etmektedir (Akt., Özbay, 1984: 38). Beşikçi (2014:189)’de Alıkan Aşiretini konu alan çalışmasında benzer bir sonuca varmaktadır. Çocuğun iktisadi bir varlık olduğu, erkek çocuğun soy-sopu devam ettirmesi (Beşikçi, 2014:189) gibi toplumsal kabuller ve erkek çocuk sayısını yüksek tutma isteği de doğum sayısını arttıran nedenler olarak öne çıkmaktadır. Yapılan görüşmelerde, katılımcıların geçmiş yaşantıyla karşılaştırıldığında, doğurganlık oranında yaşanan değişimleri ve nedenlerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Buradakiler (bir sonraki kuşağı kastederek) tembelliklerinden yapmıyorlar. Ben yedi çocuk yaptım. Burada gelinlerim ya bir ya da iki çocuk getiriyor. Niye getirmiyorsunuz? Diyorum, “bizden gelmiyor çocuk bakalım, bakamıyoruz” diyorlar. Burası şehirdir biz bakamıyoruz diyorlar. Siz köyde bakabiliyordunuz, biz şehirde bakamıyoruz diyorlar. Valla onlar diyorlar ki (gelinler) “paramız yok nasıl bakarız çocuklara”. Biz köyde diyorduk çocuklarımız olsun, bize yetişsin, işlerimize yardımcı olsun, buradakiler getirmiyor. Kadınlar karar veriyor. İlaç kullanıyorlar (doğum kontrol ilaçlarını kastediyor). Getirmek istemiyorsa getirmiyorlar. Eskiden böyle şeyler yoktu, Allah verdi mi oluyordu. Şimdi çocuk getirmemenin imkânları var. Diyorlar biz iki tane getirecez, temiz bakacak, güzel bakacağız çocuklarımıza. On tane olursa nasıl bakarız diyorlar.”(Kadın, 62 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Kadınlar şehirde kendi rahatlıklarına çok düşkün oldukları için çocuk getirmiyorlar. Biz vallahi (birkaç kez yemin ederek), bebeğimizin altını bağlayacak bez bulamazsak bezleri birbirine yamalıyorduk, ya da elbiselerimizden onlara bez yapıyorduk. Onları (çocukları) ısıtmak için beşiklerine toprağı kızgın ateşte ısıtıp bezin altına döküyorduk. Maşallah çocuklarımız o kadar güzel büyüyorlardı, hasta da olmuyorlardı. Bu televizyonlar çıktı -onların başını yesin inşallah- onlara bakıyorlar çocuk yapmıyorlar artık. Çocuklara bakmayı da bilmiyorlar. Benim oğlumun gelini çocuğunu kendi yatağında uyuttu o gece çocuk boğuldu. Bebekleri kundaklamıyorlar artık. Kendi rahatları için çocuk doğurmuyorlar. Kadınlar eskisi gibi değiller, çocuklara bakamıyorlar, o yüzden çok getirmiyorlar. Eskiden on tane getiriyordu çok güzel

de bakıyorlardı. Burada çok çocuğa bakamıyorlar, maddi durumlarına göre karar veriyorlar.”(Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Şimdikiler rahatları bozulmasın diye fazla çocuk getirmiyorlar. Bir de çocuklarını güzel büyütmek ve daha rahat okutabilmek için az getiriyoruz diyorlar. Biz de bir sürü çocuk yaptık, onlara da bakıyorduk, evin tüm ihtiyaçlarını da biz karşılıyorduk. Bir de biz çok sağladık şimdikiler çocuğu minnetle doğuruyor. Diyorlar ki biz neden hayatımızı zorlaştıralım. Diyorum “bende insandım, her işi de yapıyordum, her yıl da bir çocuk yapıyordum”. Tamam, her yıl yapmasınlar, iki yılda bir yapsınlar. Şimdi 5-6 yılda bir çocuk yapıyorlar. Diyorlar ki fiziğimiz bozuluyor, çok kilo alıyoruz ondan yapmıyorlar. Zaten uzun süre çocuk yapmadıklarından çocuk yapmak istediklerinde de tedavi görmek zorunda kalıyorlar.” (Kadın, 63 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“İki, üç. Dört çocuğu olan daha masraflı ve daha yükümlü (maddi açıdan yük)... Orada hani böyle bir şey yoktu. Orada ne kadar doğurursan o kadar işine yarıyordu. Ama burada öyle değil. Orada daha fayda alıyordu. Yani her konuda daha faydalıydı sana. Ama burada yok, burada yani değişik, yani anlatılmaz. Çevre olsun her şey değişti kadınlar onun için korkar, daha fazla yapmaya. Bazıları hemen kırkıdan sonra oluyordu yine. Allahın işi derlerdi kalırdı. Ama şimdi farklı çünkü kadınlar hem bilinçlendi hem de daha güzel bakmak istiyor çocuğuna. Orada beş on çocuk doğuran, burada hani sayısını kendi belirleyip, isteğine göre nasıl olacağını kendisi belirleyebiliyor. Ama orada öyle bir şey yoktu. Hani olsa olmasa “Allahın takdiridir” derdi, bakmama gibi bir sorun yoktu.” (Kadın, 27 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Orda kadın çocuk istese de istemedi de çocuk yapardı. Benim bir erkek çocuğum var eşim habire kız çocuğundan bahsediyor ama ben istemiyorum. Ben fazla çocuğa karşıyım. Kendimize zor bakıyoruz. En fazla iki tane... Gerçekten çocuğa bakmak çocuk yetiştirmek çok zor... Yazık değil mi çocuklara dört dörtlük bakamıyorsam niye doğurayım. Bana bu yeterdir. Ailelerimiz hepsi en az 6, 7, 8, doğurmuş, gözümüz korkmuş bundandır. Ben çok çocuğa karşıyım. Gerçekten insan bakamıyor, zordur, ya doğuracağım tam bakacağım ya da hiç doğurmayacağım yani dört dörtlük bakmak varken niye getirip rezil ediyorsun çocuğu ortalarında. Habire doğuruyorlar sokağa atıyorlar. Mesela diyorlar, bu erkek çocuk doğurmuyor niye başka bir kadınla evlenmiyorsun. En çok erkek çocuk için doğuruyorlar. Ama bilmiyorlar ki bu zamanda kızlar daha faydalıdır.” (Kadın, 27, Hacıbekir Mah.)

“Burada anne babalar çocuklarını dünyaya değişmezler. Ama çocuklar öldürülüyor, tutuklanıyor, rezil oluyor yaşamları, neye getirelim. Benim düşüncem budur. Dünya güzel değil, bilmiyorum.” (Kadın, 36 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“İşte köyde bir adamın var 200- 300 koyunu, işte ne kadar çok çocuk getirse de alan geniş, çocuklarda büyüyünce çalışıp, yardımcı oluyor zaten. Merkezde zordur. Hayat şartları zor olduğu için işte on tane çocuk olsa –ki şimdiki kadınlar on tane çocuk doğuramaz yani beş taneden sonra şarteli kayıyor. Eskiden kadın daha sağlıklıydı. Ne bileyim şimdi kadınlar ilk doğumunda sezaryen oluyor. Yani ondan dolayı bence sağlık sorunuyla ilgili olduğunu söylemek daha mantıklı... Hayat şartlarından dolayı şimdi en çok dört tane...” (Erkek, 34 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Köyde hiçbir şey bilmidiler millet. İstesen istemesen çocuk olurdu, orda müdahale yoktu. Allah vermiş, he... E, şimdi, mesele imkân var, yapmıyorlar ha. He kadınlar bilinçli olmuşlar he. Fazla çocuk da e tabi biraz zorluk çekiyorlar. Okutamıyorlar, ondan... Öyle, imkân da var haa. Bilinç biraz fazla oldu burada. Şimdi iki çocuk olsa daha güzel bakıyorlar. Mesela eskiden on beş tane bir hanımdan çocuk oluyordu ha. Ama çok zorluk da çektiler. Öyle her yılda bi tene her yılda bi tene... O şekilde oluyordu ha... Mesela ara da yoktu ha. Kadınların bilgisi fazla oldu mu değişiyor. Evet. Mesela iki çocuk üst üste gediğinde bakması zordur değil? Ama üç dört yıl ara verse daha güzel bakar, o çocuk daha güzel yetişir. Hem kadın için de iyi. Valla köyde yıl dolmadan da çocuk geliyordu, üst üste geliyordu.” (Erkek, 48 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Köylerde çocuklar daha fazla iş gücü olarak görülüyordu. Çocukları yetiştirmek-kadınlar adına konuşmayayım da- erkekler adına zor bir şey değildi. Üç ya da beş olması, sayının kaç olduğu onlar nezdinde çok bir şey değiştirmiyordu. Çünkü ayrıyeten bir gider olarak görülüyordu. Çünkü orada doğal bir yaşam vardı. Her şeyi kendileri yetiştiriyordu ve ürünler fazlasıyla kaldığı için onlara yük olarak görülüyordu. Yani şimdiki gibi daha iyi bir yaşam kalitesi düşünülüyordu. Burada, kentte tabi öyle değil. Kentte daha çok düşünülen şeyler okulun eğitimidir, ilerde yapabileceği, bulabileceği iş imkânlarıdır... Her şey önceden planlanıyor. Çocuğun girebileceği çevredir... Hepsini anne babalar düşünmeye başladığı için o doğurganlık oranlarında azalma gerçekleşti.” (Erkek, 26 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Zorunlu göç sonrasında, ailelerin kentte karşılaştıkları maddi zorluklar ve bu zorlukları aşmak için geliştirdikleri stratejiler geleneksel ilişki örüntülerinde değişime neden olmuştur. Özellikle çocukların eğitim süreçlerine dâhil olmaları dolayısıyla yükselecek olan eğitim seviyesi bir kuşak sonra fark edilecek değişimleri de beraberinde getirmiştir. Yine kadınların kent yaşamında, eğitim, sağlık, ulaşım gibi imkânlara kavuşması, aile planlaması ve doğum kontrol yöntemleriyle ilgili edindikleri bilgiler süreç içerisinde doğurganlık hızını etkilemiştir.

Kent yaşamında, doğurganlık hızında görülen azalmayı birinci kuşak, geçmiş yaşantının sosyal ve kültürel değerlerinden kopma ya da uzaklaşma olarak değerlendirmektedir. Doğum sayısında yaşanan azalmanın nedeni olarak ise, kentteki diğer insanlardan etkilendiklerini, okul eğitimi ve televizyon aracılığıyla bilinçlendiklerini, kendilerine değer verip daha fazla zaman ayırmaları nedeniyle çocuk doğurmadıklarını ifade etmişlerdir.

İkinci kuşak, azalan doğum sayısının, kent yaşamının maddi zorlukları nedeniyle çocukların daha iyi koşullarda yaşayıp, eğitim fırsatlarından yararlanabilmeleri için bunun bir zorunluluk olduğunu belirtmişlerdir. Çocuklarına daha iyi eğitim koşulları sağlamak ve gelecekte iyi bir meslek sahibi olabilmeleri için

daha az çocuk doğurmak istediklerini belirtmişlerdir. Kadınlar, kırsal yaşamda çocuk sayısının fazla olma sebebini, çocukların üretim sürecine sundukları katkı ve ailelerin erkek çocuğuna verdiği değer nedeniyle erkek çocuk sayısını arttırmak olduğunu belirtmişlerdir.

İki kuşak kadın katılımcıların ifadeleri, doğum oranlarındaki azalmayı yorumlama biçimleri kuşaklar arasında yaşanan çatışmayı yansıtır niteliktedir. Birinci kuşak, genç kuşağın çocuk bakmayı bilmediğini sadece kendilerini önemsedikleri için çocuk doğurmadıklarını ve ikinci kuşağın ise bir önceki kuşağın çok çocuk doğurduğunu ama yeteri kadar ilgilenip, zaman ayırmadıklarını ve önemsememelerini eleştirilmektedir.

Kırsal yaşamda çocuğa biçilen anlamın kent yaşamında dönüşüme uğraması, çocuğun bir iş gücü değil, tam tersi, iyi bir gelecek sağlanması gereken bir özneye dönüşmesi de doğum oranına etkilemektedir.

3.1.1.4. Evlilik Örüntüleri

Geleneksel kırsal toplumlarda evlilikler statü kazanmanın yollarından biridir. Toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden şekillenen ataerkil aile yapısında, söz konusu evlilikler, erkek için cemaate katılımı ile yetişkinlik statüsü onaylanmaktadır (Heckmann, 2002: 292). Geçmiş yaşantıda evlilik günümüz evliliklerinde olduğu gibi duygusal bağlar üzerinden değil kan bağı üzerinden gelişmektedir. Ve bu evliliklerde Strauss'un ifadesiyle erkek sabit, kadın yer değiştirendir (Akt., Yücel, 2006:40).

Kürt ailelerde iç, dış, berdel, kuma, levirat usulü evlilikler görülmektedir. En yaygın biçimde görülen evlilik türü iç (akraba evliliği) evliliğidir. Bu evlilik düzeninin tercih edilme nedeni akrabalık bağlarının güçlenmesi ve maddi birikimin dışarı çıkmasının önlenmesidir. Dış evlilik ise aşiretler arasında yapılır ve bunun nedeni maddi-manevi güçlenme isteğidir bir bakıma ittifak amacını taşır (Yücel, 2006: 40). Göç öncesi yaşantıda evlilik pratikleri geleneksel örüntüler içinde gerçekleştirilmektedir. Evlilikler görücü usulü ve tercihen kuzenler arasında yapılmaktadır (Beşikçi, 2014: 186).

Katılımcılara evlilik ile ilgili alınan kararlarda geçmişle kıyaslandığında kadının rızasının alınıp alınmadığı sorusu sorulmuştur. Katılımcılar evlilik pratiklerinde yaşanan değişimleri şöyle ifade etmişlerdir.

“Ben evlendiğimde kimse bana sormadı. Ben zaten daha dünyayı anlamamıştım, bilmiyordum evlendirildiğim zaman. Şimdi kızım bana dese ki ben bununla evlenmek istiyorum ona hayır diyecek gücüm yok. Onlar kendileri karar veriyorlar. Ben isterim iyi olsunlar, el üstünde olsunlar. Oğullarım içinde öyle... Şimdi onların kararı neyse o dur.” (Kadın, 50 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Eskiden anneler erkek çocuklarına da kız bakarlardı. Duvar diplerinde, su taşırken, ot toplarken... Bir birlerine sorarlardı “sen falan kişinin kızını gördün mü?” diye. Sonra aileler birbirine gider karar verirlerdi. Bu kadardı. Burada artık kızlara da kararları soruluyor. Kızlar şehirde eskisine göre daha kıymet/değer veriliyor. Mesela benim görümcemim amcası bir gün bir adamla eve gelmiş görümcem sormuş “amca bu adam kim”, amcası demiş “bu adam bu akşam senin kocan olacak kişidir” demiş görümceme. Eskiden böyleydi baba, amca, anne birini görüp beğendilerse oydu. Kimseye sorulmazdı.” (Kadın, 58 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Şimdi çocuklara soruluyor evlenmek isteyip istemediği. Kız çocuğunun evlenmek istediği kişiyi, ailesi, sülalesini soruşturuyoruz, iyilerse engel olmuyoruz. Eskiden böyle değildi. Kör, sağır, sakat, yaşlı, genç, yakışıklı, çirkin mi olduğuna bakılmazdı kızı istemeye gelene aile kabul etti mi kızı sorulmazdı, verilirdi. Eskiden böyleydi. Ama şimdi öyle değil.” (Erkek, 70 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Eskiden rıza alınmıyordu zaten. Şimdi kadın kendine koca buluyor, konuşuyor, anlaşıyor sonra ailesine söylüyor. Eskiden öyle değildi. Ben kendi kocamı kendim buldum.” (Kadın, 29 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Evet, artık kararı kişiler veriyor, tabi ailelerin anlaşması zorunlu yine.” (Erkek, 34 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Ben berdelim. Daha küçüktük pek fikir şey olmadı. Ama şimdi soruyorlar. Eskiden direk verirlerdi şimdi soruyorlar. Kız isteydi de istemeseydi de veriyorlardı eskiden.” (Kadın, 26 Yaş, Beyüzümü Mah.)

Birinci kuşağı temsil eden katılımcılar tamamı görücü usulü akraba evliliği gerçekleştirmiş ayrıca 4 katılımcı hem görücü hem akraba evliliği hem de berdel yoluyla evlendirilmiştir. Geleneksel evlilik örüntülerini ikinci kuşaktan bireylerin de yaşadığı ancak bu evlilik pratiğinin özellikle eğitim imkânlarının artması ve kadınların bilinçlenmesiyle değişime uğradığı ve artık çocukların rızası/onayı olmadan evlendirilmediği ifade edilmiştir. Evlilik ile ilgili kararlarda geçmişle kıyaslandığında kadının rızasının alınıp alınmadığı sorusuna verilen cevapların tamamı çocukların rızası alındığını belirtmişlerdir.

Göç öncesi yaşantıda evlilikler, iki ailenin anlaşması sonucu gerçekleştirilen ve düşünle toplumsal onayı alınan yasal ve dinsel olmasının yanında meşru bir kurumdur. Geleneksel ataerkil özelliklere sahip Kürt ailelerde, evlilik yaşına geldiği düşünülen çocuklar için iki aile kendi arasında anlaşır, çocukların rızası olmaksızın evlendirilirler. Birinci kuşak tüm katılımcılar, kendilerinin hiçbir şekilde onayı alınmaksızın, aile büyüklerinin karar vermesi sonucu evlendiklerini belirtmişlerdir. İkinci kuşak katılımcıların ikisi hariç tümü kendi rızalarıyla evlendiklerini ifade etmişlerdir. Diğer iki katılımcının berdel yoluyla evlendirilme nedenleri ise ailelerin geçmiş evlilik örüntülerin bu yolla gerçekleştirilmesidir.

3.1.1.4.1. Erken Yaşta Evlilik, Akraba Evliliği, Kuma, Berdel

Zorunlu göç öncesiyle kıyaslandığında evlilik düzenlemelerinin pratik olarak yaşam bulacağı zeminler tümüyle ortadan kalkmamışsa da azalmıştır. Katılımcıların beyanı da bu yöndedir. Katılımcılara; akraba evliliği, erken yaşta evlilik, berdel, çok eşlilik (kuma) ve görücü usulü evlilik pratiklerinin geçmişle kıyaslandığında bir değişimin yaşanıp yaşanmadığı sorusu sorulmuştur. Katılımcılar değişimi şöyle ifade etmişlerdir:

“Eskiden de zorlama yoktu zaten, berdeli bu böyleydi zaten. Erken yaşta evlendirilmezdi zaten. Bir de çocuklar asla itiraz etmezlerdi anne-babalarının kararlarına karşı çıkmazlardı. Ama şimdi anne baba istese de kızlar kabul etmiyor. Biz akrabalarımızla evlendirmek istiyoruz ama çocuklar artık istemiyor. Eskiden berdel vardı kimse kimseye bir şey sormazdı. Burada artık anne babayı dinlemiyorlar. Kuma, bizde yok, eskiden de çok olmazdı şimdide mecbur kalmışsa (çocuk olmuyorsa) olur yoksa yine olmaz.” (Kadın, 68 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Eskiden berdel yapılıyor kızlar, erken yaşta (13-14) evlendirilirdi kızlar. Büyükler karar verirdi evliliklere. Zaman değişmiş her şey her şey değişmiş. Hiçbir şey eskisi gibi değil. Benim dayımın 4 eşi vardır. Dayım evin tek erkek çocuğuydu. O yüzden 4 evlilik yaptı. Dördü de akrabaydı biri halamın biri teyzemin kızı, ikisi babamın amcalarının kızlarıydı... Durumları çok iyiydi. Tek erkek çocuğu diye aile evlenmesini istiyordu. Bizim köyde çok yaygındı çok eşlilik. Çok zenginlerdi her bir evin 300-400 koyunu vardı. Bizim ailede çok eşlilik vardı. Şimdi şehirde çok çok azalmış bu durum, neredeyse hiç kalmadı çok eşlilik. Şehirde hayat zor.. Birde şimdiki kızlar artık bunu istemiyor. Eskisi kadar olmasa da oluyor bazen. Ya çocukları olmuyor diye ama genelde keyfi olarak yapıyor. Biz şehre geldiğimizden beri bizim ailede (Çok eşli evlilik) olmadı.” (Kadın, 58 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden insanlar bilinçsizdi, cahildi, böyle şeyler ondan oluyordu. Okuma yazmaları yoktu, dünyadan haberleri yoktu... Eskiden berdel vardı, kızlar zaten erken yaşta evlendirilirdi. “Navmal” (içgüvey) vardı: o devirde kızımı

birine vereceksem, o kişiye derdim “eğer benim rençberliğimi yaparsan sana kızımı veririm, işlerimi yaparsan” kabul ederse navmal olurdu. Berdel kızların başlık parası verilmesin diye yapılırdı. Çocuk yaşta evlilikte gelenekti öyleydi. Şimdi kimsenin gönlü yoksa evlendiremezsin. Şimdi okuyorlar, meslek sahibi olmak istiyorlar, elleri ekmek tutmadan evlenmek istemiyorlar. Eskiden akılsızdılar, kadınların da söz hakkı yoktu o yüzden çok evlilik yapıyorlardı. Şimdi de devam ediyor çok eşlilik eskiye göre çok azalmış ama yine de hala eski kafalılar var. Şimdi çok eşlilik çocukların razı olduğu bir durum olmadığı için, kumalar arasında sürekli kavga-gürültü çıktığı için eskisi kadar yok. Yani zaten çok evlilik geri kafalıdır bence. Eskiden kadın doğum yapacağı zaman sürüden bir koyun getirilir eğer doğan çocuk erkeğe kurban kesilir, kız ise koyun tekrar sürüye geri götürülürdü. Kadının eğer çocuğu olmuyor ya da erkek çocuğu oluyorsa adam yeniden evlendirilirdi.” (Kadın, 63 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Mesela eskiden hepsi görücü usulü evleniyordu. Berdeldi, ama şimdi öyle değil. Biri sevmezse evlenmez. Görücü usulüyle evlenmezler şimdi. Berdel var ama fazla değil. Eskiye göre azalmış. Valla şu an kadınlar her şeyi biliyor. Valla kadınlar akıllandı. Var bizim bir tane tanıdığımız var 4-5 tane çocuğu var eşi de çok güzeldir şimdi gitti başka bir tane kız kaçırmış. Eşin var, çocukların var sen niye gidip başka bir tane kadın getiriyorsun? Kafanı da yoruyorsun, eşini de üzüyorsun. Mesela o çocuklarda ister istemez etkileniyorlar. Valla eskiden diyorlardı çocuklar çoğalsın mesela bazı aileler azdı dedi bizim ailemiz çoğalsın. Mesela bizim kaç sene olmadı çocuğumuz mesela kayınvalidemgil hepsi eşime dediler, evlen, evlen çocukların olsun... Ama eşim evlenmedi benim 16 yıl çocuğum olmadı. Zorluyorlardı ama kendini tuttu. Mesela eskiden olsaydı evlenirdi, 4-5 yıl olmazsa evlenirdi. Bence şu an daha iyidir. Sen istemesen kuma gitmez, bazıları isteyerek gidiyor mesela. Bazıları öyle kendi isteğiyle yapıyor. Mesela insan biliyor yani birinin eşi var, çocuğu var sen niye gidiyorsun, onunla kaçıyorsun? Bazıları öyle istiyorlar. Vallahi önceden mesela köyde yaşıyorlardı mesela eşi vefat ediyordu, diyorlardı ya sen kaynınla evleneceksin... İnsanlar dul kalsın. Ama şimdi öyle değil. Ama bir tane kaynım öyle (levirat). Eşi vefat etmiş kaç sene kaynım hiç kimseyi istemedi dedi yengemizle evlenmeyeceğiz o da gitti babasının evine kaç sene orada kaldı şimdi mecburen benim kaynım getirdi onunla evlendi. Şimdi yok artık öyle şeyler. Kadın istemezse olmaz.” (Kadın, 30 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Ben berdelim. Ama berdellik kalktı. Şimdi hayatta evlenmezler. Benim görümcem de benimle aynı yaştaydı ve berdel yapılacaktı ama dedi ki “beni öldürseler de evlenmem” dedi ve bozdu. Sözlüsünü de aradı dedi babanı gönder bozsun o da dedi ben de istemiyorum bozdu. Eskiden küçük yaşta verirlerdi. Hiç düşünmezlerdi verirlerdi. Şimdi bayağı ilerlemiş. Şimdi ne kadar yaşın ilerlemiş olsa da kıza bağlı. İster evlenir ister evlenmez. Şimdiki aklım olsa o yaşta evlenmezdim. Çünkü küçükken evlendiğinde çöküyor insan ister istemez çocuk getiriyor. Böyle çok örnekleri var. Amcama diyorlar erkek çocuğun yok yeniden evlen diyorlar. Ama bilmiyorlar ki kız çocukları onlara daha merhametlidir. Kadınlardan konuştuk ya, birçok değişiklikler oldu ya işte kadının sözü burada çok çok geçiyor. Kadın diyor ev benimdir istersen gidersin kendine alırsın, adam korkar evlenemez. O yüzden çok yok. Zaten bizde kumalık hiç yoktu. Kumalık ancak çocuğu olmazsa olur. Ya da sadece kız çocuğun olursa. Mesela ben iki yıl çocuk getirmedim yok sen bilmem kim gibisin, kısırsın gibi laflar edildi. O yüzden değişti mesela kadınlara gittik, doktorlara gittik görüşlerimiz değişti. Kimisi kocamın üstüne attılar kimisi benim üstüme attılar, arkamdan çok konuştular.” (Kadın, 24 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Eskiden kuma vardı, devam ediyor ama eskisi gibi değil. Eskiden karı bir nevi çekiniyordu, utanıyordu eşinden, aşiretinden utanıyordu... Eskiden bir öyle bir kadın bir erkeğe bağıırıp çağıramazdı. Gelenekler öyleydi. Şimdi çok televizyon izledikleri için, racon kesebiliyor kocasına. Kocasını tehdit edebiliyor. Hatta, haşa bazı kadınlar kocasına diyor, eğer sen evlenirsen ben de evleneceğim... Duymuşum hani yani. Duymuşum öyle bi şey. Bunun etkisi bayağı bi var. Kadınlar anlaşımadığı için şimdi zordur artık böyle şeyler, kolay değil. Eskiden bir adamın 18 oğlu varsa daha güçlü oluyordu. Daha fazla iş yapabilirler, her biri bir yerde çalışır daha güçlü olurlar. Eskiden adam üç-dört evlilik yapıyordu, benim bir amcamın 18 tane oğlu var. Şimdi hayat şartları zor olduğu için, adam bir iki tane çocuğu oluyor, diyor onu okutayım, bakıyor zorlanıyor, çalışıyor. İnşaatta çalışıyor... Şimdi berdel çok yok. Şimdi birbirilerini çok sevdiği için, işte amcaoğludur, kız kardeşlerini kurban edebiliyordu. Ya da çok seviyordu, bakıyordu vermiyorlar o kişi de kız kardeşini kurban edeyim onu alayım. Yani bir taraf istese diğer taraf mutlak istemiyordu ama diyemiyordu, ben kabul edemiyorum, diyemiyordu, öyle bir şans yoktu.” (Erkek, 34 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Berdel vardı, berdel azaldı. Bazılarının imkânları yoktu kızlarını değiştirdi. Eskiden birbirini sevmek de yoktu. Babalar birbirilerini sevdi mi gider kızlarını çocuklarına isterlerdi. Mesela şimdi benim oğlum birini beğenmezse gidip alamam ona kızı. Oğlan kız birbirilerini önce beğenirler sonra ben gidip isterim. Eskiden birbirini beğenme yoktu. Anne babalar çocukları için beğenirdi. Aileler birbirilerini kabul ederlerdi. Kızlar ve erkekler birbirilerini önceden görmezlerdi. Bizde eşlerden biri öldüğünde ölenin kardeşiyle evlendirilirdi (özellikle de koca ölünce kocanın erkek kardeşi ile). Yani yine arada buralarda da olduğunu duyuyoruz. Eskiden çok olurdu bir erkeğin birden fazla kadınla evliliği. Fazla fazla malı (zengin) olan, güçlü olanlar getirirdi. O zengin adamlar getirirdi. Fakirler, durumu düşük olanlar eşlerinden başka hiç getirmezlerdi. Valla keyiflerinden evlilik yaparlardı. ” (Erkek, 75 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Eskiden ne diyorlar berdel oluyordu. Mesela benim hanımım da berdelidir. Kardeşimi onun abisine verdiler, onu da bana, daha inan ki on yaşındaydı bana verdiler. Dört, beş yıl bekledik sonra düğün yaptık. Ama başlık para[sı] bizde hiç yoktu. Bizim köyde de şimdi de yoktur. Berdeli vardır, başlık yoktur. Şimdi berdel bittiler, berdel diye bir şey kalmadı. Mesela berdel nedeniyle halâ babasının evinde ihtiyarlamışlar. Kocasını sevmediği için ha... Çok yanlış şeyler. Halâ var birkaç tane öyle. Çok güzel bayanlardır hala duruyorlar babasının evinde. Kocasını kabul etmedi, küçük yaşta ya da büyük yaşta zorla sevmediği adama verdiler. Öyle zorbalık vardı bizde. Çok eşlilik şimdi de var. Ama çok değil. Artık kimse çok eşlilik yapmak istemiyor. Eskiden hep cehalettir, bu cehaletten artık bittiğinden dolaydır ha. Şimdi ancak bir kadına iyi bakıyorlar sevgi saygı o şekil daha güzeldir. Şimdi olsa her gün kavgadır, her gün dırır, ondan olmuyor böyle. Huzursuzluk olmasın diye yapmıyorlar. Eskiden çok eşliliğin zenginlikle hiç alakası yoktur. Günlük ekmeğe muhtaçtı gidip iki evlilik yapıyordu ama... Diyorum ki cehalettir ha. Tamamen keyfiydi.” (Erkek, 48 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Birinci kuşak kadınların ve erkeklerin evlilik pratikleri ile ilgili yaşanan değişimleri bir gelişme olarak ve şehirleşmenin getirdiği bir zorunluluk olarak görmektedir. Ancak ikinci kuşak kadınlar bu değişimin en temel nedenini kadınların

bilinçlenmesiyle paralel geliştiğini dolayısıyla kadın lehine bir gelişme olduğunu ifade etmişlerdir. Göç öncesi yaşantıda, üretim biçimleri ve yaşam koşulları değerlendirildiğinde evlilik kurumunun, aile bağlarını güçlendirmesi ve üreme, soy sürdürme işlevinin ötesinde özel bir anlam taşımadığı görülmektedir. Ataerkil yapıda kadınlar başta olmak üzere genç ve çocukların söz hakkının olmadığı dolayısıyla evliliklerin kiminle hangi yöntemle belirleneceğine genellikle babanın karar verdiği ve kişilerin geleneksel ilişki biçimleri nedeniyle itiraz etmekten çekindikleri hatta birçok durumda kadının ancak evlendiği gün eşini tanıdığı örnekler bilinmektedir. Uygulanan evlilik biçimlerinde özellikle kuma ve berdel usulü evliliklerde kadınlar – katılımcıların ifade ettikleri gibi- “kurban” edilmektedir. Erken yaşta evliliklerde de, kadının cinselliği ailenin namusuyla yakından ilgili olduğundan, kızların 14- 18 yaş aralığında erkenden evlendirilmeleri ise bir güvenlik stratejisi olmaktadır (Duben 2012: 122).

Kırsal yaşam pratikleriyle karşılaştırıldığında⁹, görücü usulü evlilikler, başlık paraları, akrabalar arası evlilikler, kuma, levirat ve berdel gibi pek çok geleneksel evlilik örüntüleri, kent yaşamında tümünden kaybolmamışsa da önemli ölçüde çözülmüştür. Geçmiş yaşantıyla kıyaslandığında, kentsel yaşamda ikinci kuşak, eğitim sürecine dâhil olmaları daha fazla iş imkânı bulmaları ve artık geleneksel ilişkilerin kent yaşamında yeterli olmaması (hatta geri bulunması) gibi nedenlerle evliliğe bakış açısını ve tercihini değiştirmektedir. Geçmiş evlilik pratiklerinde sık rastlanan evlilik türlerinden bir de berdeldir. Berdel usulü evliliklerin tercih edilmesinin en önemli nedeni bu evlilik biçimiyle ailelerin başlık parası yükümlülüğünden kurtulmasıdır. İki aile arasında kız değiş tokuşu olarak da adlandırılan berdel türü evliliklere de aileler günümüz koşullarında olumlu bakmamaktadır.

Ailelerin kentleşme süreciyle başlayan sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarındaki değişimlerle birlikte kentsel yaşam deneyimleri, eğitim seviyesinin yükselmesi, kitle iletişim araçlarının erişilebilirliği gibi parametreler aile içi ilişkileri ve evlilik pratiklerini etkilemiştir. Göçle gelen aileler, levirat (kadının ölen eşinin erkek kardeşiyle evlendirilmesi), sorarat (erkeğin ölen kadının kız kardeşiyle

⁹ Günümüz köylerinde de modernleşmenin etkileri ile sözü geçen evlilik türlerinde değişim yaşandığını belirtmek gerekmektedir.

evlendirilmesi), kuma ve berdel türü evliliklerin günümüz koşullarında olumsuz ve insan yaşamına yakışmayan bir pratik olarak bakılmaktadır. Eğitim, çevre ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle bireyciliği daha fazla öne çıkaran ikinci kuşak, evliliği salt işlevsel özellikleri nedeniyle değil aynı zamanda duygusal anlamlar yüklemesi gibi algısal değişimlerde evlilik pratiklerinin değişmesine etki etmektedir.

3.1.1.5. Evliliğin Sonlanması/ Boşanma Pratikleri

Evlilik gibi boşanmalar da yasalarca düzenlenmekte ve tanımlanmaktadır. Boşanma, evliliğin yürütülemediği durumlarda tarafların aldıkları bir karar olarak ortaya çıksa da aileler, toplumsal değer yargıları ve kabuller nedeniyle hoş karşılanmamaktadır. Aile kavramının kutsal sayıldığı geleneksel ve toplumsal cinsiyet rollerinin belirgin olduğu toplumlarda boşanmanın gerçekleşmesi neredeyse pek mümkün olmamaktadır. Boşanma geleneksel özelliklere sahip Kürt toplumunda da ayıplanan hatta yadırganan bir durum olmakta ve boşanma durumuna karşı katı bir tutum sergilenmektedir. Boşanmanın kaçınılmaz olduğu istisnai durumlar hariç, eşler arasında yaşanan anlaşmazlıklar, aile büyüklerinin devreye girmesiyle evliliğin devamı yönünde çözümler geliştirilmektedir.

Tablo 5: Van Kentinin Ortalama Kaba Boşanma Hızı (2007-2014)

Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Türkiye	1,34	1,40	1,58	1,62	1,62	1,64	1,65	1,70
Van	0,17	0,16	0,24	0,26	0,24	0,27	0,30	0,32

Kaynak: MERNİS (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi) ve TÜİK verilerinden alınmıştır.

Boşanma oranlarına bakıldığında Van'ın Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Boşanma oranlarının düşük olmasının toplumsal örgütlenme biçimleri, üretim araçları ve biçimleri gibi birçok neden bulunmaktadır. Geleneksel Kürt aile yapısında akrabalık ilişkileri ve sosyal dayanışmanın kuvvetli olması ve yine ataerkil aile yapısında kanıksanan cinsiyet rolleri de evliliklerin sonlanmasını engelleyen nedenler arasında gösterilebilmektedir. Böyle bir toplumda aile çok önemli bir yere sahiptir ve ailenin yıkılması çok zor, hatta imkânsızdır dolayısıyla boşanma diye bir şey yoktur (Beşikçi, 2014: 209). Geçmişle karşılaştırıldığında hem algısal hem de işlevsel açıdan evlilik ve aile ile ilgili değişimlere direnen neredeyse

tek konu boşanma konusudur. Boşanmayla ilgili sorulan soruda ise katılımcıların tepkilerinden net olarak bu sonucu çıkarmak mümkün olmaktadır.

“Bizde boşanma hiç olmadı hiç olamaz. Ölünceye kadar yan yana kalırlar. Bizim için çok ayıp şeylerdir bunlar. Böyle şeyleri Türklere öğreniyorlar, Kürtler’de yok boşanma.” (Kadın, 50 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Hayır. Asla olmazdı (sert bir yüz ifadesiyle birkaç defa hayır’ı tekrarlayarak). Şimdikipler pislik televizyonlara bakıyorlar, öğreniyorlar. Hâlbuki biz Kürtler’de boşanma yok, kesinlikle, kesinlikle boşanmak yasaktır. Boşanmazlar... Hastalık yoksa keyfi bir durum için boşanılmaz. Kadın çok yakınsa da, dedikodu yapsa da boşanılmaz. Ölüm hariç kimse boşamaz birbirini. Şehirdekiler bugün yarındı, ne zaman boşanacakları belli olmuyor. Çok rahat diyorlar ki, istiyorum istemiyorum, boşanalım boşanmayalım işte o kadar... Şimdi internetlerde birbirilerini görüyorlar diyorlar ki, “sevgilim gel beni al...” Kül senin başına İstanbul nerde burası nerde...” (Kadın, 55 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Eskiden boşanma yoktu. Kadın zulme uğrasa da gidebileceği bir yeri yoktu. Sorunlardan kaçıp baba evine gitse de ailesi tekrar kocasının yanına gönderirdi. Aile evi evlenmiş kızların geri gelmelerini istemiyordu. Bundan dolayı da boşanma olmuyordu. Eskiden evlilikler daha sağlamdı. Şimdikipler birbirilerini kapıda görüyor, istemeye geldik diyorlar, yüzük takıyorlar bitti iş... Eskiden Fatıha okunurdu, imam getirilirdi... Eski usul daha güzeldi. Dini nikâh yapılıyordu resmi nikâh çocuklara kimlik çıkarılsın diye yapılırdı. (Kadın, 63 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Köyde boşanma yoktu. Şimdiye kadar bizim ailede de boşanma olmadı. Bizim ailede ya da tanıdıklarımızda hiç boşanma olayı olmadı. Yani yaşamımız ne kadar zor olsa da birbirimizle devam ediyoruz. Önemli olan insan zorlukta da birbirinin yanında kalabilsin. Hayattır bu, güzellikte var zorluk da var. Birbirimizi idare etmemiz gerekiyor. Ne kadar zorlansak da çocuklarımız var. Erkekler de çok zorlanıyor, eziyet çekiyor, sıkıntı yaşıyorlar. İnsan birbirine destek vermeli. Zorlukları birlikte üstlenmelidirler.” (Kadın, 37 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Eskiden insan utanırdı babalarından. Nasıl derdi ben boşanacam... Ama şimdi diyebiliyor. Eşiyle anlaşamam, yapamam diyor çünkü artık kendi ayakları üzerinde durmayı biliyor, neyi nasıl yapacak biliyor. Çalışan kadınlar ben bunu yapmak zorunda değilim diyor. Kadın boşanır, dulluk maaşı olur, bir sürü imkânı olur. Eskiden öyle değildi. Niye arttı biliyor musun? Çünkü kadın artık biliyor. Çalışıp kendine bakabilir. Eskiden öyle değildi. Eskiden öyle değildi ya öldürülürlerdi ya da baba evine döndüğü zaman başka bir kocaya verirdi, ya evlenmiş-boşanmış ya eşi vefat etmiş biri ya da yaşlı birine...” (Kadın, 29 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Eğer kadın haklıysa arkasında durulur ama yine de boşanması istenmez. Eğer haksızsa kadına nasihat verilir ve eşine haksızlık yapmaması gerektiği söylenir, uyarılır. Ayıptır, günahdır denilir ve eşler bir araya getirilmeye çalışılır. Ama erkek çok haksızlık yapıyorsa kadının boşanmasına engel olunmaz. Eskiden boşanma yoktu. Eskiden hem boşanma yoktu hem de kadının hiç söz hakkı yoktu. Köylerde boşanma yoktu. Burada olan boşanmalarda hep geçimdir (maddi zorluğu kastederek). İşsizlik var, kocanın işi olmayınca evde

şiddet oluyor e şiddet olunca da evliliğin bir kıymeti kalmıyor. Boşanmalar bundan oluyor.” (Kadın, 36 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Köyde boşanma yoktu. Bizde yasaktır. Bırakılan bir kadın ya öldürülecek... Bizde boşanma olmaz. Boşanma davası Hakkâri halkında olmaz. Kadın ya da erkekten biri ölmüşse yeniden evlenebilir. Kadın da evlenebilir. Kadın isterse babasının evine gider, isterse kayınbaba evinde kalmaya devam eder, isterse evlenir. O kadının kararına bağlıdır. Şehirde de öyle, bizde burada da boşanma yok. Aşiretler değil ama diğerleri birbirleriyle anlaşamazlarsa ayrılıyorlar. Aşiretlerde ölünceye kadar boşanma olmaz. Aşiret şehirde de bu durumu kabul etmez.” (Erkek, 65 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Daha önce bizde boşanma yoktur. Şimdi de bizde yoktur. Köyde hiç yoktur öyle şeyler, ayıptır. Burada da bizde ayıptır. Mesela burada isteyerek evleniyorlar. İsteyerek evlendikleri için olmuyor. Köyde isteyerek evlenmiyorlardı ona rağmen de boşatma yoktur ha. Şimdi istedikleriyle evlendikleri için boşanma yoktur.” (Erkek, 48 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Köyde boşanma yoktu. Bizde şimdi de yok. Öyle bir şey olmayacak (eliyle kulağını çekip elini tahtaya vuruyor). Aşiret olmanın etkisi de var tabi... Bizde öyle bir şey olamaz. Allah üç dört tane çocuk versin sonra boşa! Olmaz böyle bi şey.” (Erkek, 34 Yaş, Hacıbekir Mah.)

Zorunlu göç öncesi yaşantıda Kürt ailelerde boşanma olayına pek rastlanmamaktadır. Bu katı tutumun en önemli nedeni ataerkil yapıya sahip olan ailelerde geleneksel ilişki kalıplarının ve cinsiyet rollerin katı olmasıdır. Boşanmalara sık rastlanılmamasında diğer önemli neden ise evliliklerin akrabalar arasında yapılması ve hele berdel usulü evliliklerde bu daha karmaşık bir hal almaktadır, çünkü berdellerde hukuk kısasa kısastır. Evliliklerin boşanmayla sonuçlanmasının toplumsal olarak meşru görülmemesi ve yine bireylerin eylemlerini toplumsal onayla gerçekleştirdiği bir yapıda boşanma cesaret gerektiren bir olay olmaktadır. Eşler arası anlaşmazlık durumunda ne kadın ne de erkek desteklenmeyeceğini bildiklerinden boşanmaların gerçekleşmesi zorlaşmaktadır. Bir de çocuk faktörü de eklenince boşanma için tüm yollar kapatılmaktadır.

Birinci kuşak katılımcılar boşanmayı, hala bir tabu olarak algılamakta ve boşanmanın kent yaşamındaki pratiklerle ve televizyon etkisiyle geliştiği ifade edilmektedir. Katılımcıların boşanma ile ilgili tepkilerini “günah”, “ayıp”, “yasak” olarak ifade etmeleri bir yanıla dinsel bağlamda evlilik kurumuna atfettikleri kutsal anlamların geleneklerle bütünleşmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel ilişki bağlarının devam ettiği kent yaşamında da boşanma sıklıkla gözlenen bir durum olmamaktadır. Özellikle göç sonrası kent pratiğinde evliliğin hem

dini hem de resmi nikâhla beraber kılınması-ki çocukların eğitim ve sağlık kurumlarından yararlanabilmeleri için bir zorunluluktur.- yine resmi nikahın aynı anda birden fazla eşle birlikteliği engelliyor olması kadınlar açısından bir avantaja dönüşmektedir. Eşler arasında gelişebilecek anlaşmazlıklar, yine aile ve akrabaların araya girmesiyle çözümlenmektedir.

3.1.1.6. Mülkiyet ve Miras İlişkileri

Türk medeni kanununun 495. Maddesinde her iki cins için miras dağılımında eşitlik tanınmıştır. İslam hukukunda da her iki cins için miras hakkı tanınsa da, kadının hakkı erkeğin yarısı kadardır. Teorik olarak hem Medeni Kanun hem de İslam hukuku kadını miras paylaşımının dışında tutmamaktadır. Miras paylaşımı ile ilgili görülen eşitsizliklerin temelinde, aile kurumunun ataerkil karaktere sahip olmasıdır. Bourdieu, miras konusunda kadınlarla erkekler arasındaki eşitlik mutlak gibi görülsede, tüm kültürel sistemlerin erkeklerin ve eril değerlerin egemenliği altında kaldığını ifade etmektedir (2009, 58). Zira ailenin/soyun devamlılığını sağlayan erkektir dolayısıyla miras yoluyla elde edilen mülkiyet hakkı da erkeğindir.

Geleneksel Kürt aile yapısında miras ilişkileri baba ve oğullar arasında el değiştirmektedir. Miras ve mülkiyet ilişkileri evlilik pratiklerine de yansımaktadır. Bu nedenle evlilikler, akrabalar -özellikle baba soyundan- arasında gelişmektedir. Bu hem mirasın dolayısıyla mülkiyetin dağılmasını engellemekte hem de geleneksel ilişkilerin yeniden üretimini sağlamaktadır. Kadınlar genel olarak miras dışında tutulmaktadır. Buna en temel neden olarak da kız çocukların evlilik yoluyla hane ekonomisinin dışına çıkması olarak ifade edilmektedir. Çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde hem kadın hem de erkek katılımcılar kadınların mirastan faydalanmadıklarını belirtmişlerdir. Her ne kadar kadınlar açısından kanıksanmış bir durum olarak görülsede ikinci kuşak katılımcılar edinilen kentsel pratikler sonucunda geleneksel miras paylaşımında tümenden bir değişim yaşanmamışsa da tartışılabilen eskiye nazaran daha esnek yaklaşıldığını ifade etmişlerdir.

“Bizde kız çocuklarına miras bırakılmaz keç male xelkeye (kız yabancıların malıdır). Kız evlenmezse de kardeşlerinin yanında kalır onlara emanettir, kıza bakarlar ama yine de miras bırakılmaz.” (Kadın, 46 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Köyde kızlara hiç miras verilmezdi, hiç verilmezdi. Kızlar çünkü kocaya varırlardı onların hakkı olmazdı. Miras erkek çocuklarındı. Biz burada da kızlara miras bırakıldığını görmedik. Kendi ailemden söyleyeyim, benim babam vefat ettiğinde bir erkek kardeşim vardı. Kardeşim geldi biz kızlardan imza aldı, ne için olduğunu bilmiyorduk. Birkaç yıl geçtikten sonra erkek kardeşime “ben ve kız kardeşimin de mirasa ortak olduğumu” söyledim, o da bana “baş göz üstüne ne zaman isterseniz” dedi sonra da bize dedi ki “siz mirası istememişsiniz, imza atmışsınız” bizi kandırmış. Ama sonra zaten tek erkek kardeşimizdi helal hoş olsun ona. Bizde, Gevdan’larda kızlara hala miras bırakılmaz. Bu değişmedi...” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Şimdi mülkümüz yok zaten ama bir avuç toprağımızda olsa erkekler arasında paylaşırız. Ama kızlara miras verilmez. Âdetimiz böyleydi hala da devam ediyor ama eskisi kadar katı değiller. Eskiden kızlara hiç bir şey verilmezdi, tümünden silinirdi evlendikten sonra. Şimdi var ya, başlık paralarını da onlara veriyoruz, üstüne bizde para ekliyoruz çeyizi için, eksikleri için. Şimdi daha iyidir.” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Gerçi bizde miras diye bir şey yok yok. Çünkü miras bırakacak hiçbir şey yok. Olsaydı kıza vereceklerini sanmıyorum çünkü kız başkasının malı olurdu. Şimdi buralarda da yeni yeni kıza veriyorlar. Eşit şekilde değil ama bölüştürebiliyorlar. Mesela babası vefat eden bir arkadaş var şurada, kızına ve oğluna eşit şekilde bıraktı. Değişmiş yani bayağı deyişmiş ama köyde kızlar başkasının malı, başkasının gelini olduğu için ona verilmiyordu. Bizde şuan kızlara verilmiyor ama miras verecek durumları yok. Ancak hani eğer ki memursa veya başka bir şekilde bölüştürebilecek bir şeyi varsa bir miktar kıza da düşüyor. Ama normalde verilmiyor. Yalan söylemeyelim.” (Kadın, 27 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Aynı bence. Mesela sorarsan babama kaç tane çocuğun var? “5 tane oğlum var kızları da sayarsak 7”. Yani kızları evlattan saymazlar, erkekleri miras olarak paylaşırlar. Kızlara pek bir şey vereceklerini sanmıyorum. Köyde de aynı burada da aynı. Diyor ki zaten kız gidecek misal yabancıya gidecek. Eşi baksın artık eşi versin mirasını falan öyle. Kıza vermiyorlar.” (Kadın, 38 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Bizde verilmiyor, yani verildiği şey çeyizi falandır. Miras olarak o veriliyor. Bizde şimdi de kızlara miras verilmiyor. Evlenen Allah emanet... Ama buralarda durumları iyi olanlar varsa veriyor mesela. Olmayan burada da aynı şekil... Durumu iyi olan verebiliyor.” (Kadın, 29 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Bizde kızlara bir şey yoktur. Eskiden de yoktu, şimdi de yok. Tek erkekler için var. Benim babam Beytüşşebap’ta ki köyümüzü sattı, bir köy sattı, bir kız kardeşim tek vardı, tek kız kardeş, kardeşim dedi bana da bir şey düşmüyor mu? Babam dedi, vallahi hayır bizim adetlerimizde böyle bir şey yok dedi. Ona vermedi. Ama şimdi, ben beş oğlum var, beş... Ben biraz arsa aldım, arsaları alırken üç çocuğum ayırdı (kendi evlerini kurmuş olmalarını kast ederek), iki tanesi yanımdaydı. Hepsi arasında bölüştürdüm. Ama kızlarıma vermedim. Bizim aşiretimizin adetlerinde yoktur. Allah için haktır, o da evlattır hiç fark etmiyor. Benim halam gitti şikâyet etti babamı, Hesen ağaya! Hesen ağaya gitti dedi ki, köyü sattı bana bir şey vermedi. Hesen ağa ona dedi ki, eğer senden önce birine daha verilmişse sen ikinci ol sana da versinler.” (Erkek, 65 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskisi gibi değil. Mesela eskiden kızımı kime verseydim verirdim, kıza sormazdım da. Sonra evle bir bağı kalmazdı, artık bizden biri olmazdı. Ben senin için gerçekleri söylüyorum. Ama malın dağılımında yine kızlara bir şey verilmez. Miras erkek çocuklara bırakılır. Hala kızlara vermiyoruz. Bu hala değişmedi bizde. Mesela devletin kanuna göre kızlara da yer veriliyor. Mesela ben şimdi kızlarıma miras bıraksam da almazlar. Derler ki o arsalar erkek kardeşlerimindir, almazlar.” (Erkek, 75 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Bizde kızlara miras yoktur. Eskiden de yoktur şimdi de yoktur. Şimdi de bizde yok. Biz buradakiler hepimiz akrabayız burada da kimse vermiyor. Yoktur miras, valla adet etmediler. Yoktur valla. Valla öyle yüz dönüm arsa da olsa kıza vermiler. Burada da böyledir. Kız çocuğu artık başkasının evine gidiyor. Başkasına mal oluyor. Eğer kız evlenmezse bakacağız artık ama miras yok. Belki baba öyle çok kızını sevdiyse, ölünce belki bir şeyler kızım ölünceye kadar ona kalsın. Ölene kadar, ondan sonra tekrar kardeşlerine..” (Erkek, 48 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Kadınların mirastan yararlanma hakları Medeni Hukuk ve İslam Hukukunda tanımlanmışsa da, geleneksel yapı kadını mirasın dışında tutmuştur. Geleneksel ataerkil yapının, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yaşamın birçok alanında nasıl inşa ettiği ve kanıksanmış pratiğin dile yansımaları katılımcı: *“sorarsan babama kaç tane çocuğun var? 5 tane oğlum var kızları da sayarsak 7. Yani kızları evlattan saymazlar”* ifadesiyle özetlemektedir. Bu durum miras söz konusu olduğunda kızların dâhil edilmemesi şeklinde ortaya çıkan ve kültürel olarak kanıksandığı için değişime direnen bir pratik olarak devam etmektedir.

Katılımcılar, kadınların miras paylaşımına dâhil edilmediğini belirtmişlerdir. Geçmiş yaşantıda kadınlar, miras paylaşımının dışında tutulmalarına itiraz etmişlerse de girişimleri sonuçsuz kalmış ve geleneklere boyun eğmişlerdir. Baba soyuna dayanan aile yapısının, kız çocuğunu miras paylaşımının dışında tutması, kız çocuğunun evlilik yoluyla tüm haklarının evlendiği kişiye ve ailesine geçtiği söylemiyle meşrulaştırılmaktadır. Miras ve mülkiyet ilişkileri, kentsel yaşam deneyimlerin de kayda değer bir gelişme göstermemektedir. İkinci kuşak maddi durumun iyi olması halinde artık kız çocuklarının da erkeklerle eşit değilse bile mirasa dâhil edildiğini belirtse de, yaygın olarak gerçekleşen bir pratik olmaması, geleneğin devam ettiği yönünde bir kanı oluşturmaktadır.

3.1.2. Göç Öncesi ve Sonrası Aile İçi İlişkiler

3.1.2.1. Eşler Arası İlişkiler

Geleneksel kırsal yaşamda Kürt aileler çoğunlukla geniş aile formunda yaşamaktadır. Ataerkil ikamet ve ataerkil dayanışma idealin bir fonksiyonu olarak oğulların evlendikten sonra baba evinde kalmaları, babanın ölümünden sonra da erkek kardeşlerin birbirinden ayrılmamalarını gerektirmektedir (Heckmann, 2012: 206). Birkaç kuşağı kapsayan bu aile formunda eşler arası ilişkileri olumlu ya da olumsuz etkileyen eşler dışında aile içi otoriteler bulunmaktadır.

Aile içi ilişkilerde eşler arasında ilişkilerin niteliğinde bir değişme yaşanıp yaşanmadığı sorusuna katılımcılar, genel olarak geçmişe kıyasla eşler arası ilişkilerin kent yaşamında değişime uğradığını ifade edilmişlerdir. Eşler arasındaki ilişkilerin, kent yaşamında daha iyi olduğunu ifade eden ikinci kuşak kadın katılımcılar, bunun en önemli göstergesi olarak da eşlerin kadına eskisi gibi şiddet uygulamadığı ve kadının kentte, kır yaşamına göre daha fazla değer gördüğü yönünde ifadeler kullanmışlardır. Bu değişimi tetikleyen en temel neden olarak da aile yapısının küçülmesi, kadınların eğitim sürecine dâhil olmaları, televizyon vb. iletişim araçları aracılığıyla daha fazla bilgi sahibi olmalarıyla bağlantılandırmışlardır.

“Eskiden erkekler çok gaddardı. Ahlakları pisti. Her işi kadınlara yaptırarlardı. Ata binecekleri zaman atlarını bile kendileri getirmezdi, kadınlara getirirlerdi, o an getirmezlerse bir de kadına tükürür hakaret ederlerdi. Biz bunu hep görüyorduk. Ama ona rağmen küsmek, ayrılmak, boşanmak yoktu o zaman. Şimdikilerin kadının da kocanın da birbirine tahammülü yok. Bizim zamanımızdaki gibi saygı yok. Eski karı-kocalar daha iyiydi, sadece arada kadına şiddet uygulanıyordu. Keşke eskisi gibi olsaydı bu zamanki gibi saygısızlık olmasaydı. Eskiden saygı vardı. Ama eskiye göre şimdiki kocalar daha iyi... Şimdi insanlar daha bilinçli, kadınlar okula gidiyor meslek sahibi oluyor. Eskiden bütün aileler iç içeydi isteselerdi de iyi anlaşamazlardı, her şeyden bir tartışma çıkıyordu ama şimdi herkes sadece kendi ailesi ile ilgili olduğu için daha iyi geçiniyorlar, birbirileriyle ilişkileri daha iyi.” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Kadınların hem evde hem de erkeklere destek verirdi. Ama erkeklerin ahlakı güzel değildi, sinirlendikleri zaman imkânı yoktu ki kadınlara şiddet uygulamasınlar. Şimdi şiddet yok artık. Her şey kalktı. Şimdi kadınlar erkekleri vuruyor. Erkek şimdi evde çok iyidir. Şehir kadınlar için daha iyi oldu. Keyif kadınların keyfidir. Kadın ve erkek ilişkileri için çok güzel bir yerdir buralar. Burada bu konuda güzel bir dünya var. Buna rağmen bazı kadınlarda da hiç kanun yoktur. Hep kocalarından şikâyet ediyorlar, diyorlar ki, eşimiz hiç iyi değil, haksızlık yapıyor diyorlar bende diyorum ki annem, erkekler sinirli olduğu zaman siz alttan alın. Kadın erkek ilişkileri akılla yürütülür. Kadınlar akıllarını

kullanabilirlerse gayet iyi zaman geçirebilirler erkeklerle. Şimdi çok güzeldir, şimdi kadınlara hayat güzeldir. Eskiden hayatımız, kavgaydı, gürültüydü...” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Ev içi ilişkilerde ailem eskiye göre daha iyi anlaşıyorlar. Benim babam anneme daha düşkün olmaya başladı. Eskiden birbirleriyle konuşmuyorlardı. Şimdi iletişimleri daha çok... Çocuklar büyüyünce çocuklarda yol yordam gösteriyorlar. Annem babama yanlış bir hareket yapsa ben annemi uyarabiliyorum babama da aynı şekilde. Böyle uyara uyara bu hale geldiler. Benim eşimle iyi bir iletişimim var. Mesela eşime diyorlar ki “erkeksin niye karınla böyle konuşuyorsun, biraz ağır ol, ona her istediğini verme, her istediğini yapma” diyorlar. Bir defa eşim bulaşık yıkamaya yardım etti diye yemediği fırça kalmadı. Benim eşim odaya geldi ve bana dedi ki “kusura bakma ben bunların cahilliği yüzünden sana yardım edemiyorum ayrıldığımızda (ayrı eve çıkmayı kastediyor) daha iyi oluruz” dedi.” (Kadın, 26 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Eskiden kocalar çok kavga ederdi. Benim babam anneme şiddet uygulardı. Mesela bu hiç gitmiyor gözlerimin önünden. Şimdi eşler daha iyi geçiniyor birbirleriyle, bir birlerine soruyorlar, ediyorlar. Eskiden kocalar eşlerine çok fazla acımasız davranırlardı. Şimdi öyle değil, ilişkiler daha iyi. Şimdi kadınla erkek daha iyi geçiniyor birbirleriyle.” (Kadın, 36 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Eskiden köydeydiler oydu, e şimdi sevgililer gününde sevgilerine hediye alıyorlar, eskiden sevgililer gününün ne olduğu bilmiyordu. Eskiden böyle şeyleri bilmiyorlardı, şimdi daha güzel oldu. Kadın eskiden akşama kadar çalışıyordu. Akşam da yorgunluktan ayakta uyuyordu, nasıl bir ilişkisi, bir hayatı olsun? Şimdi burada daha rahatlar, eskiden koyun sağmaya giderdi, ekmek pişirirdi... Ee burada artık kimse ekmek pişirmiyor, bir ev temizliğidir, bir yemektir. Bir de dizileri izliyorlar, mesele kadınlar daha çok özeniyor, daha çok kendini yapıyor (kişisel bakım kastediliyor), eşine zaman ayırabiliyor... Daha çok güzel oldu. Eskiden öyle değildi daha saat 8 (akşam) de kadın uykuya kalıyordu. Mesele eskiden Kadın hayatta erkeğe diyemiyordu, öyle yap, şöyle yap, ya da ayrılalım... Mesele kadın şimdi istediği şeyi söyleyebiliyor.” (Kadın, 29 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Gerçi ben annemle babama bakıyorum aylar. Hala eskisi gibiler hiç değişmediler. Şimdiki evlenenlerde ilişki çok kötüdür diyebilirim. Yani nasıl diyim mesela eşim kapıya geliyor bir bardak su istiyor, git kendin al diyorum, mutfak hemen şurada. O da bana diyor “e sen sabah akşam ne yapıyorsun, oturuyorsun televizyonun başına”, hani ben de diyorum bilmiyorsun, ben de sabahtan akşama çocuk bakıyorum, yemek yapıyorum, temizlik yapıyorum... Böyle ufak şeylerden tartışma yapabiliyor insan. Pek tahammül edemiyoruz birbirimize. Saygı denen bi şey de kalmıyor belli bi şeyden sonra. Yani saygı varsa her şey vardır. Yani köyde pek kadına şey sorulmuyordu. Kadının burada söz hakkı var. Burada eşler en azından konuşabiliyorlar, tartışabiliyorlar. Köydeyken konuşamazdı, kaynanasından dolayı. Kaynananın lafı daha geçerliydi. Kaynana olur dese olurdu olmaz dese olmazdı. Yani kaynana eşini döv bile deseydi oğluna, o anda dövmelidir.” (Kadın, 29 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Köyde eşlerin arası daha iyiydi. Köyde huzur vardı huzur. Sen kadına deseysin bana su getir, koyunlara bak, yemek yap, benim için bunu yap, yapardı. Şimdi öyle değil, biz ne yesek o da yiyecek, şimdi böyledir. Eskiden ilişkiler daha iyiydi. Şimdi ben çocuklara, torunlara desem bunu yap, bu işi yap diyor valla benim işim var sen kendin yap. Eskiden öyle değildi. Eskiden anne baba ne dese

tamamdı. Şimdi kimseyi dinlemiyorlar. Hayır. Vallahi hayır eskisi daha iyiydi.” (Erkek, 65, Hacıbekir Mah.)

“Burada eşlerimizle aramız daha iyi oluyor. Orda iş nedeniyle her gün kavgalıdırlar, ara sıra hatta kızıyorlar babanın evine gidiyorlar, bazıları bir ay gelmedi, he valla. Burada kızmakta yoktur, kimse babanın evine gitmiyor. Valla köyde kadına dayakta vardı ama burada yoktur daha. Burada hem kadınlar hem erkekler bilinçlendiler. Artık böyle şeyler kalmadı. Burada hemen hemen okumayan aileler yoktur. İşte bu tür nedenlerle biraz değişiklik oldu.” (Erkek, 48, Bostaniçi Mah.)

“Köyde daha güzeldi. Köyde kendi evinin işini yaptığı için sürekli seni görüyordun. Öğlen arası, sabah, akşam evine gelebiliyordun. Şimdi, bazen işe gidiyorsun, İstanbul’a bir yere, üç dört ay gelemiyorsun... bir nevi kendini daha yabancı hissediyorsun.” (Erkek, 34, Hacıbekir Mah.)

Birinci kuşak kadın katılımcılar, köy yaşamını tüm olumsuzluklarına rağmen sahiplenme, yüceltme eğilimi göstermektedirler. Her ne kadar geçmiş yaşantıda, erkeklerin kadınlara karşı şiddet uyguladığını eleştirseler de, eşler arasında sevgi ve saygının günümüz ilişkilerine kıyasla daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Günümüz evliliklerinde sevgi ve saygının kalmadığını ve bunun nedeninin de kadınların çevrenin ve televizyonun etkisinde kalarak değiştiklerini -olumsuz anlamda- ifade etmişlerdir.

Erkek katılımcılar, eşler arası ilişkilerde değişimin olduğunu ve bu değişimin en çok kadın lehine yaşandığını belirtmişlerdir. Geçmişle kıyaslandığında kadınların köy yaşamında ancak uyku vakti dinlenebildikleri bir yaşam pratiğinden sonra, kent yaşamında yapabilecekleri işlerin sınırlılığı kadınlara boş zaman kazandırmıştır. Kentte ağırlıklı olarak iş sektörlerinde erkek lehine yapılan ayrımcılık nedeniyle kadın ve çocukların üretim sürecinin dışına çıkmışlardır. Bu nedenle aile içinde ekonomik ilişkilerin değişmesi, aile içi ilişkilerin de yeniden düzenlenmesi ihtiyacı doğurmuştur. Genel olarak hem kadın hem erkek katılımcılar değişimin, kent yaşamıyla birlikte kaçınılmaz bir durum olduğunu beyan etmişlerdir. Birinci kuşak erkeklerle yapılan görüşmede, köy ortamında kadına şiddet uyguladığını kentte ise artık kadına şiddet uygulanmadığını ve yine şiddetin “cehaletten” kaynaklandığını kabul etseler de köy ortamında daha “huzurlu” ve “mutlu” olduklarını ifade etmişlerdir.

Zorunlu göç ardından kent yaşamında geleneksel ilişki kalıplarında yaşanan değişimler hem birinci kuşak kadınlarda hem de erkeklerde “sevgi” ve “saygı”nın

yitirilmesi anlamını taşımaktadır. Geçmiş yaşantılarında alışılmış olunan davranış kalıplarının değişmesi bir anlamda ailede erkek hâkimiyetinin zayıflamasına, kadınlar arası hiyerarşik yapıda kaynananın gücünün sarsılmasına, aile içi ilişkilerde cinsiyet ve kuşak çatışmalarının yaşanmasına neden olmaktadır.

3.1.2.2. Ebeveyn-Çocuk İlişkileri

Kırsal yaşamın iş yükünün ağırlığı tüm hane bireylerini üretim sürecine dâhil etmeye zorlamaktadır. Kadın, erkek, genç, yaşlı herkesin üretim sürecine katıldığı zorlu koşullar, anne babaların çocuklarına yeterince zaman ayırmalarına engel olmaktadır. Çocuklarda çoğunlukla 8-10 yaş aralığından sonra üretim sürecine dâhil olmaktadır. Günün önemli bir saatini çalışarak geçiren aileler, akşam erken saatlerinden itibaren -elektriğin köylerde henüz bulunmadığı bir dönemde- uyuyarak geçirdiklerinden çocuklarına ayrıca ilgi gösterebilecekleri bir zamana sahip olamamaktadırlar. Böyle bir imkân olsa bile geleneksel ilişki ve davranış kalıpları nedeniyle anne babaların -özellikle babaların- çocuklarına sevgi gösterisinde bulunmaları ayıplanmaktadır. Bu durum çocuklar ve ebeveynler arasında bir mesafenin olmasına neden olmaktadır.

Zorunlu göçle birlikte kent yaşamında değişen üretim araçları nedeniyle yetişkin erkekler dışındaki tüm bireyler üretim sürecinden çekilmek-ilk yıllarda çocuklarda çalıştırılmaktadır- zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda aile içi ilişkilerde bireylerin yeri ve rolleri değişmekte ve yeniden tanımlanma ihtiyacı doğmaktadır. Buna göre; yetişkin erkek eve ekmek getiren kişi olarak dışarıda, kadın, ev ve çocukların bakımını üstlenmek için eve, çocuklar ise geleceğini kurtarmak için okullara yönlendirilmeleri şeklinde gelişmiştir.

Katılımcılara, çocukları ile kurdukları ilişki biçiminin kent yaşamında bir değişime uğrayıp uğramadığı sorulduğunda, çoğunlukla değişimin yaşandığını belirtmişlerdir. Katılımcılar, değişimin nedenlerini çocukların eğitim sürecine dâhil olmaları ve bu nedenle de daha fazla bilinçli olmalarına; kadınların üretim sürecine dâhil olmamaları sebebiyle neredeyse tüm zamanlarını çocuklarına ayırmalarına; kentte farklı ailelerle tanışmaları sonucunda edindikleri deneyimler ve başta televizyon olmak üzere kitle iletişim araçlarının etkileri sıralanmaktadır. Birinci kuşak katılımcılar, değişimin olumlu yönleri olduğunu belirtse de, değişimin

olumsuz yanlarını ön plana çıkartmaktadırlar. Çocukların okudukları için daha fazla bilinçlendiklerini, bundan dolayı anne babalara eski saygı ve sevginin kalmadığı, anne babalara her konuda itiraz ettiklerinden yakınmışlardır. İkinci kuşak ise, geçmiş yaşantıda anne babaların çocuklara fazla zaman ayırmadıkları, ilgilenmedikleri ve değer vermediklerini; kendilerinin ise şimdi çocuklarına daha iyi baktıkları, her şeyleriyle yakından ilgilendiklerini ifade etmişlerdir.

“Biz anne babamıza çok kıymet verirdik. Biz şimdi çocuklarımız için çok eziyet çekiyoruz. Biz çocukken çok çalışırdık. Sabahtan akşama kadar çalışırdık, anne babalarımızda biz geldiğimizde bizim gözlerimizden öperdi, çok severlerdi. Şimdi ruhumuz çocuklarımızın ayağı altında. Biz onları sevdiğimiz kadar belki onlar biz sevmiyor. Diyolar ki “bere de u baw lı ewlade, evlat bere çiyaye kaf’e” (Anne babalar çocukların yanında, ama çocuklar anne babaya kaf dağından daha uzakta) öyle değil mi?” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Eskiden hepimiz bir odada yaşadık, çalışırken de beraber çalışırdık. Hep birlikteydik... Şimdi herkes kendi istediğini yapıyor, dışarı çıkıyorlar, bizimle çok oturmuyorlar. Çoğu zaman aynı evde birbirimizden haberimiz olmuyor. Köydeyken küçüktüler zaten burada bana çok değer veriyorlar. Kızlarım da oğullarım da beni dinliyorlar, sözlerime kulak veriyorlar.” (Kadın, 50 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Eskiden elektrik yoktu, akşam olunca herkes yatıyordu. Çocuklarda bizimle beraber gündüz çalışıyorlardı. Ama şehirde çocuklar daha fazla bilgi ediniyor, okuyorlar, çalışıyorlar, dışarıda zaman geçiriyorlar. Çocuklarımızla ilişkilerimiz eskisine göre daha iyi. Eskiden de çocuklarımızı çok seviyorduk ama onlara ayıracak zamanımız yoktu. Burada her an aklımızdalar. Dışarıda geçirdikleri zamanlarda tedirgin oluyoruz bir şey mi oldu diye. Eskiden biz çok iyi değildik (anne-babaların çocuklarına zaman ayırmadıklarından yakınarak), şimdi biz onlara çok iyiyiz, eskiden bize bir söz söyleyemezlerdi ama şimdi her şey söylüyorlar biz bir şey demiyoruz. Eski saygı yok şimdiki gençlerde. Saygı ve insanlık eskiden çok daha fazlaydı. Eskiden kadir kıymet bilirdi çocuklar şimdi ne yapsak bir kıymeti yok. Eskiden sanırım bilgisizdiler/bilgisizdik karşı çıkmıyorlardı. Şimdi daha bilgililer ve her şeye karşı çıkıyorlar.” (Kadın, 63 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden anne babalar çocuklarına değer vermezdi. İmkânlar vardı yine de okutmadılar. Şimdiki daha fazla değer veriyorlar çocuklarına. Şimdiki anne babalar diyor ki çocuklarımız okusun, dünyayı anlasın, tanınsınlar. Biz böyle şeyler görmedik anne babalarımızdan. Bizi çalıştırıyorlardı, koyun sürülerine bakıyorduk, ot topluyorduk... Şimdiki anne babalar ve eski anne babalar arasında dağlar kadar fark var. Eskiden çocuklar babalarının önünde yemek yiyemezdi. Ama şimdi biz bütün aile aynı sofrada yemek yiyoruz. Şimdi biri sofrada olmazsa soruyor o nerededir diye. Eskiden öyle değildi.” (Kadın, 36 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Orada çocuk bakımı farklıydı, buradaki çocuk bakımı farklı. Orada mesela sabah kalkar çocuğuna kahvaltısını verir, giydirirdin giderdin. Arkana dönüp bakamazdın. Ne yaptı, yedi mi, içti mi, aç mı, kirletti mi kendini, ihtiyacı mı var hiçbir şeye bakamazsın. Hiç kimse kalmıyordu evinde bir tek çocuklar kalıyordu evinde. Ondandır giderlerdi çalışmaya, öğlen arası eve gelen olursa

bakardı çocukların durumuna. Olmazsa hani diyelim beş, altı yaşındaysa kendileriyle götürüyorlardı. Ama diğer şekilde beşiklerine bırakıp gidiyorlardı, evdeki diğer çocuklar bakıyorlardı. Burada daha farklı mesela, hani her şeyine dâhil dikkat ediliyor. Giyimine, yemesine, içmesine, her şeyine, a dan z ye dikkat ediliyor. Orada öyle bir şey yoktu ama orada daha sağlıklıydı.” (Kadın, 27 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Köyde hiçbir şey görmüyor ki çocuklar. Köyde görmüyordular, yaşamıyorlardı, okumuyorlardı, bilmiyorlardı. Burada çok var. Çok fark var. Burada biz hayatta kızlar yani babamızın yanında oturup yemek yemezdik, çay içmezdik yani babamın oturduğu yerde biz o odaya gitmezdik asla da yani şimdi de kızlarımız öyle köyde öyledirler yani babalarına, dedelerine karşı. Burada yok öyle.” (Kadın, 38 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden insanlar biraz daha azarlayıcıydı. Çocuklarını dövebilirdi kızabilirdi... İnsan bakıyor mesele şu an benim anam babam bana karşı serttiler, beni azarlıyordu, dövüyordu. Ben de çocuğuma aynısını yapsam, azarlasam, dövsem, kızsam ne bileyim yarın öbür gün yaşlandığımda onlarda aynı şeyi bana yapacak. En güzel şey hani dövmemek, bazen korkutmak, ceza vermek gibi şeyler olabilir ama dövmek kötü bir şey. Şimdiki çocuklar daha çok seviliyor. Bu devirde insan değeri daha çok anlaşılıyor.” (Erkek, 34 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden çocuklarımızla aramız güzeldi. Çok güzeldi. Biz çok seviyorduk çocuklarımızı. Buraya geldik yine çok seviyoruz çocuklarımızı ama onlar anne babalarını çok sevmiyorlar. Niye böyle oldu bilmiyorum, değişmiş işte. Bilmiyorum hava mı değişti, yemek mi değişti. Şimdi bu telefonlar var ya bu telefonlar, akıllarını başlarından almış. Allah vekilimdir insanda akıl bırakmamış. Televizyon bir, telefon iki... Eskiden bırak anne-babalarının karşısında konuşmayı, yemek bile yemezlerdi. Şimdi ise, kulaklıklarını takıyorlar kulaklarına, soruyorum Erhan ne yapıyorsun, bana bağıyor huu, yüzünü bana dönmüyor, gözleri telefonda. Şimdi böyledirler.” (Erkek, 65 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Geçmiş dönemde açıkçası, çocuklar biraz iş gücü olarak düşünülüyordu. Özellikle birinin erkek çocuğu olduğunda yaşadığı sevincin altında yatan temel neden de buydu. Erkek güç simgesiydi. Ve çocuklar küçük yaşta iş gücü haline geliyordu. Tabi o dönemlerde anne baba ve çocuk arasındaki ilişkiler yüzeyseldi hani sevgi olduğu gibi gösterilemez ifade edilmezdi. Hani hissedilirdi ama ifade şekli çok kıttı. Tabi bu dönemle düşündüğümüz zaman uçurum diyebileceğimiz farklar var. Mesela bizden önceki nesil çocuklarını babalarının yanında sevmezdi. Çünkü bu bir nevi saygısızlık olarak nitelendirilecek bir boyutu vardı. Bugün böyle değil tabi. Bugün ben babamın yanında kalkıp çocuğumu sevebiliyorum. Çocuğuma sevgimi net bir şekilde gösterebiliyorum. Bana göre bu kentin sağladığı rahatlık, bilinç... Hem babalara hem de büyükbabalara sağladığı bilinç. Hani bugün insanlar gerek çevrelerinde görsün gerek eğitimli insanlardan gördükten sonra insanlar da ister istemez o bilince ulaşıyor ve bunun daha rahat yaşanması söz konusu oluyor.” (Erkek, 26 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Köy yaşantısında, yaşam koşullarının ağır olması, eğitim imkânlarının sınırlılığı ve farklı meslek gruplarının bulunmaması çocukların üretim sürecine erken yaşlarda dâhil olmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı geleneksel aile formunda çocuk önemli bir işgücü kaynağı oluşturmaktadır. Yaşamın ağır koşulları karşısında

çocuklar erken yaşlarda olgunlaşmaktadırlar. Çocuk, kentteki gibi aileye yük değil, tersine hem sosyal hem de ekonomik açıdan aileye güç kazandırmaktadır.

Köy yerleşkesinde tüm hanelerin akraba olması çocuklar için dışarıda oluşabilecek tehlikeleri en aza indirdiğinden, ebeveynler çocuklarını denetleme ihtiyacını hissetmemektedirler. Ancak aynı durum kent yaşamı söz konusu olduğunda çocuklar üzerinden kontrol ve denetim mekanizmalarını geliştirmek zorunda kalmışlardır. Hem kente karşı duyulan yabancılik hissi hem de şehir yaşamında kullanılan araç gereçlerin fazlalığı ebeveynleri tehlikelere karşı duyarlı kılmıştır. Zorunlu göçle gelen ilk yıllarda baba denetimiyle çocuklar enformel sektörde çalıştırılmış ancak sonraki yıllarda aileler çocuklardan ekonomik beklentiden vazgeçmiş, eğitime daha fazla öncelik vermişlerdir. Gelecek kaygısının artması, çocukların eğitime yönlendirilmesini hızlandırmıştır. Ebeveynlerin, eğitime, hem kente uyum sorunlarını en aza indirecek, hem de toplumsal hareketliliği gerçekleştirebilecekleri önemli bir araç olarak anlamlandırılması anlaşılır bir durum olmaktadır.

Tüm katılımcılar, çocukların şehirlerde köy yaşamına oranla daha fazla önemsendiğini belirtmektedirler. Geçmiş yaşantıda çocuk sayısının fazla oluşu ve iş yükünün ağır olması nedeniyle çocuklara gereken ilgi ve alaka gösterilmemektedir. Ancak kent yaşamında karşılaştıkları maddi zorluklar ve çocukları artık bir işgücü olma niteliğini yitirmesi gibi pek çok neden ebeveynlerin çocuklarla ilgili bakış açısına etki etmiştir. Ebeveynler çocuklarını daha iyi yetiştirmek için az çocuk sahibi olma yönünde eğilim geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, çocuklara yüklenen anlam ve beklentilerin değişmesi, aile içi ilişkileri etkilediği, yeniden biçimlendirdiği belirtilebilir. Bu beklenen bir sonuç olsa da, kırsal yaşamda çocukların özel bir ilgiye tabi olmayıp kentte ise yaşamın merkezine konması birinci kuşağı temsil eden bireylerin geleneksel ilişki ağlarının çözülmesine neden olduğu düşüncesiyle kaygılı yaklaşımlarına neden olmaktadır.

3.1.2.3. Gelin-Kaynana İlişkileri

Kırsal yaşamda, Kürt ailelerde aile içi ilişkiler cinsiyet ve yaş hiyerarşine göre düzenlenmektedir. Geleneksel rol kalıplarının yaşandığı aile formunda görülen en gerilimli ilişki gelin-kaynana ilişkisidir. Ailede, geleneksel toplumsal rollerin

benimsenmesi kadınlar arasında da ayrı bir hiyerarşik düzen oluşturmaktadır. Bu hiyerarşik düzenin en üst basamağında kaynana vardır ve kesinlikle otoritesi gelinler tarafından kabul edilmek zorundadır. Gelinler ise aile içi işbölümünde ciddi bir iş yüküne sahiptir ve bu konuda bir itiraz hakları bulunmamaktadır (Beşpınar, 2014, 236). Kent yaşamında ise gelinler kaynana evinde yaşamayı tercih etmemektedir, bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Çekirdek aileye dönüşme isteğindeki başlıca sebep ekonomi, diğer önemli bir sebep ise etiler arasında, yine gelin-kaynana ve gelin-görümce gibi evlilik yoluyla oluşan akraba ilişkilerinde yaşanan anlaşmazlıklar ve çatışmalar gibi psikolojik faktörler gösterilebilmektedir (Beşikçi, 2014, 193)

“Allah şimdikilere acıdı da devir değişti. Siz dua edin eski zamanda değiliz. Allaha şükürler olsun ki kaynanalar eskisi gibi değil, eskisi gibi olsaydı şimdi her gün birbirlerini boşarlardı. Şimdi kaynanalar fakirdir (gariban). Kıymetleri kalmamış. Eskiden benim kaynanam koyunları sağmaya giderdi o daha dağ başından görünmeye başladığı anda biz gelinlerin eli ayağı birbirine girerdi. Gelinler çok korkarlardı kaynanadan, geldiği gibi ona hizmet edilmeye başlanırdı. Bizimle aynı sofrada yemezdi, onun için ayrı bir sofraya kurulurdu. Şimdi değişti. Gelin yemeğini yiyor kalırsa kaynanaya veriyor. Şimdi her şey tam tersine döndü. Ama şimdinin gençleri (erkekleri kastediyor) çok temizdir, Pire-mer’ler (yaşlılar) değil.” (Kadın, 63 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Bu zamanda artık zulüm yoktur. Zulüm kalkmıştır. Artık herkesin yaşamı kendi elinde, herkes kendi keyfine göre davranıyor. Şimdi gelinler kaynanalarıyla kalmak istemezlerse kaynana yanında tutmakta ısrar etmiyor. Gelin dese ki “ben artık seninle yaşamak istemiyorum” kaynana diyor ki “git kendi hayatını kur”. Eski kaynanalar olsaydı kimse korkudan ben ayrılmak istiyorum diyemezdi. Deseydi de kaynana derdi ki “bu sahipsizdir ki böyle şeyler söylüyor”. Ama şimdi öyle değil, şimdi yeni bir yaşam var dünyada. Artık erkekler kafasına göre her şeyi yapamıyor herkes gözleriyle bakıyor dünyaya (kadınların bilinçlendiğini kastediyor). Herkes kendine göre yeterince akıllıdır. Şimdi herkes haklarını savunmayı biliyor. O yüzden kimse bir diğerinin hayatını ayaklar altına alamıyor. Almamalı.” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Köyde gelin-kaynana ilişkisi daha güzeldi. Köyde birlikti, 4-5 gelin kaynana evindeydi. İsterse 20 sene 30 sene evinde kalırdı. Burada öyle değil. Daha kız istemeye gidilecek, diyorlar “ben ev üstüne gitmiyorum, ben ayrı eve gideceğim”. Şimdi bir söz var: ‘eskiden geline sorarlardı kaynanan sana nasıl davranıyor’ diye, “şimdi kaynanaya soruyorlar gelinin sana nasıl davranıyor” diye. Devir değişti.” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskinin kaynanaları çok güçlüydü, gelinler fakirdi (sessiz ya da çaresizliğini vurguluyor). Eskiden gelinler kaynanalarıyla konuşamazdı, şimdi de kaynana gelinin yanında konuşamıyor. Buraya geldik kızların gözleri açıldı. Dünyayı gördüler, gözleri açıldı gelinlerin. Bize diyorlar “siz eski kafasınız hiçbir şey bilmiyorsunuz”. Biz bir şey demeyince, gelinim ne bana ne de kayınbabasına saygısızlık yapmıyor.” (Kadın, 62 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Mesela kaynana üç, dört gelini varsa birini tutar diğerlerini pek önemsemez. Diğer gelinler arasında tartışmalar çıkıyor. Bunu kaynana yapıyor. Eltimi tutsa, diğer elim diyor “niye onu tutuyor, hâlbuki ben daha iyiyim”. O böyle yapınca artık biz birbirimizden nefret etmeye başlıyoruz. Biz beş-altı yıl birlikte yaşadık kaynanamla. Biz üç gelin bir arada yaşadık. Kaynanamla beraber dört kadın oluyorduk. O zaman kaynanamın iki çocuğu yanındaydı, eltilerimin iki çocuğu vardı, benim o zaman çocuğum yoktu... İç içe yaşıyorduk. Zaten çocuğun yoksa sıkıntı yaşarsın. Çocuk olunca da sıkıntı yaşarsın, yok bunları kırdı... E, ayırın diyorsun, ayırmıyorlar. Ekonomik sıkıntılar sebebiyle hemen ayrı eve çıkamıyorsun.” (Kadın, 27 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Değişmemiş. Yani şaka yapıyorum onu gerçekten değişmiş. Çok değişmiş yani şimdiki gelinler evin içine bile gelmezler. Gelmiyorlar, ben kızımı istemiyorum, ayrı eve vereceğim. Ben kendim şahsen ölsem bile hani ben yıllardır 90’lı yıllarda evlenmişim şimdiye kadar evin içindeyim. Misafiri, gelene, gidene, eş, çocuk, kayın, görümce derken hepsini şey yaptım yani idare ettim, yaptım belki bana gelen gelin yapamaz. Ben asla ne kızımı veririm ne de oğlumun evin içine getiririm. Ben mesela 10 sene çektiğim kadar kaynanamdan çektim yani lafları, azarladı ne bileyim, söylediği şeyler şimdi yok yani. Şimdi yapamaz, söyleyemez şimdiki kaynanalar söyleyemez, eskiden çok söylediler.” (Kadın, 38 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Şimdi mesela en çok eşler karar veriyor. Onlar pek karışmıyor artık. Mesela eskiden öyle değildi her şey karıştırdı, eskiden onları sevmezlerdi (gelinler kaynanalarını). Kentte mesela çok değişiyor zamanla, her şey değişiyor eskisi gibi olmuyor. Ama kentte mesela her şey eştir kimse kaynanayı takmıyor, hemen gelir evin içinden ayrılıp giderler, kalmazlar.” (Kadın, 25 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Kaynana eskiden gelinin başında asi gibi duruyordu. Mesela şimdi öyle bir şey yok. Mesela benim kaynanamla aram çok iyi. Ama tabii ki bana haksızlık yaptığı yerde ben konuşurum. Şimdiki kızlar eski kızlara göre daha bilinçli, bilgili, görmüş geçirmişler. Diğer insanların ilişkilerini görüyorlar. Mesela televizyonlardan izliyorlar. Kitaplardan okuyorlar. Ya da bizden daha gelişmiş yerlerden arkadaşlarımız var onların durumlarına bakıyorum.” (Kadın, 26 Yaş, Beyüzümü Mah.)

Kent deneyimlerinde kadınlar, geçmişle kıyaslandığında daha farklı insanlarla temas kurabilmekte ve farklı kültürlerden ailelerin ilişki biçimlerine tanık olabilmektedirler. Kent yaşamında tanık oldukları çekirdek aile modeli, kadınlar- özellikle ikinci kuşak kadınlar- açısından “özel yaşam” kavramıyla tanışmalarını - televizyon gibi önemli bir aracı da unutmuyarak- kendileri için bu yönde talepler geliştirmelerini arttırmıştır. Gelinler artık kaynanayla birlikte yaşamak yerine kendi evini kurmak istemektedir. Kendi evini kurup, eşine, çocuklarına daha fazla zaman ayırmak istemesi geleneksel ilişkilerde çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır.

Kırsal yaşamda geniş aile formunda yaşayan ailelerde kadınlar arası ilişkileri düzenleyen otorite kaynanadır. Katılımcılar bu durumu doğrulamakta ve geçmişte kaynanaların gelinlere karşı acımasızca davrandığını ifade etmektedirler. Kentsel

yaşamda, değişen yaşam koşullarıyla birlikte okul, kitle iletişim araçları ve ulaşım imkânları, bir sonraki kuşağın bilinçlenmesi, farkındalığın artması, klasik rollerin değişmesine ve geleneksel ilişki örüntülerinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Birinci kuşak katılımcılar yaşanan değişimler karşısında kaynana otoritesinin sarsıldığının farkındadır ancak kadınların bilinçlenmesiyle geçmişe kıyasla daha eşitlikçi bir ilişkinin de geliştiğini ifade etmektedirler. Bir anlamda geleneksel ilişki ve davranış kalıplarının kaybolması bir değer yitimi olarak görülse de diğer anlamda geçmiş yaşamda kurulan eşitsiz ilişki biçiminin azalmasını da olumlu bulmaktadırlar.

3.1.2.4. Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi

Toplumsal cinsiyet rolleri ebeveynler tarafından çocuklara erken yaşlarda benimsetilmektedir. Ancak altı yaşından sonra kız çocuk annenin, erkek çocuk ise babanın yaptığı işlerde yardımcı olmaktadır (Beşikçi, 2014a: 201). Geleneksel aile yapısının dayandığı ataerkil yapıda, soyun ve mirasın devamcısı erkek olarak kabul edilmesi dolayısıyla ailede erkek çocuğa daha fazla değer verilmekte ve kanıksanan bir durum olması itibariyle de herhangi bir çatışmaya neden olmayacak kadar “doğal” bir durum olarak kabul edilmektedir. Kırsal yaşamda, zaten sınırlı olan okul eğitim hizmetlerine ise, erkek çocuklar kısmen dahil olabilmekte ancak kız çocukları eğitim alanının dışında tutulmaktadır.

Kentsel yaşamda, süreç içerisinde değişen yaşam şartları karşısında ailelerin öncelikleri değişmiş ve aile içi ilişki biçimlerinde bir düzenlemeye gidilmesi zorunlu olmuştur. Ailelerin kent deneyimlerinde, çocuklarının okul eğitimlerinin öne çıkması-ki kırsal yaşamda hem imkânların kıtlığı hem de pratik yaşamda rağbet göreceği bir karşılığının olmaması nedeniyle-, uzun vadede hiyerarşik ilişkilerde görülen katı tutumlarda değişimlerin yaşanmasına neden olması beklenmektedir.

“Artık eskisi gibi kızları göndermiyoruz demiyor kimse, kızları da gönderiyorlar. Temiz bir işleri meslekleri olsa niye çalışmasınlar. Bizde kız erkek ayrımı yoktur. Vallahi insanlar bilinçlendi yani, eskiden bu kadar bilinçli değildi. Mesela bir evde oturunca kızlar susturulurdu, “konuşmayın siz küçüksünüz”. Kızlara “siz kızsınız, konuşmayın” deniyordu. Ama şimdi öyle değil. Şu an değişti evet.” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Çalışmada da eğitimde de eskisi gibi olmasa da hala kız ve erkek çocuklar arasında fark var. Bunun kararını erkek-baba veriyor.” (Kadın, 63 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Yani artık kız-erkek çocuk ayrımı çok o anlamda yok. Hepsi okuyabilir, hepsi çalışabilir. Ben çok istedim kızlarım okusun, çalışsın. Babası benden daha çok istedi kızlarımız okusun, niye okumasın? Ama köyde baba ne derse o olurdu. Evlilikle ilgili karar çocuklara bırakılıyor ama okul konusunda anne babalar (okumaları yönünde) ısrarcı oluyor.” (Kadın, 45 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Ben çocuklarımın eğitimlerinde de, büyüdüklerinde çalışmalarına da karışmam. Hatta kızlarımın daha çok okumasını ve çalışmasını isterim. Çünkü kızlar günahtır. Çocuklar okuyunca daha mutlu oluyorum. Onlarla beraber bizde değişiyoruz. Biraz daha dünyadan anlıyoruz, onlar bilinçlendikçe biz de bilinçleniyoruz, evet, vallahi böyle.” (Kadın, 36 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Köyde kadın çalışıyordu ama burada oranlıydı (sınırlıydı). Yani ilk geldiğimiz zamanlarda oranlıydı ama şimdi değil. Ama evliyse çalışamaz. Evliyse kesinlikle çalışamaz. Eskiden kadın değersizdi. Sadece iş yapardı, çocuk yapardı ve zaten evlendiği zaman artık o evden sayılmazdı. Ama şimdi kız varlıktır. Şimdi çok önem veriliyor. Bir ayrımcılık var mesela şöyle bir ayrımcılık var, yani kadın gelin alıyor kendine, diyor ben “sakat kalsam gelinim bana bakamaz ama kızım gelir bana bakar”. O şekil kıza daha çok değer veriliyor. Eskiden köydeyken öyle bir şey yoktu. Bir gelin ister istemez kaynanasına bakacaktı, işte zorunluydu. Ama burada öyle bir şey yok, gelin diyor ben temizleyemem... Sen küçüksün bunu yapma, sen büyüksün bunu yapma, sen kadınsın bunu yapma... Devam ediyor burada da.” (Kadın, 29, Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Bizde kadın evliyse çalışamaz. Evlenmeden önce, evleninceye kadar, istediğin kadar çalışabilirsin. Nişanlılıkta da nişanlının söylediğine kadar davranacaksın. Nişanlın istemiyorsa çalışamazsın. Ama erkek için öyle değil, erkek her yaşta çalışabilir. Ama kadının (sınırlar) var, kadın evlenirse çalışamaz. Bekar olduğu sürece çalışabilir. Ama artık evliysen çalışmazsın. Ne eşin ne de eşinin ailesi izin vermiyor. Derler, “bunun gelini çalışıyor...”olumlu bakmıyorlar. Eskiden kadın dışarıya satılan maldı. Evlendiğinde gitti o artık başkasının malı oldu, artık bizi ilgilendirmiyor bitti. Gerçi bazı yerlerde kızın olması seni daha zengin ederdi ama biz de berdel olduğu içi hiçbir şekilde öyle bir şeyleri yoktu. Artık kadının da düşüncelerine saygı duyuluyor, artık hani kadın da bir şeylerin farkındadır. Bilgi alanı olsun, gördüğü şeyler olsun, öğrendiği şeyler olsun daha farklıdır. O yüzden çatışma oluyor, kim kazanırsa... (Kadın, 38 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eğitimde cinsiyet gözetmiyorum. Evin karar vericisi tabi ki de erkektir. Evin reisidir. Eskiden olduğu gibi erkek karar verir. Eskiden ailenin büyükleri karar verirdi. Şimdi evin reisi karar veriyor. Bizim meclislerimizde kadının sözü yok.” (Erkek, 43 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Hayır, hayır. Hiç fark koymuyoruz kızların ve erkeklerin okumasına, çalışmasına. Mesela benim bir torunum Malatya'da okuyor, ben, babası, amcaları hepsi ona destek çıkıyoruz. Mağdur olmasını istemiyoruz. Bizde biri okumak isterse onu asla mağdur etmeyiz. Hep beraber destek çıkarız ona. Okuyup çalışmalarının kararını da baba karar verir baba, evet, evet baba karar verir. Yahu sen biliyor musun kadınlar nasıldır biliyor musun? Kadın erkek gibi değil, akıl açısından. Sana söyleyeyim, kadınların ekmeği varsa, yemeği varsa işi odur. Budur onun işi, diğer işler onların işleri değil.” (Erkek, 65 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Benim küçük çocuğum yok zaten. Ama torunlarım için hiçbir sorun çıkarmıyoruz. Kız çocuklarının okumasına engel olmuyoruz. Eskiden öyle değildi.

Mesela ben iki kızımı okula göndermedim. Şimdiki aklım olsaydı fark koymazdım ama o zamanlar böyle değildik. Valla çalışma konusunda kız çocuklarının yabancı yerlere gitmelerine izin vermiyoruz. Valla hem cesaret etmiyorduk, hem de kız çocuklarının çalışmasına gönümüz el vermiyor. Evde istedikleri gibi çalışabilirler ama dışarıda yabancı yerde çalışmalarına izin vermiyoruz. Yani yine yakın tanıdık ya da akrabaların tarlaları olsa izin veririm. Yabancı yerlere göndermiyoruz, anne babalar çocuklarını merak etmesinler diye.” (Erkek, 75 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Katılımcılar, kent yaşam deneyiminde karşılaştıkları koşullarla birlikte kırsal yaşam geleneklerinde ve davranış kalıplarında değişimler yaşandığını belirtmektedirler. Her şeyden önce okul eğitiminin öne çıkması bir sonraki kuşakta gözlenebilen değişimleri beraberinde getirmiş ve bu değişimden ailelerde etkilenmişlerdir.

Katılımcılar geldikleri ilk yıllarda kız çocukların okullaşmasını pek önemsemediklerini ancak sonrasında cinsiyet ayrımı yapmaksızın okul eğitimlerini tamamlamaları yönünde bir pratiğe sahip olduklarını belirtmişlerdir. Eğitimde kız çocuklarına uygulanan ayrımcılıktan vazgeçilmişse de çalışma olanaklarında sınırlamalar getirilmiştir. Eğer bir meslek sahibi iseler kız çocuklarının çalışmasına müdahale edilmediği ancak bir mesleği yoksa güvenilir alanlarda ve sadece evleninceye kadar çalışmasına izin verilmektedir. Erkek her yaşta ve her yerde ve her iş alanında çalışabilme özgürlüğüne sahip olmaktadır. Evli kadının çalışması “mahalle baskısı” nedeniyle hoş karşılanmamaktadır. Yine geçmiş yaşamda erkek çocuğun daha kıymetli olmasının bir nedeni ve geniş aile geleneğinde aynı ev içinde yaşama nedeniyle erkek çocuk ve eşinin yaşlanan anne-babaya bakmaya yükümlü olmalarıdır. Ancak ikinci kuşak gençlerin çekirdek aile kurma yönünde eğilim göstermeleri ile sarsılan geleneksel roller, kız çocuğuna eşit değilse bile eskisinden daha fazla değer vermelerine yol açmıştır. Mevcut haliyle ailelerde cinsiyete dayalı ayrımcılığın tamamen ortadan kalktığını belirtmek de olduğu gibi devam ettiğini iddia etmek de gerçeklikten uzaktır.

3.1.3. Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı

3.1.3.1. Göç Öncesi ve Sonrası Ekonomik Yapı

Kürt nüfusunun yoğunluklu olarak yaşadıkları kırsal alanlarda, ailelerin, üretim faaliyetleri tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ekonomik faaliyetin ağırlıklı olarak hayvancılık üzerinden gelişmesinin, coğrafi, iklimsel ve toplumsal yapının yanı sıra, Beşikçi (2014b: 498)'nin de belirttiği; teknoloji, ulaşım, haberleşme, ilkel işletme biçimleri gibi koşullar da belirleyici olmaktadır. Kırsal yaşamın geçimlik ekonomiye dayalı yapısı nedeniyle mesleki bir farklılığın açığa çıkmaması, tüm hane bileşenlerini benzer faaliyetler etrafında toplanmasına neden olmaktadır. Kırsal yaşamın ilişkilenme biçimleri ve maddi koşulları nedeniyle toplumsal hareketlilik gelişmemektedir. Dolayısıyla bütün bu olumsuz etkenler, toplumun dışarıya açılıp farklılaşmasını ve bütünleşmesini engellemektedir (Beşikçi, 2014b:179).

Toplumsal yapıyı biçimlendiren ve toplumsal gelişmenin yönünü saptayan ana etken mülkiyet ve üretim ilişkileridir (Beşikçi, 2014b: 63). Üretim biçimleri ve üretim ilişkileri, toplumsal yapıyı dolayısıyla aile içi ilişkileri de belirlemektedir. Zorunlu göç sonucunda yerlerinden edilen ailelerin, hâkim üretim ilişki biçimlerini kent yaşamında sürdürebilmenin maddi olanakları bulunmamaktadır. Kentteki üretim sürecine ise bilgi ve birikim noksanlığı sebebiyle dâhil olmakta zorlanmaktadır. Ailelerin, geçimi sağlamak amacıyla çalışma zorunluluğu, kentteki enformel alanlara yönelmelerine neden olmaktadır. Aileler, karşı karşıya kaldıkları bu yeni koşullarla birlikte, artık üreten bir modele değil, emeğini satabildiği oranda tüketebilen bir birime dönüşmektedir. Kırsal yapıyla karşılaştırıldığında, ailenin rolü, kent ortamında üretim ilişkilerinin, ailenin tekelinden çıkması ve kar amaçlı işletmelerin eline geçmesi, geleneksel aile rolünün sarsılmasına neden olmaktadır (Özbay, 1984: 36).

3.1.3.1.1. Ailenin Ekonomik Örgütlenmesi ve Üretim Biçimleri

Zorunlu göçle yerlerinden edinen insanlar, göçün ani ve hazırlıksız gelişmesi nedeniyle köylerinden apar-topar ve yanlarına bir şey alamadan çıkmaları, gittikleri yerlerde yoksullaşmaları ve kentlerin çeperlerinde uzun süreler barınaklarda,

çadırlarda kalmalarına neden olmuştur. Yerleştikleri kentlerde, üretim sürecine (iş kollarına yabancı olmaları, dil bilmemeleri gibi nedenler) dâhil olamamaları, göç sürecini ağırlaştırarak, aileler açısından “normal” yaşama dönme sürecini uzatan nedenlerin başında yer almaktadır.

“Biz orada hayvanlara bakıyorduk, tarlalarımız da vardı. İlbahardan kışa kadar yaylalarda kalıyorduk. Her şeyimiz çok fazlaydı. Tarlalarımız arsalarımız, sebzelerimiz, meyve ağaçlarımız... Her evin en az 100 tane koyunu vardı. İneklerimiz, davarlarımız vardı, her şeyimiz vardı. Elimizdeki fazlaları satıp şehirden erzaklarımızı alırdık. Hiç bir şeyimiz kalmadı, hiçbir şeyimizi yanımızda getiremedik. Yeni geldiğimizde hiçbir şeyimiz yoktu zaten. Yanımıza hiçbir şey almamıştık çok zordu. Şehirlerde kör gibiydik, dünya görmemiştik. Şehirlere gelmiştik, kimseyi tanımiyorduk buralarda. Çok zor durumlar yaşadık. Kendimize gelmemiz uzun zamanımızı aldı. Burada iş bulursa çalışıyordu. Çocuklar çok küçüktü sadece eşim çalışıyordu. Bulamazsa dışarı gidiyordu (İl dışını kastederek). Birkaç ay çalışıp para biriktirip geliyordu. Birkaç ay kalıp geliyorlardı.” (Kadın, 62 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Hayvanlarımız vardı, onlarla uğraşıyorduk. 200-300 koyunumuz var. İneğim vardı. İşlerimizi yapmak için Günde 20 işçi çalışıyordu kapımızda. Mülklerimiz vardı hayvanlarımız vardı. Hepsini bırakıp gelmek zorunda kaldık. Şimdi bile köye gitmemize izin vermiyorlar. Hem mülkümüz, hayvanlarımız gitti, hem de hiçbir yardım vermediler. “Buraya ilk geldiğimizde her şey sorundu. Hiçbir şeyimiz yoktu. Su bile yoktu. Diğer mahallelerden su taşıyorduk. Dil bilmediğimiz için hiçbir şey yapamıyorduk dışarıda. Her şey zordu çünkü hiçbir şeyimiz yoktu. 1-2 yıl boyunca yiyebilecek bir şey bulmakta çok zorlanıyorduk. Hiçbir şeyimiz yoktu. Şehirde her şey zahmetliydi. Şehirlerde iş bulamıyorduk. Kimse şehirdeki işleri yapmayı da bilmiyordu. Çocuklar küçük olmasına rağmen iş bulup çalışıyorlardı. Biri boyacılık yapıyordu, diğeri hamallık yapıyordu el arabalarıyla... Buldukları her işi yapıyorlardı. Eşim sadece hayvanlara bakmayı ve ot biçmeyi biliyordu, başka da iş bilmiyordu. Allah verdiği güçle geçiriyorduk günlerimizi. Bu halimiz 10-11 yıl böyle devam etti. Rezillikle çocuklarımızı büyüttük. Buradaki bazı iyi zenginler yünlerini ve tezgâhlarını bize getirmişlerdi bizde onları dokuyarak halı yapıyorduk. İşte biz o halılarla kendimizi geçindiriyorduk.” (Kadın, 63 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Hem hayvanlardan hem tarlalardan besleniyorduk. Orada bereket vardı. Tarlalarımızdan elde ettiğimiz ürünü bir yılda tüketemiyorduk. Küçük ve büyük baş hayvanlarımız vardı. Sebzelerimiz vardı. Her şey vardı. Dünyadaki her türlü sebze, meyve orada vardı. Biz dağlardaydık, her şeyimizi sırtımızda taşıyorduk. Yaşamımız çok güzel geçiyordu. O kadar güzel geçiyordu ki, bizim sahip olduklarımıza şehirdeki hiç kimse sahip değildi. Her şeyimiz orada mahsur kaldı. Böyle her şeyimizi bırakarak çıktık köyden. Şehirden korkuyor insan, her an insanın başına ne gelecek belli değil. Köyde öyle değildi, hep bizdik, iş de bizimdi mal da bizimdi. Şehirde yabancıların yanına gidiyorlardı, kahvaltıcılarda bulaşık yıkıyordu çocuklar. Baharda da iki çocuğum çobanlık yaptılar. Babaları da inşaat işleri bulursa oralara gidip çalışıyordu. İşsizlerin gittiği bir kahvehane vardı, iş sahipleri gelip oradan kaç elemana ihtiyacı varsa seçip inşaatında çalıştırıyordu. O gün işe seçilebilmişse babaları çalışıyordu. Böyle geçiniyorduk işte. Buradaki ilk zamanlarımız böyle rezillikle geçiyordu. Buğdayımız yoktu

öğütelim, koyunlarımız da yoktu ki yağımızı, peynirimizi yapalım.” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Biz orada hayvanlarımız vardı, sürüyle. Yaylaya gidiyorduk. Peynirimizi, yağımızı, yünümüzü hep kendimiz yapıyorduk. Her türlü sebzelerimiz, meyve ağaçlarımız vardı. Hepsi gitti. Evlerimiz, hayvanlarımız, hayvanlarımızın yemleri hepsini yaktılar. İlk geldiğimizde hem iş hem barınma sorunlarımız vardı. Eşim vefat ettiğinde ise çocuklar çok küçüktü, çok zor günler geçirdik. Çok perişan olduk, o yaşıyorken de o tek çalışıyordu zaten. Tek başına çalışıyordu, kimse yardım etmiyordu bize. Ben evde kilim dokuyordum, eşim odun kırıyordu, ne iş bulsa yapıyordu.” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Göçten önce tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorduk, küçük ve büyük baş hayvanlarımız vardır. Bahçe ekip biçiyorduk bunu kendi geçimimiz için yapıyorduk. Erzağımızı yılda bir defa Van’a gelip alıyorduk. Göçten sonra köy boşaltıldığı zaman hayvanlarımızın hepsini devlet öldürdü. Tüm otlarımızı, evlerimizi yaktılar. Kaçırabilen birkaç tane koyunu kurtardı onun dışında herkesin her şeyi telef edildi. Hiç kimse hiçbir şey getiremedi, herkesin her şeyi orda kaldı. Burada anadilimizi kullanamamak benim için en çok zorlayıcı olan şeylerden biridir. Dil bilmediğimiz için iş bulamıyorduk. Onun dışında burada üretim sıfır. Biz yaz boyunca köyde üretiyorduk kışın ürettiklerimizi tüketiyorduk. Ama burada yaz kış tüketiyoruz. İmkân yok, yer yok, burada dört duvar var başka da bir şey yok. Göçle gelenlerin %90’ını resmi hiçbir işle uğraşamıyor, yevmiye karşılığı çalışabiliyorduk. Genel olarak hamallık, sebze hallerinde çalışılırdı. Babam biz buraya geldiğimizde sabahtan akşama kadar odun kırıyordu, geçimimizi onunla sağlıyordu. Bir o çalışıyordu, 8 çocuk anne babayla 10 kişiydik sadece babam çalışıyordu. Gerçi çocuklarımız eğitim süreçlerinden yararlanabildikleri için onlar resmi kurumlarda çalışabiliyorlar artık. Bilgisayar kullanmayı biliyor bu onların işlerini kolaylaştırıyor.” (Erkek, 48 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Hayvancılık yapıyorduk, zozanlara (yayla) gidiyorduk. Koyun vardı, sütünden peynir yapıyorduk, yağ yapıyorduk... Her şeyimiz de vardı. Ev vardı, arsalarımız vardı, koyunlarımız vardı. Köylerde geçim şehirdeki gibi zor değildi. Yiyebileceğimiz kadarını yiyorduk, fazla olanı satıyorduk. Şimdi hepsi fabrikadandır. Her şeyi bakkallardan satın alıyorsun. Hepsi kuruşla, kiloyla, kilo yoktu bizde. Balımız, bal arılarımız vardı. Gram yoktu bizde, ölçü yoktu. Birinin bir şeye ihtiyacı olduğunda kapına geldiğinde evinde varsa veriyordun. Kimse kimseyi muhtaç durumda bırakmazdı, muhtaç olanın ihtiyacı illaki karşılanırdı. Koyunun postundan yataklarımızı yapıyorduk, yorganlarımızı yapıyorduk, her şeyi koyunun yününden yapıyorduk. Her şeyimizi biz yapıyordu. Kendimize yapıyorduk, fazla kalanı da satıyorduk. Biz buraya geleceğiz diye tüm hayvanlarımızı çok ucuza sattık. Bizim aramızda da üç kağıtçılar vardı, bizden o kadar ucuza aldılar, birazını yediler birazını da daha iyi fiyatlardan başkalarına sattılar. Elimizde hiçbir şey kalmadı, mecburduk. Kazım Karabekir’den eve yürüyerek geliyordum. Çok az bir yevmiye ile çalışıyordum. 2-3 yıl sonra da iki çocuğum burada çobanlık, rençberlik yapmaya başladılar. Sonra inşaatlarda çalışmaya başladık. O zamanlar çok tehlikeli zamanlardı. Çünkü o zamanlar faili meçhuller vardı. Çok korkuyorduk, o yüzden çocuklarımızın her yerde çalışmasına izin vermiyordum. Biz buraya geldiğimiz yıllarda en çok devletten baskı gördük. Yarın bizi ne bekliyordu bilmiyorduk.” (Erkek, 75 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Hayvanlar vardı. Hayvanlarımız vardı, yaylalarımız vardı, hayvanları besliyorduk, bu şekildeydi. Mal mülkleri, evleri... Diyorum ya, bazı insanlar hiç

çalışmasa da, sonbaharda cevizleri döküldüğünde kendi ihtiyaçlarını karşılıyordu. Orası çok güzeldi. Orda geçimimizi yapıyorduk. Kimse kimseye muhtaç değildi. Mesela asker bana diyordu “mesleğin nedir?” Ben diyordum meslek nedir? Buraya geldiğimde öğrendim meslek nedir, çünkü orada köyde mesleği ne yapacaktın? Ne ihtiyacın vardı? Herkes kendi işini yaptığı için başka mesleki ihtiyacı yok. Valla burada mesele imkâna göre oluyor. İmkânı olan insanların sorunu olmuyor. Her şey imkânlarla bağlıdır. İmkân nasıl uygun görürse... Ben mesela durumum iyidir, imkânım iyidir, ne olsa da hiçbir sıkıntım olmaz. Mesele zenginler gelip buraya kadın mesele benim eşimi ya da başkasının eşini alıp ev temizlemek için... Elinden ne gelirse iş yapıyorduk. Nereye verse o şekilde iş yapıyorduk. Şimdi de aynı şekilde de var. Çocuklar da aynı şekilde. Mesela aynı senede burada okul da yapıldı. Okul okuyordu, aynı şekilde, geçim olmadığından dolayı ne iş bulanabilse onu yapıyordu. Mesela bazı zenginler rast geldiğinde gidip yanında çalışıyordu, bu şekilde. Hani öyle belli başlı bir kuruluş yok da. Kime ne rast gelirse...” (Erkek, 65 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Katılımcılar tamamı kırsal yaşantıda, temel geçim kaynaklarının hayvancılık olduğunu, yanı sıra tarla tarımıyla ilgilendiklerini belirtmişlerdir. Kırsal yaşamda, hane bileşenlerinin bir kısmı, yılın belirli aylarında hayvanlarını daha iyi otlatmak ve yıllık yiyecek ihtiyacını karşılamak için yaylalara çıkarken, diğer hane üyeleri de tarla işlerini yürütmektedirler. Sonbaharın sonlarına doğru yaylalardan yerleşim yerlerine geldiklerinde ise yıllık ihtiyaçlarını ayırdıktan sonra kalan ürünlerini, il ve ilçelere giderek (genelde köyün otorite olarak kabul ettiği aile bireyleri) kendilerinde bulunmayan (öğütülmüş un gibi) mamullerle takas etmektedirler.

Kırsal yaşantıda tüm hane halkının dâhil olduğu üretim ilişkileri, kentteki iş koşullarının yanı sıra yaşadıkları “yabancı” olma duygusu, kendilerini tehlikelere karşı korunma dolayısıyla içe kapanmaları nedeniyle, sadece erkekler ve kısmen çocukların dâhil olacağı şekilde dönüşmektedir. Zorunlu göçün ardından, her şeylerini köylerinde bırakmak zorunda kaldıklarından uzun yıllar aileler yoksulluk ve yoksunlukla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bulabildikleri her işte koşuşturmuşlardır, erkekler (inşaat işleri, hamallık vb.), iş bulabilen kadınlar (halı dokumacılığı, tarla işleri gibi) ve eli iş tutan çocuklar (kahvehaneler ve lokanta gibi yerlerde bulaşık yıkama ve sebze hallerinde eşya taşıma) da işgücü olarak enformel sektörlerde çalışmışlardır. Kent ortamında erkekler, kadınların-özellikle genç, evli kadınların- tanımadıkları “yabancı” insanların yanında çalışmalarını istememektedirler.

3.1.3.1.2. Hane Halkı Üretim İlişkilerinde Kadın Rolü

Kırsal yaşamda kadınların üretim sürecinde belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Tüm katılımcıların da ifade ettiği gibi, köyün ağır yaşam koşullarında kadınlar, çok fazla sorumluluk üstlenmektedir. Üretim sürecine kadınların dışında çocuklarda dâhil edilmektedir. Zorunlu göçün ardından kentte yaşamında karşılaştıkları güçlüklerle mücadele edilen yılların ardından ekonomik anlamda görece toparlanabilen aileler kadınların ve çocukların çalışmalarını sınırlandırmış, okul çağındaki kız ve erkek çocukların okul-egitimlerine ağırlık vermişlerdir.

“Köyde sabah kalkıyordun koyun sağmaya gidiyorduk, sütü sağıp yoğurt yapıyorduk, peynir, yağ yapıyorduk, ot topluyorduk, ta ki yataklarımıza gidinceye kadar. Köyün işleri böyleydi. Çocuklarda elimizin altındaydı sürekli. Erkek çocuklar babayla giderlerdi, kız çocukları anneye yetişirler, yardım ederlerdi. Çocuklar 6-7 yaşından itibaren bize yardım etmeye başladılar. Ama kızlar evleninceye kadar devamlı çalışırız bizimle. Yazları yaylalara çıkarırdık, kon'larda (çadır) kalırdık. Evin hizmetini yapıyorduk, misafirlerini ağırlıyorduk, akşama kadar görevlerimiz bitmiyordu, işimiz bitmiyordu. Başımızı kaldıramıyorduk akşama kadar sonra yine kaynanamızdan bir sürü azar işitiyorduk. Bazen affedersiniz banyo yapmaya zamanımız olmazdı, yetiştiremezdik. Kadının değeri neydi? Köyde buydu. Burada her şey daha rahat, daha fazla imkân var. Çok zamanımız var. Çorap örüyorum, patik örüyorum birçok el işi yapıyorum. Burada namazımı kılıyorum oturuyorum. Burada çok zamanım var. Şehir, kadınlar için daha rahattır, daha kolay, daha sakindir. Eskiden akşama kadar esirler gibi çöllerde (yaylalarda) çalışırdık. Ama kendi işimizdeydik. Burada ne bizim yapacak işimiz var ne de yabancıların yanında çalışmamıza izin verilir. Burada çocuklar okutuluyorlar, kimse çalışmaya göndermiyor. Belki yazın tatilde tanıdık bir yer varsa gönderiyor.” (Kadın, 55 Yaş, Hacibekir Mah.)

“Sabahtan akşama kadar koyunları besliyorduk, bakıyorduk. Yemek yapıyorduk, ot topluyorduk, odun topluyorduk, işimiz ancak uyuyunca bitiyordu. İkinci vakti sobaları yakar su ısıtır çocuklarımızın elbiselerini yıkardık. Köyler topraktı, çamurdu insanın üstü başı hep çamur olurdu. Sabahtan akşama kadar çamurun içindeydik. Onların elbiselerini yıkardık, başlarını yıkardık, sonra yatırırız çocuklarımızı. Elbiselerini kuruturduk sabah tekrar giydirirdik onlara. O zamanlar böyle geçiyordu. O zaman iki takım elbiseleri olmuyordu ki birini yıkayıp diğerini giydirelim. Sabah erkenden uyanır ekmeçlerimizi, kengerlerimizi pişirirdik, varsa çay yapardık yerdik içerdik, sonra süt sağmaya giderdik. 15-20 kişi süt sağmaya giderdik. Düğünlere nasıl gidiliyorsa bizde öyle gidiyorduk süt sağmaya. Sütlerimiz alır gelirdik, sütü kaynatırdık. O arada yemeklerini de yapardık. Vallahi yaşamımız böyle geçerdi. Burada elektrik var her şeyi makineler yapıyor. Elbiseler kirlendi makineye at, bulaşıklar kirlendi makineye at... Valla zahmet edip hayırlarına biraz yemek yaparlarsa yiyoruz. Buradaki hayatımız da böyle geçiyor. Bir zamanlar (ilk geldiklerinde) kendimize ot toplamaya (pancar) giderdik, artık ona da gitmiyoruz. Hem iş yok kadınlar için, çocukların da artık okuması daha önemlidir. Hem onlar nerde çalışacak. Artık kadınlar sadece ev işine bakıyorlar” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Köylerde gece-gündüz çalışıyorduk. Koyun sağıyorduk, yayık yayıyorduk, yünlerimizi dokuyorduk bunları keyifle yapıyorduk. Boş kalan zamanlarımızda da bir araya gelip halay çekiyorduk (gelinler) ama kaynana ve kayınbaba bizden habersizse... Halay çektiğimizi öğrenselerdi fermanımızı verirlerdi. Eskiden herkes çalışırdı en çok da kadınlar çalışırdı. Şimdi burada kadınların çalışması istenmiyor. Kadınların dışarı çıkmasını istemiyorlar. İnsanlar şehirlerden korkuyor, kimse kimseyi tanımıyor o yüzden de kadınların çalışılması istenmiyor. Kadınlar için dışarıya tehlikeli ve güvensiz olduğu için istemiyorlar. Ama kızlar okumuşlarsa, meslekleri varsa kimse karışmıyor, çalışabilirler. Çocuklar da okula gönderiliyor zaten. Yani buraya geldikleri zaman büyük olan çocuklar okumadı, diğerleri okudu. Burada sadece evdeyiz, iş varsa yapıyoruz. Her şeyi de makineler yapıyor zaten. Namaz kılıyor bir iki saat ev işi yapıyoruz bitiyor. Şimdiki kadınlar yatsın kalksın dua etsin, hiç eziyet çekmiyorlar.” (Kadın, 63 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden kadınlar çok üretkenlerdi. Çok çalışırlardı. Her işi yaparlardı. Köyde kadınlar, ekmek pişirirdi, ot toplarlardı, odun toplarlardı, koyun sağarlardı, sütü getiriler peynir, yağ, yoğurt yaparlardı. Çocuklar da orada çalışırdı, kızlar annelerine, erkekler babalarına yardım ederlerdi. Şimdi yapmıyorlar, görmemişler, bilmiyorlar. Eskiden zahireler bizimdi, aş bizimdi, tandır bizimdi, hayvanlarımız dağ hayvanıydı, eti güzeldi, sağlıklıydı, şimdi ki hayvanlar da besilidir, hepsi yağdır. Yazları yaylalara çıkardık, büyük çadırımız vardı. Bütün köy bizimdi zaten, hepimiz beraberdik. Dışarıdan gelenler olursa onları da yanımıza alıyorduk. Ama biz akrabalar giderdik. Şimdi kentte kadınların, elektrik yapıyor onların işlerini, elbiseleri elektrik yıkıyor, bir ekmek kalmıştı ellerinde onu da fırından alıyorlar. Kadınların şehirde hiçbir işi kalmamış. Erkekler şimdi maaş getiriyor kadınlar yiyor. Şimdi ki çocuklar da doğadan o kadar uzaklaşmışlar ki, koyun nedir, koç hangisidir, bilmiyorlar. Görmemişler çünkü... Buraya geldiğimizden beri okuyorlar. Ben öyle bilirdim ki okul okursanız akıl alırdınız, ama şimdi okuyanlara bakıyorum akıllarını almıyor. Geçmişteki güzellikler hiç kalmamış.” (Erkek, 65 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden kadınlar koyunları sağmaya giderlerdi, odunları sırtlarında taşırlardı. Erkeklerde dışarı (köyün dışına) işlerini yaparlardı. Ot biçerlerdi, sulamayı yaparlardı. Allah için kadınlar erkeklerden daha fazla çalışırdı. Erkekler dışarı işlerini yapardı evin tüm işleri de kadınlara aitti. Buralara geldiğimizde fark ettik ki kadınlar çok fazla eziyet çekiyordu köylerde, ne biz bunun farkındaydık o zamanlar ne de kadınlar. Ama köyde kadınlar çalışmaya idare olmazdı. Köyde çocuklarda bizimle çalışırdı sabahtan akşama kadar. Valla çalışma konusunda çocuklarının yabancı yerlere gitmelerine izin vermiyoruz. Valla hem cesaret etmiyoruz, hem de çocuklarının çalışmasına gönülümüz el vermiyor. Yani yine yakın tanıdık ya da akrabaların tarlaları olsa izin veririm. Yabancı yerlere göndermiyoruz, anne babalar çocuklarını merak etmesinler diye. Kadınlar burada çalışıyor ama az. Eskiden kadınlar hiç durmazdı ama şehirlere gelmişiz kadınlar hiç çalışmıyor. Şimdi kadınlar toktur, rahattır. Ama burada kadınlar çalışsa erkek otursa ayıptır. Kadınların çalışması ayıptır çünkü burası yabancı bir yerdir. Erkekler çalışıyor kadınlar evlerinde oturuyor. Tokturlar, yerleri de güzeldir. Allah kabul etsin öyle diyelim.” (Erkek, 75 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Orda herkes kendi işini yapıyordu. Çocuklar da hayvan besliyordular. Öyle ot biçiyordular. Bayanlar mesela koyun sağmaya gidiyordu. Biz berê diydük. Kadınlar beriye gidiyordu, erkekler de şivanlık (çoban) yapıyordular. Sonbahara kadar otlatmaya gidiyordular. Herkes kendi işini yapıyordu. Başkasının (işini) yapmıyor. Burada o imkân olmadığı için, gelir olmadığı için de

kadınlar mecbur kalıp başkasına gidip çalışmak zorunda... o da hepsi gitmiyordu tek tük (temizlik işini kastediyor), o da imkânı olmayan... benim imkânım yoktu benim eşim mecbur başkasına gitti temizlik yaptı. Birkaç kuruş bir şey alıyordu çocuklara bir şey alıyordu, amaç oydu.” (Erkek, 65 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Tüm katılımcılar geçmiş yaşantıda, üretim sürecinde kadının belirleyici bir katkısı olduğunu belirtmektedir. Ancak kent yaşamıyla birlikte kadınların yapabileceği işlerin sınırlı olması kadınların üretim sürecinin dışına dolayısıyla evin içine itilmesine neden olmuştur. Kadınların üretim sürecinin dışında tutulmasının bir diğer önemli nedeni ise yabancısı oldukları kentlerin heterojen yapısından kaynaklı ailelerin yaşadığı güvende olmadıkları duygusudur. Kentin yaşam koşulları karşında, aile içi ilişkiler ve rollerde pratik olarak yeniden tanımlanma ihtiyacını doğurmuştur. Buna göre, geçimi sağlayabilmek için yetişkin erkekler bulabildikleri iş alanlarında çalışacak, kadınların ev içi hizmet ve kontrol edilebilir ortamlarda çalışabilmeleriyle sınırlandırılacak ve çocuklar ise okul eğitimine yönlendirilecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bu yeni düzenlemede kadınların yaşam alanları sınırlandırılmışsa da geçmiş yaşam koşulları düşünüldüğünde kadınların kendilerine ayırabileceği çok fazla zamana ve gündelik yaşamı kolaylaştırabilecek birçok imkâna (teknolojik araçlar-gereçler) sahip olabilmişlerdir.

3.1.3.1.3. Hane halkı Üretim İlişkilerinde Çocuğun Yeri

Zorunlu göçle gelen, 90’lı yıllarda çocuk olan bugünün gençleri, yaşadıkları zorlukları ve aileyi ayakta tutabilmek için kendilerinin sunabildikleri katkıyı şöyle anlatmaktadırlar:

“Benim babam yoktu, erkek kardeşlerim çalışıyordu. Ben, annem ve yengemde tarla işleri oldu mu yapıyorduk, geçimimizi böyle sağlıyorduk. Erkek kardeşlerim de ne iş bulsalar çalışıyordu.” (Kadın, 36 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Bizde babamla amcam çalışıyordu. Zaten birlikte kalıyorduk. Biri ev halkına yardımcı olmak için burada kalıyor diğeri şehirlere gidiyordu. İşçi aranan yerler oluyordu ya, inşaat işçisi, mesela biri gelirdi mahalleye, böyle bir şey duyururdu, gitmek için isim yazdırıyorlardı. Onlar da isim yazdırıyorlardı, onlar da seçmiyorlardı, öyle mesela birden yirmiye kadar isim varsa on kişi gelsin diyordu. O isimleri sayıp götürüyordu, hatta bunun bir filmi de var. Hani Kemal Sunal’ın bir filmi var “sen, sen, sen kamyonu atlayın...” biz de onun gibiydik. Ben de amcamın kızı vardı, bizden biraz büyüktü. O beni götürüp getiriyordu hani çalışayım diye halı dokumak için. Hani 7-8 yaşında vardık çalıştığımızda. Bizim evin en büyüğü bendim o yüzden sadece ben çalışıyordum. 5-6 çocuk vardı hepsi benim küçüğümdü (kardeşlerini kastediyor).” (Kadın, 29 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Gençler de kimi lokantada, otelde çalışanlar da vardı. Çocuklar da çalışıyordu o zaman hal vardı, sebze hali var ya orada yük indirmeye gidiyorlardı, bir de mezbahane vardı şimdiki Nuda Kültür Merkezinin yanında orada çalışıyorlardı. Kadınlar burada çalışmıyordu, erkekler çalışıyordu. Otelde, gazinoda, lokantada, fırında nerede iş buldularsa çalışıyorlardı. Kadınlar çalışmıyordu çünkü giyimleri farklıydı.” (Kadın, 29 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Biz küçüktük. Babam ve üç abim çalışmışlar. Ağabeylerim ne iş olursa çalışıyorlarmış. İki abim çobanlık yapmış bir süre. O dönem büyük olanlar çalıştı. Ben ve abim okuduk.” (Erkek, 26 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“O dönem kardeşlerim okuyordu, biz iki kişi çalışıyorduk. Benle benim bir büyüğüm. Valla biz kurban gittik (okuyamadıkları ve çalışmak zorunda kaldıkları için). Köyde yaşadığımızda hayatımız boyunca kendi işimizi yapıyorduk. Ama şimdi Van’a yerleşince, yani yol yordam bilmediği için, para da bitince çalışmak zorunda kaldık. Boyacılık ne bileyim hamal, araba... Biraz çevreyi tanıyana kadar... Ondan sonra bulaşık, lokanta kaç zaman böyle devam etti. 19 yıldır lokantacılık yapıyorum. Öncelerde (ilk geldikleri yıllar) zordu şimdi Allaha şükür...” (Erkek, 34 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Buraya geldiğimizde, ben ve kardeşlerim, her birimiz bir yerde çobanlık yapıyorduk. Milletin hayvanlarına bakıyorduk. Biri gidiyordu inşaata, biri başka yere gidiyordu, dağılmıştık her birimiz. Geçimimizi zorla yapıyorduk. Biz kimseyi de tanı mıyorduk... Zahmetti, zordu. Ama biz küçüklerimizi okuttuk. Biz çalışıyorduk diye okuyamadık.” (Erkek, 43 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Zorunlu göç döneminde, yaşları 8-12 üstü olan çocuklar, kent yaşamında aile büyüklerinin denetiminde aileye katkı amaçlı çalışmak zorunda kalmışlardır. Kadın ve kız çocukları, tercihen, tarım alanında bulabildikleri işlerde ya da -zorunlu göç sonrasında oluşan yerleşim alanlarında- mahallerde kurulan halı-kilim atölyelerinde çalışmışlardır. Erkek çocuklar ise, mezbahalarda, sebze hallerinde, lokantalarda bulabildikleri işlerde ya yük taşıma ya da bulaşık yıkama gibi işlerde çalışmışlardır.

Ailelerin içinde buldukları maddi imkânsızlıklar karşısında çalışmak zorunda kalan çocuklar kimi zaman yaptıkları iş dolayısıyla uzun süreler (çobanlık gibi) aileden uzak kalmaları, aile bireylerinin, dağılmasına neden olmaktadır. Bu durum göçle gelen aileler için yeni bir durumdur. Köyde kendi geçimini sağlamakta zorlanmayan, kendi topraklarında kendi işlerini yapan aileler, kentlerde yaşadıkları geçim sıkıntısını giderebilmek için “başkalarının” işlerini yaparak sağlamaya çalışmaktadırlar. Yerlerinden yurtlarından zorla edilen aileler, kentlerde birer ücretli işçiye dönüşmektedir. Kentte aile ekonomisine destek sağlayan çocuklar haliyle eğitim imkânlarından yararlanamamışlardır. Ancak kente geldiklerinde 7 yaş altı çocuklar eğitim fırsatlarından yararlanmışlardır.

3.1.4. Ailede Kadının Rolü ve Konumu

3.1.4.1. Göç Öncesi ve Sonrası Kadının Aile İçindeki Rolü

Kırsal yaşamda kadınların hane ekonomisine sağladıkları katkılar nedeniyle saygın bir konuma sahipse de, aile içinde söz hakkına sahip değildir. Tüm hane halkı bileşenlerinin rolü belli bir hiyerarşik düzene göre belirlenmiştir. Kadınlar ancak, evlenip çocuk sahibi olduktan sonra fikri sorulmakta ve söz hakkına sahip olabilmektedir (Beşikçi, 2014a: 200). Genel olarak Kürt geleneklerinde kadına karşı şiddet küçük düşürücü, aşağılayıcı bir pratik olarak görülmekteyse de erkeğin eşine şiddeti normal görülmekte hatta bir hak olarak kabul edilmektedir.

Katılımcılar, kadınların kırsal yaşamın ağır iş yükünü üstelenmesine rağmen hak ettikleri değeri görmedikleri gibi şiddete de maruz kaldıkları belirtilmiştir. Ancak kent yaşamında bu durumun değiştiğini ifade etmişlerdir. Kent yaşamında kadınlara bakış açısının değişme nedenleri olarak okul eğitimleri, televizyon etkisi ve kent yaşamında edindikleri deneyimler gösterilebilmektedir.

“Eskiden kadının işi çoktu, akşama kadar devam ederdi. Şimdi kadınlar serbesttir. Bu kadar büyük evlerde yaşıyorlar, diyorlardır ki “evimiz dardır” kül senin başına! biz hepimiz bir evde kalkmışız, büyümüşüz, biz tek odalı evlerde! onlar bu büyük evlere de dar diyor. Kadınlar burada çok rahattır. Eskiden insan muamelesi yapılmazdı. Sadece kocadan değil, kayınbabadan, kaynanadan, hepsinden azar işitiyordu. Kimse kadına bir şey sormazdı. Şimdi kadınlar istemeseler bir şey yapmıyorlar, daha kıymetlidir. Okuyor, çalışıyor, buradaki insanları izliyor, değişiyor.” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Köyde nasılsa şimdi de öyledir ama bazı şeylerde de insan mecbur kalıyor değişiyor. Bazı şeylerde var ki insan ne kadar değiştirmek istese de değiştiremez. İşte şehirde de mecburen değişen şeyler var tabi. Kadınların yeri değişti. Çünkü kadınların gözleri açıldı. Daha çok insanlarla karşılaşmış, bir yerlere gittiğinde daha fazla insan görmüş. Artık daha bilgililer, yol yordam biliyorlar. Diyebiliriz ki “kor bı çav ketiye” (körün gözleri açıldı).” (Kadın, 45 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Kadınların hiç kıymeti yoktu, kadınlar köleydi, esirdi, erkekler çok zalimdi kadınlara karşı. Kadınları dayaktan öldürüyorlardı, erkekler vicdansızdı. Aynen öyleydi. Burada erkekler daha iyi oldu. Şimdi kadınlarımız belediye başkanı oluyor milletvekili oluyor, avukat, öğretmen oluyorlar. Artık Kürt kadınları meclise gidiyor. Nerden nereye. Partinin (1990’lı yıllardan günümüze kadar kapatılan Kürt siyasi partiler kastediliyor), kadını yüceltmesi, öne çıkarması, birçok ailede değişime neden oldu. Kadınların çoğu bu durumdan etkilendi. Ama erkekler alışkanlıklarından kolay vazgeçmedi, bazıları hala eski düzeni devam ettiriyor. Kadınlar artık hem okuyor hem çalışma hayatına katılıyor, eskisi gibi köleliği kabul etmiyor...” (Kadın, 63 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden mesela dayak yiyorlardı çünkü orda bir polis yoktu, orada bir koruma yoktu. Şehre geldikleri zaman bakıyor ki polis arkasında. Sen beni vurursan ben seni şikâyet ederim. Adam da hapishaneden korkuyor, susuyor. Bu sefer dayak olmuyor yani. Hani biz köyde bir şey bilmiyorduk annemiz ne kadar dayak yese, küfür yese ne bileyim bize normaldi çünkü biz de korkuyorduk, ya babamız bizi de dövse diye... Ama şimdi yok, beni eşim bana bir şey sorsa, benim kızım hemen kalkar, sen niye anneme böyle yapıyorsun? Oğlum da ayağa kalkar ama yok öyle eskiden köylerdeki gibi yok şimdi.” (Kadın, 38 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Kadınlar köyde köle gibiydiler. Her işi yapıyorlardı, akşamları kocaları geldiğinde bu kadar işin üzerine bir de onlardan şiddet görüyorlardı. Kadın değersizdi, kıymetsizdi köyde. Ama burada kadınlar siyasette, her yerde güçlenince erkeklerde kadınlara değer vermeye başladı. Ama bu da ilginç değil midir, kadınlar hem şehirde daha kıymetli ama daha fazla öldürülüyor? Mesela eşini öldüren erkekleri biz buralarda duyuyoruz. Eskiden kadın kıymetsizdi ama öldürülüyordu.” (Kadın, 36 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Kadın kadınlığını öğrenmeye başladı. Kendine, çocuğuna zaman ayırabiliyor. Çalışıyorsa evini geçindirebiliyor. Mesela kalabalık bir ailede, bir kişi yönetiyor bütün insanları ama şimdi kendi evinde kendi çocuklarını yönetebiliyor. Mesela benim annem köydeyken kaynanası ne deseydi oydu. Ama şimdi öyle değil. Şimdi kadınlar çocuklarını yönetebiliyor, eşine söz geçirebiliyor... Buna göç neden oldu. Mesela şehre geldiler, komşularını gördüler, çevresini gördüler, büyük şehirleri gördüler, neyin ne olduğunu öğrendiler. Bayağı bir değişti yani. Kadın neyin ne olduğunu öğrendi. Eskiden kadını hani bir köle olarak görüyorlardı. Babamın altı kardeşi vardı, her biri iki, üç evlilik yapmış. Böyle yüz kişi varlardı, sadece bir kadın bir erkek (kaynababa, kaynana) bunları yönetiyorlardı. İşte kadın onu görmüştü onlardan. Şehre geldiler, bi de çevresine baktılar, kendini gördüler... Mesela Hakkâri'den gelin getirdik, yengem bir gün elinde para geldi bana dedi “bu ne kadardır, etek gelir mi bununla?” O yengem, önce hafta sonu kurslara gitti okuma- yazma için şimdi ikinci üniversitesini okuyor, üç tane de çoğu var. Şimdi kadınlar kendini çok geliştirmiş, ehliyet alıyor, arabası altında. Kadın hibe almış tekstil açmış kendine. Kendi işinin patronu, 300 tane bayan çalışanı var. Sadece bayanları çalıştırıyor işinde.” (Kadın, 29 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Mesela eskiden kadınlar hiçbir şey yapamıyordu evden çıkamıyordu (kente yerleştikleri ilk zamanları kastederek) ama şimdi öyle değil. Mesela her işi yapabiliyorlar. Bazıları kendine dükkân açıyor, çalışıyor. Çok değişti. Valla şimdi çoğu erkeklerin işiydi şimdi baya değişti. Valla kadınlar her şeyi yönetiyorlar bu son dönemde. Valla bazıları erkeklerin yüzünden şuradan şuraya gidemiyor. Mesela okumayanlar. Ama işte okuyanlar her şeyi bilip, görüyor yani. Çok gezenler daha çok biliyor yani.” (Kadın, 26 Yaş, Beyüzümü Mah.)

Katılımcılar, zorunlu göç öncesi yaşantıda, çok fazla iş yüküne sahip olduklarını, ona rağmen aile içinde bir değer görmediklerini ifade etmişlerdir. Geleneksel geniş aile yapısına sahip olmaları nedeniyle kadınlar (gelin), tüm hane halkının hizmetinden sorumlu tutulmaktadır. Birinci kuşak kadınlar, geçmiş yaşantıda, gündelik yaşamda üstlendiği tüm görev ve sorumluluklara rağmen hak ettiği değeri görmedikleri ve eşleri tarafından şiddete maruz kaldıklarını

belirtmişlerdir. Bazen de eşleri dışında, kaynana-kayınbabadan da azar işittiklerini belirtmişlerdir.

İkinci kuşak kadın katılımcıların, kent yaşamında farklı kültürel gruplarla iletişimde olmaları ve yine eğitim süreçlerine dâhil olmaları gibi kentin sağladığı avantajlar, kadınların daha fazla bilinçlenmesine katkı sağlamıştır. Özellikle aile içi şiddet gibi önemli vakalarda, başvurabilecekleri kurumların varlığı kadınların savunma mekanizmalarını arttırmıştır. Zorunlu göçün ardından kentlerde yoğunlaşan Kürt nüfusuyla birlikte yerelde iktidar olan Kürt siyasal partilerin, kadını öne çıkararak, karar mekanizmalarına dâhil eden ve kadın istihdamıyla birlikte katılımını güçlendirmeye dair politikalarının da kadınların cesaretlenmesine ve toplumsal konumunun güçlenmesine katkıda bulunduğu belirtilebilmektedir.

Araştırmanın odaklandığı konu şiddet olmamakla beraber “*kadınlar hem şehirde daha kıymetli ama daha fazla öldürülüyor*”¹⁰ ifadesi es geçilemeyecek ve ayrıca özgün bir çalışmayı gerektirecek kadar önemli bir tespit olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kadın cinayetlerinin yaşanmasının temel nedenlerinden biri kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi paralel olarak iş alanlarına dâhil olmaları gibi etkenler kadınların bilinçlenmesine dolayısıyla geleneksel ilişki kalıplarının sorgulanmasına ve geleneksel kadın-erkek ilişkilerinin sarsılması sonucu ortaya çıkabilmektedir. Yanı sıra kadına yönelik gelişen şiddet olaylarını pratikte caydırabilecek nitelikte yasal yaptırımların yeterli olmaması da önemli bir neden olmaktadır.

3.1.4.2. Kadınların Karar Mekanizmalarına Katılımı

Katılımcılar zorunlu göç öncesi yaşantılarında kadınların karar süreçlerine dâhil edilmediklerini, kadınlara söz hakkı tanınmadığını belirtmektedirler. Ancak hane içindeki düzenlemelerden kaynanalar sorumlu olmakta ve genç kadınlar (gelinler, bekâr kadınlar) söz hakkına sahip olmadıklarını belirtmektedirler. Kent yaşamında ise süreç içerisinde ikinci kuşak kadınların okul, kitle iletişim araçları ve kentin sağladığı olanaklarla daha fazla bilgiye sahip olmaları nedeniyle her konuda

¹⁰ Katılımcı: Kadın, 36 Yaş, Bostaniçi Mah.

değilse bile alınan kararların dışında tutulmamakta, danışılmakta ve söz hakkına sahip olmaktadır.

“Eski erkekler hiç değişmedi. Çocukların nerede okuyacağı nerede çalışacaklarına baba karar verir. Eğitimde ayırım yapılmaz isteyen okutulur. Bunların kararını babaları verir. Şimdi de aynadırlar, söz onlarındır. Şimdi ki gençlerde ahlak değişti, eskiler gibi değiller. Eşim bildiğini yapar eskiden de öyleydi şimdi de öyle. Bana hiçbir şey sormaz.” (Kadın, 58, Hacibekir Mah.)

“Burada kadınların gözü açılmış, bilinçli ve bilgili olmuşlar. Bir de eskiden kadına değer yoktu, eskiden böyle bir şey yoktu. Eskiden kadın yerini bilecekti, susacaktı, fazla konuşmayacaktı. Şimdi, kadın ve erkek ortak karar veriyorlar, eskiden kadınlara hiçbir şey sorulmazdı. Şimdi kadınlara soruluyor.” (Kadın, 62, Beyüzümü Mah.)

“Karar veriyoruz, danışıyoruz ama eskiden öyle değildi. Mesela erkekler ne diyorsa o. ama şu an değil. Bazı eşler diyor ben bu işi yapacağım eşine soruyor mesela öncekinde yoktu. Eşim bir şey alırken bana sormadan almıyor mesela. Mesela eskiden erkekler hiç kadınlara sormuyordu bir yere gidince bile sormuyordu. Valla şu an soruluyor. Evet, birbirimize danışıyoruz. Şimdiki kadınlar şanslıdır, değerlidir.” (Kadın, 67, Bostaniçi Mah.)

“Köyde sadece kayınbaba ve kaynananın sözüydü. Onlar nasıl isterse öyle oluyordu. Kocanın da söz hakkı yok. Eşimginin ailesinde hala kadınlara pek değer verilmiyor. Bizde evle ilgili işleri kadın karar veriyor. Ev ve çocuklarla ilgili kadındır karar veren. Kadın diyor bu okul daha iyidir çocuğumu buna gönderecem. Kıyafetine kadar kadın seçiyor. Evle ilgili her şeye ben karar veriyorum. Ben ne dersem odur eşim hayatta bana yok demez. Ben eşime muhtaç olmak istemedim. El işleri (örgü, oya vb) yaparım satarım, parayı biriktirir ne almak istersem onu alırım. Hayatta eşim bana karışmaz. Evi ben çekip çeviririm.” (Kadın, 29, Hacibekir Mah.)

“Birbirimize danışıyoruz, soruyoruz, bir yere gittiye bir iş yaptıysa mesela bana soruyor ben bu işi yapayım mı, şuraya gideyim mi? Şunu yapayım mesela soruyor danışma yapıyor mesela. Eskiden yok mesela öyle eşleri takmazlardı.” (Kadın, 25, Bostaniçi Mah.)

“Benim kaynanam ve kayınbabam her konuda birbirilerine danışır. Benim eşimde bana danışır ama benim fikrim pek önemli değildir. Çünkü danışsa bile kendi kararlarını yapar.” (Kadın, 24, Beyüzümü Mah.)

“Orda da konuşuyorduk ama burada sevgisi daha vardır. Orada karı kocalar buradaki gibi babalarının yanında konuşmazlardı. Eşinle fazla konuşamıyordun. Hep beraber yaşandığı için babanın yanında konuşamıyordun saygı için ama burada öyle değil. Burada ne alsan danışyorsun birbirine.” (Erkek, 65, Bostaniçi Mah.)

“Eskiler daha güzeldi. Eskiden biliyor musun neden daha iyiydi? Kadın kendi işini yapıyordu erkek kendi işini yapıyordu. Şimdi kadınların fazla işleri yok, erkekler çok çalışıyor. Köyde boş yoktu, herkes kendi işini yapıyordu. Eskiden ne olacağına, ne yapılacağına aile büyükleri karar verirdi. Valla şimdi kadın karar veriyor. Değişti, köyde kararları erkekler verirdi, şimdi biz kadınlara

teslim etmişiz kadınlar karar veriyor. Allah sonumuzu hayırlı etsin.” (Erkek, 34, Hacıbekir Mah.)

“Özellikle önceki neslin kadınların erkeklere olan davranışları ya da onların yanında bulunma şekilleri çok daha farklıydı. Örneğin bir erkeğin bulunduğu yerde kadın, koyla kolay konuşmazdı veya çekinirdi. Erkek bir şey demese bile kadın çekinirdi. Tabi bugün toplumumuzda böyle bir durum söz konusu değil. Bugün toplumumuzda ilişkiler daha rahat, daha farklı yürüyor. Kadınlar daha sosyal. Erkeğin kendi ortamında bile kadınlar çok rahat söz hakkı alabiliyor, konuşabiliyor. Ev ve çocuklarla ilgili kararlarda eşime danışıyorum ama büyüklerimizin de rızası olmalı tabi” (Erkek, 26, Bostaniçi Mah.)

Geçmiş yaşantıda gerek aile bireyleri hakkında gerek ailenin ekonomik örgütlenmesi hakkında kararları aile büyükleri vermektedir. Geçmiş yaşamda hane halkı geniş aile formunda örgütlendiğinden kararı evin büyüğü ve temsilcisi konumunda olan kişi vermektedir. Bu statüsü gereği babadır (kayınbaba) ve ev içi örgütlenme ilgili karar verici ise annedir (kaynana). Kadının geleneksel aile kültüründe karar mekanizmalarına dâhil edilmediği gibi, kadının yerini bilmesi ve susması beklenmektedir. Kabul gören, kanıksanan toplumsal değer yargıları gereği kadının, erkeklerin bulunduğu ortamlarda konuşmaması ve yine erkeklerin bulunduğu ortamlarda bulunması hoş karşılanmamaktadır.

Geçmiş yaşantıyla karşılaştırıldığında kadınların en azından ev içi ekonomi ve çocukların geleceği ile ilgili danışılan ve söz hakkına sahip olan bir konumda olmaktadır. Geçmişe kıyasla yaşanan bu değişimin en önemli nedeni aile ekonomisinin dağılması ve geniş aile geleneğinin kentsel yaşamda daha az tercih ediliyor olmasındandır. Geçmiş yaşamda, geniş aile içinde eşler arası diyalogun gelişmesi aile büyüklerine karşısında bir saygısızlık olarak görüldüğünden eşler arası dayanışma ve kararlarda ortak katılımı engellemektedir. Kent yaşamında eşlerin çocuklarıyla birlikte ayrı evde yaşama eğilimleri, eşlerin birbirileriyle ve çocuklarıyla daha fazla zaman geçirmelerine dolayısıyla geçmişe kıyasla yaşamlarıyla ilgili kararlar süreçlere katılımını arttırmaktadır.

3.1.4.3. Kadının Çalışma Hayatına Katılımı

Kırsal yaşamda kadınlar; tarla-bahçe işleri, hayvan bakımı, sağımı, güdümü yine hayvansal ürünlerin üretimi, hayvanların yününü eğirmek gibi işleri yapmaktadır. Köy bileşenlerin tamamı akrabalardan oluştuğu için kadınlar kolektif hareket etmektedirler. Erkekler açısından kadının çalışması her hangi bir toplumsal

ya da psikolojik bir rahatsızlık oluşturmadığı gibi, üretim sürecinin asli yürütücüsü olduğundan kadınların çalışmaları ve sosyal yaşamda görünürlükleri yadırganan bir durum olmamaktadır. Ancak zorunlu göçle birlikte kente gelen ailelerde, kentin üretim koşulları ve istihdam alanlarının sınırlı olması, geleneksel üretim ilişkilerinde değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır.

“Burada kadınların çalışabileceği işler yok. Kadının işi yok. Ne fabrika var burada gidip çalışınlar, kadınların işleri yoktur. Eskiden kadının yapacağı işler çoktu. Burada yok. Burada evlerinde oturuyorlar. Varsa ev işlerini yapıyorlar, başka da bir şey yapmıyorlar. Okumuşsa mesleği varsa kızlar çalışabilir ama evliken çalışamaz bayan. Orada çok çalışıyorduk doğrudur ama her şeyimizi biz kendimiz yapıyorduk. Her şey bedavaydı, parasızdı. Peynirimiz parasızdı, yağımız parasızdı, suyumuz parasızdı, elektriğimiz de yoktu zaten. Orada kendi kendimize yetiyorduk. Burada suya para veriyoruz, eve para veriyoruz, elektriğe para veriyoruz, elbiseye para veriyoruz orada böyle değildi. Burada her şey paradır. Orada her şeyimiz parasızdı.” (Kadın, 62 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Eskiden erkekler ne iş yapıyorlarsa kadınlar da yapıyordu hatta kadınlar daha fazla çalışıyordu. Biz çocuklarımızı evde kim kalıyorsa ona bırakıyorduk gidiyorduk çalışmaya. Nereye giderlerse biz onlara destek veriyorduk. Şimdi evde oturuyoruz, hiçbir şey yapmıyoruz. Ordayken o kadar işi beraber yapıyorduk yetmiyordu bir de eve geldiğimizde yemek işleriyle uğraşıyorduk. Evin tüm işleriyle... Sonra sabah uyandıığımızda tekrar aynı işlere devam ediyorduk. Burada çalışmıyoruz. Yapacak işlerimiz yok. Orada herkes tanıdıktı burada her milletten insan var.” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Orda herkes çalışırdı. Herkesin yapacağı bir iş vardı. Burada ne iş var ne de geçim. Kadınların şehirde yabancıların içinde çalışması ayıptır. Bizde izin verilmez. Kadınların küçük çocukları varsa zaten çalışamaz. Ama kızların mesleği varsa çalışır. Kimse karışmaz. (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Kadınlar burada çalışmıyordu ama biz ilk Antep’e gittiğimizde herkes çalışıyordu. Kadınlar da fabrikalarda çalışıyordu. Gelir çoktu ama giderde çoktu. Burada kadınlar para kazanmak için örgü yapmaya başladılar. Kendi parasını kazanıyor ya... Sürekli el işleri yapar satarım, kendime altın alırım. Kendime güzel mobilyalar alırım. Güzel halılar alırım.” (Kadın, 29 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“İlk geldiğimiz zamanlarda kim iş yapabiliyorsa çalıştı. Ya, mesela kızlar bazıları okuduklarında marketlerde, mağazalarda falan çalışıyor. Ama kadınlar genellikle bahçede çalışıyorlar, okuma-yazma olmadığı için bahçelere gidiyorlar. Bence kadınlar çalışabilmeli. Burada kadınlar valla bazıları bahçeyle uğraşiyor, sonra bazıları el işi yapıyorlar, yazmadır, onları satıyorlar. Bazıları kursta çalışıyor, bazıları evde yapıp-satıyor. Mesela bahçedir çalışıyorlar. Bahçe ekebilir, mesela tavuk bakabilir, kadınlar yapıyor.” (Kadın, 25 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Kadınlar evleninceye kadar isterse çalışabilir ama evli kadın çalışmaz bizde. Köyde daha çok iş vardı. Burada pek o kadar yok. Erkekler çalışıyor burada. İsterse kızlar çalışıyor. Evli bayan öyle çok çalışmıyor çocuklardan

dolayı. Kadınlar burada daha çok evde, akrabaları ziyaret ediyorlar. Köyde öyle bir imkânları olmuyordu, çünkü akşama kadar çalışıyorlardı. (Kadın, 29 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Kadınlar valla şimdi şehirde çalışmıyorlar. Bazıları vardır çalıştırıyorlar, başkalarının temizliğini yapıyorlar. Mesela benim hanım ancak evin işini yapıyorlar. Çocuklar da okula gidiyorlar, isteseler de ben çalıştırmıyorum. Durumum iyidir çok şükür, bakabiliyorum çocuklarıma. Köyde çalışıyorlardı, ayıp da değildi. Çünkü kendi işlerini yapıyorlardı ama burada başkalarının işini yapıyorlar. Mesela ot biçmeye gididiler, tarla biçmeye gididiler, her şeyi kadınlar yapıdiler orda. Onların sırtına alıp taşıdıklarını, çoğu iki, üç kilometre yük taşıyorlar. Herkes kendi işini köyde yapıyordu şimdi kendi işi yok ki. Burada da durumu olmayanlar gönderiyorlar, benim durumum iyidir ben göndermiyorum çalışmaya. Çocuklarım da okuyor zaten.” (Erkek, 48 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Kadınlar köyde çalışıyordu ama burada çalışmadı tabi. Eskiden kadın kendi işini yapıyordu başkasının işini yapmıyordu ki. Kendi evinin işini yapıyordu. Şimdi Van’a gelince örf adet olduğu için, aşiret olduğu için yani insanın bir yerde on tane kız var iki tane erkek var işte o iki tane erkek on tane kıza bakıyordu, çalıştırmıyordu. Kimse kızlarını çalıştırmıyordu kolay kolay. İşte son zamanlarda kızlar mağazalar, kafeler biraz şey olunca piyasa birkaç tane çalışmayınca başlayınca diğerleri de çalışmaya başladı. Erkek çalışmaktan yıpranınca işte bakıyor geçimini sağlayamıyor, işte bir başkasının kızı çalışıyor, ne bileyim eve ekme getiriyor veya eve para getiriyor diyor ki “benim kızım niye çalışmasın, gitsin kendine mağazada çalışsın bana yardımcı olsun”. Ama yine de evli bayanların çalışmasına izin verilmez.” (Erkek, 34 Yaş, Hacibekir Mah.)

Geçmiş yaşantıda kadınlar üretim sürecine aktif katılmaları köy ortamında yabancıların bulunmaması, akrabalarından oluşan bir birlik olması, her hangi bir güven sorunu yaratmadığından engellenmemektedir. Köy ortamında herkesin kendi evi, tarlası ve hayvanları bulunmaktadır. Dolayısıyla herkes kendine yeter bir üretim tarzına sahip olmakta ve tüketimini ürettikleri besinler üzerinden gerçekleştirmektedir. Temel tüketim maddeleri (su, ısınma sistemleri vb) de doğal ortamda karşılanabildiğinden parayla doğrudan bir ilişkileri bulunmamaktadır.

Kent ortamında kadınların -özellikle birinci kuşak- yapabileceği işlerin sınırlılığı nedeniyle daha çok evde el işleri yaparak ya da tarla-bahçe işlerinde çalışabilmişlerdir. Ancak okul eğitimini tamamlamayan ikinci kuşak genç kadınların ise bekâr oldukları sürece çalışabilmekte, evlendikten sonra ise çalışmasına izin verilmemektedir. Kırsal yaşamla karşılaştırıldığında kadınların kent yaşamında üretimden geri çekilmesinin en önemli nedeni kent kültürüne, üretim biçimine ve sosyal ilişkilerine yabancı olmaları nedeniyle yaşadıkları kaygılardır. Aileler, kadınların tanımadıkları kişilerin yanında çalışmasını istememektedirler.

Yakın zamana kadar da kadınların çalışmasına sıcak bakılmadığı ancak okullaşmayla birlikte meslek sahibi olan ya da daha iyi iş ortamlarında çalışma imkânı bulabilen ikinci kuşak kadınların çalışmasına engel olunmadığı belirtilmektedir. Van kentinin hizmet sektöründe gösterdiği gelişmelerle birlikte kamusal alanda kadınların daha fazla görünür olması da kadınların çalışma hayatına katılımını sağlamaktadır. Ancak evli kadınların çalışması ile ilgili hala katı bir tutuma sahip oldukları ifadelerden anlaşılmaktadır.

3.1.4.4. Kadının Kamusal Alana Katılımı

Kent yaşamıyla kıyaslandığında kırsal yaşamda köy bileşenlerinin akraba çevrelerinden oluşması dolayısıyla yabancı kimselerin bulunmaması kadınlara görece daha rahat hareket etme serbestisi sağlamaktadır. Kent ortamının ekonomik, kültürel, sosyal yapısı karşısında yaşadıkları yabancılığın yanı sıra farklı etnik ve kültürel kimliklerin varlığı kadınların yaşamına olumsuz etki etmiş ve kadınlar, kent yaşamında eve kapatılmıştır.

Katılımcılar, kent yaşamında kadının kamusal alana katılımının nasıl gerçekleştiği, süreç içerisinde nasıl bir değişim yaşandığı sorulmuştur. Görüşmeciler, geçmiş yaşantıyı ve sonrasında yaşanan değişimleri şöyle anlatmaktadırlar:

“En rahat gidebildiğim yer erkek çocuklarımın evidir. Kardeşlerimin ve kızımın evine gidebilirim. Akrabalarımın gitmemde sıkıntı çıkarmıyor (akrabalarla aynı mahallede oturuyor). Ama nereye gidersem gideyim eşimden izin alıyorum. Dil bilmediğim için (Türkçeyi kastederek) kızım ya da çocuklarımdan biri yanımda olmadan dışarıda hastane, çarşı gibi yerlere gidemiyorum.” (Kadın, 58 Yaş, Hacıbekir)

“Eskiden kocamın izini olmadan iki adım atamıyordum. Şimdi ben gidiyorum, daha rahatım bana karışmıyor. Artık kadınlar daha bilinçli olduğundan erkekler çok fazla müdahale edemiyor. Artık kadınlar erkeklerin müdahalesini kabul etmiyorlar. Kadınlar artık mazlum değil... Eskiden (kente geldikleri ilk yıllarda) öyle değildi, hiçbir yere gidemiyorduk. Şimdi özgürüm istediğim her yere gidebiliyorum. Şimdiki zamanda daha güzeldir.” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi)

“Eskiden eşim babanın evine git derse giderdim, başkada bir yere gidemezdim zaten. Çok işimiz vardı nasıl giderdim? Şimdi burada bir yere gittiğimde çocuklarımdan habersiz gitmiyorum. Onlara sormadan gitmiyorum, hatta çoğu zaman onlar beni götürüyorlar gideceğim yere, onlar beni götürmese, gitmeyi de bilmiyorum.” (Kadın, 50 Yaş, Beyüzümü)

“Ben burada hiçbir şey yapamam. Bir yere gittiğimde kaynımla giderim, kaynanamla giderim, kayınpederimle giderim, eşimle giderim. Ama babamgilin öyle değil. Annem, ailem istedikleri yere gidebilirler. Burada hayatta beni tek başıma göndermezler, hastaneye gitsem ya eşimle, ya kaynımla ya da baldızımla (görümce) giderim. Hayatta yalnız gidemem, göndermezler.” (Kadın, 29 Yaş, Hacıbekir)

“Ben eskiden, ilk işe başladığım günleri hatırladığımda, şimdi çok daha değişim var. Giyim tarzımda bile çok fark vardı. Şimdi konsere, sinemalara, tiyatrolara gitmeye başladık. İlk gittiğimizde annelerimiz bize tepki veriyordu ama baktılar bişey yapmıyoruz, bişey olmuyor onlarda değişti. Annelerimizde bizimle özgürleşti. Burada insanlar daha bilinçlendi, kadınlar okumaya başladılar. Bundan dolayı kadınlar güçlendiler.” (Kadın, 24 Yaş, Beyüzümü)

“Kadınlar dışarı rahat çıkabiliyorlar ama fazla da uzak yok. Yan çarşıya, yan bir düğündür yan bir akraba ziyaretidir, yan baba evidir aynı şeylerdir yani. Çok değişen bir şey olmuyor yani..bir gezme olsun bir tatil olsun. Yani mesela kayınpeder ve kaynana ile yaşıyorsan onlar belirliyor en çok ama eş belirler yani. Yok ya valla bizi öldürürler. Ya valla öyle aynı pek değişen bir şey yok bizim hayatımızda, kadınların hayatında. Çocuk bakmak, ev temizlemek, ekme pişirmek bizde böyle..” (Kadın, 25 Yaş, Bostaniçi)

Valla ben eşime git desem de gitme desem de o gitmek istediği yere gidiyor. Ben diyorum gitme, bana diyor ki vallah ben gidecem. O yüzden bir şey dememek daha iyidir. Bak üç gündür kardeşinin evine gitmiş, hastadır da ha. Valla mantosunu giydi araba kapının önündeydi, dedi “ben gidiyorum hadi allahısmarladık”, bu kadar. Eskiden biz babamızın iznini almadan çeşmeye bile gidemiyorduk. Artık insanlar değişmiş, dünyaya değişmiş, huzur kalmamış, hiçbir şey kalmamış. (Erkek, 65 Yaş, Hacıbekir)

Kadınlara, Burada gezme yok. Akrabası olmasa kendi kendine gidemez bir yere. Burada kadın tek gidemiyor bi yere. Güvenmediğimiz için (çevreye güvenmedikleri için). Mesela bayan akrabayla gidebilecek. Öyle imkânlarımız da yoktur gezmeye. Doğrusu da budur. (Erkek, 65 Yaş, Bostaniçi)

“En rahat gidebileceği akrabalarıdır yakınsa komşularına gidebilir. Hastanedir onun dışında başka yerlere gidemez. Kent ortamının güvensizliğidir tek neden. Geriye dönük düşündüğümüz zaman (kente geldikleri ilk yıllar) kadınlar bir iki sokak öteye bile gidemezken şimdi akrabalar, komşular ve arkadaşına, hastaneye, pazara vb yerlere çok rahat gidebiliyor. Erkekler daha rahat tabi her türlü etkinliğe gidebiliyor ama kadınlar hala istedikleri her şeyi yapamıyor tabi. Hem aile hoş karşılamıyor hem kendileri de istemiyor.” (Erkek, 43 Yaş, Hacıbekir)

Zorunlu göçle kente gelenlerin kadınları ilk yılları takiben çok fazla denetim altında tutulduğu ve yalnız hareket etmelerine izin verilmediği görülmektedir. Bunun her şeyden önce gelme biçimleri ve kentsel çeşitliliğin yaratmış olduğu yabancılık duygusuna eşlik eden güven duygusu olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bir diğer önemli neden ise, kadınların Kürtçe dışında bir dil bilmemeleri ve yine okuma-yazma bilmemeleri gibi kültürel ve sosyal engellerde bulunmaktadır. Kadınlar

hastane gibi hizmet alanlarına bile yol-yordam bilmedikleri ve yine Türkçe bilmedikleri için birinin yardımı olmaksızın gidememektedir.

Kadınlar ilk geldikleri yıllar itibariyle kentsel kamusal alanlardan soyutlanmıştır. En rahat gidebileceği yer olarak akraba ziyaretlerine bile tek başına gitmesine izin verilemediği gibi izin verilse bile tek başına hareket edebilme özgüveninden yoksun bırakılmıştır. Ancak ikinci kuşağın yetişmesi ve kentsel yaşama bir önceki kuşağa oranla daha uyumlu olma eğilimi ailelerinde süreç içerisinde dönüşümüne katkı sağlamaktadır. Genel olarak ilk gelinen yıllarla karşılaştırıldığında kadınların hareket alanlarının genişlediği söylenebilir de, hareket sınırlılığı yine belli kategoriler oluşturularak devam etmektedir. Özellikle ilk kuşak kadınların ve evlenmemiş genç kadınların yeni evli kadınlara nazaran daha fazla denetim altında olduğunu belirtmek mümkündür. tüm bunlarla birlikte her iki kuşaktan kadınların –bekarlar için baba izni-, eşlerinin iznini almak koşuluyla en rahat gidebildikleri yerler akraba ziyaretleri, okul ve hastane olmaktadır.

3.1.4.5. Kentin Kadınlara Sağladığı Avantajlar ve Dezavantajlar

Kırsal yaşamın ağır iş koşulları nedeniyle kadınların kendilerine ayıracakları vakitleri yok gibidir. Bu ağır koşullarda yaşamının bedeli olarak kadınlar çok erken yıpranmaktadır (Beşikçi, 2014a: 199). Kent yaşam koşulları kırsal yaşam koşullarından fiziki olarak daha fazla kolaylık sağlayan araç-gereçlere sahip olmaktadır. Kentler bu anlamda kadınlar açısından bir avantaj olmaktadır.

“Eskiden köyde herkes birbirini tanırdı o yüzden bir yere gitmemiz gerektiğinde korkmazdık. Ama şehirde çocuklarımdan ya da torunlarımdan biri yanımda olmazsa uzağa gidemiyorum. Çünkü dışarıda ne var bilmiyorum dışarıda binlerce yabancı insan var. Şehir köye göre insanlar için tehlikelidir. İnsanlar o yüzden dikkatli oturup kalmalıdır.” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi)

“Buranın hayatı kadınlar için daha güzel. Burası daha rahattır. Kadınlar orada sabahtan akşama kadar çalışıyordu. Şimdi zamanları var, rahattırlar. Köylerde sabahtan akşama kadar dağlarda, çöllerdeydik. Şehrin rahatlığı çok fazladır ama köyün yaşamı daha güzeldi, daha huzurluydu. Orada her şey doğadandı. Her şey bizimdi, kılunun (kilogram) ne olduğunu bilmiyorduk. Şimdi her şeyi parayla, az az almaya çalışıyorsun.” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir)

“Köyde daha rahattık, hep dışarıdaydık, çalışıyorduk işimiz vardı. Kimseye muhtaç değildik. Burada bu dört duvar arasındayız. Yabancıyız. Dil bilmiyoruz istesek de bir yere gidemiyoruz. Köyde işler vardı, kadınlarda çalışıyordu, burada öyle değil. Biz köyde her şeyi yapıyorduk, eşim tekti, çocuklar

küçüktü, mecbur çalışıyorduk. Burada öyle değil. Burası kadınlar için iyidir ama iş yapmaya yapmaya hepsi hastalanıyor. O yüzden hiç güzel değil. Şimdi spor yapıyor insanlar, bizim köyde her günümüz spor yapar gibi geçiyordu. O kadarda sağlamdik.” (Kadın, 50 Yaş, Beyüzümü)

“Köyde iş dışında bir şey yoktu ki. Çalışıyordu işini bitirip evine geliyordu. Herkes herkesi tanıyordu zaten. Köyde böyleydi. Burada bence kadınlar daha serbesttir. Tek başına hastaneye gidebiliyor, okullara gidebiliyor. Kadınlar burada kendine daha çok güveniyor. Kadınlar burada daha cesaretlidir. Cesaretlerinin nedeni de okuyor olmalarındandır.” (Kadın, 36 yaş, Bostaniçi)

“Kent kadınlara çok avantaj sağlıyor. Kentte mesela görüş açıları farklı oluyor. İstemeler olsun, sevmeler olsun. Mesela insan sevdiği biriyle evlenebiliyor. Ama köyde ihtimalinde öyle bir şey yoktu. Mesela burada kadının görüşüne önem veriliyor, lafına önem veriliyor. İnsan yerine konulup ne istiyorsun? Diye sorabilir. Yan da şununla evlenmek istiyor musun, seni istiyorlar diye yöneltiyorlar. Ama orada öyle bir şey yoktu. El sıkıştı mı bitti. Koyun gibi, alıp satıyorlar. Burası daha rahat..” (Kadın, 27 Yaş, Beyüzümü)

“Valla bana, ben çok güzel şeyler gördüm. Nasıl diyem sana, çok şey yaşadık, neyin ne olduğunu, eskiden yerde halı yoktu, halılar alındı, perdeler yoktu, perdeler alındı... Mesele çok güzel bir hayatları oldu. Sadece benim değil de herkesin o şekil. Eskiden kadın neyin ne olduğunu bilmiyordu. Eskiler oturmayı bilmiyorlardı, sürekli iş vardı, sürekli çalışıyorlardı. Ama büyükler için çok iyi olmadı, çünkü artık büyüklere saygı kalmadı, kimse büyükleri takmıyor artık. Ama gençler için gün doğdu. Okul okuyorlar, çalışıyorlar, geziyorlar...” (Kadın, 29 Yaş, Hacibekir)

Kırsal yaşantıda kadınların iş yükünün çok ağır olduğu tüm görüşmecilerin paylaştığı ortak bir kanı olmaktadır. Birinci kuşak katılımcılar, kent yaşamının sağladığı imkânların kadınların hayatlarını olumlu yönde etkilediği kabul edilmekte ancak geçmiş yaşantıda sahip oldukları maddi manevi birikim nedeniyle daha huzurlu olduklarını ifade etmektedirler. Birinci kuşak, kentin heterojen yapısı karşısında yaşadıkları yabancılaşma duygusu nedeniyle kent yaşamını tehlikeli bulmakta ve bu durum rahat hareket etmelerine engel olmaktadır.

İkinci kuşak kadınlar, kent yaşamıyla birlikte daha fazla bilinçlendikleri ve daha fazla değer gördüklerini ifade etmişlerdir. Kendilerini bir önceki kuşağa oranla daha şanslı hisseden ikinci kuşak, kültürel ve sosyal anlamda yaşanan bu değişimlerin öncelikle eğitim ve kadınların bilinçlenmesiyle açıklamaktadır. İkinci kuşak, birinci kuşağa göre kente kısmen daha uyumlu hareket etmektedirler. Bunun önemli bir nedeni kente çok küçük yaşlarda gelmiş olmaları nedeniyle kırsal yaşamla kurdukları duygusal bağların daha zayıf olmasıdır.

3.1.5. Aile ve Kent Yaşamı

3.1.5.1. Gündelik Yaşam ve Farklılaşan Pratikler

Kürtler'in kırsal yaşamda gündelik pratikleri, İlişki biçimleri, konut yapılanması, kılık kıyafetleri, dinsel pratikleri gibi sosyal ve kültürel yapıları, maddi kültür tarafında belirlenmektedir. Kırsal yaşamda kendine yeter ekonomik modeliyle kapalı bir toplum özelliği göstermektedir. Kırsal yaşamın fiziki koşulların yetersizliği, ulaşım imkânlarının kısıtlılığı gibi engeller de, farklı kültürlerle etkileşimi mümkün kılmamaktadır. Fiziki koşullar nedeniyle değişimin ağır geçmesi dolayısıyla, maddi-manevi kültürün sadece aktarım yoluyla gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu bir bakıma kültürel öğelerin korunmasını sağlasa da, toplumsal gelişmenin önünde engel olmaktadır. Kültür, bireylerin değil toplumların bir değişkenidir bu anlamda sosyal yapı, çeşitli kültür unsurlarının bir görüntüsüdür (Beşikçi, 2014a: 52).

Kırsal yaşamda Kürt kültürü gündelik yaşam, sosyo-kültürel pratikler ve konut yapılanması bakımından kentsel yaşam pratiğinden ayrılmaktadır. Bu pratikler yaşadıkları coğrafyalarla da uyumlu şekilde gerçekleşmektedir. Elektriğin dolayısıyla teknolojik gelişmelerin ulaşmadığı kırsal alanlarda eğitim imkânlarının da yetersiz olması toplumun dış dünyayla bağlarının oluşmasına izin vermemektedir. Erkekler kadınlara göre daha fazla hareketli olmaları (askerlik ya da artı ürünün mübadelesi nedeniyle köy dışına çıkma) nedeniyle, farklı sosyo-kültürel yapıların varlığından haberdardır ve Türkçe'yi kendini ifade edebilecek kadar konuşabilmektedir. Ancak kadınlarda hareketlilik sadece evlilik yoluyla gerçekleşmekte ve en iyi ihtimal bir köy öteye gidebilmektedir. İçinde bulunduğu maddi-manevi kültürün dışına çıkamamaktadır. Bu nedenle kadınlar kültürel değerleri ve simge-sembolleri daha fazla benimsemektedirler. Kürtler'in zorunlu göç pratiğinde, birinci kuşak Kürt kadınlarının kılık-kıyafet ve dil konusunda değişime daha fazla direnç gösterdikleri görülebilmektedir.

Kürtler'in kırsal yaşamdaki konut biçimleri buldukları coğrafyaya, sosyo-kültürel ve politik konumlarına göre şekillenmektedir. Kırsal alanlarda konutlar, genel olarak Toprağın üstünde kerpiç ya da taştan yapılmaktadır yaylalarda ise kullanım kolaylığı ve ekonomik olması nedeniyle kıl çadırlar (kon) tercih

etmektedirler (Nikitin, 2002: 160; Beşikçi, 2014b: 76). Köy konut tipinde, çoğunlukla mutfak, banyo ve tuvaletler evin dışında bulunmaktadır. Görmez (1991), bir yapının konut sayılabilmesi için uygun yapı gereçlerine, bağımsız mutfak banyo, tuvalet gibi eklentilerin yanı sıra su ve kanalizasyon tesislerine sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Bu tanıma göre kırsal konutlar daha çok barınak olarak kabul edilmektedir. Geleneksel toplumlarda Erder (1999)'in de belirttiği gibi konutun "barınak" olmanın dışında farklı bir "kullanım" değeri bulunmamaktadır. Bu bağlamda zorunlu göç sonrasında ailelerin karşılaştıkları ilk somut farklılaşma konut yapısında ortaya çıkmaktadır.

3.1.5.1.1. Kent Yaşamında Karşılaşılan Zorluklar

Kürtler'in zorunlu göç deneyimleri, uzun sürelerle kente uyum sorunları yaşamalarına neden olmuştur. Kürt ailelerin uyum sürecini yavaşlatan en önemli etken kente gelme biçimleriyle ilgili olmaktadır. Kentlere gelme biçimleri ve yetkililerce kendi kaderlerine terk edilmeleri, geldikleri kentle ilgili yabancılaşma duygusunu derinleştirmiş ve kaybettikleri maddi ve manevi değerlerin yarattığı boşluğun uzun süreler yasını tutmuşlardır. Yaşama tutunma stratejileri geliştirmeye çalışsalar da, sahip oldukları ekonomik, kültürel ve sosyal değerlerde görülen farklılıklar, kent yaşamına uyum sağlamalarını zorlaştırmıştır.

"En çok ekonomi... Ekonomi bizi çok zorladı. Valla her şeyde zorladı. İlk geldiğimiz zaman mesela bu kadar durumumuz iyi değildi böyle değildik. Çok zorluk çektik. Orada herkes tanıdık, akrabaydı. Burada hiç kimseyi tanımiyorduk. Burada yapacağımız işler de yoktu. Eşlerimiz çalışabilmek için uzaklara gidiyordu. Burada yabancıydık. Kimseyi tanımiyorduk, güvenmiyorduk.." (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

"Buraya geldiğimizde bizim için en zor olan şey idaremi yoktu (ekonomik olarak). Elimizde bir şey yoktu. Bazen çocuklarımıza verecek yemeğimiz yoktu. Bir Müslüman hayrına bize yardım ederse ederdi, başka da bir şey yoktu. Körler gibiydik, ne yol yordam biliyorduk, ne çalışılabilecek yerlerin nereler olduğunu biliyorduk. Ele ayağa düşmüştük." (Kadın, 45 Yaş, Beyüzümü Mah.)

"Elektrik parasıydı, su parasıydı, işsizlikti... Meslekleri yoktu, ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Bazılarının okuması yoktu. Bir gün babamın amcası çarşıya gitti gelmedi, çünkü yolu bilmiyordu. O zaman Van böyle büyük bir şehir değildi. Çok sıkıntıları oldu milletin. Neyin ne olduğunu bilmiyordular. Ekmek yapacakları tandır evi yoktu o zaman. Ben hatırlıyorum, çok kötü şeyler oldu o zaman. Kurubaş'a yukarı geldiler, ondan sonra ekmek yaptılar çocuklarına... O zaman çok kötü bir dönemdi. Kira ödeyecek paraları yoktu diye ev

tutamıyorlardı. İş bulamıyorlardı, meslekleri yoktu. Okuma-yazmaları yoktu diye işlere alınmıyorlardı ben öyle hatırlıyorum...” (Kadın, 29 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“En çok açlıkla zorlandık. Yani pek bir şey yoktu. Mesela kimse çalışmıyordu, mesela neyin ne olduğunu bilmiyorduk. Neyin kaçta verildiğini bilmiyorduk. Açlıkla biraz şey olduk. Yani sürekli sadece ekmek tek yiyorduk. Oydu... Bunu hatırlıyorum. Zaten küçük yaşta hepimiz çalışmaya başladık. Mesela halı dokuduk, mahallenin bütün kızları hepimiz küçük yaşta başladık (o dönem, mahallenin tüm sakinleri akrabalardan oluşuyor). O yüzden okuma imkânımız da olmadı. İşte o şekil... Yaşayabilmek için. Gerçi var olduğumuz bile söylenemezdi de. Öyle bir şeyden sonra biraz toparlandık. Yani biz pişman olduk tabi okumadığımız için ama yapacak bir şey yoktu. İmkân yoktu. Biz de biraz büyümüştük, ondan sonra zaten okulu fark ettiler. Yaşamayı galiba yeni fark ettik hepimiz.” (Kadın, 29 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Biz eskiden ne yağ alırdık, ne peynir alırdık ne de bir şey alırdık. Her şey bizim elimizdeydi, her şey bizimdi. Bin tane koyunumuz vardı. Yemeğimiz azdı, herkes o kadar çok çalışırdı ki, şimdi çok şükür herkesin bir maaşı var, ben kendim de emekliyim. Sana söyleyeyim, bereket yok. Maaşı alıyorsun iki gün sonra soruyorlar paran var mı? Para yok, para bitti. Eskiden öyle değildi. Burası pahalıdır. Pahalıdır, bereket kalmamış.” (Erkek, 65 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Oradaki yaşam ve buradaki yaşam arasındaki farktan dolayı uzun süre ortama ayak uyduramadık. İş bakımından çok sorun yaşandı. Aynı zamanda okur-yazar olmamız ve Türkçeyi bilmemek sorun yaratıyordu. Oradaki imkânları burada bulmuyorduk. O zaman ki işlerin çoğu Van'ın yerlilerinin elinde olması onların Kürtçe bilmemesi sıkıntı oluyordu.” (Erkek, 48 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Köyün hayatı şehrin hayatından daha güzeldi. Orada herkes kendi işini biliyordu. Burada kimse bilmiyor ne yapacağını. Kimseyi tanımyorduk. Burada kurnazlar da çoktu, milletin olan paralarını da yediler. Mesela evin temelini atmak için taş alacakları, bir araba taş getiriyorlar üç araba da yiyorlardı. Aramızda üç kağıtçılar hiç bitmiyor. Her şey bize zordu, kimseyi tanımyorduk ya, her şey bize zor geliyordu. Buradaki bazı insanlar da biliyordu biz bir şeyden anlamıyoruz bize haksızlık ediyorlardı.” (Erkek, 40 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Zorunlu göçle gelen aileler, kentsel yaşamda en fazla ekonomik olarak zorlandıklarını belirtmektedirler. Özellikle paranın kullanımıyla ilgili yaşadıkları bilgi eksikliği –ki kırsal yaşamda para bir alış-veriş aracı olarak kullanılmamaktadır– zaten zorluk yaşayan ailelerin zaman zaman istismar edilmesine neden olmaktadır. Geçmiş yaşamın doğal ortamında sahip oldukları bolluğun, zorunlu göçle birlikte kentsel yaşamda yoksulluğa dönüşmesi ailelerin yaşamlarını uzun süreler etkisi altına almıştır. Kentlerde var olan mevcut iş sektörlerine bilgi, beceri eksikliği nedeni ile dâhil olamamışlardır. Geçimi sağlayabilmek için yetişkin erkeklerin kentin uzak bölgelerine gitmesi ve çocukların bazı mahallelerde açılan halı-kilim atölyelerinde kazandıkları günü birlik kazançlarla aileyi geçindirmeye çalışmışlardır. Her ne kadar kent koşullarında okullara ulaşım imkânı daha rahat olsa da ailelerin yaşadıkları

yoksulluk nedeniyle çocukların para kazanabileceği işlerde koşturmak zorunda kalmalarına dolayısıyla okul eğitimlerinden geri kalmalarına neden olmuştur. Kentsel yaşamla birlikte, kadınların Türkçe bilmemeleri, okuma-yazma bilmemeleri, kentsel ortamda yaşadıkları yabancılik ve güvensizlik duygusu gibi nedenler birinci kuşak kadınların kent yaşamına uyumunu güçleştirmiştir.

3.1.5.1.2. Kentsel Yaşamda Dilin Dönüşümü

Kürtler'in kırsal yaşamda iletişim dili olarak ana dilleri olan Kürtçeyi kullanmaktadırlar. Kırsal alanda yaşamda ticaretin gelişmemesi ve okullaşmanın yok denecek kadar az olması nedeniyle Türkçe dili –özellikle kadınlar tarafından-bilinmemektedir. Zorunlu göçle birlikte kentlere yerleşen aileler açısından kent yaşamını zorlaştıran unsurlardan birinin de dil olması beklenen bir durumdur. Kentte yaşayan Kürt aileler, okullaşma ve kamusal alanlarda kullanılan gündelik yaşam dilinin Türkçe olması nedeniyle kendi aralarında Kürtçe konuşmaya devam etseler de evin dışında Türkçe konuşmaya başlamışlardır.

“Evet, vallahi ben evde hala Kürtçe konuşuyorum, her yerde Kürtçe konuşuyorum. Ama çocuklarım bazen evde Türkçe konuşuyorlar ben sinirleniyorum. Okullara gitmişler, okulda arkadaşlarıyla Türkçe konuşuyorlar. Onlarda buna alışmış, ama bizimle Kürtçe konuşuyor çocuklarımız. Ben resmi daireye gitsem bile Kürtçe konuşuyorum. Tek kelime Türkçe bilmiyorum.” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Burada da hala Kürtçe konuyoruz. Kürtçe dışında dil bilmiyorum, Allah bizi Kürt yaratmış ancak kendi dilimde konuşabiliyorum. Türkçe konuşulan yerlerde de onlara diyorum Türkçe bilmediğimi zorlanıyorum ama yapabileceğim bir şey yok. Çocuklarımız burada Kürtçeyi öğrendiler. Kendi aralarında Türkçe konuşuyorlar anlamadığım için kızıyorum onlara. Türkçe daha rahat diye Türkçe konuluyorlar.” (Kadın, 63 yaş, Hacibekir Mah.)

“Tabi ki öncede Kürtçe konuşuyorlardı. Şimdi benim nenem bile Kürtçeyi çözdü. Okuma-yazmayı çözdüler. Herkes yeri gelince Türkçe konuşuyor. Mesela biz Antep'e gittiğimizde Kürtçe konuşuyorduk, karşımızdaki bizi anlamıyordu. Onlarda mecbur kaldı onlara uymak zorunda kaldı. Onlar da Türkçe konuşmaya başladılar. Herkes öğrenmek zorunda kaldı. Çünkü bize çok tuhaf tuhaf bakıyorlardı. Bana çok değil ama anneme, yengelerime..” (Kadın, 29 Yaş, Hacibekir Mah.)

“O zamanlar bizi küçümsüyorlardı. Hani, aralarına almazlardı. Biz öyle iç içe akrabalarla hani, aynı dili konuşuyorduk, diğerleri hani algılayıp, anlayan olursa cevap veriyordu. Ama biz hiçbir şekilde cevap veremiyorduk. Çünkü biz hiçbir şey bilmiyorduk o zaman. Ta ki okul hayatına başlayana kadar, çünkü biz tek kelime bile bilmiyorduk. Bayağı zorlandık. O zaman, bir Türkçe kelime bilen yaşamıştı. Alış verişini yapabiliyordu, gidip gelebiliyordu. Ailem bir yere gitti mi

onu yanında götürürdü (Türkçe bilen kişiyi), çocuklarına bir şey alabilmek için veya para da kazık yememek için. Mesela benim büyükbabam, annemin babası, mesela yoldan geçen seyyar satıcıdan ot mu, ıspanak tarzında bir şeyler almıştı o zaman. Hani diyelim ki, kilosu beşse yüze almıştı. Aynen öyle. Bilgili biri yoksa diyelim ki, on kuruşsa bir milyar verecek kadardılar. Yani o derece bir bilgisizliğimiz vardı. Bunlar hep dilden dolayı bir de üst baş, kıyafetten olsun dağınık biçimdeydik yani. Böyle kıyafetimiz doğru düzgün değildi, yıkanacak yerimiz yoktu. Hani “bu kirlidirler, hani pistirler, yanına yaklaşmayın, bittir” sudur, budur vesaire şeyler söylüyorlardı, hatırlıyorum. Ama hani bizde, elimizden gelince onlara yaklaşmamaya çalışıyorduk. Korkuyorduk. Evet, korkuyorduk, acaba bize bir şey mi yapacaktı, acaba öldürürler mi, döverler mi? Hani böyle ondan dolayı ailemizin yanından oldukça ayrılmamaya çalışıyorduk.” (Kadın, 27 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Biz geldik aynı devam ediyor dilimiz. Mesela öyle bir günlük işler yaptığımız için onlar gibi konuşmuyorduk, öyle bir şey olmadı. Devamlı değildi, bir gün bunun yanında bir gün bir başkasının yanında... Biz yine Kürtçe konuşuyoruz. Ama devamlı çarşıda kaldığımız için Türkçe öğrendik. Mahalle mesele Kürtçe konuşuyor çarşı geliyorlar Kürtçe konuşan az onlarda Türkçe öğreniyor. Şu anda da aynı mahallede Kürtçe konuşuluyor, evde Kürtçe konuşuluyor. Şimdi de mahallede desen, yüzde 10’u Türkçe konuşmuyor.” (Erkek, 65 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Köylerde yoktu Türk dili. Çünkü köylerde herkes tanıdık, herkes aynı kültüre sahip, herkes aynı dili konuşuyor. İster istemez Kürtçe konuşuluyor. Çünkü derdini her şekilde anlatabiliyorsun. Ama şehirde hem o özendirilme sonucunda hem insanların bilinçsizliği açıkçası... Çünkü insanlar bilinçli oldu mu, kendi kültüründe yaşam, kendi dilinde yaşam, kendi dilinde kendini ifade etmek her zaman önceliktir. Ve güzel bir duygudur. Bunu ama bu öyle bir noktaya getirdi ki insanlar, kendi dillerinde kendilerini ifade edemez duruma getirildi. Kendi dilinde kendi savunmasını yapamaz duruma geldi. Bugün bundan dolayı insanlar kendi çocuklarına ilk başta Türkçe öğretiyor ve çocukları hiç Kürtçe öğrenmeden büyüyüp bir kültürü neredeyse yok etme noktasına getiriyor. Ben bundan dolayı hani ben çok şanlıyım, annem babam yanımda, çocuğum ilk etapta ister istemez Kürtçe öğreniyor ve şimdi Kürtçe konuşuyor. Şöyle bir şeyde var, hepimizin hayatını etkileyen teknoloji var. İnternet olsun, televizyon olsun, telefon olsun, dışarıdaki okul veya arkadaşları olsun bu gibi ortamlarda çocuklar zaten Türkçe konuşuyor. Artık bir nesil böyle yetişiyor, gerçek bu.” (Erkek, 26 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Göç öncesi yaşantıda yaşamın her alanında kullanılan dilin Kürtçe olduğu belirtilmiştir. Zorunlu göçle beraber geldikleri kent ortamında iş nedeniyle girdikleri ortamlarda konuşulan dilin Türkçe olması nedeniyle Türkçe öğrenilmiş ve aile dışındaki ortamlarda kullanılmaya başlamışlardır. Ailelerin Türkçe bilmemesi kent ortamında bir dezavantaj sağlamaktadır. Zorunlu göç öncesinde tamamen Kürtçe olan iletişim dili, kent ortamında, iş, okul, televizyon, kitle iletişim araçları aracılığıyla dönüşüme uğramıştır.

İkinci kuşak kadınlar zorunlu göç döneminde çocuk yaşlarda olduklarından kentsel sürece dil açısından daha erken uyum sağlamaktadırlar. Göçün yaşandığı ilk yıllarda Türkçe bilmedikleri, giyim kuşamları ve yaşam koşulları nedeniyle fark edilen yoksullukları okulda ki arkadaşları tarafından dışlanmalarına neden olmuştur. Dil ile ilgili yaşadıkları zorluklar nedeniyle kendi çocuklarıyla Kürtçe konuşmalar da, kendilerinin yaşadıkları zorluklara maruz kalmamaları için Türkçe dilini ve okul eğitimlerini önemsedikleri görülmektedir. Birinci kuşakta ise durum neredeyse tam tersi olmaktadır. Kent ortamına uyum sağlamak bir yana, geçmiş kültürel değerleri korumaları ve uzun yıllar geçmesine rağmen Türkçe öğrenmemekte ısrarcı olmaları geçmişe tutunmanın ve değişimi kabul etmemenin ifadesi olmaktadır.

3.1.5.1.3. Kentsel Yaşam Deneyiminde Kılık-Kıyafetlerde Yaşanan Değişimler

Geleneksel kırsal yaşamda kültürel diğer tüm öğeler gibi kılık-kıyafette de farklılık göstermektedir. Kürtler'in geleneksel kıyafetleri yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Kılık-kıyafetlerin simgesel anlamları vardır ve genellikle kişinin sosyal statüsü ve konumu ile ilgili bilgi vermektedir. Ve Kürt geleneksel kıyafetleri sadece özel günlerde değil, gündelik yaşamda da kullanılmaktadır.

“Ben her yerde (üzerindeki elbiseyi göstererek) bu elbiselerimle çıkıyorum. Çarşıya da bunlarla çıkıyorum. Nereye gidersem de hep kendi elbiselerimi giyiniyorum. Ben değiştirmiyorum, hep budur. Kızlarım şehirdeki elbiseleri giyiniyorlar. Eğer düğün varsa bizim Kürt elbiselerimizi düğünlerde giyiniyorlar. Düğünler yoksa (etek, gömlek giyen kızını göstererek) böyle giyiniyorlar. Burada okula gidiyorlar o yüzden Kürt elbiseleri giyinmiyorlar. Giyseler de okullar kabul etmiyor. Kürdi elbiseleri giymiyorlar, okulların elbiseleri başkadır.” (Kadın, 68 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Hani büyüklerimiz giyiyor, dıştaki insanlar daha gülüyor, güldükleri zaman bu sefer rencide olmuş gibi hissediyorum kendimi o yüzden yerli kıyafeti bırakıp, etek falan giymeye başladılar. Ee, biz de çevre nasıl giyiniyorsa öyle giyindik. Ama düğünlerde sadece yöresel kıyafetleri giyebiliyoruz.” (Kadın, 38 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Buraya ilk geldiğimizde iki üç yıl kendi kıyafetlerimizi kullandık. Hani annelerimiz elbiselerimiz yırtılmışsa alıp bize yeni diktiriyorlardı. Kendi kıyafetlerini bizim için diktiriyorlardı. O zaman diyorlardı, bunlar köylüdür, bunlar cahildir. Bunların kıyafetine bak, tipine bak diye söylerlerdi bize. Bize zaten kıyafet getirildiği zaman, kıyafetler, etekleri, gömlekleri gördüğümüz zaman nasıl giyeceğimizi bile bilmiyorduk. Orada insanlara baktık, gelenlere baktığımız zaman ona göre bizde giyinmeye başladık. Anne babamız giydirdiler. Artık o kıyafetler düğünler için alıp giydik. Biraz hor görüldüğümüz için elbiselerimizi

değiştirdik, biraz da ortama uyum sağlayabilmek için. Çoğu zaman annelerimizin üzerindeyken böyle tiksiner bakıyorlardı. Şu kıyafete bak, bu ne biçim kıyafet, rengârenk ya da iki rengi birleştirip yapmışlar gibisinden artık yavaş yavaş annelerimiz değil ama hem ablalarımız hem biz kıyafet değiştirdik. Ondan sonra hani ortam biraz değişti, şimdi o kıyafetleri düğünler için özel alıp diktirip giyiyoruz. Yani şu an bazılarının odak hani ilgi alanına giriyoruz. Hani o kadar ilgi duyuyorlar ki gelip bizden istiyorlar düğünlerde giyebilmek için. O zaman hor görülüyorduk, şimdi gelip bizden isteniliyor.” (Kadın, 27 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Köyde şal u şapık ya da tırgal dediğimiz yöresel kıyafetimiz vardır. Hem rahat hem geniş hem de çalışma, oturup kalkma bakımından geniş ferah rahat olduğu için bunları giyiyorduk, herkes onları giyiyordu. Kente geldiğimizde giydiğimiz elbiselerden dolayı bize farklı bir gözle bakıyorlardı, bizi yadırgıyorlardı. Onun için zamanla bunlar değişime uğradı. Şehre, ortamına ayak uydurmak için bunlarda değişmiş oldu. Anne babam bizim yaşlılarımız hala aynı kıyafetlerini giymeye devam ediyor. Şimdiki gençler bunların unutmmuş, giymiyor. Düğünlerimizde hala o elbiselerimizi giyiniyoruz. Hem kadınlar hem erkekler düğünlerde giyiniyoruz.” (Erkek, 43 Yaş, Hacıbekir Mah.)

İnsan uyum sağlıyor mecburi. Şimdi sen bir yerde yaşadığın zaman bütün toplum bir sen başka bir şey olamazsın, topluma uymak zorundasın. Kadınlar şimdi düğünlerde kiras fistan giyiyorlar, normalde etek, gömlek giyiyorlar, bizde pantolon giymiyorlar. Erkeklerinde şalvar giyecek hali yok. Bir tek düğünlerde, nevrozlarda giyiyoruz. Tabi ki şehir olduğu için toplumun içine çıkıyorsun insan ne bileyim... (Erkek, 34 Yaş, Hacıbekir Mah.)

Zorunlu göç öncesi gündelik yaşamlarında, kadınlar “kiras fistan”, erkekler ise “şal u şapık” adındaki geleneksel kıyafetleri giydiklerini belirtmişlerdir. Kırsal yaşamın doğasına uyumlu ve rahat çalışabilme kolaylığı sağladığı için bu kıyafetler tercih edilmektedir. Kürt ailelerin kentsel yaşam deneyimlerinde, giydikleri kılık-kıyafet nedeniyle karşılaştıkları ötekileştiren, dışlayan yaklaşımlar karşısında -ilk kuşak kadınlarda değilse bile- kılık kıyafetle ilgili zorunlu bir değişime gidilmiştir. Genellikle erkekler iş nedeniyle kentle daha fazla temas kurduklarından kentin giyim-kuşam biçimine daha hızlı uyum sağlamışlardır

Zorunlu göçle birlikte üretim sürecinden uzaklaşan ve eve kapanan kadınlar, kılık kıyafetlerini değiştirme ihtiyacı hissetmediği gibi, ötekileştirilmenin bir aracı olarak gösterilen kıyafetlerini kültürel bir simgeye dönüştürmüş ve bu anlamda değişime direnmiştir. Görüşme yapılan birinci kuşak kadınların tamamı geleneksel kıyafetlerini gündelik yaşamda da, özel günlerde giymeyi sürdürmektedir. Dönemin çocukları bugünün ikinci kuşağı, kılık-kıyafet açısından kente erken uyum sağlamışlarsa da, kılık-kıyafet nedeniyle anne-babalarının yadırgandığı, hor görüldüğüne dair tanıklıkları unutmadıklarını belirtmişlerdir. Geldikleri ilk yılları takiben okul eğitimine başlayan çocuklar (kente geldiklerinde genel olarak ortalama

10 yaş üstü olan çocuklar maddi olanaksızlıklar nedeniyle okula gidememişlerdir.), okullardaki kıyafet zorunluluğu nedeniyle erken yaşlarda geleneksel kıyafetleri terk etmişlerdir.

Geleneksel kıyafetlerin ikinci kuşak tarafından tercih edilmemesi hem kullanımda bir pratikliğe sahip olmaması hem de mevcut toplumsal yapıyla uyum sağlamamasındandır. Ancak geleneksel kıyafetler, tercihen özel günlerde (düğün, nevroz gibi) giyilen ve zamanla kültürel bir simgeye dönüştürülerek kullanılmaya başlamıştır. Hatta geleneksel kıyafetlerin düğün vb. günlerde yaygın olarak kullanımı bir zamanlar hor görülen kıyafetlerin “moda” olmasıyla farklı toplumsal kesimler tarafından da talep görmesi şeklinde dönüşmüştür.

3.1.5.1.4. Kürtler’de Düğün

Geleneksel Kürt düğünleri, diğer kültürel unsurlar gibi bulunduğu yöreye özgü niteliklerle şekillenmektedir. Düğünlerin kuruluşu, gelinin baba evinden ayrılmasıyla birlikte gerçekleşen mekânsal hareketlilik ve toplumsal dayanışmada gösterilen katılım gibi pratikler ortak özellikler taşımaktaysa da, başlık parası vb. pratikler farklılık göstermektedir. Düğün erkek evinde kurulur ve tüm akrabalar düğünün maddi yükünü beraber üstlenir. Düğünler çoğu zaman köy meydanlarında kurulmakta ve düğün stranlar (türküler) söylenerek kutlanmaktadır. Düğünlerde kimi yerlerde kadınlı-erkekli birlikte halaylara durulabilirken kimi bölgelerde kadınlar ve erkekler için iki ayrı yerde kurulmaktadır. Kızlar ve erkekler akrabalarıyla evlendirilir. Ancak evlilik akrabalar arasında gerçekleşse de bazı bölgelerde berdel usulü gerçekleşmektedir. Berdel usulü gerçekleşen evliliklerde başlık parası söz konusu değildir zaten iki aile arasında kızlar takas edilmektedir. Diğer akrabalar arası evliliklerde başlık parası alınmaktadır ve bu para kız isteme sürecinde-anlaşma sağlanmışsa- babaya verilir, çocuklar nişanlandırılır ve son aşama olarak düğünle sonuçlandırılmaktadır.

“Burada ve köyde aynı değil, farklıdır. Biz köyde kendimiz “klam”larımızı söyledik. Düğün hazırlıklarını da köydekiler beraber yapardı. Tüm misafirlere yemekler verirdi. Biz kızlarımızı berdel yapardık, akrabalarımızla. Ben kızımı onlara verirdim onlarda kızlarını oğluma... Onun dışında altın maltın, başlık yoktu. Orada herkes kendi gücüne göre davranırdı. Kimse zorunlu değildi bir şey takmaya, herkes gönlünden ne koparsa gücü ne kadarına yeterse onu takardı. Orada da 2 gün düğündü, 3. Gün, gelin baba

evinden düğün evine getirilerek sonlanırdı. Bizim düğünlerimizde gelinler gelinlik de giyilmezdi. Benim düğünümü yaptıklarında böyle bir elbise giydirdiler, ata bile bindirmediler evlerim yakındı diye yürüyerek gittim. Başıma bir örtü attılar gelin olduğum belli olsun diye, bu kadar. Düğünlerimizde kadınlar ayrı ayrı yerlerde kalırdı. Orada kimse para da atmazdı. Şimdi burada düğün yapıyorlar, akrabalarını çağırıyorlar. Yemek yendikten sonra herkes zarflarını damada verir. Bizde yoktu böyle şeyler, köyde yoktu. Biz burada da kadınlar ve erkeklerin yerini ayrı ayrı yapıyoruz, âdetimizi devam ettiriyoruz burada da.” (Kadın, 68 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Eskiden düğünlerde gelini almaya giderken atlarla gidilirdi. Gelinlerde ata bindirilirdi. Üç gün sürerdi, gelinin damat evine gelmesiyle biterdi. Başlık parası burada da hala devam ediyor. Orada düğünler köy meydanında olurdu. Fareşin’de tüm Gevdanlar düğüne katılırdı. Kadınlar ve erkekler beraber katılırdı düğüne, halaylara... Burada da aynı gelenekler devam ediyor. Burada da tüm aşiret düğünlere katılıyor, aileler birbirilerine yardım ediyor. Eski zamanlarda kızlarımızı yabancılara vermiyorduk, yabancı kızları da almıyorduk ama şimdi çocukların gönüllerine göre davranılıyor. Onların gönülleri olmadan olmuyor. Hatta şimdi haşa haşa mirtip’ta olsa çocukların rızasıysa evlendiriyoruz. Çocukların gönlünü kırmıyoruz.” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Kızın ailesi başlık istiyor bizde. Kız için istenen başlık kızın çeyizi için kullanılıyor. Şimdi kimse kızın başlık parasına karışmıyor, kızın çeyizine kullanılıyor. Eskiden kızın başlık parasını kızın babası yerdı şimdi yemiyorlar. Eskiden düğünlerimizde saz grupları yoktu, şimdi onlar var. Eskiden şarkılarımızı kendimiz söylerdik. Eskiden gelinlik yoktu. Kıras fistan giydirdiler geline, gelinin kafasına kofî takılırdı, gelin ata bindirilerek getirilirdi damadın evine. Abim evlendiğinde yengeme gelinlik giydirdiler, ben berdeliydim, ama bana kıras fistan giydirdiler.” (Kadın, 37 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Eskiden ne diyorlar berdel oluyordu. Mesela benim hanımında berdelidir. Kardeşimi onun abisine verdiler, onu da bana, daha inan ki on yaşındaydı bana verdiler. Dört, beş yıl bekledik sonra düğün yaptık. Başlık para bizde hiç yoktu. Bizim köyde de şimdi de yoktur. Berdeli vardır, başlık yoktur. Şimdi berdel bittiler, berdel diye bir şey kalmadı. Mesela birkaç tane kız vardır babalarından istemişler öyle son mevsimlerde (yaylaklardan köylere indikleri zaman) millet hazırlığını yapıyordu, düğün yapılıyordu. Her zaman düğün yapılmıyordu son aylarda (sonbaharın sonunda). Kıştan önce işlerini bitirirler, üç beş gelin babalarının evinde beklerlerdi (nişanlı gençleri evlendirmek için yaylalardan dönmeyi beklerler). Her üç- beş gelin için aynı anda düğün yapılırdı. Mesele üç gün boyunca düğün yapılırdı. Üç gün üç gece... Akşamları çevre mahallelerden düğüne gelirlerdi. Her aile bir koyun kesip yemek hazırlardı, misafirler ağırlanırdı, sabaha kadar eğleniyorlardı. Hema şimdi bu da bitmiş. Buranın neşesi artık daha kalmadı. Bizde kadınlar ve erkekler ayrı eğlenirler, şimdi de ayrıdır. Köylerde en son biz köyden gelmeden iki üç yıl evvel öyle altın âdeti yavaş yavaş grldi. Ondan önce hiç böyle şeyler yoktu. Sadece kıras fistan alıyorlardı geline böyle çok güzel, biraz pahalı bir kıras fistan alıyorlardı. Gelinlik yoktu zaten. Kıras fistan’dır öyle geline bir desmal bağlıydılar ele bilsinler bu gelindir. Çok güzeldi, çok güzel bir elbiseydi. Bana göre bu gelinden [gelinlikten]çok çok iyidir. Burada bütün yük bizim (düğün evinin) üzerimizdedir tabi, bizim akrabalarda para atıyorlar. Masa bırakıyorlar yakınları para bırakıyor. Köyde para atmak falan yoktur. Sade damadın ailesi bir yemeği yapıyordu, ikinci yemeği akrabalar veriyordu.” (Erkek, 48 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Gider kızı isterlerdi, uygun görülmüşse başlık parasını öderlerdi. Sonra nişanlandırılırlardı. Ben düğünümü yapınca bizden 750 kuruş başlık parası aldılar, bir de hestir (katır) bize getirin dediler. Kayınbabam ve damadı geldi, beni 11 ay çalıştırdılar aylık -bir milyar gibi düşün- verdiler. Babam dedi ki kazandığın parayla kendine bir katır al, bizim alacak gücümüz yok. O çalıştığım ayların sadece 3 ayını verdiler (ücretini) gerisini vermediler, katırı da. Sonbaharda beni evlendirdiler, koyunları kestiler, pişirdiler. O zamanlar davul-zurna da yoktu, kadınlar, erkekler stranlar (şarkılar) söylediler, üç gün düğün yaptılar. Tüm köylüler böyle zamanlarda birbirine yardım ediyordu. Bizde kadınlar ve erkekler birlikte halaya durulardı. Valla şimdi eskisi gibi değil. Şimdi ya saz getiriyorlar ya da davul zurna getiriyorlar. Düğünlerde yine yardım ediyor insanlar ama eskisi gibi değil.” (Erkek, 75 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Kürt ailelerin zorunlu kent deneyimlerinde düğün pratikleri süreç içerisinde değişime uğramıştır. Kentsel yaşamda özellikle çocukların okullaşmasıyla birlikte farklı çevrelerle kurdukları ilişkiler evlilik tercihlerinde de etkili olmuş ailelerin tercihi olmasa bile çocukların evlilik kararlarına ciddi bir karşı koyuş gerçekleşmemiştir. Berdel usulü evlilikler yine okullaşma ve kentsel dokudan etkilenme nedeniyle büyük oranda azalma göstermiştir. Akrabaların geçmişte sunmuş oldukları yardımlaşma geleneği kentsel koşullara göre yeniden üretilmiştir. Geçmişte düğün sahibinin yükünü hafifletmesi için her ailenin koyun bağışlaması kentte altın ya da para takmak şeklinde değişmiştir. Yine geçmişte kıza karşılık istenen başlık parası geleneği devam etse de, kullanılma biçiminde değişiklik yaşanmış başlık kızın babasına değil, kızın çeyizine kullanılmak üzere istenmektedir. Geçmişte düğünler köy meydanında kurulmakta, kentlerde ise mahallede bulunan boş arazilerde yapılmaya devam etmektedir. Yine kentsel bir pratik olarak geleneysel elbiseler değil, gelinlik giydirilmeye başlanmıştır. Kent yaşamında da, gelinin eşinin ailesine yerleşmesiyle son bulan düğünler kentte de devam etmektedir. Kürt ailelerin düğün geleneklerinin bir bütün kente uyumlu şekilde gerçekleştiğini iddia etmek mümkün değilse de kültürel gelenekler kent koşullarına göre yeniden düzenlendiğini belirtmek mümkündür.

3.1.5.1.5. Kürtler’de Taziye Süreçleri

Kürt geleneklerinde toplumsal dayanışma ve yardımlaşma en fazla taziye süreçlerinde kendini göstermektedir. Taziye ritüelleri pratikte kişinin sosyo-ekonomik özelliklerine, sosyal statüsüne ve cinsiyetine göre farklılık göstermese de, akrabaların maddi-manevi desteğin sunulması ve ailenin acısının paylaşılması arasında bir farklılık görülmemektedir. Taziye sahipleri ölünün arkasından üç gün

taziye kurmakta, yedinci gün, kırkinci gün ve yıldönümünde de yemekler verilerek anılmakta ve ölümün yıldönümüne kadar aile, yas sürecinde olduğundan eğlence düzenlenmemektedir (Nikitin, 2002: 207; İzady, 2013: 424).

“Taziyelerimizde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı evlerde olurdu. Şimdi ki gibi... Yakın akrabalar her öğün yemek hazırlardı taziye evine. Kadın evine ve erkek evine ayrı ayrı yapılırdı. Kadınlara kadınlar, erkek tarafına da erkekler hizmet ederdi. Burada da aynı devam ediyor. Önceden elektrik (televizyon) yoktu zaten o yüzden burada ki gibi değildi. Karalar giyinmek de yoktu bizde. Ne varsa üzerimizde onunla gidiyorduk. Erkekler saç-sakal kesmezdi burada da aynı öyle. Orada biri öldü mü yakınları uzun süre düğün veya şenlik yapmazdı. Burada daha kısa sürüyor. Ama burada da taziyenin tüm masrafları da akrabalar arsında bölüşülüyor.” (Kadın, 50 Yaş, Hacıbekir)

“Köyde de buradaki taziyeler de aynıdır. Taziyelerimizde bir değişme olmadı. Bir ölü olduğunda herkes üzülmüş yas tutardı. Şimdi de mahallede bir taziye olsa bir ölüm olsa bu mahallede üç gün boyunca gidiyoruz taziyelerine. Eskiden köylerde taziye sahibinin, taziyesi 1-2 yıl kadar uzun sürerdi. Yas hali uzundu. Düğünler yapılmazdı uzun süre, herkes taziye sahibine saygı duyardı. Burada da taziye evlerinde Kuran okunur. Üç günün sonunda herkes evine gider. Ölünün hayrına yemek dağıtılırdı. Şimdi burada birçok şey değişmiş ama akrabalar yine yardımcı oluyor taziyelerde birbirilerine.” (Kadın, 58 Yaş, Hacıbekir)

“Eskiden biri öldüğünde kimse traş olmazdı, televizyonlar açılmazdı. Şimdi aynı günde traş oluyorlar... İki gün önce benim bir yakın akrabam öldü, 25 yaşında, gittim millet taziye değil. Eskiden taziyeler daha uzun sürerdi, şimdi üç gündür. Üç günlüğünü veriyorlar, ekmeğini dağıtırlar tamam taziye bitti. Eskiden öyle değildi. Mevlidini yaparlardı, ıskatını verirlerdi, taziye sahipleri yalnız bırakılmazdı, evin temizliğini akrabalar yapardı. Kadınlar beyaz tül bent takarlardı. Şimdi hiçbir şey kalmadı. Köyde herkes akrabaydı zaten, mesela buralarda herkes yabancı, mesele bir mahallede taziye varsa diğer mahallede düğün var.” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir)

“Biri hakkın rahmetine erdiğinde, biz hep beraber taziye evine giderdik, taziye bitinceye kadar da aileyi yalnız bırakmazdık. Herkes taziye yemeklerine destek olurdu. Yemek sadece ilk gün verilirdi. Üç gün boyunca ailenin kederini azaltmak için yalnız bırakılmazdı. Toparlanıncaya kadar insanlar destek sunardı. Toparlanmaları için cesaret verilirdi, nasihatlerde bulunulurdu. Sonra dağılırlardı. Genelde bir yıla kadar düğün vb. şeyler yapılmazdı. Şimdi şehirde öyle değil. Şimdi şehirde taziye kaldırıldıktan sonra düğünler yapılabiliyor. Şimdi şehirdeki taziyelerde, üç gün taziye kuruluyor. Öğlen yemeği dağıtılıyor –eskiden üç öğün verilirdi-, üç gün boyunca bu böyle devam ediyor. Taziye kaldırıldıktan sonra, akrabalar bir araya geliyor, masrafları yazıyorlar, her akrabaya düşen para toplanıyor taziye sahibine veriliyor.” (Erkek, 75 Yaş, Bostaniçi)

“Taziyede de değişimler oldu, evet. Köyde bir akraba öldüğünde herkes mesela çevrelerinde gelip çay içip gidiyordular. Kalanlar, akrabalar yemek yapıyorlardı, ölünün sahibi bi şey yapmıyorlardı. Hatta adam öldüğü zaman iki üç gün hocalar, mezarın üstüne bir çadır koyuyorlar, Kur-an okuyorlar. Mesela taa cumaya kadar. Yani Salıya da ölse taa cumaya kadar, dört gün dört gece, eyle orda okuyorlardı. Cuma günü ölse salıya kadar okunur. Hutbeye

yetiştiriyorlar. O hocalara da biz para veriyorduk ha. Mesele on hoca, sekiz hoca, altı hoca... Altı tane xıtım (Kur-an hatmediliyor) okuyorlar. Burada o da bitmiştir. Taziye olduğunda burada taziyeye geliyor millet. Yemek de fabrikadan istiyoruz işte. Öyle diyelim 100 hane 200 hane olarak para topluyorlar. Adam başı ne kadar düşse eyle parayı veriyorlar. Bizim 150 ailedir. Akrabalar ne düşünüorsa o parayı veriyorlar eyle topluyorlar. Eskiden de üç gündü, şimdi de üç gün. Eskiden biri öldüğünde, eyle bir yıl düğün yapma falan yoktu. Onlar yas tutuyordu. Ama şimdi ne kadar genç de olsa (ölen kişi) bir ay sürmez hemen düğünlere başlıyorlar. Hımm burada öyle... E birazda insan çoğalmış ya burada. Ölümde fazla olmuş, hee. Eskiden sanki sadece yaşlılar ölüyordu. Bir ara bir genç ölmüşler, iki yıl onun yasını tutuyordular. Ama burada öyle değil. Burada da taziyelerde biri ölse herkes komple mezarlığa gidiyor, komple haa. Sonra erkekler için taziye evi var burada kadınlar da ölü evinde toplanıyor. Kadınlar için de taziye evi düşünüyorlar, inşallah yapacaklar.” (Erkek, 45 Yaş, Bostaniçi)

Kırsal yaşamda taziye ritüelleri üç gün sürmekteyse de yas hali ölünün yıldönümüne kadar devam etmektedir. Taziye süreci boyunca erkekler saç ve sakallarını kesmemektedirler. Taziye süreci boyunca akrabalar tarafından, gelen misafirlerin yemekleri karşılanmakta ve ev sahibine iş yaptırılmamaktadır. Kadın ve erkekler için farklı taziye kabul yerleri bulunmaktadır. Taziye sahiplerinin ölünün ardından dağıttıkları yemekler, hatmedilen Kuranlar ve sonrasında düzenli olarak geliştirilen mezarlık ziyaretleri dinsel bir temele dayanmaktadır.

Kentsel yaşam pratiğinde taziye süreçlerinde çok ciddi bir değişikliğin yaşandığını iddia etmek zordur. Televizyon izlememek, siyah giyinmek gibi değişimlerin kentsel yaşam olanaklarıyla ilgisi olsa da aslında kırsal yaşamın olanaksızlığıyla açıklamak daha gerçekçi olmaktadır. Köyde akrabalarıyla birlikte yaşadıkları için herkes taziyeden haberdar olmakta ve taziyeyi takiben bir yıl kadar kimse düğün yapmamaktadır. Kent ortamlarında da taziye süreçlerinde tüm akrabalar bir arada olabilmekte ancak taziye daha kısa sürmektedir. Bunun en önemli nedeni tüm akrabaların mekânsal bakımdan köy yerleşkesindeki gibi iç içe olmaması diğer önemli bir nedeni ise kentsel yaşamın ağır koşulları nedeniyle yaşanan zaman sıkıntısı olmaktadır. Taziye süreçlerinde akrabaların verdiği destek kırsal yaşam koşullarında aynı yardım şeklinde gelişmekteyken kent ortamında nakdi yardıma dönüşmüş taziye bitiminde taziye boyunca gerçekleştirilen tüm masraflar akrabalar arasında bölüştürülerek karşılanmaktadır. Kentsel yaşamda da kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı taziye yerleri kurma geleneği devam etmektedir. Ancak taziye sahibinin evinde gerçekleşen taziye ziyaretleri son zamanlarda mahallelerde açılan taziye evlerinde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu yeni düzenlemede kadınlar taziye

kabullerini taziye evinde, erkekler ise mahalle içinde bulunan taziye evlerinde kabul etmektedirler. Parin (2016: 203, 210), toplumsal yaşamda kök salmış ve toplumsal hafızada kutsallık derecesinde yer edinmiş ölüm-yas törenlerinde görülen mekânsal dönüşümün, taziye evlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte geliştiğini, sadece taziyenin yeri, biçimi, süresi değil aynı zamanda özgün yönlerinin de değiştiğini belirtmektedir.

3.1.5.1.6. Akrabalık İlişkileri

Kürt aileler köy ortamında akrabalarıyla bir arada yaşamaktadırlar. Evliliklerin akrabalar arasında gerçekleşmesi ve ailelerin geniş aile formunda örgütlenmeleri akrabalık ilişkilerinin daha fazla gelişmesini ve toplumsal dayanışmanın daha fazla güçlenmesini sağlamaktadır. Akrabalık bağlarının güçlü olmasında ki bir diğer önemli etken de, sosyo-politik, idari-ekonomik ilişkiler aşiret etrafında toplanıyor olmasındandır.

“Eskiden eltiler birbirine çok iyiydi. Gece gündüz beraberlerdi. Yedikleri içtikleri ayrı değildi. Birlikte çalışır birlikte yerlerdi. Herkes birbirinin çocuğuna kendi çocuğu gibi bakardı. Şimdi herkes ayrı ayrı evlerde oturuyordu. Televizyon var kimse televizyonun önünden kalkmıyor. Eskiden televizyon yoktu, böyle şeyler yoktu. Erkek sürekli dışarıdadır. Kadınların en rahat gittiği yer de akrabalar. Eskisi gibi çok sıkı gidip gelemiyoruz çünkü artık herkesin kendi evi var. Herkesin derdi çok. Ama akrabalarımızla sorunlarımız yok çok şükür.” (Kadın, 63 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Çok değişti, çok değişti. Burası ve köy arasında dağlar kadar fark var. Orada akrabalarla aile gibiydik. İnsan çocuklarını birbirine bırakabiliyordu. Herkes birbirine güveniyordu. Burada yakın akrabalarınla bile uzaksın, çocuğunu bırakamıyorsun kimseye. Köy daha rahattı, çocuklarınızı teslim edebiliyordunuz akrabalarınıza. Üç-beş gün görmesen de bilirdin emin ellerdedir çocuğun. Evlerimizin birbirinden farkı yoktu. Burada güven kalmamış. Burada dertler fazladır, sorun sıkıntılar fazladır. Ama insanlıkta da biraz eksilme var. Şehirde herkes kendinin geçim derdinde. Akrabalarımız aynı insanlar ama oradaki gibi değiliz artık. Köylerde hayvan besliyorduk, biri dara düşse biri koyun verirdi biri ineğini verirdi, geçimini sağlayabilirdi diye. Burada öyle şeyler yok artık.” (Kadın, 36 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Mesela biz köyde hepimiz akşamları amcamın çocukları, akrabalar hepsi bir eve toplanıyorduk kendine sohbet ediyorduk, çay içiyorduk. Mesela bir şey varsa beraber yiyordular. Ama şehirde öyle değil. Herkes evinde kalıyor akşamları mesela benim kaynımın evi buradadır benimki buradadır. Mesela ayda bir gidip-geliyoruz ama köyde öyle değil. Valla öyle şehirde herkes kendiyle uğraşiyor. Köyde kapılarımızı kilitlemiyorduk, güveniyorduk. Ama köyde öyle bir sıkıntı yoktu. Herkes herkesi tanır, akraba. Kimse anahtar bile kullanmazdı kapılarına. Burada erkekler birçoğu inşaata gidip öyle akşam geliyor, yoruluyor hemen uyuyor.”

Kadınlarda valla öyle şey oluyor. Mesela televizyon yoktu eskiden. Elektrik yoktu herkes akşamları filime dalıyor, bazıları diziye dalıyor onun için mesela. Sen nereye gidersen hepsi evlenme programını izliyor. Kendilerini unutuyorlar. Öyle mesela onun için değişti şehirde ama köyde öyle değil. Köyde televizyon yoktu diyorlardı akşam ne yapacağız? Hepimiz bir eve toplanalım kendimize sohbet edelim.” (Kadın, 38 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Burada daha güzel... Eskiden akrabalar ve yabancılar onlar bir devlet, insan bir devlet gibiydi. Kimse kimseye fikri bir olmazdı. İnsanlar birbirinden haz etmezdi. Mesela aşiretlerine dayananlar kendilerini diğerlerinden güçlü görürdü. Kızım bak doğruyu konuşalım. Aşireti güçlü olan biri, diğerine hakaret ederdi. Şimdi böyle değil. Şimdi çok fark var Allah için. Mesela biz dünyayı bu kadar gezmemiştik, biri bir yerden gelse hemen diyorduk, bu nereden gelmiş onu devlet mi göndermiş derdik. Şimdi öyle değil, sen de benim evime gelsen bu evin bir evladı gibi hiç bir fark yoktur. Şimdi o yüzden çok daha iyi. Şimdi herkes eşittir. Biz şimdi bütün akrabalarımızla aynı mahallede değiliz, her birimiz dağılmışız farklı mahallere. Ama yine, bir taziye olursa ya bir hastalık, düğün olursa yine hepimiz bir araya geliyoruz. Ama yine de eskisi gibi değil.” (Erkek, 75 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Hepsi akrabadır zaten, göç öncesinden millet daha fazla birbirine bağlıdırlar. Çünkü birbirimize muhtaçtırlar, biri mesela bir tarlasını ekiyorlardı, yarı yarısına... Köyde çok bağlıydılar birbirilerine. Birbirimize muhtaçtık ya onun için. Bir de orda şey, toplum çok güzeldi mesela. Bayramlarda üç dört gün bayram yapıyorduk biz. Mesela o mahalleden bu mahalleye komple beraber herkes hazırlığını yapıyordu, bir araya geliyordu. Çok güzel eğlenceler vardı o zaman. Şimdi hepsi bitmişler ha. Hala ilişkilerimiz vardır ama ister istemez burada bitiyorlar eski şey kalmadı ha. Herkes sabah gidip işine, geldiğinde bir poşet elinde var. Hiç kimse kimseye muhtaç değildir. Nedeni çoğu odur ha. Kimse kimseye minneti yoktur. Nedeni odur, en fazla odur. Ama biz 300 hane bugün –şu anda 600 hane olduk aynı yerde, aynı beraberiz. Orda akşamları bir evde toplanıyorduk. O burada olmuyor, mesele herkes kendi işinde gücünde, sabah gidip de akşam geliyor. Hama şimdi sabah işe gidip akşam eve geliyoruz evden çıkmak istemiyoruz. Uzanyoruz televizyon seyrediyoruz, saat on, on ikiye kadar, sonra yatıyoruz sabah kalkıp tekrar işe gidiyoruz. Burada akraba ilişkilerimiz çok daha zayıfladı. Hem de çok. (Erkek, 48 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Zorunlu göç sürecinde aileler tüm akrabalarıyla birlikte ilk yıllarda birlikte hareket etmiş ve mekânsal olarak bir birilerine yakın yerlere yerleşmişlerdir. (Görüşmelerin yapıldığı Bostaniçi'ne bağlı Yalımerez mahallesinde, günümüz itibariyle de tüm akrabalar aynı mahallede yaşamakta ve evlilik yoluyla ailelerine dâhil olan gelinler hariç mahallede “yabancı” aileler bulunmamaktadır.) Diğer mahalleler açısından da akrabalarla yakın yerlerde yaşadıkları belirtilebilse de Bostaniçi örneğinde olduğu gibi homojen bir bileşenden bahsetmek mümkün olmamaktadır. Hacıbekir, Bostaniçi, Beyüzümü mahalleleri, zorunlu göç sonrasındaki yıllarda, farklı nedenlerle ilçelerden ya da il dışından göç eden ailelerin yerleşmesiyle büyüyüp mahallelere dönüşmüşlerdir. Süreç içerisinde ekonomik

olarak görece daha iyi durumda olan aileler şehir içinde farklı mahallelere taşınmışlardır. Göçle yerleşen aileler yine akrabalarına yakın mesafede olsalar da kentsel yaşamın ağır koşulları nedeniyle kırsal yaşamdaki görüşme sıklığını gerçekleştirememektedirler. Kırsal geleneksel yapıda geniş ailede birlikte yaşayan akrabalar kentsel yaşamda bir arada yaşamayı tercih etmemekte ve herkes kendi evinin sınırlarına çekilmektedir. Özellikle televizyon karşısında zaman geçiren kadınlar akrabalık ilişkileri geliştirmede geçmişe oranla daha mesafeli davranmaktadır. Erkeklerde ise durum, zorlu iş koşulları nedeniyle zamanlarının önemli bir bölümünü dışarıda geçirmeleri dolayısıyla eve geldikten sonra da dinlenmeyi tercih etmektedirler.

Katılımcılar, akrabalar arası dayanıma geleneği kent yaşamında da devam etmekte ancak eski sürekliliğini yitirip sadece özel (taziye, düğün, hastalık gibi) günlerle sınırlandırılmaktadır. Çekirdek aile eğiliminde ve akrabalık ilişkilerinde görülen zayıflamaya rağmen geleneksel ilişkilerin kent yaşamında tamamen dönüşmediği açıktır.

3.1.5.1.7. Sosyo-Dinsel Pratikler

Kırsal yaşam pratiğinde ailelerin, dinsel ibadetlerle ilgili bilgiye ulaşma imkânları sınırlı olmaktadır. Bu nedenle, çocukların dinsel eğitimlerini anne baba ya da ailenin büyükleri üstlenmektedir (Beşikçi, 2014a: 201). Kürt nüfusu üzerinde önemli bir etkiye sahip olan din, toplumsal düzenlemelerde de başvurulan önemli bir kaynak olmaktadır. Kürtler’de, dini temsil eden kişiler –bu genellikle şeyhtir- önemli bir konuma sahiptirler. Şeyhler kırsal alanlarda, dini öğreten hocalar olarak kendilerini kabul ettirmişlerdir ve aşiretlerin ruhani lideri durumundadırlar (Millingen, 1998: 133; Bruinessen, 2015:113).

“Eskiden insanlar dine daha ciddi yaklaşıyorlardı. O zamanki imamlar buradakilerden daha iyiydi. O zamanların ve şimdinin imamları bir değil. Burada imamlar sürekli başka şeyler söylüyorlar. İnsan şaşırıyor. O zamankiler resmi değildi. Size doğruyu söyleyeyim, eski imamlar resmi değildi ama âlimdiler. İki dakika onlarla konuştuğum zaman rahmetlerine doymazdınız. Burada da Kuran kursları var ama ne bileyim bazen kötü şeyler oluyor aralarında (radikal dini örgütlenmeleri kastederek). Ben 7 yaşımdan bu yaşıma kadar namazımı da orucumu da tutmuşum. İmamlar vardı, âlimler vardı onlar Kuran öğretirlerdi. Şimdi başka başka şeyler çıkmış. İnsanları kandırıyorlar.” (Kadın, 67 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Köy buradan daha iyiydi. Burada herkes şeytana uyuyor. Televizyon şeytandır. Orada elektrik yoktu televizyon yoktu, insanlar daha temizdi. Çocuklar televizyonları izledikleri için, namazlarını ve oruçlarını tutmuyorlar. Bütün zamanlarını televizyon ve internet gibi şeylere harcıyorlar. Şehirlere gelmişler böyle olmuş. (Kadın, 46 Yaş, Beyüzümü Mah.)

Ailelerimiz çok dindardı zaten çok şükür. Bir gün olsun namazımızı kaçırmadık. Çocuklarımızın hepsi Kuran okudular. Ama dini ibadetler burada daha rahat daha temiz yerine getiriliyor. Orada insanlar niyette daha temizdiler ibadetlerini yerine getiremeseler de şefkatliydi insanlar. Ama imkân olarak orada imkânlar yoktu. Su, dereye gidiyorduk su için ama buralar daha iyi.” (Kadın, 55 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden bizler köydeyken büyük adamlardan aldıkları bilgilerle yetinirlerdi. Kaynanalarımız namazda okudukları Fatıha ve diğer dualardan başka bilmezler. Biz daha çok biliyoruz ve gittikçe daha çok öğreniyoruz. Eskiye göre daha fazla bilgili ve ibadet ediliyor. Köyde hani ibadetleri, kandillerde özel namazlar, Kuran okumalar her şey daha iyiydi. Buraya geldik sanki burada daha iyi olduk o konuda. Daha iyi öğrendik hani daha iyi koşullarda hocalar eşliğinde öğrendik. Nerde, nasıl, ne kadar namaz kılınır... Gerçi gençlerimiz biraz üşeniyor kılmıyor ama o zaman orada öyle bir şey yoktu. Anne baba öğretiyordu... Şimdi burada ortamlarda var işte arkadaşlık ortamı, kalkın şuraya gidelim, kalkın şurada şu var... Artık o vakit (namaz) gidiyor.” (Kadın, 27 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Öyle köyde on yaşında herkes oruç tutuyordu, hemen hemen çoğu, şimdi tutmuyor. Bakıyorlar buranın insanlarına, onlar da biraz yoldan çıkmışlar. İbadet artık orda daha iyiydi. Orda mesela birbirimizin ne hareket yaptığını görüyorduk, burada yanlış hareket yapsa da bilmiyoruz. Burada herkes kendine bağlıdır. Ben oğlumla kızıma tepki edemiyorum, nasıl uygun görüyorsa o kendi gibi yapıyor. Orada, misin (ibrik) vardı bilir misin? Onu doldurup taa derenin kenarına gidip orda abdest alıyordun. Burası daha rahat oldu dini bakımdan ama inanç kalmadı. İnanç kalmadı... İmam hadis veriyor ama gidiyor faiz yiyor. Millette bunun bilincindedir artık. İnanmıyorlar artık, her şeyi görüyorlar. Burada ibadet var ama inanç yok.” (Erkek, 65 Yaş, Bostaniçi Mah.)

“Çok şey değişti. Köyde ayrıydı burada ayrıdır. Eskiden büyük âlimler vardı şimdi zikirmatikler var. Köyde böyle şeyler yoktu. Orada namazını kılan kılıyordu. Şimdi herkes ayrı bir şey söylüyor, cami bir şey söylüyor, televizyon bir şey söylüyor, imam cemaati topluyor bir şey söylüyor. Eskiden böyle değildi. Şimdi kime güveneceğinizi bilmiyorsunuz. Eskiden din böyle değildi. Bir insan oruç tutuyor ve namaz kılıyorsa yüzünü kötülüğe dönmezdi. Şimdi her ikisini de yapıyorlar, namaz da kılıyorlar yalan da söylüyorlar, hırsızlık da yapıyor, haksızlık da yapıyor, zulüm de yapıyor,, bu Müslüman olamaz. Hepimiz Allahın kuluyuz.” (Erkek, 75 Yaş, Hacıbekir Mah.)

İkinci kuşak katılımcılar, dini bilgilere ulaşmak ve ibadetleri gerçekleştirmek açısından kent yaşamının daha fazla avantaj sağladığını belirtmektedirler. Hem okullaşma oranının artması hem kitle iletişim araçlarının yaygın kullanımı ile bir önceki kuşaktan daha fazla bilgiye sahip olabildiklerini belirtmektedirler.

Birinci kuşak katılımcılar, geçmiş yaşamda dini inancın ve bağlılığın daha fazla olduğunu, insanların daha fazla merhamet sahibi olduklarını ifade etmektedirler. Katılımcılar, geçmiş yaşamla kıyaslandığında kentsel yaşamda ibadetlerin yerine getirilmesinde azalma olduğunu belirtmektedirler. Dinsel pratiklerde görülen azalmanın, yaygın olarak kullanılan kitle iletişim araçları ve gençlerin oluşturdukları sosyal ortamlarda fazla zaman geçirmeleri gösterilmektedir. Ancak kırsal yaşamla karşılaştırdıklarında kentte, dini teslim eden kişilerin dinsel kalıplara uymayan davranışları ve dinin siyasal anlamda araç olarak kullanılması ailelerin dine değilse bile dini temsil eden kişilere bakış açısını değiştirmiştir. Özellikle 1990'ların ortalarında ortaya çıkan ve Kürtler'i hedef alan Hizbullah ve son yıllarda tüm dünyada tehdit olarak algılanan IŞİD örgütünün dini referans alarak örgütlenmesi ve yine gençleri hedef alması ailelerin dinsel mekânlara (Cami, Kuran kursları) karşı mesafe geliştirmesine neden olduğu söylenebilir.

3.1.5.1.8. Sosyo-Mekansal Pratikler

Kırsal yaşamda konut yapılanması her bölgede farklı gelişmektedir. İklim koşulları, bölgede bulunan malzeme ve ihtiyacı karşılayabilecek şekilde yapılmaktadır. Yanı sıra sosyo-ekonomik ve sosyo-politik konumları da konut yapımında belirleyici olmaktadır. Kırsal yaşamda geniş aile formunda yaşayan aileler açısından mekân, bir arada yaşamak dışında bir anlama sahip olmamaktadır. Geniş araziler üzerine yapılan konutlar kullanım kolaylığından yoksun olmaktadır. Geniş ailenin kaldığı konutlarda oda sayısı ikiyi geçmemekte ve tuvalet, banyo kimi yerlerde mutfak evin dışında yapılmaktadır. Üretim biçimlerinin yaşamın genel hatlarını belirlediği bu toplumda, konutun özel bir anlamı bulunmamaktadır. Köy yaşamında konut, kent yaşamında atfedilen anlamlara sahip olmamaktadır. Çoğunlukla tek katlı müstakil yapılar mevcut olup taş, toprak ve ahşap malzemelerden yapılmaktadır. İki katlı müstakil yapıların görüldüğü yerlerde de alt kat kış mevsiminde hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır. Katılımcılar, kent yaşamıyla birlikte konut tipi ve özelliklerinde görülen değişimleri şöyle açıklamışlardır:

“Köylerdeki evlerimiz kümeslere benziyordu. Ama huzurumuz yerindeydi mutluyduk. Gece gündüz çalışırdık ama kafamız rahattı. Burada her şey bize derttir. Burada evler daha büyük, tuvalet, banyo içerde. Ama yine de huzursuzuz.

Tuvaleti burada gördük, burada öğrendik ismini. Gerçeğimiz budur, şimdi ben gençlere anlatınca kızıyorlar bana, ama böyleydi kümes gibi evlerde yaşıyorduk. Biz elektrik görmemiştik, göç etmeden bir yıl önce köye elektrik geldi sonra zaten savaş başladı buraya geldik. Elektrik sadece lambaları yakmak için vardı. Ama biz çıra kullanıyorduk zaten. Nakışlarımızı, el işlerimizi çıranın ışığında yapıyorduk. Ama sağlandı, sağlıklıydık.” (Kadın, 63 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Evlerimiz farklıydı. Evler büyüktü çok odalı değildi, abdest yeri evin dışındaydı, burada evin içinde yapmışız. Evler betondan, briketten değildi zaten taştan yapıyorduk. İsteyen iki katlı, üç katlı yapabiliyordu. Orada kira yoktu. Nasıl istersek öyle yapabiliyorduk. Köyde o kadar büyük arsalarımız olmasına rağmen buradaki evler gibi evlerimiz yoktu. İki odalıydı evlerimiz, tandır evimiz evin dışındaydı. Tuvalet ve banyo yoktu. Burada hem evlerimiz büyük hem oda sayılarımız fazla, tuvalet, banyo, mutfak her şey evin içinde, evin içinde musluklarımız var. Evlerimiz değişti ama dağıldık...” (Kadın, 68 Yaş, Beyüzümü Mah.)

“Eskiden evimiz topraktandı. Buraya geldiğimizde de beton değildi ilk başta. Normal aynı topraktan yaptık. sonra durumu iyiye olan kişiler beton yapmaya başladı. Durumu iyi olmayan da hani bekliyordu eline biraz daha biriksin diye. Ta ki ev yapabilene kadar... O zaman mutfak ve banyo bir aradaydı. Eskiden mutfak içerdeydi ama lavabo dışarıdaydı. Mesela mutfak ve banyoyu ikiye ayırırlardı, bir tarafı banyo diğer tarafı mutfak olarak kullanıyorduk. Şimdiki evler daha rahat. En çok üzüldüğüm nokta, eskiden amcamlara giderken çıplak ayakla giderdim. Koşardım o kadar yakındık. Şu an kapıyı çalmak zorundayız kapılar kilitli, kapıyı çalmadan giremiyorsun. Kapıda kilit yoktu kolu çevirip çat kapı girebiliyordum şimdi giremiyorsun. O zamanlar sohbetler vardı. Akşamları balkonlara giderdik. Amcamlar gelirdi geceleri sıralı sıralı evler vardı o ona seslenir o ona... iletişim çok güzeldi. Şu anda akrabamı bile görsem başımı eğip giderim. Gerçekten şimdi çok değişmiş iletişim konusunda. Şimdi evler büyük, herkesin bir odası var. Şimdi herkes bir odaya gider bazen kimse kimsenin yüzünü görmüyor.” (Kadın, 38 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden iki katlı alttaki hayvan vardı, üstteki kendimizindi. Altta hayvan yaşıyordu.. on aile bir oda da kalırdık. O da misafir gelmezse. Misafir geldi mi, tandır evimiz vardı orada yatardık. Tandır evi vardı, taştan yapardık, taşla döşerdik, on aile bir evde kalırdık, misafir geldi mi biz tandır evinde uyurduk. Tuvalet yoktu, tuvalet yapamıyorduk, dışarıdaydı tuvalet. Herkesin mesela burada evinde su var. Orda öyle imkân yoktu. Burada imkân bulduk, artık eski tarihler gibi değil. Köyde ne lavabo vardı ne banyo. Bu büyük leğenlerde banyo yapıyorduk sende benim evladım gibisin. Doğruyu söylemek lazım, bir şey saklanarak olmaz. Burası çok daha iyidir ev konusunda. Hem daha korunaklı hem de daha sağlıklı. Yemin ederim eskisi daha güzeldi. Eskinin huzuru buradan yüz kat daha iyiydi. Allah için buranın imkânları daha iyidir, daha temizdir ama huzur yoktur. İş ki huzur olsun, önemli olan yemek, içmek, büyük evlerde yatmak değil, eğer huzurun yoksa, altın içinde yüzsen ne olur? Değil mi Allah aşkına...” (Erkek, 65 Yaş, Hacıbekir Mah.)

“Eskiden evlerimizi taştan yapıyorduk. Briket falan yoktu. Çevreden taşları topluyorduk ev yapıyorduk. Tek katlı, iki katlı... Briket yoktu, taştan yapıyorduk. Şimdi hepsi olmuş briket, hepsi betonarmedir iki kat yapıyorlar, 3 kat, 5 kat yapıyorlar. Eskiden bizim evimiz iki odalıydı, biz hepimiz orada yaşardık. Şimdi ben eşime bütün mahalleyi alsam yine de ona yetmiyor, beğenmiyor. Eskiden hem nüfus fazlaydı hem iki odamız vardı. Şimdi yine

diyorlar yerimiz dardır. Eskiden arsalarımız da bizimdi ama insanlar bir arada yaşamayı seviyordu. Şu an insanlar bir arada yaşamayı değil, herkes kendi evini kurmayı daha çok istiyor. İnsanlar biraz huzuru artık yalnızlıkta aramaya başladı. O dönem huzur birlikte vardı. Yani dediğim gibi eskiden bir evde 20 kişi yaşıyordu, bu onlara huzur veriyordu. Şimdi bir evde 4-5 kişi yaşıyor bundan bile rahatsız oluyorlar. Mesela köyde koyun varsa o köydekilerin hepsi yerdi şimdi, herkes her şeyini kilerlere saklıyor kimse görmesin diye. Eskiden yemekler kazanlarda pişirilirdi hep beraber yerdiler, birbirinden saklamak yoktu. Orada ne varsa herkesindi. Ee şimdi etin kilosu... O yüzden bir arada olmak istemiyorlar. Şimdi insanlık kalmamış, bozulmuş. Herkes sadece kendini düşünüyor.” (Erkek, 40 Yaş, Bostaniçi Mah.)

Zorunlu göçle Van kentine yerleşen aileler, geldikleri ilk yılları takiben uzun süreler barınma ihtiyaçlarını karşılayabilecek konutlara sahip olamamışlardır. Kente yerleşen aileler, topraktan yaptıkları evler ve çadırlarda kalmışlardır. Sonraki yıllarda ekonomik olarak kısmen toparlanabilen aileler buldukları arazileri satın almış ve gecekondular yapılar inşa etmişlerdir. Köy yaşamında ailelerin konuta ve konutun biçimine önem vermediklerini, iki odalı evler inşa ettiklerini, misafir gelme durumunda ise tandır evlerinde kalmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Tüm görüşmeciler kentte yaşadıkları konutların kırdaki konut yapılarından daha korunaklı, güvenilir, daha sağlıklı, hijyen açısından daha avantajlı ve daha konforlu olduğunu belirtse de birinci kuşak görüşmeciler, geçmiş yaşamın yaşam koşulları ağır olsa da geçmişte hep birlikte yaşıyor olmanın getirdiği huzurun kent yaşamında bulunmadığından yakınmaktadır. Göç eden aileler açısından yeni olan bu konut yapılanması, kırsal yaşamdaki konut yapılarıyla karşılaştırıldığında elbette gündelik yaşamı kolaylaştırması bakımından avantaj sağlamaktadır. Ancak, konut yapılanması bakımından, bütünüyle kentsel yapıyla uyumlu yapılarda yaşadıklarını belirtmek mümkün olmamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

• Tarihsel süreç içerisinde, Türkiye’de yaşayan Kürt ailelerde, belirgin bir şekilde geniş geleneksel bir aile modelinin var olduğu görülmektedir. Kırsal alanlarda yaygın olarak görülen bu tipik aile yapısının kent yaşamında yerini çekirdek aileye bıraktığı söylenebilir. Yaşanan bu değişim-dönüşümlerin, kuşaklar arasında farklılık gösterdiği ve birinci kuşağın geleneksel aile yapısını koruma yönünde uzun süreler direnç gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Ancak birinci kuşağa oranla ikinci kuşağın okul ve farklı sosyal gruplarla tanışmaları, kent yaşamıyla daha fazla temas kurmaları gibi nedenler kuşaklar arası çatışmalara, yaşanan çatışmalar sonucunda ise, kırsal ve kentsel değerlerin bir arada yürütüldüğü ara bir formun ortaya çıktığı belirtilebilir. Bu durumda, birinci kuşakta biçimsel olarak ailenin çekirdekleşmesine karşı durulmamışsa da, geleneksel ilişki örüntülerin devamlılığının sağlanabileceği şekilde yeniden düzenlenmiştir. Buna göre yeni düzenlemede, geniş aileye katılan bir gelin, ikinci bir gelinin eve yerleşmesi ile ayrı eve çıkabildiği ve mesafe olarak kaynana evinden çok fazla uzaklaşmadan (üst kat, bitişik daire gibi) ev kurabildiği görülmektedir.

• Kırsal yaşamda geleneksel geniş aile formunda örgütlenen Kürt ailelerin, üretim sürecini kolektif bir emekle sağladıkları, yine üretim sürecine kadınların ve çocukların da dâhil olduğu bilinmektedir. Bu nedenle geniş ailede yaşamak bir seçenek değil yaşam koşulları nedeniyle bir zorunluluğa dönüştüğünden ailenin çekirdekleşme eğilimi gelişmemiştir. Geleneksel aile yapısında, ailenin toplumsal statüsünü belirleyen temel unsurlardan birinin maddi zenginlik diğerinin ise çocuk – özellikle erkek çocuk- sayısının fazla olması ile doğrudan ilintili olması, ailelerde çocuk sayısı ile ilgili bir sınırlamaya gitme ihtiyacını geliştirmemektedir. Ancak kent yaşamıyla birlikte Kürt ailelerin süreç içinde, özellikle ikinci kuşakta fark edilebilecek düzeyde aile yapılarında, hane halkı ortalaması ve doğurganlık düzeyinde bir değişim yaşanmıştır. Yaşanan bu değişimlerde, okul eğitimi ve kent yaşamının sunmuş olduğu imkân ve olanaklardan sınırlı da olsa faydalanmaları gibi etkenler değişimin temel dinamiklerini oluşturmuştur. Kadınların bilinçlenmesi ve çocuklara yüklenen anlamların farklılaşması da yine kent yaşamında edindikleri deneyimlerin süreç içinde yansıyan etkileri olarak açığa çıkmaktadır. İkinci kuşak kadınların sağlık kuruluşlarına rahat ulaşabilme imkânları, doğum kontrol yöntemleri

hakkında bilgi sahibi olmaları kadınların, maddi durumunu göz önünde bulundurarak çocuk sayısını belirlemelerine olanak sağlamıştır. Yine değişen yaşam koşulları nedeniyle çocuğun geleneksel yapıda olduğu gibi bir iş gücü değil, tam tersi, iyi bir gelecek sağlanması gereken bir özneye dönüşmesi de ailelerin doğurganlık oranlarına etki etmiştir.

- Kent yaşamıyla birlikte, süreç içerisinde gözlenen en önemli değişimlerden biri de, aile kurma biçiminde yani evlilik pratiklerinde görülmektedir. Geleneksel yaşamda, evlilik yaşına gelen gençlerin evlilik kararını ve tercihini genellikle aile büyükleri belirlemektedir ve alınan karar gençlere (özellikle kadınlara) sorulmaksızın gerçekleştirilmektedir. Geleneksel yaşam içerisinde bir karşılığı, bir işlevi olan erken yaşta evlilik, kuma, berdel ve sorarat gibi evlilik pratikleri, kent yaşamında, günümüz koşullarında özellikle bilinçli genç kuşakta karşılık bulmamaktadır. Her ne kadar birinci kuşak kadın ve erkek katılımcılar akrabalık bağlarının zayıflaması nedeniyle akraba evliliklerini önemsiyor olsalar da, kızların ve erkeklerin rızası dışında davranmamakta ve evlilik tercihlerine müdahale etmemektedirler. Evlilik ile ilgili pratiklerde gözlenebilen değişimin temel nedeni, kentleşmeyle birlikte süreç içinde akrabalık bağlarının kırsal yaşama oranla zayıflamasıdır.

- Kürt ailesi açısından değişime direnç gösterilen önemli bir pratik de evliliği sonlandıran boşanma konusunda ortaya çıkmaktadır. Hem birinci kuşak hem de ikinci kuşak katılımcılar, boşanma olgusuna hala bir tabu olarak bakmaktadır. Boşanma ile ilgili tepkileri “günah”, “ayıp”, “yasak” olarak ifade edilmesi bir anlamda ailelerde devam eden ataerkil sistemin oturmuş davranış kalıplarıyla ilgili olurken diğer anlamda evliliğe dolayısıyla aile kurumuna, toplumsal ve dinsel anlamda atfedilen kutsallığın korunmasıyla ilgili olmaktadır. Evliliklerde eşler arası çatışmaların yaşanması halinde, çözüm için yasal kurumlara (aile mahkemeleri ve uzman kurum ya da kişi desteği) değil, taraflarca meşru olarak kabul edilen aile büyüklerine başvurulmaktadır.

- Değişime direnen bir diğer pratik ise miras konusu olmaktadır. Geleneksel, toprağa bağlı, mülkiyetin bölünmediği kırsal yapıda miras; soyu sürdüren erkek çocuklara bırakılmaktadır. Kent yaşamında ise bölünmesi istenilmeyen bir toprak yoktur hatta miras bırakılacak mülk de yoktur. Genel olarak birinci kuşak, miras konusunda gelenekçi yaklaşımını devam ettirmekte ve mirası sadece erkek çocuklar üzerinden paylaşılacağını belirtmektedir. İkinci kuşak katılımcılar ise, maddi bir

birikimin olması halinde mirasın, kız çocuklar ile erkek çocuklar arasında eşit değilse bile paylaşılacağını belirtmişlerdir. Ancak, mevcut haliyle miras konusuyla ilgili bir dönüşüm söz konusu değildir. Miras konusunda takınılan tavır ne medeni hukukta ne de İslam hukukunda bir karşılığı bulunmaktadır. Miras algısı ve pratiği, babasoylu aile yapısını inşa eden en belirgin özellik olması bakımından, toplumsal ve kültürel olarak kabul gören bir pratiktir. Kadınlar, mirasla ilgili durumdan hoşnut olmasalar da, geleneksel değer yargıları ve toplumsal kabuller düşünüldüğünde bir çatışma dinamiğine dönüştürmemektedir.

- Geniş aile modelinde şekillenen ilişkiler ve toplumsal değer yargıları nedeniyle eşler arasında bir dayanışma ve yine karar süreçlerinde kadın eşe danışılması pek rastlanan ve hoş karşılanan bir durum değildir. Kırsal yaşamda eşler arası ilişkilerde yaşanan gerilimlerin önemli nedenlerinden biri de geniş ailede yaşamaları dolayısıyla kaynanaların gelinlerle olan çatışmalı ilişkilerinin yansıması ile şekillenmektedir. Ancak kent yaşamıyla birlikte, süreç içinde eşler arası ilişkiler, kırsal yaşam pratikleriyle karşılaştırıldığında kadın lehinde bir değişimin yaşandığı belirtilebilir. Kent yaşamında özellikle ikinci kuşak katılımcılarda hem geniş aileden kısmen özerk bir aile kurmaları hem de kadınların daha fazla bilinçli olmaları nedeniyle erkeklerin, eşlerine daha fazla değer verdikleri, geçmiş yaşantıya kıyasla daha fazla dayanışma içinde oldukları ve aileyi ilgilendiren durumlarda ortak karar aldıkları görülmektedir. Yine kırsal yaşamda kadınların eşlerinden gördüğü fiziksel şiddetin de kent yaşamında tamamen ortadan kalkmamışsa da azaldığı görülmektedir. Kent yaşamında aile içi şiddet davranışlarında görülen değişimlere kaynaklık eden etkenler arasında yine kadının bilinçlenmesi, yasal haklarının farkında olması, aile içi şiddete karşı geliştirilen mekanizmaların ulaşılabilirliği ve en önemlisi de kadına yönelik şiddetin toplum tarafından meşru görülmemesi gibi etkenler belirleyici olmaktadır.

- Geleneksel üretim sürecinde, hane gelirine sağladıkları katkılar nedeniyle çocuklar ailelere maddi bir yük oluşturmamaktadır. Evlenme çağına geldiklerinde ise erkek çocukların hanenin ortak ekonomik gelirine dâhil edilmesi ve geniş hane içinde yaşamaya devam etmesi, ailelerin çocuklar ile ilgili bir gelecek kaygısı yaşamalarını ortadan kaldırmaktadır. Ancak kent yaşamıyla birlikte, çocuğun ücretsiz iş gücü olma niteliğini yitirmesi, yine kent yaşamında iyi bir iş veya meslek sahibi olabilmenin öncüllerinden biri olarak okul eğitiminin öne çıkması, süreç içinde

özellikle ikinci kuşak ebeveynlerde çocuğun anlamını ve değerini farklılaştırmıştır. Yine kent yaşamıyla birlikte, babanın, geçimi sağlamak için günün önemli bir bölümünü dışarıda geçirmesi ve yine annenin, zamanının neredeyse tümünü evde geçirmesi, anne-baba ve çocuklar arası ilişkilerin ve görevlerin yeniden tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Anne babaların, içinde buldukları maddi-manevi koşullar düşünüldüğünde, çocukları için yaşadıkları gelecek kaygısı, okul eğitimlerini öne çıkarmıştır. Kırsal yaşamda, sosyal yaşamı yönlendiren, karar verici otorite olan baba karakteri karşısında hiçbir söz hakkı bulunmayan çocuk, kent yaşamıyla birlikte önemsenen, söz hakkına sahip olan bir bireye dönüşmektedir.

- Kürt aile yapısında gelin-kaynana ilişkileri merkezi bir yer tutar. Kadınlar arasında oluşturulan hiyerarşik düzenin en üst basamağında yer alan kaynana, aile içinde erkek otoritesinden sonra tanınan güçlü bir karakter oluşturmaktadır. Geleneksel yaşamdaki kaynana otoritesinin kentsel yaşamda özellikle kız çocuklarının okullaşması ve paralelinde çalışma hayatına katılması gibi önemli etkenler, kadınların bilinçlenmesine dolayısıyla klasik rollerin sorgulanmasına yol açmıştır. Ve yine gelinlerin kaynana evinde yaşamayı tercih etmemesi, yaşam alanlarının ayrışması da kaynana müdahalesini en aza indiren diğer bir nedeni oluşturmaktadır. Yine kırsal yaşamda yaş ve cinsiyet hiyerarşisine göre oluşturulan toplumsal konumlar nedeniyle gelin-kaynana arasında yaşanan çatışmaların, kaynana lehine sonuçlanması, gelinlere boyun eğmek dışında başka bir seçenek bırakmamaktadır. Ancak kent yaşamıyla birlikte hem kadınların daha fazla bilinçlenmesine paralel olarak gelinlerin kaynanadan ayrı bir yerde evini kurmak istemesi hem de eşlerin geçmişe oranla birbirileri ile daha fazla dayanışma içinde olması, geleneksel gelin-kaynana ilişkilerinde kırılmalara yol açmıştır. Günümüz ki gelin-kaynana ilişkilerini yansıtan katılımcıların şu sözleri yaşanan değişimleri çok net ortaya koymaktadır: “Eskiden gelinlere ‘kaynanan sana nasıl davranıyor?’ diye sorarlardı, şimdi ise kaynanaya ‘gelinin sana nasıl davranıyor?’ diye soruyorlar.” Gelin-kaynana gerilimi tümünden ortadan kalkmamışsa da, geçmiş yaşama kıyasla görece daha eşitlikçi bir biçim almıştır.

- Ataerkil yapının öne çıktığı geleneksel Kürt aile yapısında, ilişki ve davranış kalıplarından kişinin konumuna ve gündelik yaşam pratiğine kadar her detay yaş ve cinsiyet hiyerarşisine göre düzenlenmektedir. Hem kadınlar hem de erkekler arasında bir hiyerarşik düzen bulunmaktadır. Erkekler ve kadınlar evlenmeyinceye kadar bir

statü sahibi olmaz ve kadınlar çocuk doğurmadan gelini olduğu evin asli üyesi sayılmaz. Kürtler'in kırsal yaşamında tipik olarak görülen bu aile formu, kent yaşamında değişen maddi koşullar ve farklı sosyal grupların da etkisi ile süreç içerisinde kısmi kırılmalar yaşamıştır. Her ne kadar yaş ve cinsiyet hiyerarşisinin yaşamın tüm alanlarında ortadan kalktığını belirtmek mümkün değilse de özellikle okul eğitimi konusunda cinsiyet ayrımcılığının önemsizleştiği belirtilebilir. Zorunlu göç öncesi yaşantıda, ailelerin sahip olduğu üretim biçimi ve kadın iş gücüne duyulan ihtiyaç nedeniyle kadınlar üretim sürecine dâhil olmaktadır. Kadınların üretim sürecine katılmalarının, kır yaşamında bir sorun oluşturmayıp, kent yaşamında probleme dönüşmesinin temel nedenlerinden biri köy bileşenlerinin akrabalarından oluşması, diğeri ise toplumsal kontrol mekanizmalarının varlığıdır. Kent yaşamında kadının, üretim sürecinden çekilip eve kapanması, kırsal yaşamda bir karşılığı olmayan kente özgü yeni bir pratik olarak yaşanmaktadır. Bunun nedeni ise ailelerin tanımadıkları, yabancıları oldukları bu yeni yerleşim ve yaşam biçimi karşısında yaşadıkları tehdit algısıdır. Süreç içerisinde özellikle kentte, kamuda ve özel sektörde dolayısıyla kamusal alanlarda kadınların görünürlüğünün artmasıyla birlikte, Kürt ailelerin kadınların çalışmalarlarıyla ilgili algılarındaki katı tutumda bir kırılmalar yaşanmaya başlatmıştır. Yaş hiyerarşisinde ise geleneksel ilişki kalıpları olduğu gibi sürdürülmemekte ancak gençlerin yaşlılara geçmiş yaşantıya oranla tabii olmadıkları görülmektedir.

- Geleneksel yaşam örüntüsü içinde kadın ve çocukların önemli bir rolü bulunmaktadır. Kent yaşamında kadınlar, üretim sürecine katılım sağlayamadıklarından, atıl bir duruma düşmüşlerdir. Geleneksel yaşamda üretim sürecine aktif katılan kadınlar, kent yaşamıyla birlikte evin sınırları içerisinde hapsedilmişlerdir. Geldikleri ilk yılları takiben bulabildikleri tarla-tarım işlerine - erkeklerin denetiminde- dâhil olmuşlarsa da sonraki yıllarda sadece, evde yapılabilecek işlerle sınırlandırılmışlardır. Kente geldikleri ilk yıllarda, ortalama 8-12 aralığındaki çocuklar, ağır yaşam koşullarında geçim sorumluluğunu üstlenen öznelerle dönüşmüşlerdir.

- Ataerkil aile özelliklerinin hâkim olduğu kırsal yaşamda kadının aile içindeki rolü, yaş ve cinsiyet hiyerarşisine göre belirlenmektedir. Toplumsal olarak kadınlar arasında oluşturulan hiyerarşinin tepesinde, yaşı itibarıyla üretim sürecine en az katkı sağlayan kaynana ve en alt basamakta ise geniş ailedeki bekâr kadınlar ve henüz

çocuk sahibi olmayan gelinler yer almaktadır. Kadının konumu üretim sürecine sağladığı katkı ile değil, yaşının ilerlemesi ve erkek torun sahibi olmasıyla sağlanmaktadır. Toplumsal yapı içinde kadına saygı duyuluyor ve değer veriliyorsa da, hane içi ilişkilerde ikincil konumundan çıkamamaktadır. Aile ile ilgili kararlarda genellikle kadınların çok fazla söz hakkı bulunmamaktadır. Zorunlu göç sonrası kent yaşamında da Kürt kadınlar açısından, geleneksel aile içi rollerin devam ettiği gözlenmekteyse de, kentle daha fazla temas kurabilen eğitilmiş ikinci kuşağın yetişmesi ve kentte edindikleri deneyimler, kadının geleneksel rollerinde önemli kırılmaların yaşanmasını sağlamıştır.

- Kent yaşamı, kırsal yaşam koşullarıyla kıyaslandığında kadınlara çok fazla avantaj sağlamaktadır. Ancak birinci kuşak kadınlar, kentin, yaşamlarını kolaylaştırdığını kabul etseler de, alışageldikleri yaşam ve üretim alanlarından zorla alıkonulmaya tepki olarak, kentsel yaşam değerlerini benimsememekte ve kırsal yaşam değerlerini korumaya devam etmektedirler. İkinci kuşak kadınlar ise, kent yaşamı, eğitim, sağlık, ulaşım ve ev içi teknolojik olanaklar açısından bir avantaj olarak görmektedir. İki kuşak arasında görülen kent yaşamına dair geliştirdikleri farklı tutumlar kuşaklar arası çatışmaları da beraberinde getirmektedir. Kuşaklar arası çatışmanın yaşanma nedenlerinden biri, birinci kuşağın, hem üretim hem de sosyal yaşam açısından daha aktif olduğu kır yaşamından koparılması diğeri ise geleneksel değerlerin bir sonraki kuşakta çözülüyor olmasıdır. Birinci ve ikinci kuşak kadınlar arasında farklılık gösteren önemli bir ayrıntı da, kırsal yaşamda kadınların üretim sürecinde aktif olmasına rağmen hak ettiği değeri görmediği, kent yaşamında ikinci kuşağın ise aile ekonomisine önemli bir katkısı olmamasına rağmen hem ev içinde söz hakkı hem de karar mekanizmalarına dâhil olmasıdır. Kent yaşamının sağladığı imkânları lehine çeviren ikinci kuşak kadınlar, hem eğitilmiş olmanın hem de bilgiye ulaşmanın rahatlığı gibi birçok avantaj, kadınların aile içindeki konumlarının değişmesine katkı sağlamıştır.

- Kürt ailelerin, kırsal yaşamda iletişim dili olarak kullandıkları ana dilleri olan Kürtçe, kentin gündelik yaşamında dönüşüme uğramıştır. Kente geldikleri ilk yıllarda, Türkçe ve okuma-yazma bilmemeleri nedeniyle yaşamda karşılaştıkları zorluklar, ailelerin yaşamlarını uzun süreler olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle birinci kuşakta derin yaralar açan bu süreç, bir sonraki kuşağın benzer zorluklar yaşamamaları adına çocukların, Türkçe öğrenmeleri ve daha kalifiye işlerde

çalışabilmelerini sağlayabilmek için okul eğitimine yönlendirmişlerdir. Birinci kuşak kadınlar kent yaşamında da Kürtçe konuşmaya devam etmiştir. Aileler ev içinde Kürtçe dilini konuşmaya devam etmişlerdir ancak dış dünyayla daha fazla temas kuran eğitilmiş ikinci kuşak ev içinde (sadece anne ve baba ile) Kürtçe iletişim kurmaya devam etse de gündelik yaşamda dil, ağırlıklı olarak Türkçeye dönüşmüştür.

- Kent yaşamı, göç eden aile bireylerinin, geleneksel giyim biçiminde bir takım değişimler yaratmıştır. Kente geldikleri ilk yıllarda, özellikle kadınların kıyafetleri, kentte yaşayan diğer gruplarından farklılık göstermesi, insanları ayırtan, ötekileştiren bir simgeye dönüşmüştür. Birinci kuşak kadınlar, kendilerini küçümseyen, ötekileştiren yaklaşımlara rağmen “*kıras fistan*” adı verilen kıyafetlerini değiştirmemişlerdir. Ancak erkekler ve ikinci kuşak kadınlar kısa sürede kente uyum sağlamış ve geleneksel giyim tarzın terk etmişlerdir. Kırsal yaşamında gündelik yaşamda giyindikleri kılık kıyafetler, kent yaşamında sadece düğünlerde ve özel günlerde giyebilecekleri kültürel bir öğeye dönüşmüştür.

- Kırsal yaşamda düğün ve taziyeler, toplumsal dayanışma ağının en fazla ortaya konduğu, kutsallık derecesinde anlam atfedildiği özel gündelerdir. Kent yaşamıyla birlikte, Kürt ailelerin düğün ve taziye geleneklerinde belirli değişimlerin yaşandığını belirtmek mümkündür. Kent yaşamıyla birlikte başlayan değişim süreci, zamanla geleneksel-toplumsal kabuller ve değer yargılarına da yansımakta dolayısıyla düğün ve taziye pratikleri de etkilenmektedir. Düğün ve taziye geleneklerinin kentin mevcut koşullara göre biçim değiştirdiğini belirtmek mümkündür. Geleneklerin korunduğu özellikler hala mevcut olmakla birlikte düğünler ve taziyeler kentsel davranış kalıplarıyla bir tezat oluşturmamaktadır.

- Köy yaşamında tüm akrabaların bir arada yaşamaları, ortak ekonomik etkinliklerin varlığı (otlak, mera ve toprak gibi) ve yine evlilik pratiklerinin yaygın bir biçimde akrabalar arasında gerçekleştirilmesi gibi nedenler akrabalık ilişkilerinin daha güçlü gelişmesinde etkili olmuştur. Ancak zorunlu göç sonrasında, akrabaların birçok nedenle farklı yerlere göç etmeleri ya da aynı kentlere göç etmişlerse de süreç içinde (mahalle, ilçe, il gibi) yer değiştirmeleri, akrabaların görüşme sıklığını ve dayanışmayı etkilemiştir. Kent ortamında ortak üretim ve mülkiyet ilişkilerinin sağlanabileceği koşulların kalmaması ve yine erkeklerin geçimi sağlamak amacıyla zamanlarının önemli bir bölümünü dışarıda geçiriyor olmaları, akrabaların birlikte

zaman geçirme koşullarını azalmıştır. Kadınlar, erkeklere oranla akrabalarıyla daha fazla zaman geçirebileceği koşullara sahipse de, kent yaşamıyla birlikte edindikleri yeni alışkanlıklar (TV izlemek gibi) ve ilişkiler (komşuluk gibi) süreç içerisinde akrabalık ilişkilerini etkilemiş ve ilişkilerin zayıflamasına neden olmuştur. Gündelik yaşam rutininde akrabalar arası ilişkiler geçmişe oranla zayıflamışsa da, düğün, hastalık ve taziye gibi özel günlerde dayanışma geleneğinin devam ettiği görülmektedir.

- Kürt ailelerin din algısı, kent yaşamında karşılaştıkları farklı sosyal gruplar ve edindikleri deneyimlerden etkilenmiştir. Kırsal yaşamda dinsel pratikler ve dinsel bilgiler, köyde imam ya da şeyh, bu ikisi de yoksa köyün en bilgini olarak kabul edilen kişiler üzerinden aktarılmaktayken, kent yaşamında dini bilgi ve kaynaklara birçok kanaldan ulaşabilme imkânı olmuştur. Kent yaşamında şekillenen ikinci kuşak dini bilgilere ulaşma kolaylığı yakalamışsa da, dini ibadetlerin yerine getirilmesi konusunda bir önceki kuşağa göre daha esnek davranmaktadır. Dinsel algı ve pratiklerinde kuşaklar arasında görülen değişimler, söz konusu dönemlerde, “dinin siyasallaşması”, “radikal örgütler tarafından siyasal argümana dönüştürülmesi” ve “radikal dini grupların, Kürtler’i hedef alması” gibi nedenler ailelerin, dini mekânları ya da temsilleri bir tehlike olarak algılamaları üzerinden oluşmuştur. Bunun yanında, kent yaşamıyla birlikte dinin politik bir araç olarak kullanılması ailelerin tepkisine neden olsa da genç kuşağın dini pratiklerden uzaklaşmasına da olumlu bakılmadığı görülmektedir.

- Köy ve kent aile modelleri karşılaştırıldığında, belirgin olarak farklılık gösteren yapılardan birini de konut biçimleri oluşturmaktadır. Kırsal yaşamın üretim tarzı ve toplumsal yapının aile yapılarına belirgin bir şekilde yön verdiği düşünüldüğünde, aileler ve bireyler açısından “bireysel yaşam”, “özel yaşam” “özel alan” gibi kavramların yokluğu, konutun özel bir nitelikte geliştirilmesi ihtiyacını doğurmamıştır. Aileler, zorunlu göçü takiben kente yerleştikleri ilk zamanlarda, derme çatma yapılarda ve çadırlarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Sonraki yıllarda aileler, yerleştikleri mahallelerde, inşa ettikleri gecekondularda yaşamaya başlamışlardır. İnşa ettikleri bu yeni yapılar, köy yaşamında sahip oldukları konutlardan -köy yaşamında kaldıkları evler genellikle iki odadan ibarettir- farklı olarak belli nitelikler eklenerek -birkaç odalı, tuvalet, banyo ve mutfak da içinde barındıran- bütünlüklü konutlarda yaşamaktadırlar.

- Zorunlu göç öncesinde kendine yeter bir ekonomiye sahip olan ailelerin, geleneksel üretim biçiminin ötesinde bir bilgiye sahip olmamaları, kent yaşamında dağılmalarına, yoksulluğun sınırında yaşam sürmeye mahkûm etmiştir. Süreç içinde ailelerin ekonomik olarak görece daha iyi bir duruma geldiklerinde, bir sonraki kuşağın kendilerinin karşı karşıya kaldığı zorlukları yaşamaması adına çocuklar okul eğitimine dâhil olmalarını önemsenmiştir. Zorunlu göçe tabi tutulmuş olmanın yarattığı dezavantajlardan en fazla etkilenen birinci kuşağın günümüz itibariyle de, kentle uyum sorununu aşamadıkları görülmektedir. Adaptasyonun sağlanamamasının temel nedeni ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal anlamda yaşadıkları yabancılaşmadır. İçinde buldukları yoksulluk ve kendi kaderlerine terk edilmiş olmaları yaşanan kırılmayı derinleştiren ve uyumu zorlaştıran nedenlerdendir. İkinci kuşak ise eğitim, sağlık, iletişim, ulaşım gibi fırsatları değerlendirerek yaşanan dezavantajlı durumu kısmen kendi lehine, bir avantaja dönüştürdüğünden, birinci kuşağa oranla kent yaşamına daha fazla uyum sağlamışlardır. Zorunlu göçle birlikte kentlere yerleşmek zorunda kalan ailelerin, üretim biçimlerinde başlayan değişim, süreç içerisinde aile yapılarından aile içi ilişkilerine, cinsiyet rollerinden evlilik, doğurganlık düzeylerine, konut yapılanmasından düğün, taziye ritüellerine, dinsel algıdan dil ve giyim kültürüne kadar birçok alanda değişimler yaşanmış/yaşanmaya devam etmektedir. Genel olarak ailelerin yapısal olarak değişmeye devam ettiği, bu nedenle ne tam olarak kırsal yaşam değerlerini ne de kentli davranış kalıplarını taşıdıklarını, ancak ikili yapının özelliklerini de taşıdıklarını belirtmek mümkündür. Sonuç olarak zorunlu göç nedeniyle kırsaldan Van kent merkezine yerleşen ailelerin, aile yapıları ve ilişkilerinde gözlenen belirgin ve karakteristik değişimler, tek bir nedenle açıklanamayacak kadar iç içe geçmiş ve hala devam eden bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Aile merkezli, çok bileşenli söz konusu değişim, bir taraftan geleneksel aile modelinin kentteki serüvenini ortaya koyarken, diğer taraftan aile üzerinden okunduğunda bir Kürt modernleşmesinin de tohumlarını oluşturduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Altuntaş, B. (2009). Türkiye’de 1980’li ve 1990’lı Yıllarda Yaşanan Zorunlu Göç ve Toplumsal Sonuçları. *Toplum ve Kuram*, 103-118.
- Arlı, A., & Parin, S. (2016). Van ve İlçelerinde İstihdam Yapıları (1985-2000). S. Parin içinde, *Van Kent Araştırmaları* (s. 40-53). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bachofen, J. J. (1997). *Söylence, Din ve Anaerki*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Barth, F. (2001). *Kürdistan’da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Beşikçi, İ. (2014a). *Doğu’da Değişim ve Yapısal Sorunlar*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.
- Beşikçi, İ. (2014b). *Doğu Anadolu’nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.
- Beşpınar, F. U. (2014). Toplumsal Cinsiyet ve Aile . *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler* (s. 234-279). içinde İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Bezwan, N. (2015). Kuzey Kürdistan’da Devletin Değişen Savaş Stratejileri. *1990’larda Kürtler ve Kürdistan* (s. 43-48). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bilgin, V. (1991). Yapısal Özellikleri İtibariyle Ailenin Görünümü. *Türkiye Aile Yıllığı, 1991* (s. 41-52). içinde Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Bottomore, T. (1993). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2009). *Bekarlar Balosu*. Ankara: Dost Kitapevi yayınları.
- Bruinessen, M. v. (2015). *Ağa, Şeyh, Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası: Feminizm Ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Canatan, K., & Yıldırım, E. (2011). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Childe, G. (2009). *Tarihte Neler Oldu?* İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Cibo, N. (2016). *Kürt Tarihinde Garzan ve Pencinariler*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.
- Comer, L. (1984). *Evlilik Mahkumları*. İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Çağlayan, H. (2014). *Analar, Tanrıçalar, Yoldaşlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlayan, H., Özar, Ş., & Doğan, A. T. (2011). *Ne Değişti?* Ankara: Ayizi Yayınları.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Değişme. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 129-142.

- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emegi. *Toplum ve Bilim*, 139-170.
- Demirel, B. A. (2004). Doğu'da Gn Temelleri. *Pivolka*, 7-12.
- Deniz, O. (2008). *Türkiye'nin Doğu Sınırı ve Mülteci Sorunu*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı.
- Din, N. K. (2000). 20. Yüzyıl Kürt G Hareketlerinde Birinci Dalga: Kürtlerin Yeniden İskanı ve Kürt Mülteci Meselesi. *Toplum ve Kuram*, 211-238.
- Dinçer, B., zaslan, M., & Kavasooğlu, T. (2003). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*. Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı.
- DTP. (2003). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)* . Ankara: Veri, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).
- Duben, A. (2012). *Kent, Aile ve Tarih*. İstanbul: İletifim Yayınları.
- Durkheim, E. (2013). *Toplumbilimin Yöntem Kuralları*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Engels, F. (2010). *Ailenin zel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Ankara: Alter Yayınları.
- Erder, N. (1984). Sunuş. *Türkiye'de Ailenin Değişimi* (s. 5-13). içinde Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Erder, S. (1999). G, "Yerleşme ve "ok" Kültürel Tanışma". *Birikim*.
- Erder, S. (2006). *İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye*. İstanbul: İletifim Yayınları.
- Ersoy, E. (1999, Kasım 24). *Anadolu Aydınlanma Vakfı*. Kasım 6, 2016 tarihinde [www.AnadoluAydinlanma.org](http://www.anadoluyaydinlanma.org):
http://www.anadoluyaydinlanma.org/Yazilar/ana_tanrica_kultu.pdf adresinden alındı
- Eryurt, M. A. (2014). Türkiye'de Yaşlı Nüfus ve Yaşlılık Dönemiyle İlgili Yaşam Tercihleri. *Türkiye Aile Yapıları Araştırması* (s. 90-109). içinde İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Eyce, B. (2002). Demografik zelliklere Göre Türkiye'de Boşanma. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (14)*, 81-98.
- Foucault, M. (1988). *Cinselliğin Tarihi 2*. İstanbul: Afa Yayınları .
- Gerger, A. (2009). *Dağların Ardı Kimin Yurdu*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2013). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Görmez, K. (1991). Ailenin Yaşadığı Mekanlar. B. A. Kurumu içinde, *Aile Yıllığı* (s. 277-290). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

- Hamzaoğlu, O., & Özcan, U. (2006). *Türkiye Sağlık İstatistikleri*. Ankara: Türk Tabinler Birliği Yayınları .
- Heckmann, L. Y. (2012). *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Horkheimer, M. (2005). *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HÜNEE. (2008). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- İçduygu, A., & Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketler. O. Baydar içinde, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İçduygu, A., SİRKECI, İ., & AYDINGÜN, İ. (1998). *Türkiye'de İç Göç ve İçgöçün işçi Hareketine Etkisi*. Haziran 2017 tarihinde [works.bepress.com: https://works.bepress.com/sirkeci/16/](https://works.bepress.com/sirkeci/16/) adresinden alındı
- İçli, G. (1997). Aile Araştırmalarında Yöntem ve Yaklaşım. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 59-68.
- İnan, C. E. (Ocak-Haziran 2016). Türkiye'de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 10-33.
- İzady, M. R. (2013). *Kürtler*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1984). Aile İçi Etkileşim ve İlişkiler: Bir Aile Değişme Modeli Önerisi. *Türkiye'de Ailenin Değişimi* (s. 131-143). içinde Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, Bacular, Yoldaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2013, Ağustos). Sosyolojik Teorinin Özellikleri ve Tipleri. *Klasik Sosyoloji Kuramı Ders Notu*. Ankara: Ankara.
- Keyder, Ç. (2009). *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kır, İ. (2011). Toplumal Bir Kurum Olarak Aile. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 381-404.
- Kıray, M. B. (1984). Büyük Kent ve Değişen Aile. *Türkiye'de Ailenin Değişimi* (s. 69-78). içinde Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Kıray, M. B. (2000). *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kızılçelik, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri 2*. Konya: Yunus Emre Yayınları.
- Kocaman, T. (2008). *Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

- Kocaman, T. (2008). *Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Koç, İ. (2014). Türkiye'de Aile Yapısının Değişimi:1968-2011. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması* (s. 24-53). içinde İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Koç, İ. (2014). Türkiye'de Doğurganlık Seviyesi ve Örüntüsünün Değişimi: 1968-2011. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler Öneriler*. içinde İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Koyuncuoğlu, T. (2014). Başka Bir Aile Mümkün. *Türkiye Barolar Birliği*, 493-531.
- Kreyenbroek, P., & Allison, C. (2008). *Kürt Kimliği ve Kültürü*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Kurban, D., & Yeğen, M. (2012). *Adaletin Kıyısında: Zorunlu Göç Sonrasında Devlet ve Kürtler/ 5233 Sayılı Tazminat Yasası'nın Bir Değerlendirmesi-Van Örneği*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Marks, K. (1976). *Kapitalist Üretim Öncesi Biçimler*. İstanbul: May Yayınları.
- Marx, K. (2013). *Yabancılaşma*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx-Engels-Lenin. (2014). *Marksizm Kadın ve Aile*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- MERNİS, & TÜİK. (2011). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu .
- Millingen, M. F. (1998). *Kürtler Arasında Doğal Yaşam*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Morgan, L. H. (1994). *Eski Toplum*. İstanbul: Payel Yayınları.
- N Karkıner, A. K. (2011). *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir : Anadolu Üniversitesi Yay.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri I*. Ankara: Yayınodası.
- Nikitin, B. (2002). *Kürtler*. İstanbul: Deng Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (1991). *Toplumbilim*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özbay, F. (1984). Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansımaları. *Türkiye'de Ailenin Değişimi* (s. 35-65). içinde Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Özbay, F. (2014). Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler Öneriler*. içinde İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Özbay, F., & Yücel, B. (2001). *Türkiye'de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları ve Demografik Yapı*. Ankara: Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Ankara: Ekin Kitabevi.

- Parin, S. (2016). Kent Yaşamında Taziye Ritüeli: Van'daki Taziye Seremonileri Üzerine Bir Değerlendirme. S. Parin içinde, *Van Kent Araştırmaları* (s. 194-212). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Paşa, S. S. (2015). *Van Tarihi ve Kürtler*. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Poster, M. (1989). *Eleştirel Aile Kuramı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Reed, E. (2012). *Kadının Evrimi I*. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Rowbotham, S. (1987). *Kadının Bilinci Erkeğin Dünyası*. İstanbul: Payel Yayınları.
- Russell, B. (2004). *Evlilik ve Ahlak*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Ruth A. Wallace, A. W. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme . *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33-44.
- Saraçoğlu, C. (2011). *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Seçilmiş Göstergelerle Van 2013*. (2013). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Sönmez, M. (1992). *Doğu Anadolunun Hikayesi "Kürtler Ekonomi ve Sosyal Tarih*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Stepnisky, G. R. (2014). *Sosyoloji Kuramları*. Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Şenel, A. (1982). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*. Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Şerefhan. (2011). *Şerefname*. İstanbul: Denge Yayınları.
- TAYA. (2011). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2011*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Tekeli, Ş. (1988). *Kadınlar İçin*. İstanbul: Yeni Alan Yayıncılık.
- Tezcan, S. (2008). *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü 1968-2008*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Tori. (2005). *Aşiretten Millet Olma Yapılanmasında Kürtler*. İstanbul: Doz Yayınları.
- TÜİK. (2001, Ekim). 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. Ankara.
- TÜİK, T. İ. (2017, Mayıs 18). *Doğum İstatistikleri 2016*. Temmuz 9, 2017 tarihinde www.tuik.gov.tr adresinden alındı
- Willy Lahaye, J. P.-P. (2011). *Kuşaktan Kuşağa Aktarım*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wolf, R. A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Ankara: Doğubatı Yayınları.

- Yalçın-Heckmann, L. (2012). *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yasa, İ. (1967). *Toplumbilim Ders Notları*. Ankara: Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yıldız, K., & Düzgören, K. (2002). *Ülke İçinde Göç Ettirilen İnsanlar: Kürt Göçü*. Ankara: Kürt İnsan Hakları Projesi .
- Yıldız, M. Z., & Alaeddinoğlu, F. (2016). Van ve Yoksulluk: Van Kent Örneği. S. Parin içinde, *Van Kent Araştırmaları* (s. 213-258). Ankara : Bağlam Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies* , 1685-1704.
- Yılmaz, M. (2012). 50 Yılda (1960-2010) Van İlinde Kır-Şehir Nüfus Değişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 33-56.
- Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yücel, M. (2006). *Evlilik İttifakı: Berdel*. İstanbul: Kesit Yayınları.

EKLER

Mülakat Soru Formu

A. Görüşme Yeri:

- a) İlçe:
- b) Mahalle:

B. Görüşülen kişinin Sosyo-demografik bilgileri (göç öncesi ve sonrası)

- a) Yaş?
- b) Cinsiyet?
- c) Mesleğiniz (katılımcının ve eşinin)
- d) Medeni durum (göç öncesi ve sonrası ve akrabalık durumu)
- e) Hane halkı sayısı ve bileşenleri
- f) Eğitim durumu (katılımcının ve eşinin eğitim durumu)
- g) Hanede okuyan çocuk sayısı
- h) Hanede çalışan kişi sayısı ve cinsiyeti:

C. Göç Dönemi:

- a) Hangi tarihte, nereden göç ettiniz: Neden göç ettiniz ve göç etme biçiminiz (Nasıl göç ettiniz, hangi araçlarla? köy boşaltma, köy yakma, güvensiz ortam vb. nedenler)?
- b) Neden Van'a göç ettiniz?
- c) Göç ettiğiniz yerde barınma sorunu yaşadınız mı (İlk yerleştiğiniz mekanda, kaç kişi/aile ile ve ne kadar süre kaldınız)?
- d) Kente geldiğinizde en çok zorlandığınız durumlar nelerdi?

D. Göç Sonrası Ailede Görülen Sosyo-Ekonomik Durumu:

- a) Göç ettikten sonra yerleştığınız konutu hangi nedenlerle tercih ettiniz?(daha ekonomik olduğu için, akraba ve tanıdıklara yakın olduğu için vb.)
- b) Göç sonrası maddi ve manevi bakımdan destek aldığınız mı ve kendinizi yakın hissettiğiniz STK'lar ve siyasi partiler oldu mu?
- c) Geçimi sağlamak için hangi iş alanlarında ve hangi aile bireyleri çalıştı/çalışıyor?
- d) Köye dönüş imkanınız olursa köyünüze geri dönmek ister miydiniz? Neden?
- e) Göç öncesinde ne tür menkul ve gayrimenkulleriniz vardı, göç sırasında ve sonrasında maddi varlığınızda azalma veya kayıp yaşadınız mı? Yaşadıysanız Nedenleri?

E. Kent Yaşamı, İlişkiler ve Gündelik Pratikler

- a) Göç öncesi aile bireyleri, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde kullandığınız gündelik dil, kent hayatında bir değişikliğe uğradı mı? Uğradıysa nedenleri?
- b) Göç öncesi günlük yaşamda kullandığınız kılık- kıyafet kente yerleştikten sonra bir değişime uğradı mı? Bir değişim yaşandıysa bunun nedenleri?
- c) Düğün süreçleri geçmiş pratiklerle karşılaştırıldığında bir değişime uğradı mı (kız isteme sürecinden, başlık parası ve düğün törenleri vb.)?
- d) Taziye süreçleriniz kent ortamında bir değişikliğe uğradı mı (taziye süresi, dayanışma vb.)?
- e) Kırsal yaşamdaki olanaklara oranla kentte eğitim olanaklarının artması, okul-egitime verilen önemde bir değişikliğe neden oldu mu? Eğitime cinsiyet gözetilerek bir önceleme yapılıyor mu? Ve yine eğitimin aile yapısında bir etkiye neden oluyor mu?

F. Aile Yapısı Ve Aile İçi İlişkiler:

- a) Göç öncesi yaşantıyla kıyaslandığında hane halkı bileşenleri ve sayısında bir farklılık yaşandı mı?
- b) Çocuklarınız ile kurduğunuz ilişki kent yaşamında bir değişime uğradı mı? Uğradıysa bunların nedenleri

(Hane halkının üretim ilişkileri değişime uğradı mı, çocuk katılımında bir değişim yaşandı mı)?

- c) Göç öncesi yaşadığınız yerde konut tipi ve yerleştiğiniz konut tipi arasında bir farklılık var mı? Varsa bunun aile içi ilişkilerinize nasıl yansdı?
- d) Kadınların sosyal yaşamlarında bir farklılık oldu mu? Açıklayabilir misiniz (Hane halkının üretim ilişkileri değişime uğradı mı kadın katılımında bir değişim yaşandı mı ve Kadının kamusal alana katılımı söz konusu oldu mu)?
- e) Çocuk doğurma oranında göç öncesiyle kıyaslandığında bir değişme oldu mu (örnek vererek açıklayabilir misiniz ve Kadının doğurganlık hakkında geçmişe oranla söz hakkı var mıdır)?
- f) Boşanma oranlarında göç öncesiyle kıyaslandığında bir değişme yaşandı mı? Yaşandıysa sizce bunun nedenleri nelerdir (örnek vererek açıklayabilir misiniz)?
- g) Aile içi ilişkilerde eşler arasında ilişkilerin niteliğinde bir değişme yaşandı mı? Yaşandıysa sizce bunların nedenleri nelerdir (Eşler arasında dayanışma ve karar alma süreçlerinde geçmişle kıyaslandığında bir değişme gözlenmekte midir)?
- h) Geçmişle kıyaslandığında miras örüntüleri, kentte bir dönüşüme uğradı mı? Uğradıysa bunun nedenleri nelerdir?
- i) Aile bireyleri arasında eğitim ve iş yaşamına katılma konusunda yaş ve cinsiyete göre bir öncelik hiyerarşisi var mıdır? Karar vericiler kimlerdir (Aile içinde yaş ve cinsiyete dayalı hiyerarşi geçmişe oranla bir değişim söz konusu mudur)?
- j) Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinde bir değişme yaşandı mı? Değişim yaşandıysa örneklendirerek açıklar mısınız?
- k) Kentte yerleştikten sonra, kente uyum sorununuzu yavaşlatan en temel sorun nelerdir (üretim ilişkileri, akrabalık ve komşuluk ilişkileri vb)? örnek vererek açıklayabilir misiniz?
- l) Dini ibadetleriniz kent yaşamında bir değişime uğradı mı? Uğradıysa neden?
- m) Size göre aile nedir, nasıl olmalıdır ve hangi koşullarda yaşamalıdır?
- n) Köyde ki bir gününüz?
- o) Aile de en belirgin olarak değişen şey nedir?

- p) Kürt siyasal partilerinin 90'lerde yerelde iktidar olmasıyla birlikte kadını öne çıkaran politikaların, erkeklerin kadına yaklaşımlarında ve kadının konumunda bir etkiye neden oldu mu?

G. Kadının Ailedeki Rolü ve Konumu

- a) Göç öncesi ve sonrası süreçler değerlendirildiğinde kadının konumunda bir değişme var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?
- b) Evlilik ile ilgili kararlarda geçmişle kıyaslandığında kadının rızası alınmakta mıdır?
- c) Akraba evliliği, erken yaşta evlilik, berdel, çok eşlilik (kuma) ve görücü usulü evlenme geçmişle kıyaslandığında dönüşüme uğramış mıdır?
- d) Kadının boşanma kararı alması aile bireyleri tarafından geçmişe oranla desteklenen bir durum mudur?
- e) Gelin kaynana ilişkileri kent yaşamında bir dönüşüme uğradı mı? Sizce bunların nedenleri nelerdir?
- f) Elti ve görümce gibi evlilik yoluyla kadınlar arasında kurulan akrabalık bağlarında geçmişle kıyaslandığında nasıl bir fark gözlenmektedir (Kadının akrabalık ilişkilerinin gelişmesi ve dayanışmanın sağlanmasında nasıl bir rolü vardır)?
- g) Evlilikte kaynana-kayınbaba evine yerleşme geleneği kent yaşamında bir dönüşüme uğradı mı? Bunun nedenlerini açıklayabilir misiniz?
- h) Kadınların ekonomik olarak çalışması ile ilgili ne düşünüyorsunuz (Ev içi ekonomik ilişkileri belirlemede kadının rolü nedir)?
- i) Kadınların geçmişle kıyaslandığında kent yaşamının getirdiği avantajlar ve dezavantajları nelerdir?
- j) Kadınların kent ortamında kısıtlandığı ve kısıtlanmadığı alanlar var mıdır? varsa bunlar hangi alanlardır?
- k) Kadınlar yaşadıkları sorunlar nedeniyle resmi ya da fiili olarak psikolojik destek alabilecekleri kurum ve/ veya kişiler var mıdır? bunun ne gibi yararları olmaktadır?
- l) Kadınlar kendilerine zaman ayırabiliyorlar mı? Kendilerine ayırdıkları süreyi nasıl değerlendiriyorlar?